

Limes – 2021

*Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II*

*A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve*

*Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKARSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

ISSN 2411-4081

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

LIMES

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ

2021
Випуск VIII

Берегове
2021

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том об'єднує праці з історії, етнографії, теології, педагогіки, соціології, економіки, матеріалознавства і технологій.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ №20762-10562Р від 08.05.2014 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (протокол №12 від 22.12.2021 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Мелінда Орбан та Олександр Добош (видавничий відділ, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адалберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Адалберт Рац, доктор філософії у галузі природничих наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Віра Протопопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Емьовке Бергхауер-Олас, доктор філософії у галузі соціальних та поведінкових наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Золтан Кормочі, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит (кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет), Ібоя Самборовскі-Нодь, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Ілона Лехнер, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Катерина Дудич, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Лорант-Денеш Давід, забітований доктор у галузі «регіональні науки», професор (Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана), Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Марія Ген, кандидат біологічних наук, забітований доктор у галузі «науки про довкілля» (кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана), Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Олена Біда, доктор педагогічних наук, професор (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Тетяна Чонка, кандидат філологічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Томаш Врabelь, кандидат філологічних наук, доцент (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юдіта Павлович, кандидат педагогічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юрій Жиуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юрій Чотарі, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

ВЕРСТКА: *Мелінда Орбан*

КОРЕКТУРА: *авторські, Льдіко Гріца-Варцаба та Томаш Врabelь*

ДИЗАЙН ОБКЛАДКИ: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр «Опацої Черє Янош» при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II*

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (Адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Веб-сторінка: www.kmf.uz.ua Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua Тел.: (00 380-3141) 4-28-29)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У» (Адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

© Автори, 2021

© Редактори, 2021

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTERIUMA
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

L I M E S

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

2021
VIII. évfolyam

Beregszász
2021

A LIMES című tudományos évkönyv 2014-ben alapított és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsának határozata alapján jelenik meg. A tudományos évkönyv a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárainak, hallgatóinak munkáit, valamint ukrainjai és külföldi tudósok magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait adja közre. A LIMES jelen kötete a történet-, a néprajz-, a vallás-, a nevelés-, a társadalom- és a gazdaságtudomány, valamint az anyagtudomány és technológia különböző területeit öleli fel.

Nyomtatott tömeg tájékoztatói eszközök állami nyilvántartásának igazolása:

széria: KB № 20762-10562P; kiadta: Ukrajna Állami Nyilvántartási Szolgálat 2014.05.08-án.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2021.12.22., 12. számú jegyzőkönyv).

FŐSZERKESZTŐ:

dr. Orosz Ildikó, PhD (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF)

FELELŐS SZERKESZTŐK:

Dobos Sándor és Orbán Melinda (Kiadói Részleg, II. RF KMF)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

prof. dr. Bacsó Róbert, a közgazdaság-tudományok doktora (Számvitel és Auditálás Tanszék, II. RF KMF), dr. Berghauer Sándor, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF), dr. Berghauer-Olasz Emőke, PhD (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Bódi Béla, a fizika- és matematikatudományok doktora (Matematika és Informatika Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Bida Olena, a neveléstudományok doktora (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Csatáry György, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), dr. Csonka Tetyána, a nyelvtudományok kandidátusa (Ukrán Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. habil. Dávid Lóránt Dénes (Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Szent István Egyetem), dr. Dudics Katalin, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. habil. Höhn Mária, a biológiai tudományok kandidátusa (Növénytan Tanszék, Szent István Egyetem), dr. Karmacs Zoltán, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Kész Margit, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Lechner Ilona, PhD (Angol Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Molnár József, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF), dr. Nagy Béla, a biológiai tudományok kandidátusa, docens (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF), dr. Pavlovics Judit, a neveléstudományok kandidátusa (Ukrán Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Protopopova Vira, a biológiai tudományok doktora (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF), dr. Rácz Béla, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Varga Zoltán Sándor, a biológiai tudományok doktora, professor emeritus (Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék, Debreceni Egyetem), dr. Vrabely Tamás, a nyelvtudományok kandidátusa, docens (Angol Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Zsiguc György, a műszaki tudományok doktora (Matematika és Informatika Tanszék, II. RF KMF)

A KIADÁSÉRT FELEL:

dr. Brenzovics László, PhD (Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány)

MŰSZAKI SZERKESZTÉS: *Dobos Sándor és Orbán Melinda*

TÖRDELÉS: *Orbán Melinda*

KORREKTÚRA: *a szerzők, Gricza-Varcaba Ildikó és Vrabely Tamás*

BORÍTÓTERV: *Vezsdel László*

ETO-BESOROLÁS: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A tudományos évkönyv megjelenését Magyarország Kormánya támogatja.

Alapító: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Jótékonysági Alapítványa (2016-tól Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány)

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6. Honlap: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141 4-28-29)

Nyomdai munkák: „RIK-U” Kft. (Cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua)

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

ISSN 2411-4081

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN COLLEGE
OF HIGHER EDUCATION

LIMES

Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

2021
Issue VIII

Berehove
2021

UDC 001.89(058)

L 67

The scientific bulletin "LIMES" was established in 2014 and is published according to the resolution of the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. The scientific bulletin publishes the researches of students and teachers of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, as well as scientific articles of researchers from Ukraine and abroad in Hungarian, Ukrainian and English languages. The given volume of "LIMES" contains academic researches in History, Ethnography, Theology, Pedagogy, Sociology, Economics, Engineering, and Technology.

**Certificate of State Registration of Printed Mass Media, Series KB, No. 20762-10562P,
Issued by the State Registration Service of Ukraine on the 8th of May, 2014**

*Recommended for publication by the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian
Hungarian College of Higher Education, record No. 12 of December 22, 2021*

EDITOR-IN-CHIEF:

Ildikó Orosz, Ph.D. (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College)

MANAGING EDITORS:

Melinda Orbán and Sándor Dobos (Publishing Department, Transcarpathian Hungarian College)

EDITORIAL BOARD:

Béla Bódi, D.Sc. in Physics and Mathematics, professor (Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College), Béla Nagy, C.Sc. in Biology, associate professor (Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College), Béla Rácz, Ph.D. (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), Emőke Berghauer-Olasz, Ph.D. (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College), György Csátáry, Ph.D. (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), Ibolya Szamborovszky-Nagy, Ph.D. (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), Ilona Lechner, Ph.D. (English Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), József Molnár, Ph.D. (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College), Judit Pavlovics, C.Sc. in Pedagogy (Ukrainian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), Katalin Dudics, Ph.D. (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), Lőránt Dénes Dávid, Ph.D., Dr. habil, professor (Institute of Regional Economics and Rural Development, Szent István University), Margit Kész, Ph.D. (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), Mária Höhn, C.Sc. in Biology, Dr. habil (Department of Botany, Szent István University), Olena Bida, D.Sc. in Pedagogy, professor (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College), Róbert Bacsó, D.Sc. in Economics, professor (Department of Accounting and Auditing, Transcarpathian Hungarian College), Sándor Berghauer, Ph.D. (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College), Tamás Vrabely, C.Sc. in Philology, associate professor (English Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), Tetyána Csonka, C.Sc. in Philology (Ukrainian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), Vira Protopopova, D.Sc. in Biology, professor (Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College), Yuriy Zhiguts, D.Sc. in Technical Sciences, professor (Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College), Zoltán Sándor Varga, D.Sc. in Biology, professor emeritus (Department of Evolutionary Zoology and Human Biology, University of Debrecen), Zoltán Karmacs, Ph.D. (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College)

RESPONSIBLE FOR PUBLISHING:

László Brenzovics, Ph.D. (Charitable Foundation "In support of the Transcarpathian Hungarian College")

TECHNICAL EDITING: *Melinda Orbán and Sándor Dobos*

PAGE PROOF: *Melinda Orbán*

PROOF-READING: *the authors, Ildikó Gricza-Varcaba and Tamás Vrabely*

COVER DESIGN: *László Vezsdel*

UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION (UDC): *Apáczai Csere János Library of Transcarpathian Hungarian College*

Authors are responsible for the content of academic researches.

The publication of the scientific bulletin is sponsored by the government of Hungary.

Founder: Charitable Foundation of Transcarpathian Hungarian Pedagogical College (after 2016 Charitable Foundation "In support of the Transcarpathian Hungarian College")

Publishing: Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Address: Kossuth square 6, 90202 Berehove, Ukraine. Website: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141) 4-28-29)

Printing: "RIK-U" LLC (Address: Gagarin Street 36, 88000 Uzhhorod, Ukraine. E-mail: print@rik.com.ua)

© The Authors, 2021

© The Editors, 2021

ISSN 2411-4081

© Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2021

Зміст

<i>Томаш Чікі</i> : Публіцистичні дебати щодо національних прагнень русинів і мадяризація на рубежі XIX–XX століть.....	15
<i>Чаба Фазекаш</i> : Подання Березького комітату від 1841 року про використання угорських назв місяців	31
<i>Евелін Кіраль</i> : Роль Мукачівсько-Чинадіївської домінії у Верховинській господарській акції у період між 1897–1901 роками.....	59
<i>Ерік Марусич</i> : Відновлення міського статусу Берегова у 1939 році.....	73
<i>Ласло Поллої</i> : «Сумна Кассандра». Про книгу Лайоша Івана «Шанси Німеччини у війні на основі даних німецької наукової літератури»	87
<i>Тіберій Ромбай</i> : Вплив Першої світової війни на діяльність Ужгородської католицької гімназії між 1914–1918 рр.	99
<i>Роберт Варга</i> : Доповнення до правоохоронної історії Ужгорода між 1890–1914 роками	113
* * *	
<i>Ержебет Ч. Йонаш</i> : Трагедії русинського та українського фольклору угорською мовою.....	127
<i>Дора Колта</i> : Зв'язок Ендре Аді з древніми угорськими віруваннями.....	139
* * *	
<i>Оршоля Ленюв</i> : „Тюрми будують з каменів Закону; Будинки розпусти – з цегли Релігії.” Концепція морального зла в мистецтві Вільяма Блейка	153
* * *	
<i>Аннамарія Облонці – Бейла Надь</i> : Методичні особливості навчання генетики в школі	165
<i>Дора Барабаш-Карпаті – Тімеа Максим-Нодь</i> : Результати одного дуального дослідження, або як впливає дуальна освіта на результати й компетенції студентів.....	183

<i>Ілона Густі – Марта Фабіян – Ілона Лехнер – Ержебет Барань:</i> Досвід організації дистанційного навчання на основі анкет-ного опитування	201

<i>Габрієлла Пап:</i> Застосування онлайн-ресурсів у викладанні математики на Закарпатті	219

* * *

<i>Еріка Метцкер:</i> Угорщина у сталій соціальній Європі	225

* * *

<i>Юлія Когут – Генетта Ковач-Румп:</i> Шлях розвитку регулювання бухгалтерського обліку в Україні	245

<i>Юлія Когут – Генетта Ковач-Румп:</i> Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації	255

<i>Золтан Земан – Ботонд Кальман – Юдіт Барці:</i> Оцінка та огляд літератури щодо фінансової грамотності студентів університет.....	269

* * *

<i>Шандор Бодзаш:</i> Проектування та моделювання зубчастих передач різних типів за допомогою програмного забезпечення GearTeq.....	283

* * *

Календар подій (2020/2021 навчальний рік).....	295

Tartalom

<i>Csíki Tamás: A ruszin nemzeti törekvések és a magyarosodás publicisztikai vitái a 19–20. század fordulóján</i>	15
<i>Fazekas Csaba: Bereg vármegye indítványa magyar hónapnevek használatára 1841-ben</i>	31
<i>Király Evelin: A hegyvidéki akció tevékenysége a munkácsi-szentmiklósi uradalom területén 1897 és 1901 között</i>	59
<i>Maruszics Erik: Beregszász városi rangjának visszaállítása 1939-ben</i>	73
<i>Pallai László: „Szomorú Cassandra”. Lajos Iván: Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében</i> című könyvéről	87
<i>Rombai Tibor: Az I. világháború hatása az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium működésére 1914 és 1918 között</i>	99
<i>Varga Róbert: Adalékok Ungvár városának rendvédelmi történetéhez 1890–1914 között</i>	113

* * *

<i>Cs. Jónás Erzsébet: A ruszin és az ukrán népi folklór tragédiái magyar nyelven</i>	127
<i>Kolta Dóra: Ady Endre kapcsolata az ősi magyar hitvilággal</i>	139

* * *

<i>Lenyó Orsolya: „Börtönök a Törvény köveiből épültek, bordélyok a Vallás tégláiból.” A morális rossz fogalma William Blake művészetében</i>	153

* * *

<i>Ablonci Annamária – Nagy Béla: A genetika oktatásának módszertani sajátosságai az iskolában</i>	165
<i>Barabásné Kárpáti Dóra – Makszim Györgyné Nagy Tímea: Egy duális kutatás eredményei, avagy hogyan befolyásolja a duális képzés a hallgatók eredményeit, kompetenciáit</i>	183

Husztli Ilona – Fábíán Márta – Lechner Ilona – Bárány Erzsébet: A távoktatás tapasztalatai egy kérdőíves felmérés tükrében 201

Papp Gabriella: Online felületek alkalmazása a matematika tanításában Kárpátalján..... 219

* * *

Metzker Erika: Magyarország a fenntartható szociális Európában 225

* * *

Kohut Júlia – Kovács-Rump Henetta: A számviteli szabályozás fejlődési útja Ukrajnában..... 245

Kohut Júlia – Kovács-Rump Henetta: Helyi költségvetések a pénzügyi decentralizáció szempontjából..... 255

Zéman Zoltán – Kálmán Botond – Bárczi Judit: Egyetemi hallgatók pénzügyi kultúrájának felmérése és szakirodalmi megítélése..... 269

* * *

Bodzás Sándor: Különböző típusú fogazott hajtópárok tervezése és modellezése a GearTeq szoftver alkalmazásával 283

* * *

Eseménynaptár (2020/2021-es tanév)..... 295

Contents

<i>Tamás Csíki</i> : Debates in the Press Concerning Ruthenian National Ambitions and Assimilation to Hungarians at the Turn of the 19 th and 20 th Centuries	15
<i>Csaba Fazekas</i> : Bereg County's Proposal to Use Hungarian Language Month Names in 1841	31
<i>Evelin Király</i> : The Activity of the Highlands Program in the Mukachevo-Chynadiyovo Estate Between 1897 and 1901	59
<i>Erik Maruszics</i> : Restoration of the City Rank of Beregszász in 1939	73
<i>László Pallai</i> : "Sad Cassandra". On Lajos Iván's Book "Germany's Chances for War in the Light of German Specialized Literature"	87
<i>Tibor Rombai</i> : Impact of World War I on the Functioning of the Royal Catholic High School in Uzhhorod Between 1914–1918	99
<i>Róbert Varga</i> : Additions to the Law Enforcement History of Uzhhorod Between 1890–1914	113

* * *

<i>Erzsébet Cs. Jónás</i> : Tragedies of Rusyn and Ukrainian Folkballads in the Hungarian Language.....	127
<i>Dóra Kolta</i> : Endre Ady's Relationship to the Ancient Hungarian World of Belief	139

* * *

<i>Orsolya Lenyó</i> : "Prisons are Built with Stone of Law; Brothles with Bricks of Religion." The Concept of the Moral Evil in William Blake's Art.....	153

* * *

<i>Annamária Ablonci – Béla Nagy</i> : Methodological Peculiarities of the Education in Genetics in School.....	165
<i>Dóra Barabás-Kárpáti – Tímea Makszim-Nagy</i> : A Dual Research Results or How Dual Training Influences Students' Results, Competences	183

Ilona Huszti – Márta Fábrián – Ilona Lechner – Erzsébet Bárány: Experiences of Distance Learning in the Light of a Questionnaire Survey..... 201

Gabriella Papp: Usage of Online Platforms in the Teaching of Mathematics in Transcarpathia 219

* * *

Erika Metzker: Hungary in the Sustainable Social Europe 225

* * *

Júlia Kohut – Henetta Kovács-Rump: The Development Path of Accounting Regulation in Ukraine 245

Júlia Kohut – Henetta Kovács-Rump: Local Budgets in Terms of Financial Decentralization 255

Zoltán Zéman – Botond Kálmán – Judit Bárczi: Survey and Literature Assessment on the Financial Literacy of University Students 269

* * *

Sándor Bodzás: Design and Modelling of Various Types of Toothed Gear Pairs by GearTeq Software..... 283

* * *

Events Calendar (2020/2021 academic year) 295

Debates in the Press Concerning Ruthenian National Ambitions and Assimilation to Hungarians at the Turn of the 19th and 20th Centuries**

Резюме. Наприкінці XIX століття ідеал угорської національної держави та програма мадяризації вступили у більш поглиблений конфлікт з культурними, національними і політичними прагненнями етнічних груп, що проживали в Угорщині. Намагання створити та зміцнити русинську етнічну і культурну спільноту перепліталася зі створенням стандартизованої мовної норми, конфесійних шкіл, запровадженням викладання русинської мови, а також з автономією греко-католицької церкви, мовою літургії і захистом кириличного письма. У дослідженні представлено дебати стосовно цих питань у тогочасній пресі, яка публікувалася на рубежі століть і охоплювала інформацію про національну політику і реакцію на неї на місцевому рівні, про ідеологічні контексти формування груп та уявлення про русинське суспільство на Закарпатті. Лінгвістичний аналіз статей, опублікованих у газетах, також свідчить про ідентифікацію авторів, ставлення до русинської і угорської спільноти та держави. *Ключові слова:* русини, мадяризація, акультурація, греко-католицька церква, публіцистика

Rezümé. A 19. század végén a magyar nemzetállam eszménye és a magyarosítás programja egyre mélyülő konfliktusba került a Magyarországon élő etnikai csoportok kulturális, nemzeti vagy politikai törekvéseivel. A ruszin etnikai, illetve kulturális közösség megeremtésének és megerősítésének ambíciója a standardizált nyelvi norma megalkotásával, a felekezeti iskolákkal és a rutén nyelv oktatásával, a görögkatolikus egyház autonómiájával és a liturgia nyelvével, valamint a cirill betűs írás védelmével fonódott össze. A tanulmányban az ezekről a kérdésekről a századfordulón folytatott sajtóvitákat mutatom be, melyek a nemzetiségpolitikáról és a rá adott lokális válaszokról, a csoportképződés ideológiai kontextusairól, valamint a kárpátaljai ruszin társadalomról alkotott képzetekről tájékoztatnak. Az újságokban megjelenő cikkek nyelvi vizsgálata a szerzők identifikációjáról, a ruszin és a magyar közösséghez, illetve az államhoz kapcsolódó attitűdökről is tanúskodnak.

Kulcsszavak: ruszinok, magyarosítás, akkulturáció, görögkatolikus egyház, publicisztika

Abstract. At the end of the 19th century, the ideal of the Hungarian nation state and the programme of Magyarisation got into an ever deepening conflict with the cultural, national or political ambitions of the ethnic groups living in Hungary. The ambition of forming and strengthening the Ruthenian ethnic and cultural community was intertwined with creating the standardised language norm, with church schools and the teaching of the Ruthenian language, with the autonomy of the Greek Catholic church and the language of liturgy as well as with the protection of Cyrillic writing. In this paper, I am investigating debates in the press at the turn of the century concerning these questions, which provides information about ethnic minorities policy and the local responses to it, the ideological contexts of group formation and the ideas formed about the Ruthenian society in Subcarpathia. The linguistic analysis of the articles published in newspapers may also provide information about the authors' identification as well as attitudes to the Ruthenian and Hungarian communities and to the state. *Keywords:* Rusyns, Magyarisation, acculturation, Greek Catholic church, publicism

Public education and school policy

Journalism was most frequently concerned with the language issue in relation to the school policy of the government and the teaching of the mother tongue and

* Доктор філософії у галузі історичних наук, доцент, Інститут історії, Мішкольцький університет. * PhD, egyetemi docens, Történettudományi Intézet, Miskolci Egyetem. * Ph.D. in History, associate professor, Institute of History, University of Miskolc. E-mail: csikit@freemail.hu

** The study has been written as part of the academic program under the auspices of the Ethnography Research Team of ELKH-DE [Eötvös Loránd Research Network-University of Debrecen]. This time, I have investigated the periodicals in the Hungarian language, the study of the publications in the Ruthenian language will be implemented in a later phase of the research project.

the Hungarian language. In 1904, Ágoston Volosin¹ argued that in our elementary schools, 'the people's language' should be taught in the same way as the Hungarian language – the people had a natural and fundamental right to the former, and the state to the latter. At the same time, the author did not exclude the possibility of the Magyarisation of Greek Catholic public schools, adding that it should not lead to the loss of their religious character, which should not manifest itself in the preservation of the mother tongue but in the emphatic role of religious education.²

Act No. XXVII of 1907 (Lex Apponyi), aimed at Magyarisation and requiring irreproachable patriotic education for the state subsidy, triggered more critical reactions. According to Mihály Dutka, Greek Catholic clergyman in Újkemence, the act made it the responsibility of public schools to plant the idea of Hungarian nationhood and patriotism 'in the developing hearts of children', and although it reduced the financial burdens of the denominations maintaining schools, it strengthened state control, which forecast the danger of nationalisation. Therefore, educational institutions still in the ownership of denominations should be safeguarded as 'whoever controls the school controls, the future, as well.'³

Pursuant to the enforcement order of Lex Apponyi, with the approval of the high church authority, the public administration committee of Ung county determined that the mandatory language of instruction in all schools should be Hungarian (religion and religious songs might be taught in the language of liturgy), to which Mihály Dutka also gave a critical response. According to the Greek Catholic clergyman, it was essential that in addition to acquiring the Hungarian language, children should learn to read and write in their mother tongue, as well (as the development of intellectual talent and thinking can be implemented in the mother tongue), and royal education inspectorates, which had decided about the language of instruction arbitrarily in more than one case, should respect the rights of the entities maintaining schools and school boards provided by law.⁴

Endre Tahy, vice-notary of the county responded to Dutka's article. The public administration committee declared all the schools to have Hungarian as the language of instruction because 'displaying genuine concern for the interests of the people left in their care', clergymen and teachers named Hungarian as the

¹ Ágoston Volosin (1874–1946) was a Greek Catholic priest, lecturer and then principal of the teacher training college in Ungvár. In 1938, Prime Minister of Carpatho-Ukraine. (In the spelling of personal names, I follow the forms used in the press.)

² X: Egy-két szó a magyar nyelv tanításához ('A few words about the teaching of the Hungarian language'). *Görög Katolikus Szemle*, 1904. június 12. 1.

³ –a –ly: Egyházmegyénk és az 1907. évi XXVII. tc. ('Our eparchy and Act No. XXVII of 1907'). *Görög Katolikus Szemle*, 1908. november 1. 263.

⁴ Mihály Dutka spoke about the practice that in villages inhabited by Ruthenians and Slovaks, teachers determined the language of instruction 'as they pleased' (while in the annual reports, they indicated Hungarian as the language of instruction from an excess of zeal or in the hope of earning merits although occasionally, they themselves did not speak Hungarian, either) –a –ly: Egyházmegyénk és az 1907. évi XXVII. tc. ('Our eparchy and Act No. XXVII of 1907'). *Görög Katolikus Szemle*, 1908. november 8. 269; 1908. november 15. 274–275; november 22. 281–282.

language of instruction used. 'This is open, straightforward and honest conduct. This is worthy of them and suits the historical past and patriotism of the Ruthenian people!' In contrast to this, Dutka – in the vice notary's opinion – attacked the Hungarian language and wished to stir up distrust against the church authority and the secular authority responsible for education.⁵

The clergyman continued the debate in the press. First, he asserted that he was Hungarian (he was born Hungarian, had Hungarian as his mother tongue and only learned Ruthenian as a seminarist to be able to communicate with the people). Then he added that the exclusive and forced introduction of Hungarian as the language of instruction did not promote Magyarisation but was rather to the detriment of it. It deeply hurt his sense of justice if 'the rights of the weaker party were grossly violated' and non-Hungarian citizens would deserve 'being treated with humanity'.⁶

In his newspaper articles, Ignác Kardos, headmaster of the state elementary school in Ungvár⁷ urged teachers and nursery school teachers to educate their pupils having foreign mother tongues to become Hungarians (their most important duty was Magyarisation), to which R. S. responded in the newspaper entitled *Ung*. He distinguished voluntary Magyarisation, due to the power of Hungarian culture and society, and arbitrary Magyarisation, that is, the aggressive spread of the Hungarian language. He thought that the latter could not have any results, and the objective of school education was that the ethnic groups should acquire the Hungarian language but by no means that they should be turned into Hungarians. ('As a good Hungarian, I do not want to force what only has real value if it comes voluntarily.')⁸

Ignác Kardos defended his position in a long polemical. He doubted that R. S. was Hungarian. In his opinion, in the last decades of the dual monarchy, only the citizens of Ungvár assimilated to Hungarians while this did not happen in the Ruthenian villages of the county.⁹ Therefore, Magyarisation and the intensive teaching of Hungarian were needed as without them, no Slovak or Ruthenian would ever become Hungarian.¹⁰

At the turn of the century, the government intended to use religious education, too, to promote Magyarisation. Government decree No. 12196 of 1906 made it possible to use the mother tongue in addition to Hungarian as the mandatory language of religious education at most in the first three grades of public schools.¹¹

⁵ te: Magyar tanítási nyelv ('Hungarian as the language of instruction'). *Ung*, 1909. január 31. 1–2.

⁶ DUTKA MIHÁLY: Magyar tanítási nyelv. Válasz ('Hungarian as the language of instruction. Response'). *Ung*, 1909. február 7. 2.

⁷ Kardos was born in Szomolnok in 1854. After graduating from the teacher training college in Igló, he started work in the state elementary school in Ungvár, where he was headmaster between 1891 and 1894. (In 1891, he changed his name from Krompaszky to Kardos to make it sound more Hungarian.)

⁸ R. S.: Ami legalábbis fölösleges ('What is unnecessary at any rate'). *Ung*, 1892. február 14. 1–2.

⁹ Kardos mentioned as an example Lyuta in the Nagyberezna district.

¹⁰ KARDOS IGNÁCZ: Válasz annak, akit illet ('Answer to whom it may concern'). *Ung*, 1892. február 21. 1–2.

¹¹ BECKER VENDEL: A vallásitanítás nyelve ('The language of religious education'). *Katholikus Nevelés*, 1910. február 20. 65–74.

To the plans under preparation, the editorial board of *Görög Katolikus Szemle* ('Greek Catholic Review'), published in Ungvár, reacted. Religious education was not an administrative but a church issue as religious education in a foreign language, not relying on the knowledge and experience acquired in the family, had no practical result and led to becoming faithless. Therefore, religious education could not be subordinated to the idea of Magyarisation and its language should be the children's mother tongue.¹²

Jenő Szabó commented on the position statement of *Szemle*.¹³ He also considered it important that religious education should be conducted in the mother tongue of the people (the teacher of religion should address both heart and intellect), and the use of the Hungarian language might only be considered in those social classes (in the middle classes and the intelligentsia), where children could understand and speak this language well.¹⁴

The language of liturgy, the unification of calendars and Cyrillic characters

Liturgy in Hungarian divided Ruthenians living in Hungary very much. In 1896, the Pope forbade Greek Catholics to use the Hungarian language, and the pilgrimage organised to Rome yielded no result, either. The pastoral letter of Gyula Firczák, bishop of Munkács issued in November 1900, confirmed that the languages of liturgy of Greek Catholicism were Old Slavonic and Romanian. However, the National Committee of Greek Catholic Hungarians, supported by the government and established by Hungarian and assimilated Ruthenian intellectuals in 1898, promoted the church approval and spread of Hungarian as the language of liturgy.¹⁵

Those who were against Hungarian as the language of liturgy had different arguments. The author using the name Munkás ('Workman') criticised 'fashionable believers' who thought that with the development of science and education, that is, with the intellectual progress of mankind, Catholic faith should also be modernised and claimed the right to make changes. In contrast, faith is a divine revelation and it never changes as it is perfect, and only the church has the right

¹² To strengthen its position, *Szemle* published the writing of chaplain Vendel Becker. Vendel Becker: A vallásitanítás nyelvéről ('On the language of religious education'). *Görög Katolikus Szemle*, 1904. január 31. 1–2.

¹³ Szabó Jenő (1843–1921) was a lawyer and state official, from 1868 employee of the Ministry of Public Works and Transport, from 1887 minister counsellor and head of the railway and factory department. From 1896, he was member of the upper house of the Hungarian Parliament. In 1902, he was elected president of the Association of Hungarian Greek Catholics. *Országgyűlési Almanach 1901–1906*. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1901. 173–174.

¹⁴ Sz. J.: A vallásitanítás nyelvéről ('On the language of religious education'). *Görög Katolikus Szemle*, 1904. február 7. 28–29.

¹⁵ Practice was not uniform as in several churches, services were held partly or entirely in Hungarian. BOTLIK JÓZSEF (1997): *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest, 162–167.; MAYER MÁRIA (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest. 146–148.

to regulate religious life.¹⁶ The teaching staff of the College of Theology in Ungvár confirmed in a declaration that the language of liturgy of the Munkács eparchy, sanctified by one thousand years' use, was Old Slavonic therefore every clergyman had to use it and no unlawful customs might prevail.¹⁷

The leader of *Görög Katholikus Szemle* attacked the National Committee of Greek Catholic Hungarians. It called the name of the association separatistic as it suggested that the followers of the Slavic liturgy, of equal rank with Latin, were not Hungarians, what is more, they were unpatriotic and were supporters of Pan-Slavism although Ruthenians 'are as good Hungarians as the members of the national committee'. In addition, going from settlement to settlement, the association canvassed for liturgy in Hungarian, issued circulars, formed congregations, and with this, it was destroying the prestige of the church and the clergy and brought policy and the nationality problem into religious life.¹⁸

Although bishop Firczák banned the press debate about Hungarian liturgy, this hardly restrained the opponents. A 'Greek Catholic believer from Hajdú county' who took part in the Rome pilgrimage wrote in *Budapesti Napló* ('Budapest Diary') that after the Pope's 1896 encyclical, the Hungarian language mass, long in use, was discontinued in more than 30 parishes (those defending this practice were explicitly persecuted in the Munkács eparchy), which 'is directed against our Hungarian identity' and violated the spiritual needs of believers. In the author's opinion, Greek Catholics had the right to liturgy in Hungarian, which he derived from the 1646 Union of Ungvár, from the treaty concluded with Rome.¹⁹

Jenő Szabó, chairman of the national committee expressed his opinion, too. He did not deny that the issue of Hungarian liturgy had ethnic implications but made a distinction between Greek Catholic intelligentsia (the 'intellectual class') and common people. The former chose their political views and along with them, their nationality freely while in the case of the latter, 'racial awareness' was not formed by the school or the family but by the church (religious rites). He argued that the lack of Hungarian liturgy led to the emergence of an independent (Ruthenian) intelligentsia (as it had happened with the Romanians) yet it was the legitimate need of the modern Hungarian nation that after the end of the estate system, its intelligentsia should be exclusively Hungarian. Therefore, Hungarian service in the church primarily ensured that the intellectuals of Ruthenian origin should not be forced to change their religion if they wished to be Hungarians.²⁰

¹⁶ Munkás: Divatos hívők ('Fashionable believers'). *Görög Katholikus Szemle*, 1900. november 18. 1–2; Munkás: Pax Dei – Treuga Dei. *Görög Katholikus Szemle*, 1900. december 2. 1–2.

¹⁷ Nyilatkozat ('Declaration'). *Görög Katholikus Szemle*, 1900. november 11. 3.

¹⁸ Görög katolikus magyarok országos bizottsága ('National committee of Greek Catholic Hungarians'). *Görög Katholikus Szemle*, 1900. október 28. 1–2.

¹⁹ Magyar liturgia ('Hungarian liturgy'). *Budapesti Napló*, 1903. január 26. 1.

²⁰ SZABÓ JENŐ: A görög katolikus magyarság és a nemzetiségi kérdés ('Greek Catholic Hungarians and the nationality problem'). *Budapesti Szemle*, 1909. 391. sz. 44–67.

Gyula Firczák did not allow any public discourse about the language of liturgy but in 1899, he made it possible for the clergymen of the eparchy to discuss the unification of calendars, long on the agenda, in district meetings.²¹ The majority of clergymen decided on the introduction of the Gregorian calendar but in the press, a long lasting debate started at this time, as well. In the Ruthenian periodical entitled *Nauka*, Kasszandra stood up for the Julian calendar referring to the spirit of ancestors, to which József Fesztóry, clergyman in Vécse responded. The issue of the calendar was not a dogma therefore neither version was sacred and unchangeable, and in contrast to retrograde Greek Catholics, the civilised world used the Gregorian calendar. Fesztóry also rejected Kasszandra's proposal to ask common people about the reform of the calendar as peasants could hardly make decisions responsibly or in their own interests about problems beyond 'their limited mental capacity'.²²

Miklós Rusznák argued for the unification of calendars 'with strict objectivity', relying on scientific, religious and political aspects.²³ He argued that the Julian calendar was astronomically inaccurate, it did not affect the truths of faith but it was the remnant of Eastern Orthodoxy and linked Greek Catholics to Russia in public opinion.²⁴ To the article, Iván Porfyr reacted.²⁵ He also referred to the 1646 Union, the treaty concluded with the Holy See, guaranteeing the integrity of the Greek church ritual (the ancient calendar was an integral part of it), in which only the bishops of Munkács and Eperjes and the joint synod of the eparchies could have competence. Rome was striving to curb the rights of the Greek church and what is more, to merge Greek Catholics into the Latin ritual, and calendar unification was an aggressive device for this.²⁶

At the beginning of the 1910s, József Kaminszky was of the opinion that the reform of the calendar was in a deadlock.²⁷ As common people – those whose mother tongue was Hungarian and those whose mother tongue was Russian alike

²¹ BOTLIK 1997. 180.

²² FESZTÓRY JÓZSEF: Nyílt levél Kasszandrához ('An open letter to Kasszandra'). *Kárpáti Lapok*, 1899. november 5. 1. Still, Gyula Firczák ordered to hold a plebiscite in which the great majority of the Ruthenian believers voted for the Julian calendar. (The reform of the calendar was only implemented in the Budapest Greek Catholic congregation in 1909.) BOTLIK 180–181.

²³ Miklós Rusznák (1878–1954) was a Greek Catholic clergyman, lecturer of theology, vice rector of the Eperjes lyceum, director of Szent János Institute.

²⁴ RUSZNÁK MIKLÓS: Harc a régi és az új naptár körül ('Fight about the old and the new calendar'). *Görög Katholikus Szemle*, 1910. február 20. 61–62.

²⁵ Probably, it is a pseudonym.

²⁶ PORFYR IVÁN: Végre ('At last'). *Görög Katholikus Szemle*, 1910. március 6. 77–79.

²⁷ József Kaminszky (1878–1944) was an attorney, in 1918, secretary of the Ministry of Ruszka-Krajna. He was founding member of the Gyöngyösi Literary Society and the Hungarian-Russian Cultural Association in Ungvár. (His father, Géza Kaminszky was a Greek Catholic clergyman, principal of the teacher training college in Ungvár and from 1899 editor of *Görög Katholikus Szemle*.) *Országgyűlési Almanach 1939–1944*. Szerk. Haeffler István. Budapest, 1940. 568.

– unrelentingly insisted on the ancient church calendar, considering it to have the force of a dogma and rejected the very idea to celebrate together with those following Latin liturgy. Therefore the Julian calendar had to be retained until common people realized that the reform of the calendar and the 'appropriate adaptation' of the dates of holidays 'to civil life' did not threaten either their religion or the tradition of the Greek church. (According to Kaminszky, a precipitous reform might lead to schism on a mass scale.)²⁸

The definition of Ruthenian national ambitions and Ruthenian cultural community could not lack debates about the literary language and everyday language use and Cyrillic script, either. One of the participants, Hiador Sztripszky summarised the objectives and the antecedents of the language reform in his piece entitled *Moskophilizmus, ukrainizmus és a hazai rusznákok* ('Moscophilism, Ukrainism and Ruthenians in Hungary').²⁹ The Russophile movement orientating towards the Russian language and culture was suppressed in the 1860s and 1870s, and the Ruthenian intelligentsia in Hungary, which could not read, write or speak Russian, and considered their own language 'to have the smell of peasants' capes' (to be rough) and despised it, started to assimilate to Hungarians. In spite of this, the ideal of the Russian literary language remained, and the Ruthenian periodicals published at the turn of the century followed the grammar of Great Russian, which they mixed with Hungarian word order and Slovakian, Russian, Ruthenian and Old Slavonic words (most of the newspapers „is a nonsense mishmash language-wise, using a variety which is nobody's language").³⁰

In Sztripszky's opinion, the assimilated intelligentsia did not care about the intellectual backwardness and social subordination of the peasantry (there was the largest number of illiterate people among the Ruthenians, which pushed them towards the 'Russkie faith', and the language of common people was turning into a specific 'Hungaro-Ruthenian' variant. (This language was mixed with Hungarian words and formulas, and the effect of Hungarian also prevailed in its phonetics so much that Ruthenians beyond the border could understand it only with the help of a dictionary.) At the same time, common people spoke several dialects, from among which the uniform Ruthenian folk language, which could protect against Russophile and Ukranophile ambitions and would be suitable for educating the

²⁸ K. J.: Holtponton ('In a deadlock'). *Görög Katholikus Szemle*, 1910. március 6. 77.

²⁹ Hiador Sztripszky (1875–1946) was a bibliographer, linguist and ethnographer. From 1903, he worked for the Museum of Transylvania and then from 1910 for the Hungarian National Museum. UDVARI ISTVÁN: Adalékok Sztripszky Hiador pályakezdéséhez. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 2001. 303–318.

³⁰ The newspaper for common people entitled *Nyegvilja*, initiated by the government, was edited by a teacher living in Budapest who was born in a Slovak region, studied in Ungvár 'with Russkie grammar' and practised Russian among the Serbs in Bácska. If he can read at all, the Ruthenian peasant is baffled at most: 'It must have been written in a very clever, gentlemanlike way because I do not understand a word of it.' SZTRIPSKY HIADOR: *Moskophilizmus, ukrainizmus és a hazai rusznákok* ('Moscophilism, Ukrainism and Ruthenians in Hungary'). *Budapesti Szemle*, 1913. 453. sz. 287.

peasants through, for example, the publication of public school textbooks and newspapers, should rely on the Bereg dialect as its base, (The author undertook to create this language, in which, following the example of Ukrainian, etymological spelling would be replaced by phonetic spelling.)³¹ Thus, in Sztripszky's plan, in contrast to the Ruthenian intelligentsia, having assimilated to Hungarians, common people would preserve their own language, and the literary language would be a device in improving their social and intellectual conditions.

Several people reacted critically to the paper. In *Görög Katholikus Szemle*, Revizor ('inspector') did not only criticise the less widespread and mocking name 'rusznák', used for the Ruthenians, but also refuted that Ruthenian penmen could not speak Ruthenian, that the Russophile trend in the 1850s and 1860s had a considerable influence on Ruthenian literature and Ruthenian intelligentsia or that the language of Nyegyilja would be incomprehensible for the peasants.³² Agenor also rejected the charge of 'Moscophilism' and the charge that the Ruthenian intelligentsia (clergy) had separated from common people and were not working to make them more cultured.³³ Alvégi argued that there already existed the Ruthenian literary language, which had been created by Sándor Duchnovics and his Eperjes circle decades before.³⁴ It was based on common people's language but its grammar did not rely on phonetics but on the etymology of the church language as that was most suitable to create a link between Ruthenian dialects in Hungary. The education of the Ruthenian people could be implemented in this language (it was what the press also used), while the 'literary language' invented by Sztripszky and the proposed phonetic spelling was a 'plot' striving to change the already living folk literary language, supported by Ukrainists living in Galicia. (Hiador Sztripszky was their friend, he had been a grantee at Lemberg University, his plan had stemmed from selfish financial interests, and he, in fact, wanted to introduce the Ukrainian literary language.)³⁵

Ágoston Volosin also elaborated on the social and political factors of language use and connected them to assimilation. According to the statistics cited, the number of Ruthenians decreased in Szepes and Sáros counties in the second half of the 19th century, which was the consequence of 'assimilation to the Slovaks' to a greater and greater extent. (What is more, the change of language

³¹ SZTRIPSZKY HIADOR: Moszkophilizmus, ukrainizmus és a hazai rusznákok ('Moscophilism, Ukrainism and Ruthenians in Hungary'). *Budapesti Szemle*, 1913. 453. sz. 278–296.; SZTRIPSZKY HIADOR: A rutének feltámasztása ('The resurrection of Ruthenians'). *Pesti Hírlap*, 1909. október 24. 33–34.

³² Revizor: Moszkophilizmus, ukrainizmus és a hazai rusznákok ('Moscophilism, Ukrainism and Ruthenians in Hungary'). *Görög Katholikus Szemle*, 1913. március 9. 4–5.

³³ Agenor: A mi jóakaróink ('Our patrons'). *Görög Katholikus Szemle*, 1913. március 16. 4–5.

³⁴ Sándor Duchnovich (1803–1865) was a Greek Catholic canon, writer, poet and notary of the holy see in Ungvár.

³⁵ Alvégi: Támadás több oldalról ('Attack from several sides'). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. június 7. 3–4.; Alvégi: Megjegyzéseim a 24. számban közölt Válaszra ('My comments on the Answer published in issue No. 24'). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. június 28. 4–6.; Alvégi: „Levél a magyarországi ruténéktől” ('A letter from Ruthenians in Hungary'). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. július 26. 3–4.

extended as far as Ungvár with the region of Szobránc speaking Slovakian, for example.)³⁶ Volosin named the causes, as well. The majority of the Ruthenians leaving school did not learn to read and write in their mother tongue but they understood the papers published for common people and other popular scientific publications in Slovakian. Emigrants returning from overseas also used Slovakian as they had read newspapers published in Slovakian abroad. Lads leaving the army did not speak pure Ruthenian but a 'Slovakised' variant as 'that was how the lieutenant talked to them'. ('Slovakian seems much more gentlemanlike to them than Ruthenian.') In addition, simultaneously with assimilation to the Slovaks, there started in Hungary and Galicia the pressing of Great Russian grammatical forms alien to common people³⁷ and the dissemination of Great Russian literature. Finally, Volosin listed the means of stopping Slovakisation, which was a Hungarian national and Ruthenian cultural and church interest: it was necessary to break with Great Russian grammatical and Slovakian language formulas, and support the pure, popular Ruthenian language and the publication of papers for common people printed with 'Hungarian characters'.³⁸

The use of the Cyrillic or Latin characters also caused division among the intelligentsia. In 1897, a 'Greek Catholic Ruthenian clergyman' spoke about his everyday experience. He said that in the previous decades, there had been fewer and fewer children who could read and write, the cause of which was that in Ruthenian public schools, two kinds of alphabets (Latin and Cyrillic) were used parallel with each other. (Only those learned to read Hungarian properly who attended either a state school or such a denomination school where the teacher gave up Cyrillic characters thus committing a breach of duty.) There had already been written Ruthenian books with Latin characters but it would be essential to teach only one kind of (Latin) characters, and popular scientific readings and the popular papers should also use them, which would not hurt the national or religious feelings of any Ruthenians.³⁹ In 1911, the newspaper entitled *Bereg* complained about the 'alien character' of the publications printed in the Cyrillic alphabet, hindering Magyarisation, to which *Görög Katholikus Szemle* reacted. The Hungarian language was rapidly spreading among the younger generations but there were many who only knew the Cyrillic alphabet. However, this did not affect their patriotism.⁴⁰

³⁶ The author referred to Pál Balogh's work entitled *A népfajok Magyarországon* ('Ethnic groups in Hungary'), published in 1912: in the past 50 years, in the Hungarian Highlands, 176 settlements with a majority of Ruthenian inhabitants assimilated to Slovaks while the number of villages having assimilated to Hungarians was only 37.

³⁷ Such was, for example, Pál Gönczy's Ruthenian alphabet, adapted to the popular Ruthenian language by the author of the article.

³⁸ Volosin Ágoston: A ruthének tótosítása ('The Slovakisation of Ruthenians'). *Görög Katholikus Szemle*, 1916. január 16. 1.

³⁹ Julián-naptár, Cyrill-betűk ('Julian calendar, Cyrillic characters'). *Ung*, 1897. október 24. 1–2.

⁴⁰ Széljegyzetek ('Marginal notes'). *Görög Katholikus Szemle*, 1911. augusztus 6. 1.

After World War I broke out, the Hungarian government promoted the replacement of the Cyrillic characters, which according to Béla Jankovics, Minister of Religion and Education was not justified 'by the consideration of Magyarisation or similar chauvinistic ideas but by the defense against the Greek Orthodox propaganda intertwined with Russophile aspirations'.⁴¹ Hiador Sztripszky also referred to the danger of Pan-Slavism, which he completed with historical arguments. This 'very strange' alphabet was once developed by the spiritual leaders of Slavic people to isolate themselves from 'the Latin church said to be malignant and European culture.' However, Hungarian Ruthenians had never belonged to any Slavic state, and not only their history but also their language connected them to the Hungarian nation as it had been becoming more and more similar to Hungarian for centuries. Therefore it was not justified either culturally or on the basis of language development to preserve Cyrillic characters, which isolated Ruthenians in Hungary from 'West European thought'.⁴²

The vice-notary, Endre Tahy, unlikely to have thorough groundings in Slavic philology, also expressed his opinion. After the world war broke out, the Ruthenians, 'this underage and helpless folk' could experience the 'loving care' of Hungarian society, for which they owed gratitude to their protectors. This and their patriotism might be expressed if they at last gave up the Cyrillic alphabet, 'giving the unpleasant impression of their belonging to the world of the east', which hindered cultural and social assimilation. Tahy rejected the fears that Latin characters would result in the 'Slovakisation' instead of the Magyarisation of the Ruthenians. In contrast to the Slovaks living in West Hungary, 'having got infected' in the neighbourhood of the Czechs, the culture of the Slovaks living in Zemplén, Ung and Bereg counties was Hungarian, and their character, customs and way of thinking were the same as those of 100% Hungarians. However, it was necessary to distribute publications with Hungarian characters more intensively among the Ruthenians, and state institutions should take forceful measures against those trying to stand in the way of 'the Hungarian genius'.⁴³

Debate about 'alien culture'

The best example of the political instrumentalisation of culture, i.e. the confrontational role it played in national homogenisation and, in contrast, in the strengthening of the identity of minorities, is demonstrated in the debate of 1913–14. Péter

⁴¹ KEMÉNY G. GÁBOR (1999): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában VII. (1914–1916)*. Budapest. 248–250.

⁴² SZTRIPSZKY HIADOR: Cirill betű – latin betű ('Cyrillic alphabet – Latin alphabet'). *Budapesti Hírlap*, 1915. október 6. 2–3.

⁴³ TAHY ENDRE: A cirill betűk kérdése ('The issue of Cyrillic characters'). *Határszéli Újság*, 1916. február 7. 1–2.

Dolinay Jr. Greek Catholic priest repeated the frequently voiced criticism: his fellow priests had become distanced from the masses and were ashamed of their roots. They forgot *prosporon*,⁴⁴ on which they grew up, they changed their ancient Greek surnames and first names, they married into families of alien liturgy and religion and their children would be Lutherans or Roman Catholics. They would become estranged from the language of their own people (the Ruthenians) and would be under the influence of ‘alien culture’.⁴⁵

Dolinay referred to Hungarian culture, to which sheriff József Nagy reacted in an outrage. He labelled the clergyman and *Görög Katholikus Szemle*, which had published the article, unpatriotic, but the Ruthenian race, which proved their loyalty and valour during Rákóczi’s war of independence, had become symbiotic with the Hungarians. The Ruthenians had been provided acknowledgement and history by the Hungarian nation, and had been able to achieve social status and valued existence through ‘the culture of this nation’. According to the sheriff, there was no Ruthenian culture, since culture is equivalent to social classes, public institutions, intellectual and economic outputs, and serves the needs of ‘pulsating state existence’. The Ruthenian intelligentsia, consisting of clergymen and teachers, however, were ‘patriotic Hungarians’, and if there were any ‘Ruthenian reformers’ among them, they would be facing the statepower.⁴⁶

The editors of *Görög Katholikus Szemle* refuted the claim of unpatriotism in an unusual tone (‘What rubbish is this?’), and Péter Dolinay also responded. In his opinion, the concept of culture was not identical with statehood, and the Ruthenians, as an independent race living in Hungary, had an original and unique culture and education, which ‘sets them apart from any other race’. Language, or education in the mother tongue was the most important tool of preserving this culture, and the forced transplantation of another culture was no less of an absurdity than “someone trying to graft a hard shell fruit onto a fleshy fruit tree.”⁴⁷

The polemic, harsh and at times personal tone, also inspired ‘Veteran’ to voice his opinion. He criticised the false propaganda about the harmonious co-existence of Ruthenians and Hungarians and presented ‘Squalor county’ and its Ruthenian inhabitants.⁴⁸ He described tumble-down cottages, starving people in rags, emigrants, notaries meting out hefty taxes, auctioning bailiffs, and last but not least abusive sheriffs. ‘We made a visit to the school, too. When the teacher

⁴⁴ The sourdough bread of the Eastern church.

⁴⁵ DOLINAY PÉTER: „Restaurare omnia...” *Görög Katholikus Szemle*, 1913. december 21. 1–2.

⁴⁶ NAGY JÓZSEF: Idegen kultúra (‘Alien culture’). *Ung.* 1914. január 11. 1–2.; NAGY JÓZSEF: Idegen kultúra (‘Alien culture’). *Ung.* 1914. január 25. 2–3.

⁴⁷ Idegen kultúra (‘Alien culture’). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. január 18. 3–4.; DOLINAY PÉTER: Idegen kultúra (‘Alien culture’). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. január 25. 1–2.

⁴⁸ The author clearly referred to Ung county.

asks a question, the children remain silent because they do not speak Hungarian and they are not allowed to speak Ruthenian. The short-coated (or short-sighted) sheriff confiscated the Ruthenian catechisms as evidence and submitted them to the gendarmerie.⁴⁹ It is obvious that the author held responsible the administration (and in particular József Nagy) for the destitution of the Ruthenian people and their estrangement from the Hungarian population.

In his first article, Péter Dolinay criticised the clerical and secular intelligentsia assimilating to Hungarians (those often changing their names), from among whom Miklós Kutrakfalvy joined the debate.⁵⁰ He primarily objected to the fact that the *Szemle* 'attributed much more significance to the contribution of József Nagy than what it deserved' and went on emphasizing the patriotism and "good Hungarian character" of the Greek Catholic clergy in Upper Hungary. The solicitor thus took the side of the clergy that he thought were done wrong to by this attack and called for the alliance of the Greek Catholic clerical and secular intelligentsia and their political activism. He suggested that a petition be submitted to the count for the discharge of József Nagy and his transfer to another district where the Greek Catholic population was not in majority.⁵¹

The sheriff, however, was supported by a respectable patron. István Csuhá, the parliamentary representative of the Independence Party, made a motion that the administrative committee of Ung county condemn the attack against Hungarian national culture and stand up for its official. In his opinion, there was only one culture in Hungary, the Hungarian one, and Péter Dolinay's article, along with the 'wit-starved' Veteran's piece, only incited animosity among the Greek Catholic parishioners wishing to establish an 'alien Ruthenian culture wanting to live', which was unknown to him. The committee adopted the representative's motion⁵², to which *Görög Katholikus Szemle* reacted by two official public decla-

⁴⁹ Veteran: Helyzetünk mozi képekben ('Our situation in cinema pictures'). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. február 1. 1–3.

⁵⁰ Miklós Kutrakfalvy (1882–?) was a solicitor, prosecutor of the Catholic National Alliance (Katholikus Népszövetség), editor of the *Görög Katholikus Hírlap* (Greek Catholic Chronicle) (his father was a Greek Catholic clergyman). He was the chairman of the Vasvári Pál Circle, founded in 1904, the objective of which was to disseminate the notion of Hungarian statehood. (He changed his name from Nyikolaj Kutka to a Hungarian version.). *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922*. Szerk. Vidor Gyula.: Budapest, 1921. 83–84.; MAYER 166.

⁵¹ KUTRAKFALVY MIKLÓS: Levél a Szerkesztőhöz ('Letter to the editor'). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. február 8. 1–3. József Nagy was the head of Perecseny township, where the proportion of Greek Catholics (and Ruthenian speakers) in 1910 was 86%. *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 42. 262–263.

⁵² Gyula Bradács notary held the view that minority and religious matters were delicate topics and thus they should not react to minor newspaper articles. Tivadar Matyáczkó, Greek Catholic clergyman and superintendent of education of the diocese also suggested that the motion be ignored but the bishop of Munkacs should be approached with a request for his intervention with the editor so that no 'such misguided thoughts' be published in the future. A közigazgatási bizottság ülése ('Meeting of the administrative committee'). *Ung*, 1914. február 15. 3–5.

rations. The Vasvári Pál Circle in Budapest protested vehemently against anyone attacking the clergy of the dioceses of Munkács and Eperjes, which had a thousand-year history similarly to Hungary, and accusing them of spreading alien culture or unpatriotism. In the name of the ‘spiritual leaders’ of the Sub-Carpathian people, eighteen Greek Catholic clergymen and teachers also rejected the label of unpatriotism and emphasized that the foundations of the religious faith of the Ruthenian population were not József Nagy’s culture but St Stephen’s belief and ‘religious culture’. They had achieved more merit by spreading the Hungarian word, psalm and prayer than the sheriff did with his ‘patriotic defence work’, and stressed that all those cultures which were not intertwined with religion were alien to them.⁵³

The conflict that lasted several months and spilled over and beyond the press came to an end with this, however, readers could become familiar with other interpretations of national and minority culture. József Kaminszky, starting from the sociological (positivist) interpretation of culture (culture ensures the biological survival of nations and the prevalence of the national idea) was of the opinion that nations which were of a lower level of education were following the more educated nations, and the higher level national education ‘assimilates the minorities different from the race of the nation state in their origin, language, traditions and culture’. The author also defined the historical and social conditions of the power of national culture (for centuries, it was the education of the nobility which preserved the Hungarian national character, followed by the middle classes which replaced noblemen), and then described the Ruthenian people. Their farming was backward, they were lazy and ‘degenerated physically’, ‘lacking in morality’ and their intellectual education was scanty as they had not recognised the significance of schooling. The clergy and the teachers had turned into Hungarians in language, spirit and public life, and their patriotism originated from the recognition that “the people forming the nation state are Hungarians, who on the strength of their higher intellectual power and historical rights deserve to be the only people to provide the country with a national character [...] The Ruthenian people can only acquire intellectual education and material well-being if they merge into the Hungarian race.’

The portrait of the middle classes as the sole agent of maintaining the culture, however, was tainted with negative shades, too. One often finds it sickening, says Kaminszky, that the Hungarian intelligentsia keeps trumpeting in public life and in the press about the building of the nation state, but this enthusiasm is only the surface, which has hardly any creative power. This is why we need a

⁵³ Idegen kultúra (‘Alien culture’). *Görög Katholikus Szemle*, 1914. február 22. 3.

more organised, more active, more unified and more socially sympathetic middle class, which in addition to spreading the national culture can also ease the misery of the people in Upper Hungary.⁵⁴

Conclusion

The authors of the pieces cited above were the most significant mediators of national and minority culture (teachers, clergymen, writers, lawyers) and the representatives of political power (notaries, sheriffs), who shaped the public opinion by voicing their own views and objectives. The Ruthenian intelligentsia accepted and found necessary the teaching of the national language of the state (Hungarian), the acquisition of which was not only the condition for integrating into the political community but also that of social mobility and individual career building. At the turn of the century, the Hungarian government and local administration saw the teaching of the Hungarian language as the political means of Magyarisation (linguistic homogenisation) (the number of schools where the language of education was Ruthenian was reduced from 393 to 47 between 1880 and 1939),⁵⁵ and the educational indoctrination was also supported by the assimilated Ruthenian intelligentsia as it was a way of expressing their loyalty to the nation. However, Ruthenian national intellectuals were of the view that the teaching of the Hungarian language must not restrict the teaching of the mother tongue (nor the religious schools), which was a civic right and a pre-condition for the cultural rise of the Ruthenian people. In their opinion, the acquisition of the Hungarian language was not identical with assimilation and it did not create spiritual community, but its enforcement created an obstacle to the spreading of the idea of the Hungarian nation state, and it could not be effective either in the linguistically homogeneous Ruthenian villages, where the majority of children did not attend school.

An even sharper debate took place around the language of liturgy and the unification of the calendar, which saw the clash of arguments about the continuity of religious traditions and about religious reform and modernisation. Religion and religious denomination, however, implied forms of social behaviour and political orientation. Slavic liturgy, the Julian calendar and the Cyrillic alphabet turned into tools of creating and strengthening Ruthenian identity but in the view of the assimilated intelligentsia who preserved their religious denomination (Greek Catholic), these were identified with the criticised national ambitions or the preservation of Russophil traditions.

⁵⁴ K. J.: A magyar középosztály nemzeti művelődési feladatai a határszélen ('The tasks of Hungarian middle classes in national education in the border region'). *Görög Katholikus Szemle*, 1910. december 18. 381–383. (The text was read out at the session of the Gyöngyösi Literary Society.)

⁵⁵ FEDINEC CSILLA – GÖNCZI ANDREA (2010): *Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén 1918-ig*. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest. 565.

These debates did not lack in cultural-morphological typologisation, popular at the turn of the century, the interpretation of the Ruthenians' historical role, or in the symbolic forms of identification in the use of ethnonyms. The members of the Magyarised intelligentsia accepted the homogenising model of the national culture, by which the Ruthenians could attach to western culture. In 1902, Jenő Szabó turned to the press: he requested not to be called Ruthenians and supported his claim with historical arguments. The term 'Ruthenus', found in old Latin documents, only signified religious denomination (the people did not have a nationality), the union of 1646 involved not only Ruthenians but also Hungarians, and the monastery of Máriapócs was founded by a Hungarian nobleman (called Demeter Rácz). Szabó suggested the term 'magyar' (Hungarian) or 'magyar-orosz' (Hungaro-Russian) (foreigners also used this term), and ended his article by claiming 'we do not want our children to be Ruthenians'.⁵⁶ The Ruthenian clerical intellectuals contrasted Hungarian national culture with the ancient denominational culture, which strengthened ethnic group identity with the continuity of the thousand-year-old autochthonous Ruthenian history. According to the manifesto of the journal *Kelet* ('East'), 'in our ancestors, we share the treaty of blood, our ancestors, who came with Árpád, took part in the taking of the homeland, many members of the first Hungarian royal dynasty converted to the liturgy of our forefathers, and this land and also the ancient Hungarian constitution are ours, too'.⁵⁷

The discourse around nation, ethnicity and denomination did not lack in the aims of social development, either. The creation of the Ruthenian literary language built on the language of the people, as planned, would not only provide protection against Russophil and Ukranophil ambitions, but would increase the prestige of the language and the possibility of linguistic interaction, and thus support the integration of the Ruthenian society.⁵⁸ The organiser of national and ethnic minority communities is the middle class, thus they were in the centre of public discourse. The assimilated intelligentsia and those employed by the state administration viewed themselves as part of the unified (historical) middle classes, and according to Jenő Szabó, the secular and clerical intelligentsia were Hungarians in language, culture, and social and family life, and thus 'the Ruthenian intelligentsia would mean regression from a national point of view'.⁵⁹

⁵⁶ SZABÓ JENŐ: Kérelem a magyar sajtóhoz ('Plea to the Hungarian press'). *Ugocsa*, 1902. november 30. 1–2.

⁵⁷ Tisztelt Olvasóinkhoz! ('To the Reader!'). *Kelet*, 1889. december 29. 1.

⁵⁸ The letters written during the schismatic movement testify that the use of the Ruthenian language and that of the Cyrillic alphabet varied from village to village. GÖNCZI ANDREA (2007): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász. 8.

⁵⁹ SZABÓ JENŐ: Rutén intelligencia ('Ruthenian intelligentsia'). *Magyar Kultúra*, 1915. április 20. 357–358.

Gyula Hadzsega, however, thought⁶⁰ that there was a need for a faithful Ruthenian intelligentsia, moreover, administrative clerks should be Greek Catholics who spoke the language of the peasants, which was the most important condition for the intellectual education of the people.⁶¹ The debates, however, took place among individuals who articulated their own experiences of socialisation, career, and family and professional relationships.⁶² This can hardly be ignored when examining the processes of public discourse of national or ethnic group formation going on in the press.

REFERENCES

1. BOTLIK JÓZSEF (1997): *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest.
2. FEDINEC CSILLA – GÖNCZI ANDREA (2010): *Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén 1918-ig*. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla–Vehes Mikola. Budapest. 563–571.
3. GÖNCZI ANDREA (2007): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász.
4. KEMÉNY G. GÁBOR (1999): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában VII. (1914–1916)* Budapest.
5. MAYER MÁRIA (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest.
6. *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922*. Szerk. Vidor Gyula. Budapest, 1921.
7. *Országgyűlési Almanach 1939–1944*. Szerk. Haeffler István. Budapest, 1940.
8. *Országgyűlési Almanach 1901–1906*. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1901.
9. UDVARI ISTVÁN (2001): Adalékok Sztripszky Hiador pályakezdéséhez. *Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv*. 303–318.

⁶⁰ Gyula Hadzsega (1879–1949) was a Greek Catholic clergyman, teacher of the seminary in Ungvár from 1907.

⁶¹ HADZSEGA GYULA: A rutén kérdés ('The Ruthenian issue'). *Magyar Kultúra*, 1915. február 20. 170–171.

⁶² The article written by János Prodan, the journalist of *Görög Katolikus Hírlap* (Greek Catholic News) testifies the pluralism of identity: "I have never thought of myself as Ruthenian, but I do not deny the fact that my origins are in the Russian people of Sub-Carpathia. I am proud to speak the language of this people and will serve its interest all times but not as a Ruthenian rather as a Hungarian person whose political and social views do not differ from those of his fellow citizens. I am Hungarian in the country of the body and Greek Catholic in the realm of the spirit." Cited MAYER 1977. 155.

Bereg vármegye indítványa magyar hónapnevek használatára 1841-ben**

Резюме. В історії Угорщини 18–19 століть особливе місце посідає рух за оновлення мови, який полягав у заміні латиномовних визначень угорськими словами. В даній статті розглядається законопроект, що був сформований в Березькому комітаті у 1841 році та спрямовувався на заміну латинських назв місяців (січень, лютий і т. д.) на їх угорськомовні відповідники. Це починання не увінчалось успіхом, оскільки в епоху політичних та суспільних реформ також не було попиту на те, щоб, прописуючи конкретні слова, офіційним регулюванням втручатися у природний процес використання мови. Разом із тим, презентація передумов цього проекту дає можливість відтворити політичну атмосферу, а також мовні та суспільні відносини тогочасного Березького комітату, з огляду ж на специфічні умови – й питання рівності релігій. Дане питання також можемо розглядати як специфічне угорське відображення календарної реформи часів Французької революції.
Ключові слова: Березький комітат, епоха реформ, справа угорської мови, назви місяців.

Rezümé. Magyarország 18–19. századi történetében különleges szerepet foglal el a nyelvújító mozgalom, vagyis a latin kifejezések magyar szavakkal való felváltása. Jelen tanulmány Bereg vármegye 1841-ben született törvényjavaslatával foglalkozik, amely arra irányult, hogy a latin eredetű hónapneveket (január, február stb.) magyar kifejezésekkel cseréljék fel. A kezdeményezés nem volt sikeres, hiszen a politikai és társadalmi reformok korában sem volt igény arra, hogy konkrét szavak hatósági előírásával avatkozzanak a nyelv használatának természetes folyamatába. Ugyanakkor a javaslat hátterének bemutatása felidézi a korabeli Bereg vármegye politikai hangulatát, nyelv és közélet viszonyát, valamint – sajátos körülményei folytán – a vallások egyenjogúságának ügyét is. A francia forradalom naptárreformjának sajátos magyarországi ügyét is felismerhetjük a történetben.
Kulcsszavak: Bereg vármegye, reformkor, magyar nyelv ügye, hónapnevek

Abstract. The movement of neologism played a special role in the history of Hungary in the 18th and 19th centuries when the followers of neologisms wanted to replace the Latin phrases with Hungarian words. The present paper deals with the proposal of Bereg County in 1841, which was aimed to change the Latin originated names of months (January, February etc.) with Hungarian phrases. The initiation was not successful, because there was no need to intervene into the natural process of using of language by official regulation of concrete words, even in the age of political and social reforms. Nevertheless, the history of background of this proposal shows the political atmosphere of Bereg County at this time, the relations between language and public policy, and – with regards to its special circumstances – the case of equal rights of the different religions. We can recognize in the events a special Hungarian version of the calendar reform of the French Revolution.
Keywords: Bereg County, Reform Era, Case of Hungarian Language, Names of Months

Bevezetés

1841-ben Bereg vármegye közgyűlése körlevelet intézett a törvényhatóságokhoz, amelyben újszerű, magyar nyelvű hónapnevek alkalmazása mellett érvelt, szerette volna azokat hivatalos úton előíratni a közszerplők számára, és kezdeményezé-

* Габілітований доктор у галузі історичних наук, доцент, Інститут прикладних суспільних наук, Факультет гуманітарних наук, Мішкольцький університет. * PhD, habilitált egyetemi docens, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, Bölcsészettudományi Kar, Miskolci Egyetem.
* Ph.D. in History, associate professor, Institute for Applied Social Sciences, Faculty of Arts, University of Miskolc. E-mail: fazeakas@uni-miskolc.hu

** A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű *Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése* projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

sének támogatására felszólította a többi törvényhatóságot is. A különös ötletnek nem lett sok következménye, hamar feledésbe is merült, de az epizódyszerű esemény felidézése mégis több szempontból tanulságos lehet: a nyelvtörténeti kuriózum mellett a kezdeményezésen keresztül bepillantathatunk a magyar polgári átalakulás országos és – Bereg vármegye kapcsán – helyi folyamataiba, a politikai sajtó megváltozott szerepkörébe, általában abba, hogy egy nyelvészeti probléma hogyan kerülhetett a politikai küzdelmek középpontjába.

Jakab Elek XIX. század végi kronológiai kézikönyvében írta: „A hónapok elnevezései az idők szellemének, a népek természeti és polgári életének, politikai és vallásos felfogásának bélyegét viselték mindig magukon.”¹ Az esettanulmánynak ez a gondolat egyszerre lehet kiindulópontja és konklúziója is egyben. Kétségtelen, hogy az időszámítás módja, valamint annak tényezői (ideértve az időegységek elnevezésével kapcsolatos nyelvtörténeti adalékokat is) mindenkor szoros kapcsolatban álltak egy adott állam berendezkedésével, az uralkodó vallási és politikai eszmékkel. Például közismertnek tekinthető, hogy a Római Birodalomban a kereszténység államvallássá tételét követően egyes keresztények szembefordultak a zsidó hét- vagy húsvétszámítás módjával, illetve a XIII. Gergely pápa által 1582-ben bevezetett naptárreformot a protestáns és görögkeleti államok nem fogadták el (az evangélikus Poroszország csak a XVII. század elején, az anglikán Nagy-Britannia a XVIII. század közepén vezette be a Gergely-naptárt, Oroszország csak a bolsevik hatalomátvétel után, 1918-ban). De nemcsak a kronológia rendszerének megválasztása, hanem az időmérés tényezőinek (hónap, hét stb.) elnevezése is gyakran hordozta a politikum lenyomatait, illetve vált vallási-politikai csatározások tárgyává.

A XIX. század hasonló törekvései legfontosabb előzményének a francia forradalom idején bevezetett új naptár tekinthető, amikor a hónapok hivatalos elnevezését is megváltoztatták. A francia nemzeti konvent határozata alapján 1792. szeptember 22-től, vagyis a köztársaság I. évétől számították a naptárreformot, amelyben minden évet 12 harminc napos hónapra, azon belül 3x10 napos dekádra osztottak, és a hónapokat időjárási, illetve természeti elemekből vett jellemzők alapján nevezték el. A vallási elemektől mentes – ezért a forradalom szellemiségéhez méltóbbnak gondolt, de a gyakorlatban csak nehézkesen érvényesülő – időszámítási rendszer 1806-ig volt érvényben.²

¹ JAKAB ELEK (1881): *A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben*. Értekezések a történeti tudományok köréből, IX. 4. Budapest. 14–15.

² HAHNER PÉTER (1989): *A nagy francia forradalom kisenciklopédiája*. Budapest. 65–66.; *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Szerk. Hahner Péter. Budapest. 342–344.

1. Hónapnév-használati szokások a reformkorban

A hónapnevek magyar kifejezésekkel való jelölésére irányuló nyelvújító mozgalom hosszú történetre tekinthet vissza, ennek részletes áttekintése helyett³ csak az 1830–40-es évek fontosabb csomópontjait idézhetjük fel.⁴

A nyelvújítás XVIII. század végi első hullámában számos javaslat született arra, hogy időjárási elemekből, természeti képekből kölcsönzött „magyaros” hangzású kifejezésekkel jelöljék a hónapokat Magyarországon is. (Például „zúzoros” – január, „enyheges” – február, „olvanos” – március stb.) Ezek azonban megmaradtak egyes nyelvújítók kísérletezéseinek szintjén, kialakult és elterjedt viszont három, egymással együtt élő hónapnév-használati rendszer:

1. A ma is használt „*latinos*” hónapnevek teret nyertek a hétköznapi és a hivatalos nyelvhasználatban egyaránt. (Régiesebb és *latinosabb* formaként: Januarius, Februarius stb., és magyar nyelvhasználathoz igazodott január, február stb. alakokban egyaránt.)

2. Már a XV–XVI. századtól vannak adataink arra, hogy az egyházi ünnepkörökhöz igazodó „*régi, magyaros*” elnevezésű hónapneveket használtak elődeink széles körben, méghozzá nemcsak katolikus, hanem protestáns környezetben is, annak ellenére, hogy több hónapnév például szentek neveit, vagy katolikus kultuszra utaló elemet tartalmazott. Ezek: Boldogasszony hava (január), Böjtelő hava (február), Böjtmás hava (március), Szent György hava (április), Pünkösdi hava (május), Szent Iván hava (június), Szent Jakab hava (július), Kisasszony hava (augusztus), Szent Mihály hava (szeptember), Mindszent hava (október), Szent András hava (november), Karácsony hava (december).

3. Az előzőeknél kisebb nagyságrendben, de megjelent és el is terjedt az „*évszakokból képzett, magyaros*” hónapnevek használata, mely egyszerűen a négy évszak nevéből, valamint az azokhoz társított „-elő”, „-hó” és „-utó” szavakból állt össze: január: télhó, február: télutó, március: tavaszelő, április: tavasz hó, május: tavaszutó, június: nyárelő, július: nyárhó, augusztus: nyárutó, szeptember: őszelő, október: ősz hó, november: őszutó, december: télelő.

Ezek a hónapnévrendszerek a hivatalos levelekben, magán nyelvhasználatban, kalendáriumokban és az egyre növekvő szerepű sajtóban elterjedtek mondhatók, és az 1830–1840-es években párhuzamosan használták őket, az sem volt ritka, hogy például ugyanaz az újság ugyanazon lapszámában különböző hónapnév-elnevezéseket használt. Nem meglepő, hogy az 1830-as évek elejétől újra nyelvészeti-nyelvújítási vita bontakozott ki arról, hogy egyrészt egységesíteni, másrészt „*magyarosítani*” kellene a hónapnevek használatát. Számos

³ Lásd erről: JAKAB 1881; SIMAI ÖDÖN (1910): A magyar hónapnevekről. *Magyar Nyelv*, 9. sz. 405–416.

⁴ Lásd részletesen: FAZEKAS CSABA (2020): Reformkori viták a magyar nyelvű hónapnevekről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 1. sz.

újságcikk, javaslat, ötlet megfogalmazódott, bár ezek inkább „ötletelésnek” voltak mondhatók például arról, hogy milyen természeti vagy időjárási elemekről, esetleg keresztnevekről, vagy híres emberekről (magyar hősokekről, királyokról stb.) kellene a hónapokat elnevezni.

Ahhoz, hogy a hónapnévvita Bereg vármegye indítványa formájában 1841-ben a politika szintjén is megjelenjen, alighanem két nyelvészettel is foglalkozó értelmiségi vitája vezetett. Vajda Péter (1808–1846) 1834-ben foglalt állást a hónapnevek kérdésében, és úgy ítélte meg, hogy az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek használata lenne a leginkább célravezető, hiszen alkalmas a latin hónapnevek felváltására, felekezetileg semleges, ugyanakkor az évszakok folytán könnyen megjegyezhető.⁵ Álláspontját szenvedélyesen vitatta Waltherr László Imre (1788–1865), aki számos tanulmányban, újságcikkben és röpiratban támadta Vajdát, ő a „régii magyaros” hónapnévrendszer mellett érvelt.⁶ Egyetértett a latin hónapnevek kiiktatásával, ugyanakkor a hagyományok felkarolása, a keresztény vallási tartalom megjelenítése miatt a Boldogasszony, Böjtelő stb. hónapneveket preferálta. Waltherr a hónapnevek ügyének elszánt harcosává vált, meggyőződése szerint sürgősen és országosan intézkedni kellene a latin hónapnevek kiiktatását illetően, és egységes, a „régii, magyaros” rendszeren alapuló hónapnévrendszert kell elfogadtatni a zavaros állapotok, illetve a meglévő „latinizmusok” felszámolása érdekében. Vajda Péter az ekkor általa szerkesztett *Világ* hasábjain rövid cikkekben reflektált csupán, és fenntartotta érveit a télhó, télutó stb. hónapnevek mellett, melyek Waltherrt újabb, egyre személyeskedőbb válaszokra ragadtatták.

2. Bereg vármegye a reformkorban, elsősorban a két országgyűlés között (1840–1843)

A reformkor magyar politikai életéről általában, országos szinten alapos ismeretekkel és feldolgozásokkal rendelkezünk, de – néhány alapkutatásra épülő vármegyetörténettől eltekintve – viszonylag kevés a kor talán legfontosabb politikai intézményeinek, a vármegyéknek a helyi politikatörténetét összefoglaló tanulmány. Igaz ez Bereg esetében is, a korabeli helyi közéletéről még egy vonatkozó monográfia is csak annyit állapított meg, hogy összességében „egy-két tiltakozás az országgyűlési ifjak rakoncátlansága ellen, egy-két konzervatív követi utasítás és némaság jellemezte Bereg vármegyét”, mely csak azzal tudta felhívni magára a figyelmet, hogy „fantasztikus tervekkel” mosolyogtatta a törvényhatóságokat.⁷ Mindez persze bőségesen árnyalható, illetve a megye politi-

⁵ VAJDA PÉTER (1835): *Pesti Levelek. I. füzet. Szép szavak.* Kassa. 46–53.

⁶ Lásd pl. WALTHER LÁSZLÓ: *Némely észrevételei az 1840-ki Mezei Naptárra.* H. n. é. n. [Pest, 1840.]; WALTHER LÁSZLÓ: A havak magyar nevezetei és Vajda Péter úr. 1–3. r. *Hasznos Mulatságok*, 1841. július 7. 213–216., július 10. 217–220., július 14. 221–222.

⁷ TAKÁCS PÉTER (1993): *Az úrbérrendezéstől a polgári forradalomig.* In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Történelem és kultúra. Szerk. Cserey László. Nyíregyháza. 241–298.; 286.

kai arculatával kapcsolatos adalékok beilleszthetők az országos politikai folyamatokba. Még a térség 19. századi kitűnő monográfiája is alig szól a reformkor időszakáról,⁸ bár szerzője két fontos forráspublikációt is megjelentetett.⁹ Kevés adattal rendelkezünk a vármegye politikai életét befolyásoló személyiségekről, például Eötvös Tamásról (1800–1867), aki sokkal inkább ismert, mint 1848-ban nemzetőr őrnagy, kormánybiztos, a munkácsi vár parancsnoka, mint 1835–1841 között Bereg vármegye másod alispánja, a helyi ellenzék fontos személyisége.¹⁰ Pedig Lónyay Menyhértnek (1822–1884), két ízben (1843–44, 1847–48) országgyűlési követnek, a kiegyezés után pénzügyminiszteri, majd 1871–1872-ben miniszterelnöki pozícióba emelkedő, a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választott személyiségnek is Bereg vármegye volt fiatal korában a politikai szocializációjának terepe.¹¹

1840 májusában véget ért a „kompromisszumok országgyűlése”, amelynek legfőbb eredménye az elfogadott törvényeken kívül a felségsértési perek vádlottjainak szabadlábra kerülése volt. Lényegében alighogy elszéledtek a követek Pozsonyból, megkezdődött a következő országgyűlésre való felkészülés, amely elsősorban a vármegyék üléstermeiben megfogalmazódó reformjavaslatokról, azok vármegyék közötti „kommunikációjáról”, és a reformokkal szembeni – nyílt és titkos – ellenakciókról, heves szópárbajokról, tettlegességig fajuló választási kampányokról, kormánypárti (konzervatív), illetve ellenzéki (liberális) politikai csoportok kikristályosodásáról szólt.¹² A legfontosabb események között elég csak utalnunk a „szatmári 12 pont” kapcsán kialakult országos vitára, a kezdeményezés bukásának tanulságaira, Kossuth *Pesti Hírlap*jának megjelenésére, ezáltal az ország politikai közvéleményének a modernizálódó nyilvánosság keretei közé kerülésére, stb. Ami a reformok táborát illeti, 1840–1843 között tanúi lehetünk egyfajta politikai „ötletbörzének” is, hiszen a kor politizálását alapvetően az jellemezte, hogy ha egy vármegyében megszületett egy gazdasági, politikai stb. törvényjavaslat vagy intézkedés tervezet, akkor ahhoz igyekezett megnyerni a többi vármegye támogatását is abból a célból, hogy a következő országgyűlé-

⁸ LEHOCZKY TIVADAR (1881): *Bereg vármegye monographiája*. I–III. köt. Ungvár.

⁹ LEHOCZKY TIVADAR (1887): Vallási mozgalmak 1841-ben. Bereg vármegye törekvései önálló magyar nemzeti katolikus vallást alkotni. *Hazánk. Történelmi közlöny*, VII. évf. 2. sz. 81–92.; LEHOCZKY TIVADAR (1888): A beregmegyei vallásmozgalmak 1841-ben. *Hazánk. Történelmi közlöny*, IX. évf. 2. sz. 127–130.

¹⁰ PÁLMÁNY BÉLA (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I–II. köt. Budapest. 898–900. Lásd még: MOLNÁR JÓZSEF (1978): *A vásárosnaményi Eötvös család és kapcsolatai*. In: Találkozás Bereggel. Szerk. Mező András. Vásárosnamény. 203–220.; 216–217.

¹¹ A vonatkozó irodalomból ld. pl.: TAKÁCS PÉTER (2000): Forrásokban rejtelkedő. (Portrévázlat Lónyay Menyhértről.) *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 35. évf. 2. sz. 170–183.

¹² Lásd pl.: VARGA JÁNOS (1980): *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In: *Somogy megye múltjából*, 11. Szerk. Kanyar József. Kaposvár. 177–243.; VÖRÖS KÁROLY (1980): *Két országgyűlés között (1840–1843)*. In: *Magyarország története, 1790–1848*. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 856–893.

sen a kezdeményezésből törvény szülessék. Meghatározóak voltak a „vezérme-gyék” (elsősorban Pest és Zala) indítványai, de e három év alatt minden vármegye igyekezett magára felhívni a figyelmet valamely önálló kezdeményezéssel vagy másokhoz való csatlakozással, amelyek között voltak komoly társadalompolitikai (később, 1848-ban törvényerőre is emelkedő) javaslatok, de már saját korában is marginális jelentőségűnek bizonyuló „ötletelések” is.

Ami Bereg vármegye politikai jellemzését illeti, bár a kor romantikus szónoki stílusában íródott, mégis jellemzőnek véljük az 1843-ra kialakult köz-hangulatára egy jótékony célú felhívás kezdő sorait: „A haladás szövetségét kegyesen lobogtatják felettünk az égiek, s ez a megzsibbadt tagokba új erőt, az eltompult kebelben érző szívet, a rabigát szokottba szent szabadságot öntött, a setétség tömkelegében szédelő előtt – melybe azt politikai ármány vagy a harc foglalta napok taszíták – piruló hajnalt a világosság első sugárral derített. Ha a múlt évtizedekre tekintünk, melynek folytán honunk oly gyors haladással fejlődött [mind] anyagi, úgy szellemi életére nézve, biztosan reményelhetjük azon nap elérkeztét, mely honunkat Hellász tudomány-nagyságára, úgy Európa jelenlegi művelt státusai közé fogja emelni.”¹³ Az európai haladásba vetett optimista biza-lom azonban a harmincas évek végén távolról sem volt ennyire jellemző Bereg-ben. A vármegye követei az 1832–36-os országgyűlés idején még szélsőségesen kormánypártinak, reformellenesnek számítottak, első két megválasztott követük (Füzesséry Gábor és Komlós Károly) botrányos körülmények között távozott, egyik, helyükre megválasztott személlyel (Pogány Józseffel) együtt mindhárman ultrakonzervatívnek számítottak.¹⁴ (A másik új követ a már említett Eötvös Tamás volt.) Füzesséry és Komlós a felségsértési pereket követő belpolitikai helyzet-ben még az udvar által pénzzel megvesztegethetőnek is bizonyult.¹⁵ Füzesséry – bár mandátumát ezúttal sem töltötte ki – az 1839–40-es országgyűlésen már inkább radikális ellenzékiiségeivel keltett figyelmet,¹⁶ és a harmincas évek végén Bereg politikai arculata már inkább a reformok iránt szimpatizáló, bár sok eset-ben kiforratlan elképzeléseket is megfogalmazó vármegyének számított, s e fo-lyamatban sokat lendített az 1839–40. évi országgyűlés, valamint az azt követő ellenzéki-liberális hangulat. A közszereplők politikai magatartására ugyanakkor nemcsak a politikai programok és ideológiák voltak hatással, a közgyűléseken gyakran egymásnak feszülő indulatok mögött nem feltétlenül eltérő hitvallások,

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), P 1966. Perényi család levéltára. Perényi Gábor iratai. „Tiszaújlak” egyesület előadása a megyei börtön javításának céljára, 1843. január 12.

¹⁴ VÖLGYESI ORSOLYA (2017): Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri je-lentések tükrében. *Korall*, 18. évf. 70. sz. 84–108.; Füzesséry ügyére lásd még: DOBSZAY TAMÁS (2019): *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei. (1790–1848)*. Budapest. 139.; 186.

¹⁵ GERGELY ANDRÁS (1980): *A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása. (1830–1840)*. In: Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 669–788. 740.

¹⁶ PÁLMÁNY 2011. 921–923.

illetve orientációk húzódtak meg, nem biztos, hogy azokban különböző társadalmi programok polarizációja mutatható ki, hanem például csupán személyi konfliktusoktól terhelt csoportosulások akciói.¹⁷ Az egyes konkrét kérdésekben kiegyenlített erőviszonyokra utal, ha az adott ügy ilyen vagy olyan irányú eldöntését minimális többség billentette valamely irányba. (Egyes esetekben még arról is nehéz volna beszélni, hogy mi is számított voltaképpen a megye álláspontjának, hiszen például 1841 folyamán – a közgyűlések összetételének apró változásai miatt – Beregben háromszor módosult a törvényszéki bírák választásának módja,¹⁸ egyszer arról olvasunk, hogy megadták a honorácioroknak, protestáns lelkészeknek a szavazati jogot a megyei közgyűlésen, máskor arról, hogy megvonták azt,¹⁹ stb.) Mindenesetre az elkötelezetten ellenzéki Eötvös Tamás másodalispáni tevékenysége az országgyűlés után valóban megerősítette a vármegyében a liberálisok pozícióit, s a megye hazafias szelleméről szóló beszámoló olvastán még Kossuth Lajos is azt állapította meg, hogy amennyiben igazak ezek a hírek, „meg kell vallanunk, hogy Bereg valóságos Eldorádó; és mi örvendünk, hogy nemes Bereg megyében megközelítve találhatja nemzetiünk a megyei municipiumot, minőnek mi azt olly buzgón óhajtjuk”.²⁰ Ugyanitt olvasunk arról is, hogy megalakult a Bereg vármegyei kaszinó is, azzal a – jelen tanulmányunk szempontjából releváns – céllal, hogy elősegítse a felekezeti megosztottság tompítását, valamint a magyar nyelv művelését a megyében, első elnöke éppen Eötvös Tamás lett,²¹ s ugyancsak ő kezdeményezte később a megyei olvasóköri létrehozását is.²²

A beregi közéletben az említettek mellett fontos szerepet játszott még Perényi Gábor (1793–1860) főispáni helytartó. A vármegye örökös főispánsága 1740 óta a Schönborn-Buchheim családé volt, az ebből származó Ferenc Fülöp (1768–1841) 1801-től viselte a főispáni tisztelet,²³ de alig tartózkodott a vármegyében, a halál is a felső-ausztriai Maidlingben érte 1841. augusztus 18-án.²⁴ A távollétében a megyében intézkedő Perényi Gábornak viszont széles körű befolyása volt a vármegye ügyeire, főispáni helytartóságát 1836–1845 között töltötte be.²⁵

Beregben az 1840. szeptember 7-én tartott közgyűlésen olvasták fel az országgyűlésen szentesített törvényeket. A közgyűlésen az általános elégedettség hangulata volt meghatározó, amelyet kihangsúlyozott, hogy „százszoros »éljen«

¹⁷ VARGA 1980. 186–187.

¹⁸ VARGA 1980. 184.

¹⁹ VARGA 1980. 234., 237. Vö. *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 409–410.

²⁰ *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 410.; Kossuth Lajos: *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc, 2003. 137.

²¹ Más források szerint Füzessey Gábor, vö. PÁLMÁNY 2011. 922.

²² TÚRI GRÉTA (2010): Egyleteink a Bereg hasábjain. *Közoktatás*, 15. évf. 1–2. sz. 24–25.

²³ LEHOCZKY 1881. 355.

²⁴ *Erdélyi Híradó*, 1841. október 19. 125.

²⁵ PÁLMÁNY 2011. 1086–1087.

kiáltások és örömlengések között” Deák Ferencet Bereg rendei is a megyei ülnökök sorába választották.²⁶ A Perényi Gábor elnökletével tartott gyűlés zömmel a következő évben esedékes általános tisztújítás előkészítésével foglalkozott. A legtöbb vármegyére jellemző duhaj választási csatározások megelőzésére határozatban mondták ki – a főleg a „bocskoros” nemesség megnyerését célzó – etetés-ítatás tilalmát, melynek megszegőjét a jelöltek sorából való törléssel fenyegették, s ugyanígy eltiltották a tisztújításon való fegyveres megjelenést. (Bár utóbbi alatt csak a botot, buzogányt stb. értették, a „magyar nemzetiség díszjelének” tekintett kard kivételnek számított.) Liberális szemléletű határozatnak számított, hogy az alispánok majdani megválasztásával kapcsolatban a titkos szavazás mellett döntöttek, illetve, hogy a választásokon esetleg előforduló kicsapongásokat a pártatlanság megteremtése érdekében külső megyék táblabíráira akarták bízni.²⁷

Korszakunkban a legfontosabb helyi politikai esemény alighanem az 1841. július 12-én tartott tisztújítás volt. Már 1840 szeptemberében sort kellett volna rá keríteni, de választási visszaélések és botrányok elkerülése érdekében elhalasztották. Perényi Gábor rendelkezésére így is katonasággal kellett szétválasztani a szembenálló feleket, amelyek kövekkel dobálták egymást a beregszászi híd két oldaláról, és verekedésre is sor került.²⁸ Bár több jelölt is volt, az 1832–36. évi országgyűlés két elsőként delegált megyei követe csapott össze az első alispáni posztért, Füzeséry Gábor és Komlósy Károly főjegyző. Eötvös Tamás már a korábbi, május 17-i közgyűlésen le akart mondani, ezt ekkor még nem fogadták el, már csak azért is, mert sokan úgy vélték, hogy „e fontos hivatal megszüntével benne a legnemesebb emberbarát egyikét is veszítvén el, megyénk mostani fejlődése, igazgatása, a tisztújítás bizonytalan tartása miatt is könnyen veszélynek lenne kitéve”. (Eötvös mellett az első alispán Bay György volt,²⁹ de igazából Eötvös játszotta a fontosabb, kezdeményező szerepet.) A duhaj választási összeecsapás az ekkor már magát ellenzéki pozícióba állító Füzeséry javára dőlt el, de mindössze 5 szavazattal kapott többséget (761–756). Másod alispánná Uray Pált választották.³⁰ Máli János táblabíró tiltakozott a katonaság jelenléte ellen, de a többség inkább megköszönte Perényi főispáni helytartónak, hogy a nyugalom biztosítására ilyen intézkedést hozott. A tanulság a *Világ* tudósítója szerint így is az volt főleg a „bocskoros” kisnemesek részéről: „Vivát – felelet: aki bort ad! [...] Fájdalom,

²⁶ A közgyűlésről: *Jelenkor*, 1840. szeptember 23. 305. Más megyékhez tartozó ellenzéki-liberális közszereplők táblabíróvá választása a politikai irányvonal demonstrációjának is számított, mint például a túrmezei magyarbarát horvát nemesség képviselője, Jozipovich Antal esetében is történt az 1842. augusztusi közgyűlésen. – MNL OL, P 1966. 1842.

²⁷ VARGA 1980. 183. A választási csatározásokról 179–185.

²⁸ *Jelenkor*, 1841. július 21. 236.

²⁹ LEHOCZKY 1881. 359.

³⁰ A tisztújítás részletes dokumentumai: MNL OL, P 1966. 1841. (megjegyezzük, hogy a hivatalos jegyzőkönyvet így datálták: „1841. július (nyárhó) 12.” Lásd még: *Hírnök*, 1841. július 29.; *Pesti Hírlap*, 1841. július 24. 494.; *Világ*, 1841. július 24. 234.

még nálunk bor tesz törvényt, nem érdem, s köznépeinkbe borral öntik az elvet, nem neveléssel, itt tűnik ki legjobban a népnevelés szükségessége.” A „dicsőséggel koszorúzott” Eötvös Tamás javaslatára eltörölték továbbá az ún. kisgyűlés intézményét „az alispáni önkény zabolázása” céljából.³¹

Ha a vármegye politikai jellegű indítványait és határozatait nézzük, azok többsége még az Eötvös Tamás-féle megyei vezetés idején született, de az inkább ellenzéki, liberális tendencia az 1841. júliusi tisztújítás után is megfigyelhető. Ennek oka – feltételezésünk szerint – az, hogy a reformeszmék valóban széles körben teret nyertek a megyei nemesség soraiban, a finoman szólva is karrieristának, köpönyegforgatónak tűnő Füzessey pedig első alispánként ezeket nem akadályozni akarta, hanem azok élére állni.

2.1. Bereg vármegye indítványai. Gazdaság- és társadalompolitika

Mielőtt részletesen a hónapnevekkel kapcsolatos beregi indítványra térnénk, néhány ügyben érdemes – ha csak címszószerűen is megemlíteni – Bereg vármegye álláspontját.

Önmagában jelzésértékű, hogy a „szatmári 12 pont” támogatója volt a vármegye, amely 1841. decemberében sajnálkozott a reformprogram megbuktatása miatt.³² 1841. november 15-i közgyűlésén a vármegye olyan határozatot hozott, amelyben a következő országgyűlésre választandó követeinek megtiltotta volna, hogy a diéta bezárását követő hat évben „királyi legfelsőbb kinevezéstől függő” kormányhivatalt vállaljanak. A nagyon is modern szemléletű kezdeményezés célja nyilvánvalóan az volt, hogy – tanulva a korábbi tapasztalatokból – megakadályozza az országgyűlési követek kormányzati pozíciókkal való megvesztegetésének lehetőségét.³³ Ugyanezen a közgyűlésen határozatot hoztak a megyei törvényszékek tárgyalásainak nyilvánosságáról. A helytartótanács ugyanakkor 1842. június 27-i határozatában mindkét kezdeményezést törvénybe ütközőnek nyilvánította, és a határozatok visszavonását követelték.³⁴ Bereg vármegye azonban 1842. augusztus 22-i közgyűlésén önértzetesen visszautasította a törvénytelenység vádját, és ragaszkodni akart határozataihoz.³⁵ A közszereplők és a hatalom egészen modern hatású felfogásának e korai megnyilvánulása miatt érdemes kicsit a vármegye választát felidézni. Bár a rendiség kötött mandátumos

³¹ Az új megyei vezetés azonban nem úgy ítélte meg, hogy csak az „alispán kényelmessége” tenné szükségessé a kisgyűléseket, és vissza is állították ezt a tanácskozási formát. *Nemzeti Újság*, 1841. szeptember 11. 291. Később is megtartották az intézményt, az 1842. április 5-i kisgyűlésről: MNL OL, P 1966. 1842.

³² VARGA 1980. 210.

³³ A beregi kezdeményezés a reformkorban nem volt sem példa, sem előzmények nélküli, hasonló törekvésekre lásd még: DOBSZAY 2019. 152–153. A közgyűlésről lásd még: *Hírnök*, 1841. december 2.

³⁴ MNL OL, P 1966. 1842. (A titkos szavazást, valamint a bírósági tárgyalások nyilvánosságát említette: VARGA 1980. 230.) A kezdeményező megyegyűlésre: *Világ*, 1841. december 4. 439.

³⁵ MNL OL, C 44. Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum Politicum Comitatum. 1842. 1. kf. 273.

törvényhozási rendszerének keretei között született a gondolat (hangsúlyozták is, hogy a „követ a rendek akaratának tolmácsa, biztosa”), már ekkor fontosnak tartották megemlíteni, hogy a törvényhozás tagjainak feddhetetlennek kell lenniük, és a kormányzati pozíció általi befolyásolás lehetőségének veszélyével szemben akár ilyen értelmű jogszabály alkotásával is bebiztosíthatják magukat. Érdekes, a politikai szerződéselmélet világából vett érveléssel arra világítottak rá, hogy a törvényhozásban vállalt képviselőt tulajdonképp nem más, mint a választók és a választott követ között létrejövő kétoldalú szerződéses jogviszony, amelybe harmadik fél (például egy kormányszerv) nem avatkozhat bele, ily módon sem törvényt, sem uralkodói felségjogot nem sértenek, sőt – a helytartótanácsi leirat érvelésével szemben – nem korlátozzák a követek szabadságát sem, hiszen utóbbiak tudják, mit vállalnak, amikor a közösség törvényhozásban való képviselőjére vállalkoznak. A megyei törvényszéki tárgyalások nyilvánosságának elrendelésével sem sértették meg a fennálló jogrendet – mutattak rá –, épp ellenkezőleg, „nyilvánosság pedig nemcsak nem ellenkezik nyilvános törvénnyel, hanem inkább alkotmányos szabad ország intézményeinek legbetsesebb eredménye, annak szelleméből folyó jog és szükség”. Történeti jogi érvekkel hivatkoztak arra, hogy „elődeink ügyeiket szabad ég alatt is intézék”, a bírósági tárgyalás nyilvánossága pedig éppen a jogeset szereplőinek védelmét és megnyugtatótást szolgálja. Bereg rendei tehát – legalábbis egyelőre – kifejezték ragaszkodásukat mindkét határozatukhoz, a főhatóságok rendeletekkel való beavatkozását pedig visszautasították, mondván, „alkotmányos hazánk parancsokkal nem kormányoztathatván”, ezt az esetet csak az országgyűlés által hozott törvények esetében voltak hajlandók elfogadni.

A törvényhozás fontosságát hangsúlyozták, amikor például az ekkor nagy vitákat kiváltó vasútépítési tervekkel kapcsolatosan követelték, hogy az állami nagyberuházások ne a kormányzat, hanem az országgyűlés felügyeletével történjenek,³⁶ vagy amikor a Habsburg Birodalmon belüli belső vámhatárok eltörlését szorgalmazták.³⁷ Az ellenzéki körökben divatos gazdaságfejlesztési elképzelések közül a már említett 1841. május 17-i közgyűlésen Eötvös Tamás kezdeményezésére önálló indítványban karolták fel a selyemhernyó-tenyésztés fellendítését, az ahhoz szükséges eperfaültetés pártolását. Kimondták, hogy a vármegye saját eperfakertészetet létesít saját alkalmazottal, de jobbágyoknak is telket biztosít a fatelepítésre, adókedvezményt, továbbá katonai szolgálat alóli mentesítést ígértek annak, aki legalább 200 facsemetét gondozott.³⁸ A vármegyék többsége szimpátiával fogadta és támogatta a kezdeményezést, hasonló fejlesztésekről döntött. A vármegye nyilvánvaló természetföldrajzi adottságaival függött ösz-

³⁶ VARGA 1980. 199. Bereg egyébként a vasútépítés irányával kapcsolatos politikai vitában az ún. „fiumei vasút” alternatíváját támogatta. *Világ*, 1842. augusztus 27. 562.

³⁷ VARGA 1980. 202.

³⁸ *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 409–410.; *Világ*, 1841. június 19. 194.; *Hírnök*, 1841. július 22.

szé, hogy Bereg támogatta a Tisza szabályozásának ügyét is, 1841. augusztusi közgyűlésükön például feliratot intéztek az uralkodóhoz, hogy haladéktalanul kezdjék meg a munkálatokat országos költségen.³⁹

Bizonyos társadalmi kérdésekben ugyanakkor meglehetősen óvatosan viszonyultak a reformokhoz, vagy éppen az országgyűlés által alkotott törvények végrehajtásához. Például meglehetősen halogatással viszonyultak az 1836. évi 11. tc. megvalósításának első lépéséhez, vagyis az adófizetésre kötelezett, jobbágytelken ülő nemesek összeírásához (nyilvánvalóan a potenciális szavazótábor egy részének nem akartak sérelmet okozni),⁴⁰ de a nem nemesek 1802. évi törvény által elrendelt összeírásában sem voltak éppen készségesek.⁴¹ Nem támogatták Csanád vármegyének azt a döntését sem, amely megszüntette volna a földesurak mézsárszékek tartásához fűződő monopóliumát.⁴²

Úgy tűnik, hogy a vármegye kifejezetten aktív volt a nemesi előjogokat nem érintő, modernizációs célú reformok támogatásában, az alkotmányos jogok biztosítása, a szólásszabadság és a politikai érdekképviselő kérdésében, és sokkal visszafogottabb a jobbágy-földesúri viszony tekintetében.

2.2. Bereg vármegye indítványai. Vallásügy és a magyar nyelv ügye

A fentiekben túl Bereg kifejezetten aktívnak bizonyult a kor meghatározó aktuálpolitikai kérdésében, a vegyes házasságok áldásmegtagadása körül kialakult egyházpolitikai vitában. Utóbbi kiváltó oka az volt, hogy az 1839–40. évi országgyűlés tovább halogatta az egyre égetőbbé váló vallásügyi törvény megalkotását, pontosabban a protestánsokra nézve sérelmes 1791. évi 26. tc. módosítását. A törvény rendelkezése alapján a vegyes házasságok csak római katolikus pap előtt köthetnek, viszont az egyház nem akadályozhatja azt meg, hogy a házasságból születő fiúgyermek (amennyiben az apa protestáns) ne követhessék apjuk vallását. A katolikus püspökök azonban az országgyűlés után megtiltották papjaiknak a reverzális (protestáns fél által kiadott, a születendő gyermekek katolikus vallását biztosító nyilatkozat) nélküli vegyes házasságok megáldását, amiből valóban országos botrány lett.⁴³ A vármegyék egymás után bélyegezték törvénysértőnek a katolikus egyházi gyakorlatot, idézték törvényszék elé az áldásmegtagadó papokat, sőt a püspökökkel is vállalták a konfliktusokat. Az „egyház békebontása” kapcsán – elsősorban Pest és Zala kezdeményezése nyomán

³⁹ Ugyanekkor foglalkoztak az utak építésével, továbbá egy takarékmagtár létesítését is tervezték, tekintettel a szegényebb lakosságot fenyegető éhínségre. *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 14. 615. *Világ*, 1841. szeptember 29. 315–316.

⁴⁰ VARGA 1980. 189.

⁴¹ A Helytartótanács Bereg vármegyéhez, 1841. november 16. – MNL OL, P 1966. 1841.

⁴² VARGA 1980. 225.

⁴³ Lásd minderről többek között, röviden: FAZEKAS CSABA (2000): *Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságok ügyében, 1840–1841*. In Levéltári Évkönyv, X. Szerk. Dobrossy István. Miskolc. 207–215.; FAZEKAS CSABA (2008): *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*. Budapest. 19–34.

– hasonló, a katolikus papokat perbe fogó eljárás ötletét, valamint az uralkodóhoz intézett tiltakozó feliratokét a vármegyék átvették egymástól, de számos törvényhatóság saját, további egyházellenes akciókat is kezdeményezett. Zólyom például engedélyezte, hogy területén a protestáns lelkészek is összead hassák a vegyes vallású házaspárokat, ezt Bereg is kinyilvánította 1841 márciusában, sőt a nem katolikus lelkésznek a házassági áldást kötelességének nyilvánította, majd még tovább menve, a katolikus papnak előírta a protestáns lelkész által tartott vegyes házasságok megkötésekor tanúként való megjelenését.⁴⁴ Borsod az egyházi birtokok szekularizációját, Gömör és Turóc a püspökök főispáni tisztségétől való megfosztását javasolta, stb. Bereg két figyelemre méltó kezdeményezéssel is bekapcsolódott ebbe a sajátos egyházpolitikai „ötletbörzébe”: Először 1841. március 15-i közgyűlésén – Eötvös Tamás indítványára – kezdeményezte a kötelező polgári házasság intézményének bevezetését a vegyes házasságokkal kapcsolatos konfliktusok elkerülésére.⁴⁵

A másik nagy visszhangot kapott beregi indítvány arra vonatkozott, hogy a magyar katolikus egyház szakadjon el Rómától, és hozzanak létre önálló, nemzeti magyar katolikus egyházat.⁴⁶ A vegyes házasságok áldásmegtagadása kapcsán a vármegyék és az egyház között elmérgesedett viszonyért már korábban is voltak, akik a pápaságot tették felelőssé, és például Borsod – Lonovics püspök római útja miatt – meg is akarta tiltatni, hogy a kizárólag magyar törvényhozásra tartozó ügyekben a püspökök a Szentszékhez fordulhassanak.⁴⁷ A valóban különös, túlzó javaslat egyébként részletes egyháztörténeti fejtegetésekben érvelt a katolikus egyház magyar belügyekbe való beavatkozásáról, de a vármegyék túlnyomó többsége nem támogatta a kezdeményezést. A vegyes házasságok ügyében igyekeztek a felekezetek jogegyenlőségét megteremteni, de a független katolikus egyház ötletét már a vallási ügyekbe való illetéktelen beavatkozásnak, felesleges konfliktusokat gerjesztő túlzásnak minősítették,⁴⁸ illetve méltányolták Eötvös Tamás és beregi elvbarátai álláspontját, miszerint az eredeti törvénysértést elkövető egyházzal szemben a megye nem akart mást, mint „visszavezetni a klérust a törvény iránti engedelmességre, s így a nemzeti erőket összesíteni egy általános haladásra”.⁴⁹

⁴⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. június 3. 232.

⁴⁵ *Hírnök*, 1841. április 1. ill. április 5.; *Pesti Hírlap*, 1841. április 3. 219. (ebben közölték a körlevél teljes szövegét is); *Világ*, 1841. április 14. 118.; VARGA 1980. 217.

⁴⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BAZ ML), IV. 501/e. Borsod Vármegye Levéltára. Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 3102/1842.; MNL OL, P 1700. (= Ragályi család levéltára. Ragályi Tamás iratai.) 1. cs. 6. t.; LEHOCZKY 1887. 85–90.; VARGA 1980. 218.

⁴⁷ FAZEKAS 2000. 223.

⁴⁸ LEHOCZKY 1888. 129.

⁴⁹ Török Sándor, a *Pesti Hírlap* Nógrád megyei tudósítójának – cenzúra által törölt – gondolatai. – MNL OL, R 101. (= 1526 utáni gyűjtemény. Kossuth-gyűjtemény, a Pesti Hírlap szerkesztésére vonatkozó iratok.) 1842. 174.

A vegyes házassági ügy miatt a vármegye konfliktusba keveredett Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspökkel is, akinek a vármegyéhez intézett tiltakozó levele (az abban foglalt, vármegyére nézve sértő kitételei) következtében a püspök ellen is pert indítottak, Rudolf Pál munkácsi római katolikus pappal szemben szintén.⁵⁰ A már említett, 1841. május 17-i közgyűlésen egyébként szóba került, hogy két segédlelkész templomi beszédeiben is tiltakozott a vármegye eljárása ellen, amit a rendek úgy tekintettek, hogy „az egyházi rend az üdvözítőnek felebaráti szeretetet parancsoló tanja iránt újabb hűtlenségek jeleit különböző alakban és időben mutogatni meg nem szűnnek, [...] lépcsőnkint növesztik a polgári viszálykodás emésztő tüzét”, ezért az ügy hatósági kivizsgálása mellett döntöttek.⁵¹ Kossuth Lajos ezt egyébként nem helyeselte, azért, mert a vármegye „által is lelkesen védett jogok érdekében” sem tartotta hasznosnak, ha a magukat túlzó nyilatkozatra ragadtató papokból „mártírokat csinálnak”.⁵² Bereg vármegye összeütkezésbe került Hám János szatmári püspökkel is, sőt, mivel a független, nemzeti katolikus egyházzal kapcsolatos kezdeményezést a Tiszántúli Református Egyházkerületnek is elküldték, kiváltották Szoboszlai Pap István püspök ellentmondását is, aki kifogásolta a vármegyének vallási ügyekbe való avatkozását.⁵³

A Rómától független egyház beregi kezdeményezésének azonban voltak további, a szólásszabadság és a nyilvánosság ügyéhez kapcsolódó hullámverései. A vármegye ugyanis szerette volna Werfer Károly kassai nyomdájánál kinyomtatni a terjedelmes szöveget (más vonatkozó írásokkal együtt), de mind a nyomdász, mind az általa megkeresett központi cenzúrahivatal elutasította a kinyomtatást az egyház- és vallásellenesnek minősített radikális tartalom miatt.⁵⁴ Bereg élesen kifogásolta, hogy a nyomdász továbbküldte a „törvényeink előtt ismeretlen” cenzúrához a vármegye határozatát, és ebben a nyilvánosság sérelmét látta,⁵⁵ amelyet viszont már több vármegye is magáévá tett. A dolgot tovább fokozta, hogy amikor a vármegye a kinyomtatás elmaradása miatti felháborodása után kézírással sokszorosította a szöveget, s úgy akarta elküldeni a vármegyékhez, a munkácsi és beregszászi postahivatalokban feladott leveleik – nyilván nem véletlenül – „elvesztek”, vagyis nem érkeztek meg a vármegyék hivatalaihoz.⁵⁶ Bereg érdeklődő leveleire számos vármegye azt válaszolta, hogy nem kapták meg a körlevelet, s

⁵⁰ A vármegye Popovics levelére adott ellentmondása. MNL OL, A 39. Magyar kancelláriai levéltár. Acta generalia. 12330. 1842.; MNL OL, P 1966. 1842.; LEHOCZKY 1888. 128.

⁵¹ *Világ*, 1841. június 19. 194.

⁵² Kossuth kommentárját a cenzúra törölte. MNL OL, R 101. 1841. 49. sz.; FAZEKAS 2003. 138.; lásd még: *Erdélyi Híradó*, 1841. június 25. 203.

⁵³ Hám tiltakozását egyébként sokkal diplomatikusabbnak ítélték meg Beregben, mint Popovicsét, Komlósy főjegyző szavaival a két főpap reakciói „amennyire a sötétség a világosságtól különbözik”, annyira tértek el egymástól. MNL OL, R 101. 1842. 187. Szoboszlaira lásd még: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1843. május 27. 250. LEHOCZKY 1887. 91–92.

⁵⁴ *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból. (1780–1867)*. Szerk. Mályuszné Császár Edit. Budapest, 1985. 413.

⁵⁵ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 3105/1842.

⁵⁶ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 3102/1842.; LEHOCZKY 1887. 85.

ez a politikai szempontból kényes tartalmú átiratokkal a reformkorban máskor is előfordult, az ügy pedig a törvényhatóságok közötti szabad információáramlás hatósági akadályozásának felelt meg.⁵⁷

A vármegye egyébként a nemzeti egyházra irányuló szélsőséges javaslatától függetlenül elkötelezte magát a felekezeti egyenjogúság megteremtése, a nemzetet megosztó felekezeti konfliktusok megszüntetése mellett. 1842-ben például a börtönlelkészi szolgálat kapcsán nyilvánították ki, hogy a térségben jelen lévő három jelentős vallás (római és görögkatolikus, református) egyforma hatósági elbírálás alá esik.⁵⁸ A katolikus egyházzal szembeni kezdeményezéseik bár olykor radikálisnak és túlzásnak tűnnek, de céljaik éppen a katolikusok másokkal szembeni előjogainak megnyirbálásával az egyenjogúság megteremtésére irányultak. Ezért például az 1843. évi országgyűlési követutasításból is kivették a Rómától független egyház kezdeményezését, mert a kívánatos nemzeti egységben a katolikus papságnak is helyet szántak, és minden olyan tényezőt ki akartak küszöbölni, ami ebben „súrlódást okozna”.⁵⁹

A reformkor egyik legfontosabb politikai kérdése, a magyar nyelv terjesztésének ügye mellett Bereg vármegye rendei látványosan kötelezték el magukat. Számos saját kezdeményezéssel éltek, vagy csatlakoztak olyan akciókhoz, mely a közélet minden területén a magyar nyelv pozícióinak erősítésével, a közigazgatás, a gazdaság, az oktatás, a tudományok, az egyházak és a magánélet magyarosításával függtek össze. A későbbiek szempontjából érdekes, hogy Bereg már 1838-ban követelte, hogy az osztrák örökös tartományok fogadják el a magyar nyelven kiállított útleveleket, és kilátásba helyezték, hogy saját hatóságukban a viszonyosság elve alapján addig ők is elutasítóan járnak el a nem magyar útiokmányokkal kapcsolatosan.⁶⁰ Az ügy 1841-ben megismétlődött, amikor egy Rainer Ferenc nevű beregi lakatoslegény magyar nyelvű úti okmányát (az ún. vándorkönyvet) Laibach (ma: Ljubljana) hatóságai nem fogadták el, és hazaküldték a vándorúton levő iparosjelöltet – az ügyet Bereg rendei súlyos nemzeti sérelemnek látták, felszólításukra szinte minden vármegye így nyilatkozott és csatlakozott az uralkodóhoz intézendő sérelmi felirathoz.⁶¹ A kizárólagos magyar útlevelek mellett azonban a viszonyosság elve alapján a többség a kétnyelvű (magyar–német) okmányok mellett foglalt állást.⁶²

⁵⁷ VARGA 1980. 195–196.; FAZEKAS 2000. 210–211.

⁵⁸ MNL OL, C 44. 1842. 18. kf. 3.

⁵⁹ MNL OL, P 1966. 1843.

⁶⁰ *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848.* Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1926. 186.

⁶¹ Lásd pl.: *Hírnök*, 1841. november 18.; *Jelenkor*, 1841. december 8. 402.; illetve: VARGA JÁNOS (1982): *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején.* Budapest. 49.

⁶² *Borsod vármegye képviselte a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések.* In: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21. Szerk. Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987. 235–236.

1839 júniusában az éppen ellenzéki pozícióra „váltó” Füzesesré Bereg nevében követelte az országgyűlésben, hogy a katolikus szentmiséket magyar nyelven tartsák.⁶³ Később abból csináltak ügyet, hogy az 1839–40. évi országgyűlés után felállított váltótörvényszékek hozzájuk eljutott pecsétjei latin feliratúak voltak, helyettük magyar köriratú hivatalos pecsétet követeltek,⁶⁴ de a harmincadhivatalok magyar nyelvű ügyintézése iránt is – végül hat megye által támogatott – kezdeményezést indítottak.⁶⁵

Bereg – egyébként a Hajdúkerület indítványához csatlakozva – indítványozta, hogy a görögkeleti egyház szertartáskönyveinek magyarra fordíttatását kezdeményezzék az uralkodónál, hasonlóan a római katolikus egyház könyveihez és miséihez,⁶⁶ 1842-ben a magyar nyelv oktatásának bevezetését minden iskolában szorgalmazták.⁶⁷ A magyar nyelv ügyét előmozdító jogszabályalkotáson kívül egyedi ügyekben is a szigorú magyar nyelvhasználat mellett kardoskodtak. Az említett 1841. március 15-i beregi közgyűlésen elhangzott egy panasz, miszerint a sárospataki református kollégiumban az iskolai tanúsítványokat latinul adják ki. Eötvös Tamás másodalispán ennek nyomán megyéje nevében megütközését fejezte ki a kollégium felé, az ügynek általános nemzeti jelentőséget tulajdonítva: „Azt hitte tisztelt megyém, hogy jelen századunk magyar egén, a nemzetisedés szépen fejlődő virágát a tellyes érdemű iskolai igazgatóság is, magyar jelleménél fogva buzgó iparának hozzá járultával még több s szebb virágfüzérekkel szaporítandja, azonban ennek éppen ellenébe, a holt ajk, a latin megörökítését tanúsítani látszatnak.”⁶⁸

De Bereg rendei a magyar nyelv ügye iránti lendületüket azután sem vesztették el, hogy az 1844. évi 2. tc. hivatalos nyelvvé nyilvánította a magyart, a következő évben ugyanis megtagadták, hogy a törvények nem magyar nyelvű szövegeit szétosszák a vármegyében.⁶⁹

3. *Bereg vármegye indítványa a magyar hónapnevekről*

A „régies, magyar” hónapnevek iránt elkötelezetten harcoló, fentebb említett Waltherr László talán maga sem gondolta, hogy alighanem az ő kezdeményezésére született meg Bereg – szándékaival éppen ellentétes tartalmú – hónapnevekkel

⁶³ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 2249/1839.

⁶⁴ *Hírnök*, 1841. január 28.

⁶⁵ VARGA 1982. 50.

⁶⁶ *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 22. 639.; VARGA 1982. 50.

⁶⁷ SZEKFÜ 1926. 533.

⁶⁸ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Levéltár (S RK TGy), A Tiszán-inneni Református Egyházkerület iratai. Zsoldos-féle sorozat. B./LXIV./28,421./81. A beregi megke-resest Csengery József főiskolai igazgató 1841. április 24-én kicsit gunyoros hangú sorok kíséretében továbbította az egyházkerületnek, mondván, az iskolai dokumentumokat magyarul kellene kiállítani, „s így a nemes megyét a latinismus terjesztése által okozott aggodalmától mentenénk meg”.

⁶⁹ SZEKFÜ 1926. 612.

kapcsolatos indítványa. Az történt ugyanis, hogy a Vajda Péterrel folytatott vitájuk újabb állomásaként cikket közölt az – ekkor már nem Vajda által szerkesztett – *Világban*,⁷⁰ amelyben újra amellet érvelt, hogy a különböző hónapnév-elnevezési rendszerek súlyos zavarokat okoznak, amelyet a szemében csak fokozott a Vajda-féle „évszakokból képzett, magyar” hónapnevek sokak által akaratlanul is segített „elharapózása”. A különböző hónapnév-szisztémák értelemzavaró és (szerinte) nyelvünkre veszélyes, rendszertelen használatát pedig a Bereg vármegye közgyűléseiről tudósító, *Jelenkorban* és *Világban* megjelent cikkek változatos hónapnév-használatának felsorolásával illusztrálta. Következtetésként pedig felszólította a szerkesztőket, hogy egységes szemléletű hónapneveket tüntessenek fel, ezek következetes használatára utasítsák tudósítóikat (így értelemszerűen a beregi levelezőket) is. Nemi szemléletváltozásra utal részéről, hogy az általa favorizált „rég, magyaros” hónapok mellett már megengedhetőnek nevezte a „latinos” – „bár nyelvünk tisztaságát fékező” – kifejezéseket is, annyira ellenezte a Vajda-féle télelő, télhó stb. elnevezéseket. Jellemző továbbá, hogy annyira fontosnak tartotta az egységes hónapnév-használatot, hogy a kérdésben „országos intézkedést”, vagyis törvényt vagy országos rendeletet tartott kívánatosnak.

Nem túlzás feltételezni, hogy éppen ez adott ötletet Bereg megye augusztus végi közgyűlésének arra, hogy országos kezdeményezéssel lépjen fel az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek ügyében (Függelék). (Figyelemre méltó, hogy e közgyűlést már az Eötvös Tamás-féle megyeirányítás helyébe lépő Füzeses alispánsága alatt tartották, vagyis a korábbi reformok között a magyar nyelv ügye iránti harcos elkötelezettség tekintetében is beszélhetünk egyfajta kontinuitásról.⁷¹

Magában a szöveg bevezetésében a meghaladni kívánt, régi, középkori (érdekessé szóhasználatul „feudálisnak” nevezett!) világról mint a megosztottság előidézőjéről beszéltek, amely nemcsak a különböző társadalmi és etnikai csoportok szembeállításával, hanem még az időszámításban is „az össze nem hangzás, egyet nem értés üdvöt nem hozó magvainak” elvetésével jellemezhető. Úgy vélték, hogy a magyarság európai (latin) kultúra befolyása alá kerülésével mintegy ellepleződtek és a feledés homályába taszítottak az időszámítással kapcsolatos ősi magyar elnevezések is. Kicsit önellentmondásba is keveredtek, amikor azal érveltek, hogy alig néhány időegység-kifejezésünk magyar eredetű (még a felsorolásukból is látszik, hogy a többség az), viszont látványosnak tekintették a hónapok idegen hangzását. A magyar nyelv keleti (ázsiai) és a nyugati nyelvek különbségéből kiindulva úgy vélték, hogy a latin kifejezéseket „a nyelv alakulás százados vegytana sem olvaszthatja nemzetiekké”, vagyis időszerűnek tartották,

⁷⁰ WALTHER LÁSZLÓ: Figyelmeztetés. (A hónapok neveiről.) *Világ*, 1841. július 31. 243.

⁷¹ Ezt sugallták a közgyűlésről megjelent tudósítások is, lásd pl.: *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 4. 597., 1841. szeptember 11. 615.

hogy a beszüremkedett idegen kifejezéseket magyar megfelelőikkel váltsák fel. Az alapvetően nyelvújításkori gondolatmenetet azzal folytatták, hogy a magyarosítás igénye eltérő magyar hónapnévrendszerek kialakulásához vezetett, márpedig – csupán ennyiben egyetértve Waltherr álláspontjával – az egységes nyelvhasználat kialakításának elősegítését fontos közéleti feladatként jelölték meg. Legmegfelelőbbnek a célra a magyar évszakelnevezésekből kialakított hónapneveket minősítették, megnevezés nélkül is utalva Vajda Péter és a vele egyetértők nézeteire. Majd kijelentették, hogy a magán- és hivatalos nyelvhasználatba, valamint a sajtóba már „átszívárogni kezdő” „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket „erőbe léptetik”, vagyis a törvényhatóság területén annak használatát és terjesztését tisztviselőiktől elvárják, továbbá felkérik a helytartótanácsot, hogy ilyen értelmű rendeletet alkossanak, a vármegyéktől pedig azt, hogy tegyék magukévá a beregi kezdeményezést.

Az indítvány szövegének értelmezésekor szembetűnő, hogy egyszerre motiválta a társadalmi haladásnak a magyar nyelv ügyét is felkaroló, reformkorban jellemzőnek mutakozó attitűdje, valamint a közélet laicizálása iránti törekvés. A hónapnévjavaslatban így „összeérték” Bereg 1841-es magyarosítási, valamint a vegyes házasságok ügye nyomán a katolikus egyház közéleti pozícióinak visszaszorítására, a felekezetiileg semleges állam megteremtésére irányuló elképzelései. A szövegben például Rómát emlegetik mint a magyar nemzetre meghatározó befolyást gyakorló kultúra, illetve vallás (a latin nyelv és a katolicizmus) forrását, a „rég, magyaros” hónapnevek kapcsán pedig rosszállóan mutattak rá, hogy még a hónapnév-elnevezéseknek is „van felekezete”, tekintettel az azokban megjelenő szentek neveire.

A kezdeményezés fogadtatásának mérlegelése előtt érdemes megemlíteni, hogy a különböző hónapnévrendszerek együttélésére jellemző: még az indítványt megfogalmazó Bereg vármegye főispáni helytartója, Perényi Gábor hivatalos levelezésében is feltűnő, hogy bár törekedett az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek használatára, alkalmanként erről megfeledkezett, és „latinos” hónapneveket alkalmazott.⁷²

Az 1840-es évek elejének monográfiája azt írja, hogy „a hónapnevek megmagyarosításának – talán a francia forradalomtól kölcsönzött – gondolata Beregben többséget is kapott, de e megye akcióját csak az egyetlen Ugocsa helyeselte”.⁷³ Kétségtelen, hogy a beregi indítvány hasonló (de nyilván egyáltalán nem azonos) motivációktól vezéreltetve döntött a nemzeti jellegű és vallási tartalmat, utalást nem hordozó hónapnevek kezdeményezéséről, mint a forradalmi naptárat a „keresztényellenes kampányba” illesztő forradalmárok 1793-ban.⁷⁴

⁷² MNL OL, P 1966. 1842.

⁷³ VARGA 1982. 50.

⁷⁴ Lásd 3. sz. jegyz.

Az idézett monográfia egyébként pontatlan, mert nem Ugocsa, hanem Hont vármegye volt az egyetlen (legalábbis először), amelyik támogatón nyilatkozott a beregi indítványról.⁷⁵ A politikai indítványok valóságos dömpingjében az 1841 utolsó, illetve 1842 első hónapjaiban tartott megyei közgyűléseken Bereg hónapnevekkel kapcsolatos levele finoman szólva nem tartozott a legfontosabb kérdések közé. A legtöbb vármegye nem pártolta, vagy – ami azzal egyenértékű volt – további intézkedés nélkül „tudomásul vette”, esetleg a következő országgyűlésre készítendő követutasításokat kidolgozó választmány figyelmébe ajánlotta. (Az esetek többségében ez egyenértékű volt a figyelmen kívül hagyás udvarias megfogalmazásával, több sajtótudósítás is viccesen fűzte a döntés után a „requiescat in pace” szavakat.) Mégis érdemes a megyei közgyűlésekről szóló korabeli tudósítások mégoly szűkszavú tudósításaiba pillantva megnézni, hogyan vélekedtek arról, hogy a beregi kezdeményezők egy nyelvészeti indítványt lényegében politikai okokból, a politika eszközeivel akartak felkarolni és támogatni.

Nem rendelkezünk részletesebb adatokkal több vármegyéről, valószínűleg más ügyek mellett éppen csak felvetették és elvetették („tudomásul vették”, „visszhangra nem talált”, „nem pártolták”) Bereg javaslatát az alábbi törvényhatóságokban: *Zólyom*,⁷⁶ *Sáros*,⁷⁷ *Heves*,⁷⁸ *Temes*,⁷⁹ *Zala*,⁸⁰ *Moson*,⁸¹ *Nyitra*,⁸² *Szepes*,⁸³ *Pest*,⁸⁴ *Fejér*⁸⁵ és *Sopron*.⁸⁶

Az elsők között a témával foglalkozó *Veszprém* rendei között „visszhangra nem talált” a beregi javaslat, és a kérdést teljesen marginálisnak, Bereget pedig gunyorosan túlbuzgónak minősítették: „Valóban nem tudjuk, szánjunk-e olylly megyét, melly efféle apróságokkal egész komolyan foglalkozik, vagy irigyeljük boldogságát, hogy azokkal foglalkozhatik.”⁸⁷ Szintén ironikus felhangok kerekében mint „kalendáriumi ártatlan indítványt” vetették el a javaslatot *Csanád* közgyűlésén is.⁸⁸

Borsodban a mellőzést azzal indokolták, hogy „e nevezeteket hosszú időkre számolható tökélyel bírónak el nem ismerhetjük, de azért sem, mert a Bereg

⁷⁵ Ugocsa elutasításáról. *Pesti Hírlap*, 1841. december 22. 855. Hont szűkszavú támogatásáról. *Pesti Hírlap*, 1841. december 11. 831.

⁷⁶ *Világ*, 1841. december 4. 438.; *Nemzeti Újság*, 1841. december 8. 390.

⁷⁷ *Világ*, 1841. december 25. 486.

⁷⁸ *Pesti Hírlap*, 1841. nov. 24. 808.

⁷⁹ *Hírnök*, 1842. január 10.

⁸⁰ *Jelenkor*, 1841. november 20. 382.

⁸¹ *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 45.; *Hírnök*, 1842. január 27.; *Világ*, 1842. január 29. 68.

⁸² *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 11.; *Nemzeti Újság*, 1842. január 19. 22.

⁸³ *Hírnök*, 1842. február 7.; *Világ*, 1842. február 23. 123.

⁸⁴ *Hírnök*, 1842. február 7.

⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1842. április 28. 295.

⁸⁶ *Pesti Hírlap*, 1842. január 26. 61.

⁸⁷ *Világ*, 1841. november 24. 445.

⁸⁸ *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 45.

megye által célba vett egyformaságot csak országgyűlésileg reméljük kieszközölhetni”.⁸⁹ A cikkhez fűzött szerkesztői kommentár ugyanakkor arra utal, hogy kezdett teret nyerni az általánosan elfogadott névhasználatok fontosságának elve („hogy kivált hivatalos nyelvünk némelly határozatlanságának véget vetni üdves lenne, mi is kezdjük hinni”), bár „ilyenekben törvényt szabni s a jobbnak útját bevágni igen bajos”, és annak a véleménynek is hangot adott, hogy egy majdan a közélet számára készítendő hivatalos anyanyelvi útmutató összeállítását nemcsak országgyűlési követekre, hanem akadémikus nyelvészekre, főtisztviselőkre és jogászokra kellene bízni. Borsod esetében ki kell továbbá emelni, hogy a vármegye utóbb meggondolta magát, és az 1843. évi követutasításaiba felvette: „A hónapok különböző elnevezése miatt támadható félreértéseket is eltávoztatni óhajtván, követeinknek meghagyatik, hogy amidőn Bereg vármegye [...] kívánatát követői által az ország gyűlése elő terjesztendi, részünkről jelentsék ki, miszerint azt kívánjuk, hogy az idő számolásábani egyformaság minden köziratokban kötelezőleg hozzattassék be, azt azomban, hogy a magánosok is a meghatározandó időszámálási mód megtartására törvénnyel köteleztessenek, feleslegesnek láttyuk.”⁹⁰ (A kérdés országgyűlési tárgyalására nem került sor, a magyar államnyelvről szóló 1844. évi 2. tc. elfogadtatása annál sokkal fontosabbnak bizonyult.)

Ung vármegye azért nem tartott szükségesnek különösebb állásfoglalást, mert a javasolt hónapnevek egyrészt azon a részen már úgys ismertnek és használtak számítottak, továbbá szükségtelennek ítélték a nyelvhasználatba hatósági úton való beavatkozást: „A jó magától is ragad, s az ilyenekben az erőszakoltatás inkább káros lehet, mint hasznos, célja pedig minden nyelvnek az, hogy értsük egymást.”⁹¹

Nagyobb vita bontakozott ki *Győr* vármegye közgyűlésén, a beregi indítványnak ugyanis felszólaltak pártolói is, de ellenzői úgy vélték, hogy „illy részletes intézkedéssel a célt, t.i. az egységet el nem érhetni”. Szóvá tették, hogy más vármegyék más hónapnévrendszert tarthatnak kívánatosnak, egységet csak országos jogi szabályozással lehetne megvalósítani. De a közgyűlés hangulatát végül a beregi indítvány marginális jellegével kapcsolatos meggyőződés határozta meg: „Másrésről nem tartatott e dolog oly fontosnak, hogy eziránt a megyék rendelkezzenek, vagy országgyűlésen határozattassanak meg a hónapok nevei, szavak választása a nyelvészek dolga, és minő szóval éljünk, azt a szokás határozza meg”, továbbá az, hogy hogyan nevezzük a hónapokat „az egyesek sorsán mit sem változtat, az ország boldogságát elő nem mozdítja”. Viszont volt ellenvélemény, miszerint mindent lehet nevetség tárgyává tenni, s a különböző hónapnevek használata által keletkezett zavart jó lenne megszüntetni, bár a za-

⁸⁹ *Világ*, 1841. november 27. 421.

⁹⁰ SERESNÉ SZEGŐFI 1987. 236.

⁹¹ *Pesti Hirlap*, 1841. október 30. 730–731.; *Világ*, 1841. november 27. 422.

var okát egyértelműen az „újítókban” jelölték meg. „Minek ott új elnevezés, hol már van?” – tették fel a kérdést, s a többség úgy vélte, hogy a „rég, magyaros” hónapnévrendszer a jó, mert kellően régi hagyományrendszerre támaszkodik, „magyar eredetű, a magyar nemzet kereszténységével igen megegyező”, továbbá minden közforgalomban lévő kalendárium is feltünteti. Az „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket – tekintettel arra, hogy nem minden évszakban van arra jellemző időjárás, vagyis akadhatnak enyhébb telek, forróbb őszi stb. – elvetették, mondván, csak újabb potenciális nyelvi zavarokhoz vezethet. A javaslatot mindazonáltal a követutasítást kidolgozó választmány döntésére bízta.⁹² Ez utóbbi ellenérv merült fel *Árva* megyében is a javaslat egyszerű tudomásul vételkor.⁹³ Azt a kérdést, hogy melyik hónapnévrendszer honosodik meg, *Zemplén* vármegye a „a nyelvérzet diadalára” kívánta bízni.⁹⁴

Abaúj vármegyében „Bereg levele a hónapok magyar elnevezése iránt általában nem pártoltatott s igen helyesen többek által céltévesztőnek bizonyított.”⁹⁵ *Esztergomban* is a „tudomásul vétel” sorsára jutott a javaslat, a győrihez hasonló hangulatú vita keretében. Itt érdekes módon konkrétan a „Vajda-féle” hónapneveket hivatalosítani akaró kezdeményezésként kezelték Bereg átiratát, s ott is voltak, akik az egyre jobban érzékelhető összevisszaság kiküszöbölésére „a tárgyat fontosabbnak nyilváníták, hogysem mások az ily csekélységekkel bíbelődést egyszerűen félretétetni kívánták volna”. Arra hivatkoztak, hogy a régi korokban az oklevelek szerkesztői nem véletlenül foglalkoztak annyit a pontos és következetes keltezés kérdésével, ezért a hivatali ügyintézésben egységes hónapnévhasználati gyakorlatot sürgettek. Az egyik tudósító szellemes szójátékot is feljegyzett: „Végre a sok nyári hó elolvad, és magunk sem tudjuk, hol volt a hó néhány év ezelőtt”, végül azonban a többség arra hajlott, hogy a magyar nyelv fejlődése önmagától is kialakította a nyelv természetétől idegen latin kifejezések magyar alternatíváit: „Mi jobbnak láttuk bevárni a diplomatikus műszavaknak terméinkbei átszivárgását akadémiánk műhelyéből az irodalom csatornáján, valamint ez például úrbér, jog stb. műszavakkal helyesen megtörtént.”⁹⁶

Baranyában a javaslat „egy pártolót sem nyert”, de itt érdekes módon Győrrel ellentétben éppen a „latinos” hónapnevek széles körű elterjedtségével érveltek, mondván, „megyénk a többi művelt világ által e részbeni szokásától eltávolozni nem akar”. Inkább arra kellene megkérni a helytartótanácsot – vetették fel –, hogy a „nyelvficamító” magyar elnevezések helyett az egész világon joggal megho-

⁹² *Világ*, 1841. december 15. 461.; lásd még: *Jelenkor*, 1841. december 1. 396.; *Hírnök*, 1841. december 6.; *Pesti Hírlap*, 1841. december 1. 807.

⁹³ *Pesti Hírlap*, 1842. január 30. 69.; *Világ*, 1842. február 16. 108.

⁹⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. január 1. 3.

⁹⁵ *Jelenkor*, 1841. december 22. 418.

⁹⁶ *Nemzeti Újság*, 1841. december 11. 395.; *Világ*, 1841. december 15. 461–462.

nosodott január, február stb. változatokat preferálja.⁹⁷ Hasonló érveléssel tartotta a legcélszerűbbnek a hónapok „divatos római elnevezéseinek” más országokban bevetté vált gyakorlatának követését *Turóc* megye nemesi közgyűlése.⁹⁸

Más nemzetek is buzgólkodnak a nemzeti nyelv jogainak biztosításában, anélkül, hogy a régen kialakult szokáson változtattak volna – indokolták *Krassóban* a beregi indítvány tudomásul vételét,⁹⁹ s így vélekedtek a kialakult nyelvi szokások erejéről *Somogyban*¹⁰⁰ és *Máramarosban* is, utóbbiban hozzátették, hogy a javaslat nem időszerű, a megye nagy részében az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek maguktól is „divatoznak”, továbbá a hónapnevek kérdésében a vármegyei állásfoglalást a hatáskör túllépése példaként kezelik.¹⁰¹

Más típusú érveléssel utasították el a beregi kezdeményezést *Komárom* rendei, amikor arra hivatkoztak, hogy a társadalmi közmegegyezésen, szokásjogon alapuló kérdéseket egyszerűen nem lehet hatósági úton megvalósítani. Emlekeztettek arra, hogy az egységes mértékrendszer bevezetéséről szóló 1807. évi 22. tc. szigorú szankciókat írt elő a törvényhatóságoknak azokkal szemben, akik nem alkalmazzák, „mégis a köztapasztalás mindedig szembeszökő egyenetlenséget tanúsít”. Ehhez hasonló a hónapnevek egységesítésére irányuló erőfeszítés – vallották, egyben úgy látták, hogy „a hosszas megszokás által mindenki előtt tudvalévő régi nevezetek mellett megmaradni jó, s azoktól eltérhetni kétséges”.¹⁰²

A „magyar hónevek kanonizációja” nagyobb visszhangot keltett *Szatmárban*, ahol határozatba foglalták, hogy a nyelvkérdés nagyon fontos, országos jelentőségű ügy, eldöntése „a törvényhozás magas feladatai közé tartozik”. Ugyanakkor bármennyire is a rendek politikai érdeklődésének középpontjában állt a magyar nyelv, annak „belső ökonómiájába avatkozás és egyes szavak s elnevezések szankciója vagy visszavetése a törvényhatóságoknak sem körébe nem vonathatik, sem jogai közé nem soroztathatik anélkül, hogy a szerepek fölcseréltessenek s az egyformaság balulértett eszközzése által még nagyobb zavar okoztassék”. Egyszerűen a „győzzön a jobb” elv érvényesülését várták a hónapnév-kérdésben, s meggyőződésük volt, hogy a „jobb – idegen hatalom kényszerítő beavatkozása nélkül is – bizonyosan győzni fog: senki szabadságát szavakkali élésben megyei határozat által korlátozni nem kívánják”. Kijelentették még azt is, hogy az „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket rövidségük és praktikusságuk miatt *Szatmár* tisztviselői már amúgy is használják a hivatali ügyintézésben, használni is akarják, de egyáltalán nem kizárólagos jelleggel.¹⁰³

⁹⁷ *Pesti Hírlap*, 1841. december 4. 815.; *Világ*, 1841. december 18. 469.

⁹⁸ *Jelenkor*, 1842. január 12. 14–15.

⁹⁹ *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 10.; *Világ*, 1842. január 5. 10.

¹⁰⁰ *Hírnök*, 1841. november 22.

¹⁰¹ *Világ*, 1842. január 15. 35.; *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 12.; *Hírnök*, 1842. január 20.

¹⁰² *Világ*, 1842. január 19. 42.; *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 46.

¹⁰³ *Pesti Hírlap*, 1842. január 30. 69.

Gömör megye 1841 decemberében tartott közgyűlése szintén nem pártolta a beregi ötletet a hónapnevek egységesítésére, mert annak kialakítását csak a társadalmi közízlés, a szokások formálhatják, nem pedig valamely törvény vagy rendelet. A *Pesti Hírlap* tudósítója (Bodon Ábrahám) ugyanakkor szükségét érezte, hogy saját véleményének is hangot adjon, eszerint hasznos volna egy, a helyes nyelvhasználat ügyében véleményt nyilvánító (azután azt a szokásokra bízó) testület, de ő maga idegenkedett az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevektől, melyek szerinte – azáltal, hogy az évszakok pontos ismeretét összekapcsolják a hónapjelölésekkel – „közdivattá nehezen válhatnak”.¹⁰⁴

Egy olyan vármegyéről tudunk, *Tornáról*, ahol felfigyeltek arra, hogy Bereg körlevele nemcsak a hónapnevek egységesítésére vonatkozott, hanem arra is, hogy az ún. katonai esztendő nem esik egybe a polgári évek január 1-jén kezdődő számításával, ebben a tekintetben méltányolták a beregi kezdeményezést.¹⁰⁵

Kitérőként megemlítjük még, hogy az időszámításban teremtetendő egység mint a modernizálódó állam jellemzője egyébként ekkor más vonatkozásokban is felbukkant a vármegyékben, elsősorban – a Magyarországon ekkor még julianus naptárat használó – görögkeletiek vonatkozásában. 1841 őszén a Hajdúkerület közgyűlésén (amikor a görögkeleti szertartáskönyvek magyarítását is kezdeményezték) elhangzott, hogy a görögkeleti egyházak is vegyék át a Gergely-naptárt, akár az országgyűlés által alkotandó törvény útján is.¹⁰⁶ Hasonló javaslat néhány hónappal később Krassó megyében is elhangzott, azonban a görögkeleti szerb egyház kijelentette, hogy naptárreform ügyében csak a karlócai érsek által összehívandó gyűlés hozhat döntést, s a megye feliratban kérte az uralkodót ennek kezdeményezésére, „a Gergely-naptár elfogadtatására intézett nemzeti kívánság teljesítésére szükséges előleges egyezkedések s jóváhagyások eszközzésére”.¹⁰⁷

Összegzés

A beregi kezdeményezéstől függetlenül érdekes megállapítani, hogy az ekkor még párhuzamosan egymás mellett élő hónapnévrendszerek közül a „magyaros” változatok milyen gyorsan kiszorultak a közbeszédből, pontosabban a nyelv önálló, természetes fejlődése során használatuk egyszerűen elhalt. A XIX. utolsó harmadában már kizárólagosnak tekinthetők a ma is használt „latinos” hónapnevek, vagyis a nyelv ismét bebizonyította, hogy nagyon is önálló életet él, a nyelvészeti, vagy akár politikai-vallási beavatkozási szándékoktól függetlenül

¹⁰⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. január 1. 4.

¹⁰⁵ *Jelenkor*, 1842. január 19. 24.

¹⁰⁶ A tudósító megjegyezte: „Bármennyit is gondolkozzam, mi fontos ok vezérelheti óhítú feleinket a már ügyis avult s a csillagászat törvényeivel sem egyező naptárhoz ragaszkodásra, belátni nem tudom, hogy hittanba nem vág, azt mindenki beláthatja, [a] hit a napok rendével összefüggésben nincs.” *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 22. 639.

¹⁰⁷ *Pesti Hírlap*, 1842. május 12. 336.; *Világ*, 1842. április 23. 266.

integrálni tudja az idegen eredetű szóelemeket is. Bármennyire is „magyarosak” voltak a Boldogasszony, Bőjtelő stb. elnevezések, nem tudtak tartósan megmaradni a napjainkban használt hónapnevekkel szemben, utóbbiak töltötték be a modernizálódó magyar nyelvhasználatban a hónapnevek funkcióit. Jakab Elek idézett munkájában már az 1880-as évek végén egyfajta elszalasztott lehetőségként, archaikus nyelvtörténeti emlékként tekintett a hónapok magyar változataira.¹⁰⁸ Mindebben egyébként a nemzetközi trend hatása is megfigyelhető, hiszen a legtöbb európai nyelvben a „latinos” változatok terjedtek el, csupán néhány szláv nyelvben (ukrán, lengyel, cseh, horvát, szlovén) figyelhető meg, hogy a nemzeti nyelvekhez illeszkedő, természeti és időjárási elemekből való fordítások ki tudták szorítani a „latinos” hónapneveket.¹⁰⁹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (MNL BAZ ML)

1. IV. 501/e. (= Borsod Vármegye Levéltára. Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok.)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

1. A 39. Magyar kancelláriai levéltár. Acta generalia.
2. C 44. Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum Politicum Comitatum.
3. P 1700. Ragályi család levéltára. Ragályi Tamás iratai.
4. P 1966. Perényi család levéltára. Perényi Gábor iratai.
5. R 101. 1526 utáni gyűjtemény. Kossuth-gyűjtemény, a Pesti Hírlap szerkesztésére vonatkozó iratok.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (S RK TGy)

Levéltár: A Tiszáninnen Református Egyházkerület iratai. Zsoldos-féle sorozat.

Korabeli sajtó

1. Erdélyi Híradó
2. Hasznos Multságok
3. Hírnök
4. Jelenkor
5. Nemzeti Újság
6. Pesti Hírlap
7. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
8. Világ

¹⁰⁸ JAKAB 1881. 16.

¹⁰⁹ KRISTÓ GYULA (1986): *Kronológia*. In A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest. 76–86.; 82–83.

Szakirodalom

1. *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Szerk. Hahner Péter. Budapest, 1999.
2. *Borsod vármegye képviselete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések*. In: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21. Szerk. Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987.
3. DOBSZAY TAMÁS (2019): *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei. (1790–1848)*. Budapest.
4. FAZEKAS CSABA (2000): *Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságok ügyében, 1840–1841*. In: Levéltári Évkönyv, X. Szerk. Dobrossy István. Miskolc.
5. FAZEKAS CSABA (2008): *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*. Budapest.
6. FAZEKAS CSABA (2020): Reformkori viták a magyar nyelvű hónapnevekről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 1. sz.
7. GERGELY ANDRÁS (1980): *A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása. (1830–1840)*. In Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 669–788.
8. HAHNER PÉTER (1989): *A nagy francia forradalom kisenciklopédiája*. Budapest.
9. *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848*. Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1926
10. JAKAB ELEK (1881): *A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben*. Értekezések a történeti tudományok köréből, IX. 4. Budapest.
11. KOSSUTH LAJOS (2003): *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc.
12. KRISTÓ GYULA (1986): *Kronológia*. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest. 76–86., 82–83.
13. LEHOCZKY TIVADAR (1881): *Bereg vármegye monographiája*. I–III. köt. Ungvár.
14. LEHOCZKY TIVADAR (1887): Vallási mozgalmak 1841-ben. Bereg vármegye törekvései önálló magyar nemzeti katolikus vallást alkotni. Hazánk. *Történelmi közlöny*, VII. évf. 2. sz. 81–92.
15. LEHOCZKY TIVADAR (1888): A beregmegyei vallásmozgalmak 1841-ben. Hazánk. *Történelmi közlöny*, IX. évf. 2. sz. 127–130.
16. *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból. (1780–1867)*. Szerk. Mályuszné Császár Edit. Budapest, 1985.
17. MOLNÁR JÓZSEF (1978): A vásárosnaményi Eötvös család és kapcsolatai. In Találkozás Berreggel. Szerk. Mező András. Vásárosnamény. 203–220.
18. PÁLMÁNY BÉLA (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I–II. köt. Budapest.
19. SIMAI ÖDÖN (1910): A magyar hónapnevekről. *Magyar Nyelv*, 9. sz. 405–416.
20. TAKÁCS PÉTER (1993): *Az úrbérrendezéstől a polgári forradalomig*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Történelem és kultúra. Szerk. Cserenyák László. Nyíregyháza. 241–298.
21. TAKÁCS PÉTER (2000): Forrásokban rejtelkedő. (Portrévázlat Lónyay Menyhértről.) *Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle*, 35. évf. 2. sz. 170–183.
22. TÚRI GRÉTA (2010): Egyleteink a Bereg hasábjain. *Közsoktatás*, 15. évf. 1–2. sz. 24–25.
23. VAJDA PÉTER (1835): *Pesti Levelek. 1. füzet. Szép szavak*. Kassa.
24. VARGA JÁNOS (1980): *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In Somogy megye múltjából, 11. Szerk. Kanyar József. Kaposvár. 177–243.

25. VARGA JÁNOS (1982): *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején.* Budapest.
26. VÖLGYESI ORSOLYA (2017): Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében. *Korall*, 18. évf. 70. sz. 84–108.
27. VÖRÖS KÁROLY (1980): *Két országgyűlés között (1840–1843).* In Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest.
28. WALTHER LÁSZLÓ: *Némely észrevételei az 1840-ki Mezei Naptárra.* H. n. é. n. [Pest, 1840.]

Függelék

Bereg vármegye indítványa a magyar nyelvű hónapnevekről, 1841. szeptember 10.¹¹⁰

Nagy Méltóságú, Méltóságos, Fő Tisztelendő, Tisztelendő, Tekintetes, Nemes, Nemzetes és Vitézlő Rende, Kedves Atyánkfiai, Barátink!

Azon rendszer, mely a feudális intézkedésekben verte gyökereit – midőn az egy országban élő, egy alkotmány szárnyaival fedett lakosokat külön osztályzatokba sorozván, a nemzetet egymástól érzelmekben, szellemben különözött papi, polgári és katonai rendeket el szigetelé –, még az időszámlálás kezdetének, az új évnek meghatározásában is az össze nem hangzás, egyet nem értés üdvöt nem hozó magvait hintette el, ugyanis: midőn a polgári rend télhó elsőjétől kezdi időszámítását; a papi rend új éve kezdetül őszelőt tűzte ki, a katonai rendnél pedig őszutó elsőjén derül napja az újjá született évnek.¹¹¹

A magyar nemzet mily idő osztállyal¹¹² élt, mely naptól kezdé számítani ugyanazon időnek újólagi előfordultát, s férfiu hangzatú nyelvén miként nevezé az évszakok havait, azt, mint nemzetiségünk¹¹³ imádott őskori lényét, hajdankorát, betűit, számait, s majd mind, mi a tisztelendő régiségből az újabb nemzedékre átmenve, annak keblében a visszaemlékezés édes érzelmeit nemzhetné – a tudás derült napját szemlélni tán soha nem engedő homály borítja: Róma, honnan hazánkra lövellt a polgárisodás és vallás boldogító sugára, a nemzet hajdan korának elleplezésével, és így drágán adá ajándokit. Latium kölcsönzé betűit, időszámítását, havak neveit, s ha az évszakok nevezéseit „tél, tavasz, nyár, ősz” s a hétnek fejét – mi pedig maga is a septimana¹¹⁴ fogalmából szülemlett – kivesszük, alig marad időhatározó szavunk, mi keletnek méhében nyerte volna fogamzását. Pedig keleti nyelvünk elemei nem testvéresülhetnek nyugoti szomszédink nyelv tulajdonival, azoktói szerzeményinket – rövidítse bár, vagy darabos mássalhangzói közé lágyító magánhangzókat helyezzen bár a magyar ajak – elidősítésnek dacolva, a nyelv alakulás százados vegytana sem olvaszthatja nemzetiekké, s kölcsönzött nyugoti vendégre talál azokban, a tulajdonának feledése, vagy annak nem létében újnak nem alkotása miatt büntetéssel sújtott keleti fül, mintegy emlékeztető jegyével annak, hogy a keleti gyöngy közé nem illő nyugoti terményt vissza adván, ásiái kincseiben keressen kárpótlást.

¹¹⁰ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 1078/1841.

¹¹¹ A hónapneveket lásd alább.

¹¹² Időosztály értsd: időosztályozás, azaz időszámítás.

¹¹³ Nemzetiség értsd: nemzet.

¹¹⁴ Utalás a latin hetes számra.

Érezték elődeink a hónapok magyarításának szükségét, de választásuk szerencsétlen volt, mert a havak nevezését oly napok neveitől kölcsönzék, mik nem is esnek mindig a határozott havakban. Eredvény tanúsítja a választás hiányát, mert – naptári címeket s némely hatósági használatot kivéve – azon nevezések a közéletbe soha nem jöhetének. Korunkbéli íróké az érdem, kik a nyelvcsinosítás, tisztítás, szabályozás terhes pályáján a hónapok magyarításában is fáradozván, őskorból öröklött „tél, tavasz, nyár, ősz” eredeti szavainkat kezdék illeszteni az évszakok részletes nevezéseire. S habár azok ellen is nem alaptalan nézetekből emeltek szót némely írónk, mi mégis úgy tapasztaljuk, miként őseredetők fedezvén hiányukat, azokat a nemzet sajátjaivá tenni nem kétkedik.

De azért a régi nevezetek is bírnak felekezettel, és éppen ezen körülmény ébreszti fel figyelmünket, mert midőn hivatalos közlekedésekben, szerződés, végrendelet, s perekben részént a kölcsönzött latin nevezetek, részént a szentek neveiből alakultak, részént pedig a fent érdeklett újabbak iktattatnak, sőt néhol a hónapok azoknak számaival is jellemeztetnek: nem lehet méltó aggálynak nem szülemlenie, akár a zavart tekintve, mit jelenben is okozhatik, akár a homályt, tévedést, mi a jövőben fenyeget. Mi tehát fentebbi okoktól vezéreltetve, a „tél, tavasz, nyár, ősz” szavakból illesztett nevezeteket, mint már több törvényhatósági közlekedésekbe, hírlapokba, könyvekbe, naptárakba bevettüket, s közéletbe átszivárogni kezdvéket, következőleg fogadjuk el; ú.[gy] m.[int]

télhó — januarius
télutó — februarius
tavaszelő — martius
tavasz hó — április
tavaszutó — május
nyárelő — junius
nyárhó — julius
nyárutó — augustus
őszelő — september
ősz hó — october
őszutó — november
télelő — december.

Azon neveket hivatalos közlekedéseinkben ezennel erőbe léptetjük, s a tisztí kart is azoknak megtartására, főszolgabírainkat pedig határozatunknak kebelszerte híresítésére utasítjuk. Egyébiránt, mint a nagy méltóságú magyar királyi helytartótanácsot az iránt, hogy a kormányzása alá tartozó papi, világi hatóságokat, és maga útján a katonai rendet – homály, értelmi zavar mellőzése tekintetéből is – azon nevezésekkel élésre utasítani kegyeskedjék, megkéretni rendeltük, úgy nagyságokat, kegyelmeteket is azon nevezeteknek egyformaság eszközlésénél fogva is, általános elfogadására, s óhajításunk pártolására rokon indulattal, s barátsággal megkérjük.

Kik egyébbaránt atyafiságukba s barátságukba ajánlottak, szokott tisztelettel maradunk. Kelt Beregszászban, 1841-ik évi nyárutó 23-án tartott, s őszelő 10-én folytatott közgyűlésünkből.

Nagyságtoknak Uraságtoknak

kész köteles szolgái, szíves attyokfiai s barátai
Bereg megye közönsége

A hegyvidéki akció tevékenysége a munkácsi-szentmiklósi uradalom területén 1897 és 1901 között

Резюме. Акція в гірській місцевості, яка розпочалася 4 лютого 1897 року, мала на меті покращити умови життя русинського населення Північно-Східних Карпат. Під керівництвом міністерського уповноваженого Еде Егана намагалися домогтися стійких змін серед населення, шляхом створення кредитних установ, роздачою в оренду земель, роздачою високоякісного насіння та племінних тварин. Діяльність акції спочатку розпочалася в Свалявському районі маєтку Мункач-Сентміклош, який тоді належав родині Шенборнів. У нашому дослідженні ми досліджуємо, що які заходи відбулися в 1897 – 1901 роках у рамках серії акцій, і, що маєток як, і в якій мірі брав у них участь. *Ключові слова:* Шенборн, маєток Мункач-Сентміклош, Еган Еде, акція в гірській місцевості, русини

Rezümé. Az 1897. február 4-én elkezdődött hegyvidéki akció célja az Északkeleti-Kárpátokban élő rutén lakosság életkörülményeinek jobbá tétele volt. Egán Ede minisztériumi megbízott vezetésével hitelintézetek létrehozásával, földbérletek, jó minőségű vetőmag és tenyésztőállatok szétosztásával próbáltak maradandó változást elérni a lakosság körében. Az akció tevékenysége először a munkácsi-szentmiklósi uradalom szolvai járásában kezdődött el, ami ekkoriban a Schönborn család birtokában állt. A tanulmányunkban megvizsgáljuk, hogy 1897 és 1901 között milyen intézkedések mentek végbe az akcióorozat keretén belül és ebből hogyan, és milyen mértékben vette ki a részét az uradalom.

Kulcsszavak: Schönborn, munkácsi-szentmiklósi uradalom, Egán Ede, hegyvidéki akció, rutének

Abstract. The Highlands Program, which started on the 4th of February 1897 was aimed at improving the living conditions of the Ruthenian minority living in the Northeastern Carpathians in order to provide them better living standards. Ede Egán, who was a trustee of the ministry, lead the movement by building financial institutions, land grantings, and the contribution of good quality seeds and breeding animals for accomplishing long-term changes in the population. The actions of the movement first started at the szolvai walk of the Mukachevo-Chynadiyovo estate, which at that time was under the possession of the Schönborn family. In our study we examine what measures were taken between 1897 and 1901 within the framework of the program series and how and to what extent the estate was taken up. *Keywords:* Schönborn, Mukachevo-Chynadiyovo estate, Ede Egán, the Highlands Program, Ruthenians

1. A rutének helyzete a XIX. század végén

A Magyar Királyságban az 1867-es kiegyezést követően gyors gazdasági fejlődés kezdődött. Ennek mértéke azonban nem volt egyforma az ország minden területén. Az elmaradottság főleg az Északkeleti-Felföldhöz tartozó Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros és Zemplén megyéket és az ott élő ruszinokat vagy más néven a ruténeket érintette.¹

A ruszinok a XIII–XVII. század során települtek be a Magyar Királyság legkeletibb részébe kenézek, illetve soltészek vezetésével, hogy a történelem viharai során elpusztult földesúri birtokokat művelés alá vegyék.² Történelmükben jelentős mérföldkő a Rákóczi-szabadságharc, melyben az első perctől az utolsóig kitartottak

* Aspirant, Doktorська школа історії, Будапештський університет імені Лоранда Етвеша.
* PhD-hallgató, Történelemtudományi Doktori Iskola, Eötvös Loránd Tudományegyetem. * PhD student, Doctoral School of History, Eötvös Loránd University. E-mail: kiralevelyn@gmail.com

¹ BRAUN LÁSZLÓ (2011): *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között*. Ungvár. 7.

² BONKÁLO SÁNDOR (1996): *A rutének (ruszinok)*. Basel–Budapest. 9–10.

a fejedelem mellett, aki ezért a „gensfidelissima”, azaz a leghűségesebb nemzet címet adományozta nekik. Azonban a szabadságharc bukását követően a Habsburgok büntetése őket is elérte, súlyos adókat és birtokelkobzást vetettek ki rájuk.

A XVII. századtól a XIX. századig jelentősen megnőtt a ruszinok létszáma, de ezzel párhuzamosan a földjeiket továbbra sem kapták vissza. Így abból a földből, amelyből az 1600-as években 10–12 család élt meg, az 1800-as évekbe már 50–100 családnak kellett eltartania magát.³

A XVIII. század végén indult a zsidó bevándorlás, melynek oka a Kárpátok hágóin túli hajdamák mozgalomhoz kapcsolódó pogromsorozat volt.⁴ Az újonnan betelepülő zsidók egy része, akiket a XIX. század végi szakirodalom kazároknak is nevez, bérletbe vették a Schönborn-uradalom italméréseit és malmait. Egyesek uzsorakölcsönöket is juttattak az egyre elszegényedő rutén parasztságnak. Ezzel visszafordíthatatlan lendületet vett az északkelet-magyarországi ruszinok gazdasági hanyatlása.⁵

A rutének helyzete a XIX. század végére egyre kilátástalanabbá vált. Gyakoriak voltak az éhínségek. Mivel a kormányzat nem tudott hathatós segítséget nyújtani a problémákra, egyre szembetűnőbb lett, hogy a hegyvidék kis területű, rossz minőségű termőföldjei képtelenek eltartani a lakosságot. A legsúlyosabb állapotok Bereg vármegyében, a Szolyvai járásban alakultak ki.⁶

A hegyvidéki lakosság emiatt megélhetést keresve, tömegesen vándorolt ki az országból, illetve skizmatikus mozgalom indult közöttük. A mozgalom során elszakadtak a görögkatolikus egyháztól és visszatértek a pravoszláv valláshoz, amely kevesebb anyagi terhet rótt ki rájuk.⁷ A rutének nehéz helyzetével kapcsolatban már a korabeli forrásokban is felmerült, hogy mekkora szerepe volt a munkácsi–szentmihályi uradalomnak. Több forrásban is említést tesznek arról, hogy a latifundium az 1853-as úrbéri pátens és az 1879-es erdőtvény során az uradalom dolgozói a jobb földeket az uradalom számára juttatták.⁸ A korabeli sajtóban azonban olyan írások is megjelentek, amelyek szerint sokkal inkább a rutének alacsony műveltségi szintjével és hozzáállásával van gond, mivel a szintén ruténnel azonos körülmények között élő német telepések gond nélkül képesek megélni a hegyvidéken.⁹

³ BOTLIK JÓZSEF (2000): *EgestasSubcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest. 71.

⁴ MAGOCSI, PAUL ROBERT – POP, IVAN (2002): *Encyclopedia of RusynHistory and Culture*. Toronto. 169.

⁵ BARTHA MIKLÓS (1901): *Kazár földön*. Budapest. 83–90.

⁶ GÖNCZI ANDREA (2007): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász. 14.

⁷ MAYER MÁRIA: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. *Történelmi Szemle*, 1971. 1–2. sz. 106.

⁸ BOTLIK 2000.70–71.

⁹ *Bereg* (45. sz.) 1898. november 6. 1–2.

Schönborn Ervin gróf személyével kapcsolatban többször is szóvá tették, hogy az uradalom vezető tisztségeiben idegeneket alkalmaz, akik nem beszélik a magyar nyelvet. Ez nem teljesen igaz, mivel a gróf már 1881-ben elrendelte, hogy az uradalom minden alkalmazottjának beszélnie kell magyarul.¹⁰

1896-ban a rutének lakta területeken is folytak a millennium alkalmából szervezett ünnepségek, amelynek során az ország vezetői személyesen is láthatták a nemzetiségi lakosság nehéz életkörülményeit. A kormányzat számára is egyre sürgetőbb volt, hogy megoldást találjon a problémára. De a hegyvidéki akció elindulására ugyancsak jelentős hatást gyakorolt a Katolikus Néppárt szervezkedése a térségben.¹¹

2. A Katolikus Néppárt szervezkedése. A Bánffy–Firczak-kompromisszum és hatása a hegyvidéki akció létrejöttében

Az 1896-os esztendőben a millenniumi ünnepségek mellett országgyűlési választásokat tartottak. A különféle szervezkedések, puhatolózások már 1895-ben megkezdődtek azzal kapcsolatban, melyik választóközterben, kinek van nagyobb esélye nyerni.

1894. november 14-én Magyarországon megalakult a Katolikus Néppárt, amely törekvései között követelte, hogy az állam teljesítse az 1868-as nemzetiségi törvényben foglaltakat, és a nem magyar népeknek adja meg az őket megillető jogokat. A jelentős földhiány miatt egyre jobban szenvedő parasztok egy új pártfogót láttak a Néppártban.¹²

A máramarosi, az ugocsai és a Bereg megyei főispán 1895-ben tett jelentéseikben beszámoltak Bánffy Dezső miniszterelnöknek a kormánypárt népszerűségének folyamatos csökkenéséről, s egyre inkább hangsúlyozták Firczak Gyula munkácsi görögkatolikus püspök¹³ befolyásának növekedését a régióban.

¹⁰ Bereg (22. sz.) 1881. május. 4.

¹¹ BRAUN LÁSZLÓ: Kivándorlás vidékünkéről a XIX–XX. század fordulóján. *Acta Hungarica*. Ungvár, 2007. 305.

¹² MAYER MÁRIA (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest. 99–101.

¹³ Firczak Gyula (1836–1912): a bécsi teológia elvégzése után 1861-ben szentelték pappá. Ezután az ungvári püspöki liceumhoz került tanárként. 1876-ban az ungvári papnevelő intézet kormányzó-jává nevezték ki. 1891-től a munkácsi görögkatolikus egyházmegye püspöke. Ő hívta fel elsőként a kormány figyelmét a ruszin parasztság tarthatatlan szociális helyzetére és az ebből fakadó tömeges kivándorlására. 1897-ben megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét, majd ugyanebben az évben XIII. Leó pápától római gróf és pápai trónálló címet kapott. 1903-ban valóságos belső titkos tanácsosi címet kapott. MAROSI ISTVÁN: *Firczak Gyula (1836–1912) munkácsi püspök élete és munkásságának súlypontjai*. http://byzantinohungarica.hu/node/391#_ftn15. (Letöltve: 2017. április 15.)

1896 januárjában a beregi főispán javaslatot tett a miniszterelnöknek arról, hogyha dr. Hegedüs Béla¹⁴ lenne a képviselő a felvidéki járásban, akkor Firczák Gyula valószínűleg őt támogatná Buzáth Ferenc ellenében. A Firczákkal kötendő esetleges megegyezésről korábban a máramarosi főispán is tett javaslatot Bánffy-nak. Így történt, hogy a fővárosban, 1896 márciusában sor került a Bánffy–Firczák-találkozóra.¹⁵

A találkozón megkötött ún. Bánffy–Firczák-kompromisszumban foglaltakról egyedül a püspök kézírásos feljegyzése szolgál információkkal. A Budapesten megkötött kompromisszum legjelentősebb pontja a 4. volt,¹⁶ amely az alapja lett a kárpátmelléki nép felségélyezésére indított rutén, később nemzetiségpolitikai megfontolásból hegyvidékinek nevezett akció megindításának.¹⁷

3. Az akció megindítása

A hegyvidéki akció hivatalosan 1897. február 4-én kezdődött el egy Budapesten tartott értekezleten, ahová Firczák Gyula meghívta Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros megyék országgyűlési képviselőit. A résztvevők megállapodtak, hogy a négy vármegyébe küldöttségeket menesztenek, akik felméri az ottani helyzetet, majd memorandum formájában fogalmazza meg észrevételeiket.¹⁸

Az akció megkezdésében nagy szerep jutott Darányi Ignác akkori földművelésügyi miniszternek¹⁹ is. Három hónappal a memorandumok benyújtása után, 1897. június 23-án Darányi bejelentette, hogy Schönborn–Bucheim Ervin haszonbérbe kívánt adni 13 549,5 kataszteri holdnyi földet a Szolyvai járásban, ahol épp a legrosszabb volt a rutének helyzete. A földművelésügyi miniszter tárgyalásokat folytatott a gróffal, aminek eredményeképpen a munkácsi–szentmiklósi uradalom hegyi gazdaságaiból, mintegy 18 000 kataszteri holdat 25 évre az állam bérbe vett. Az egyezség szerint a közterheket az uradalom a saját anyagi erejéből köteles vi-

¹⁴ Hegedüs Béla: Jászberényben született 1850-ben. 1873–1886 között Lónyay Menyhért szolgálatában állt, mint jogtanácsos és jószágigazgató. 1886-tól ügyvédként dolgozott, többek között ő létesítette a budapest–szentlőrinci téglagyárat és vasutat is. 1891-től a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség jog- és jószágkormányzója lett. Hegedüs Bélára azért esett a főispán választása, mivel rokoni kapcsolatban állt Firczákkal, aki ugyanis a sógora volt. Így tehát joggal remélhető volt, hogy Firczák majd a rokonát támogatja Buzáth Ferenc ellenében. Vö. MAYER 1977. 100.

¹⁵ Firczák Gyula Rómából érkezett vissza, ezért tartózkodott épp Budapesten.

¹⁶ „4. pont: Máramaros-Bereg-Ung és Zemplén vármegyék felvidékén lakó ruthén népnek a megélhetés feltételeit meg kellene adni, miáltal az amerikai tömeges kivándorlás is megszűnnék.” (MAYER 1977. 99–100.)

¹⁷ BRAUN 2011. 7.

¹⁸ BOTLIK JÓZSEF (1997): *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest. 121.

¹⁹ Darányi Ignác (szül. Budapest, 1849 – megh. Budapest, 1927): jogász, 1881–1905 között szabadelvű parlamenti képviselő. 1893-tól a Szabadelvű Párt, 1895-től az országgyűlés alelnöke. 1895–1903, majd 1906–1910 között földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. Nevéhez fűződik a filoxéra által elpusztított szőlők felújítása, valamint a termelő-, fogyasztó- és hitelszövetkezetek felkarolása. Gazdasági tanfolyamokat szervezett a népnek, ő irányította a rutén és a székelyföldi gazdasági akciót. KENYERES ÁGNES (1967): *Magyar életrajzi lexikon* I. (A–K). Budapest. 348.

selni. Az épületek karbantartását az államkincstár vállalta, de az ehhez szükséges összes építési anyagot az uradalomnak díjtalanul kellett biztosítania.²⁰

Darányi Schönborn gróffal megállapodott arról is, hogy a bérlet egyik majorjában a járás összes községeinek tenyészállat-teletető állomást, illetve elszórtan néhány paraszti mintagazdaságot létesítenek. A bérleti díjakat az első 12 esztendő után emelheti csak a domínium 20%-kal, de ha ehhez az államkincstár nem járul hozzá, a szerződés felbontható. A bérösszeget a bérlőknek negyedévenként, előre kellett fizetni. A földművelésügyi miniszter végül felhatalmazást kért a minisztertanácstól, hogy az 1897-ben felmerülő haszonbérleti kiadásokat, illetve kezelési költségeket a földművelésügyi minisztérium költségvetéséből fedezhesse, s erről a következő évi büdzsében is gondoskodhassanak.²¹

1897. október 3-án, majd november 4-én magához hívatta Egán Edét,²² aki a minisztérium korábbi munkatársa volt. Egán Edére azért esett a választás, mert korábban már kutatta az alpesi jellegű gazdálkodás magyarországi lehetőségeit, aminek meghonosítására a Kárpátok északkeleti vidékét (főleg Bereget, Máramarost és Ugocsát) alkalmas terepnek tartotta.²³

1. táblázat *A Schönborn-uradalomtól bérbe vett területek 1897-ben*

Művelési ágak szerint	Területe	
	<i>Hold</i>	<i>Négyszögöl</i>
Szántó	3 124	171
Kert		1 501
Rét	1 482	1 456
Legelő és havasi legelő	7 369	1 397
Erdei legelő	614	573
Összesen	12 622	192

Forrás: KTÁL. F. 772, op. 5, od. zb 4. l. 1–2.

Egán Ede a megbeszélések követően 1897. november 5-én Bereg vármegyébe utazott az ottani helyzet behatóbb vizsgálatára. 1898. január 25-én Egán benyújtotta bizalmas jelentését a minisztériumnak, melyben összefoglalta javaslatait az akcióval kapcsolatban. Ebben Egán kifejtette, hogy Magyarország hegyvidéki

²⁰ BOTLIK 2000. 78.

²¹ KEMÉNY G. GÁBOR (1956): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. II. kötet. 1892–1900. Budapest. 533–534.

²² Egán Ede, borostyánkői (1851, Csáktornya –1901, Ungvár): édesapja ír származású. Gazdasági szakember, iskoláit Szombathelyen, Halléban és Bécsben végezte. 1883–1890 között az országos tejjgazdaság felügyelője, 1890-től három évig felesége poroszországi birtokait igazgatta. 1897-ben miniszteri biztosi címmel kinevezték a hegyvidéki akció élére. 1901. szeptember 20-án máig tisztázatlan körülmények között meghalt. MAGOCSI-POP 2002. 110.

²³ GÖNCZI 2007. 37.

megyében megvannak a lehetőségek a svájcihoz hasonló havasi állattenyésztés és rétgazdálkodás megvalósításának. Ehhez azonban szükség van a kincstár összesen 104 658 katasztrális holdnyi havasi legelőjének bérbe adásához, hitelszövetkezetek létesítéséhez. A segélyező akció időtartamára vonatkozóan Egán évtizedeket szánt az akció kifejtésére, és nem várt gyors, látványos eredményeket. Ahogy később híressé vált mondásában is megfogalmazta: „A ruthén kérdés ma elsősorban gyomorkérdés, s csak másodsorban nemzetiségi kérdés.”²⁴

1897 végén Darányi hivatalosan is kinevezte Egánt az akció élére, aki miniszteri megbízottként irányított a továbbiakban.²⁵ Az 1898. január 25-én benyújtott bizalmas jelentését és javaslatait csak két és fél hónap múlva, május 21-22-én vitatták meg a Földművelésügyi Minisztériumban, és ekkor döntöttek az akció további menetéről.²⁶

1898. március 28-án Szolyván²⁷ megalakult a hegyvidéki miniszteri kirendeltség, amellyel hivatalosan útjára indult a magyar állam által anyagilag támogatott hegyvidéki akció. Ugyanezen a napon tartották meg az első bizottsági üléseit Munkácson, április 21-én pedig Szolyván. Egán javaslatára a munkácsi országgyűlési képviselő mellett néhány görögkatolikus lelkészt és a munkácsi uradalom több gazdatisztját és főerdészét is bevonták a szervezőbizottság munkájába.²⁸

Az alakuló ülést követő hónapokban létrejött a hegyvidéki akciót irányító kirendeltség szervezete, melynek első kinevezett vezetője Egán Ede volt. A kirendeltség közvetlenül a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt állt, vezetője a hegyvidéki miniszteri megbízott, akinek hatásköre kezdetben Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros területére terjedt ki. Személyzete pedig a minisztériumból kirendelt, valamint külső tisztviselőkből állt.²⁹

3.1. A munkácsi–szentmiklósi uradalomtól bérbe vett területek kiosztása a hegyvidéki akció keretén belül

Az Egán vezette hegyvidéki akció 1897 és 1901 közötti működése során három fő területen fejtette ki leginkább tevékenységét: a parasztok földbérlethez való juttatása, tenyészállatok kiosztása, hitelszövetkezetek és áruraktárak létesítése.

A szervezőbizottság 1898. március 28-án és április 21-én megállapodott a Schönborn-uradalomtól bérbe vett földek szétosztásának feltételeiről. Ez alapján bizottságokat hoztak létre, melynek tagjai helyi lakosok, lelkészek, uradalmi tisztviselő, és mindegyik élén a miniszteri megbízott állt, illetve helyettesekén a szolvai járási főszolgabíró, Balajthy Mór is felügyelhetette a munkát.³⁰

²⁴ KTÁL. F. 772, op. 5, od. zb 4. l. 18–29.

²⁵ BRAUN 2011. 8.

²⁶ BOTLIK 2000. 84.

²⁷ A hegyvidéki kirendeltség először Szolyva, majd a könnyebb megközelíthetőség miatt Munkács központtal folytatta munkáját.

²⁸ KTÁL. F. 772, op. 7, od. zb 2. l. 1.

²⁹ GÖNCZI 2007: 38.

³⁰ KTÁL. F. 772, op. 7, od. zb 2. l. 2–3.

A díjak megállapításakor a bizottságok arra törekedtek, hogy a földművesek által befizetett többlet fedezze a bérletekkel kapcsolatos egyéb kiadásokat. Eleinte egy év próbaidőre, majd később már tizenegy évre szóltak a szerződések. A bérleti díjat két egyenlő részben, július 15-én és október 1-jén fizették az igénylők. 1900-ban az állam újabb 2 161 holdat vett igénybe a munkácsi uradalomtól.³¹

2. táblázat *A bérletek területe és a bérlők száma 1898–1901 között*

Év	Állambérlet kiterjedése	Földbérletben részesített kisgazdák száma
1898	12 622 hold 192 öl	4 238
1899	12 622 hold 192 öl	4 303
1900	14 782 hold 482 öl	5 839
1901	14 789 hold 26 öl	6 003

Forrás: KAZY JÓZSEF (1904): *Az északkelet-kárpátmenti hegyvidéki népgazdasági helyzetének javítására irányuló állami segítő akció hat évi működésének ismertetése*. Budapest. 18.

A korabeli sajtó is tudósított arról, hogy Egán Ede 1898. május 11. és 16. között a létrehozott bizottsággal bejárta a bérlet földjeit, akikkel közösen döntött a földek kiadásáról. A bizottsági tagok között több uradalmi dolgozó is volt, mégpedig Nedeczey János országgyűlési képviselő, a munkácsi uradalom jószágkormányzója, Balajthy Mór, a Szolyvai járás főszolgabírája, Hrehus jószágigazgató, Haluktovics Bertalan esperes, Papp József serbóci, Romzsa Nesztor szusztkői, Fankovics Antal volóci görögkatolikus lelkészek, Hornoch uradalmi főerdőmester és Komlca Zoltán erdőgondnok.³²

A bérlőkkel megkötött szerződésben kötelezték őket a rendszeres trágyázásra, a árvizek elleni védekezésre, a bokrok és cserjék folyamatos irtására, a bérterülethez vezető utak rendben tartására, a legelőkön a vízfolyások tisztántartására. Ezzel a föld minél megfelelőbb megművelését akarták ösztönözni. A földek kiosztása tekintetében a kirendeltség azt tartotta szem előtt, hogy leginkább rászorulóknak jussanak bérlethez. A bérletekkel való visszaélések elkerülésére az akció során minden egyes bérlővel külön szerződést kötöttek.³³

A földosztások célja az volt, hogy mennyiségi és minőségi változást érjenek el, hiszen a ruszinok használatában lévő földterület nagyságának növelése a megélhetésük alapját szélesítette ki. Másrészt az állam által a ruszinokkal kötött bérleti szerződések feltételei szakszerűbb, a természeti viszonyokhoz jobban alkalmazkodó gazdálkodás fejlesztését kívánták elterjeszteni.³⁴

³¹ KAZY 1904. 11.

³² *Budapesti Hírlap* (145. sz.) 1898. május. 26. 9.

³³ KAZY 1904. 11.

³⁴ GOTTFRIED BARNA (1999): A „Rutén Akció” Bereg vármegyében (1897–1901). In *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv*. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza. 199.

3.2. Vetőmagkiosztás a hegyvidéki akció során

Szorosan kapcsolódott a földművelés fejlesztéséhez a vetőmagkiosztás. A ruszin parasztságnál bevett gyakorlat volt, hogy a termés tisztított részét inkább a piacra vitte, a rosszabb minőségűvel pedig tovább gazdálkodott, ami a vetőmagvak leromlásához vezetett. Ezen a hegyvidéki kirendeltség jó minőségű vetőmag kedvezményes kiosztásával próbált segíteni, összesen 1000 q magot juttattak el a ruszin földművesekhez, a vételár 30%-ának, a szállítási és kiosztási költségek teljes egészének elengedése mellett.³⁵ A kiosztást a kirendeltség helyi megbízottjai végezték, akik felügyeltek arra is, hogy a vetőmagot rendeltetésszerűen használják fel. Egy-egy kisgazda búzából 100, tengeriből és zabból 50, lóheremagból 25 kg-nál többet nem kaphatott.³⁶

3. táblázat *Kimutatás a hegyvidéki kirendeltség által kiosztott vetőmagokról 1898 és 1900 között*

Kiosztás éve	búza	rozsa	zab	tengeri	burgonya	lóheremag
	kilogramm					
1899 tavasza			29 966		100 000	3 000
1899 őszre	29 966	50 578				
1900 tavasza		5 005	75 968	47 901	257 469	4 622
Összesen	29 966	55 583	105 934	47 901	357 469	7 622

Forrás: KAZY 1904. 34.

3.3. Havasi legeltetés elterjesztése és tenyészállatok kiosztása 1897–1901 között

A gazdákat úgy próbálták motiválni a havasi legelők igénybe vételére, hogy a felhajtott állatok után beszedett díjat ősszel visszafizették nekik. A ruszinok állatállománya ekkorra már rendkívül leromlott és rossz állapotba került, aminek oka a kevés és a rossz legelő mellett a hegyi éghajlatot jól viselő tenyészállatok hiánya volt. Épp ezért a hegyvidéki kirendeltség hosszú lejáratú hitelre megfelelő állatokat osztott ki az igénylők között.³⁷

A tenyészállatokat négyéves részletfizetésre kapták, az első két évben csak a vételár 4%-os kamatát, 2–3%-os biztosítási illetéket fizettek. A tőkét két részletben, a harmadik és a negyedik évben törlesztették, akkor, amikor a marha

³⁵ GOTTFRIED 1999. 200–201.

³⁶ KAZY 1904. 33.

³⁷ GÖNCZI 2007: 41.

már tejelt és borja volt. A tulajdonos a tenyészmarhát hét évig nem adhatta, nem cserélhette el, akkor sem, ha a vételárat már teljes egészében kifizette. Az importált marhától származó borjút eladásra elsősorban a kincstárnak volt köteles felajánlani.³⁸

4. táblázat *Kimutatás a nyári havasi legelőre Bereg megyében felhajtott állatokról*

Fel- hajtás éve	ökör	tehén	növendék marha	ló	juh	összes	havasi legelő	
	darab						hold	öl
1899	3 908	–	1 073	67	3 129	8 177	5 467	60
1900	5 666	–	–	67	4 873	10 606	5 467	60
1901	4 153	116	1 081	22	2 644	8 016	5 467	60

Forrás: KAZY 1904. 26.

A havasi gazdaságok kialakítása 1898-ban kezdődött meg, melynek során a Beszkidi-, a Volóci- és a Sztoj-havascsoporton rendszeres havasi gazdálkodásba kezdtek (5 467 hold). A fűnövést, a növényfejlődést rendszeres műveléssel igyekeztek előmozdítani. A legelőket a gyomnövényektől, kövektől, hangyabolytól kitisztították, fűvetvetettek, trágyát szórtak és a vizenyős helyeket lecsapolták. Ezt mintegy 300 ezer korona költséggel teremtették meg. Itatóhelyeket, pásztortanyákat, istállókat, felhajtó-utakat létesítettek, ugyanakkor meghatározták a legelőkre felhajtható állatok számát.³⁹

A marhatenyésztés mellett kísérletet tettek a lótenyésztés fejlesztésére is. Az állomány javítására lipicai méneket hoztak Szolyvára. A juhászat fellendítését anyajuhok és tenyészkosok kiosztásával kívánták elérni. Ezt főleg azokon a területeken kívánták fejleszteni, ahol a legelőterületek szakadékos, meredek fekvésűek voltak, és más haszonállat tenyésztése nem, vagy alig volt megoldható. 1900-ban próbaképpen 72 anyajuhot és 2 tenyészkost osztottak ki a Szolyvai járás két településén: Alsóvereckén és Rákócziszálláson. Ösztönözték a méhészkedés terjedését is, a lelkészek, tanítók, kispazdák részére ingyen biztosítottak méhészeti eszközöket.⁴⁰

³⁸ Uo. 41–42.

³⁹ OROSZI SÁNDOR: A magyar kormány havasgazdálkodási programjának gazdaságpolitikai háttere (1898–1918). *Agrártörténet Szemle*, 1989. 1–4. sz. 29.

⁴⁰ Uo. 49.

3.4. Hitelszövetkezetek létrejötte 1897 és 1901 között a hegyvidéki kirendeltség keretén belül

A hegyvidéki akció legjelentősebb eredményeit a hitel- és a fogyasztási szövetkezetek létrehozásával érték el. Maga Egán is az akció „leg hathatósabb eszközének” tekintette. A hitelszövetkezetek alapításával próbáltak lehetőséget teremteni arra, hogy a parasztság meg tudja vásárolni az uradalmi vagy kincstári földekből a számára nélkülözhetetlen legelőterületeket, be tudja szerezni az állattenyésztést biztosító fő jövedelemforrást képező juh- és szarvasmarhákat, illetve a szükséges élelmiszerekhez és a fontosabb háztartási cikkekhez is jó minőségben és elérhető áron jusson hozzá.⁴¹

Az első ilyen hitelszövetkezetek Bereg vármegye Szolyvai járásában, Szolyván és Alsóvereckén jöttek létre, melyek fiókjai 56 községre terjedtek ki. Ezeken a területeken Egán saját maga gyűjtött adatai alapján, 3 129 ingatlannal rendelkező gazda és 1 017 zsellér élt. A miniszteri megbízott személyes körútjai során jelölte ki a hitelszövetkezetek vezetésére alkalmas személyeket, akik elsősorban helyi lelkészekből, tanítókból, erdészekből álltak.⁴²

A szövetkezeteket először 25 évre hozták létre, amelyet a későbbiek függvényében meghosszabbíthattak. Tag lehetett bármely jogilag felnőtt személy, aki az adott szövetkezet területén lakott, és vagyona felett szabadon rendelkezett. Aki azonban korábban törvénysértést követett el vagy uzsorával foglalkozott, nem léphetett be a szövetkezetbe.⁴³

Ahol hitelszövetkezet jött létre, ott áruraktárakat is létesítettek, ami nagy csapást jelentett a helyi kiskereskedőkre, mert azokban 50–60%-kal olcsóbban lehetett hozzájutni azokhoz a közszükségleti cikkekhez, amelyek minősége garantált volt. 1903-ig három áruraktári központot hoztak létre az akció folyamatos bővülésével párhuzamosan: egyet Máramaros megyében, aminek központja Máramarossziget volt és 14 fiókintézettel rendelkezett; egyet Ung megyében Perecseny székhellyel, ahová 10 fiók tartozott; egyet a munkácsi–szentmiklósi uradalom területeit is magába foglaló Bereg megyében, ahol Szolyva központtal 15 fiók működött.⁴⁴ Az áruraktárak miatt a bevételtől elesett boltosok gyakran megfenyegették a hitelszövetkezetek tagjait, néha pedig tettelegességig is fajult a helyzet.⁴⁵

⁴¹ BRAUN 2011. 8–10.

⁴² GÖNCZI ANDREA: Egy magyar kísérlet az alpesi gazdálkodás megvalósítására – a hegyvidéki akció. <http://karpatszemle.uz.ua/tarstud/ta050902.htm>. (Letöltve: 2017. március 3.)

⁴³ KAZY 1904. 63.

⁴⁴ Uo. 65.

⁴⁵ BRAUN 2011. 19.

5. táblázat *Kimutatás az 1898 és 1901 között létrejött hitelszövetkezetekről*

Alapítás éve	Alapítás helye
1898	Ódavidháza
1899	Beregkisfalus, Dolha, Ilosva
1900	Beregbárdos, Bereznik, Dunkófalva, Felsőverecke, Halmi, Irholec, Kisszolyva, Kökényes, Kőrösmező, Kövesliget, Lipcse, Máramarossziget, Nagybocskó, Nagytarna
1901	Beregkisalmás, Beregrákos, Beregleányfalva, Drágabártfalva, Drugetháza, Fenyvesvölgy, Hársfalva, Hátmeg, Herincse, Huszt, Husztköz, Iza, Lomka, Misztica, Nyéresháza.

Forrás: KTÁL. F. 772, op. 1, od. zb 53. l. 1–80.

A fentebb említett főbb tevékenységeken kívül a hegyvidéki kirendeltség számos más területen is kifejtette tevékenységét. Egyik kevésbé ismert tevékenység a gazdasági gépek kiosztása volt. Először csak a mintagazdaságok részesültek ebben, de 1899-ben Bereg megye Szolyvai, Felvidéki, és Latorcai járásában 21 község részére kiosztásra került 5 darab szerelőrosta, 14 magtárrosta és 18 konkolyozó gép. Ezekkel kívánták a hegyvidéken élők jobb technikai felszereltségét támogatni.⁴⁶

4. Egán Ede halála és a hegyvidéki akció első négy évének mérlege

A nép között kiosztott kenyérszállatok, az olcsó kölcsönt biztosító hitelszövetkezetek, valamint a közszükségleti cikkek árát leszorító áruraktárak sok ellenséget szereztek Egánnak. Leveleiben gyakran írt arról, hogy megfenyegették, illetve átok alá vették.⁴⁷

A folyamatos támadások ellenére 1900-ra már mutatkozni kezdtek az akció első eredményei, és sikerek mutatkoztak a kivándorlás mértékét illetően is. Dr. HagaraViktor beregi főispán egy 1900. május 18-án kelt levelében a kirendeltség működési területének bővítését kérte Egántól, mégpedig a megye felvidéki területeire is.⁴⁸

1901. szeptember 20-án Egán Ungvárról indult Munkácsra Rochlitz Nándor királyi főerdész kíséretében. A lázi dombnál leszállt a kocsiról, hogy szokása szerint gyalog átvágjon rajta, ekkor érte máig tisztázatlan körülmények között az

⁴⁶ KAZY 1904. 35.

⁴⁷ BOTLIK JÓZSEF: Egán Ede, a rutén nép oltalmazója. *Honismeret*, 2001. 6. sz. 23–24.

⁴⁸ BRAUN 2007. 305–306.

a lövés, amelybe néhány óra múlva belehalt. A főerdész, aki a kocsinál maradt, csak azt látta, hogy Egán fejjel lefelé zuhan a dombraól. A közvetlen helyszíni vizsgálat az öngyilkosságot teljesen kizárta, ennek ellenére a hatóságok hamarosan lezárták az ügyet, balesetnek minősítve azt.⁴⁹

Egán helyét a gazdasági akció vezetésében Kazy József⁵⁰ foglalta el, aki szintén jeles mezőgazdasági szakemberként volt ismert. Kinevezésének idején miniszteri osztálytanácsos volt. Az ő vezetése idején tovább szélesedett a hegyvidéki kirendeltség tevékenysége, tovább bővültek a földbérletek, beindult a tejtermelés és értékesítésének fejlesztése, tovább bővültek az ipari tanfolyamok, a népművelés céljából pedig könyvtárakat is nyitottak.⁵¹

Azonban így sem sikerült beteljesíteni sem a ruszinok gazdasági felemelkedésére, sem pedig a kivándorlásuk megakadályozására irányuló szándékot. A helyi lakosság hozzáállása, mentalitása nem változott meg egyik napról a másikra, és látva, hogy az állam nem hagyja őket éhen halni még inkább nem törődtek a megélhetésükkel.⁵² Az országból való kivándorlásukat sem sikerült megállítani.⁵³

A ruszinok nehéz helyzetével kapcsolatban a szakirodalom többször is megjegyzi, hogy a lakosság részben a Schönborn-uradalom miatt szenvedett földhiánytól. A kutatás alapján azonban elmondható, hogy 1897-ben, amikor Egán került a hegyvidéki kirendeltség élére, elsősorban a legégetőbb problémákkal kellett foglalkoznia. Ilyen volt a nagymértékű földínség és a helyi uzsorakölcsönök visszaszorítása. Az akció első négy évének működése tehát főleg erre koncentrált és e téren próbált meg segíteni. Azonban már a program kezdetén nyilvánvalóvá vált, hogy az intézkedések megtérülésére csak hosszú távon számíhattak. Egán tragikus halálának bekövetkeztéig lerakta az ehhez szükséges alapokat, s 1901-ben már láthatóak voltak az első pozitív eredmények is. A miniszteri megbízott halála után Kazy József került a helyére, akinek irányítása alatt a megfelelő alapokkal rendelkezve, a hegyvidéki akció tovább bővítette tevékenységét.

⁴⁹ *Pesti Napló* (261. sz.) 1901. szeptember 22.7.

⁵⁰ Kazy József (1856–1923) Nemesorosziiban született. 1883-tól császári és királyi kamarás, a vaskorona rend és a légion d'honneur tisztje, miniszteri osztálytanácsos, a hegyvidéki kirendeltség kormánybiztosa volt 1901-től. 1913-ban Ferenc Józseftől bárói méltóságot kapott. BOROVSKY SAMU (1903): *Magyarország vármegyéi és városai. Bars Vármegye*. Budapest. 537.

⁵¹ LEHOCZKY Tivadar (1907): *Munkács város új monographiája*. Munkács. 325.

⁵² GÖNCZI 2007. 42.

⁵³ MANDRIK IVÁN (1907): *Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén a XX. század elején*. In Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza. 52.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, KTÁL)

1. 772. fond, A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Hegyvidéki Kirendeltségének iratai

Lapok, folyóiratok

1. Bereg
2. Budapesti Hírlap
3. Köztelek
4. Pesti Napló

Szakirodalom

1. BARTHA MIKLÓS (1901): *Kazár földön*. Budapest.
2. BONKÁLÓ SÁNDOR (1996): *A rutének (ruszinok)*. Basel–Budapest.
3. BOTLIK JÓZSEF: Egán Ede, a rutén nép oltalmazója. *Honismeret*, 2001, 6. sz. 17–26.
4. BOTLIK JÓZSEF (2001): *Gát*. Budapest.
5. BOTLIK JÓZSEF (1997): *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest.
6. BOTLIK JÓZSEF (2000): *EgestasSubcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest.
7. BRAUN LÁSZLÓ: Kivándorlás vidékünkéről a XIX–XX. század fordulóján. *Acta Hungarica*. Ungvár, 2007. 303–320.
8. BRAUN LÁSZLÓ (2011): *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között*. Ungvár.
9. GOTTFRIED BARNA (1999): *A „Rutén Akció” Bereg vármegyében (1897–1901)*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza. 197–204.
10. GÖNCZI ANDREA: Egy magyar kísérlet az alpesi gazdálkodás megvalósítására – a hegyvidéki akció. <http://karpatszemle.uz.ua/tarstud/ta050902.htm>. (Letöltve: 2017. március 3.)
11. GÖNCZI ANDREA (2007): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász.
12. KAZY JÓZSEF (1904): *Az észak kárpátmenti hegyvidéki nép gazdasági helyzetének javítására irányuló állami segítő akció 6 évi működésének ismertetése*. Budapest.
13. KEMÉNY G. GÁBOR (1956): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1892–1900*. II. kötet. Budapest.
14. LEHOCZKY TIVADAR (1907): *Munkács város új monographiája*. Munkács.
15. MAGOCSI, PAUL ROBERT – POP, IVAN (2002): *Encyclopedia of rusynhistory and culture*. Toronto.
16. MANDRIK IVÁN (1997): *Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén a XX. század elején*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza. 47–57.
17. MAROSI ISTVÁN: *Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök élete és munkásságának súlypontjai*. http://byzantinohungarica.hu/node/391#_ftn15. (Letöltve: 2017. április 15.)
18. MAYER MÁRIA (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest.
19. MAYER MÁRIA: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. *Történelmi Szemle*, 1971. 1–2. sz. 106–132.

20. OROSZI SÁNDOR: A magyar kormány havasgazdálkodási programjának gazdaságpolitikai háttere (1898–1918). *Agrártörténet Szemle*, 1989. 1–4. sz. 26–53.
21. ROMÁNY PÁL: Tanyavilág és falukutató. Tanyairodalom Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2002. 9. sz. 1187–1195.

Beregszász városi rangjának visszaállítása 1939-ben

Резюме. 10 вересня 1919 року за Сен-Жерменським мирним договором територія нинішнього Закарпаття перейшла під владу Чехословацької Республіки. Перед цим, 22 липня 1919 року, місто Берегово перейшло під контроль іноземної держави. До Першої світової війни важливість поселення на узбережжі Верке в основному надавало те, що воно було центром округу Берег. У новому адміністративному порядку нової держави воно втратило цей статус, а в 1923 році було позбавлено також міського статусу. Відповідно до віденського арбітражу, підписаного 2 листопада 1938 р., Берегово, серед інших, було повернуто до Угорського королівства. Після територіального перегляду однією з головних зусиль місцевих урядовців було відновлення статусу міста, втраченого в 1923 році. За допомогою джерел у Закарпатському обласному державному архіві Берегова, у своєму дослідженні я хотів би надати розуміння процесів та обставин, під час яких Берегово піднялося до статусу повітового міста 15 липня 1939 р.

Ключові слова: Закарпаття, Берегово, ревізія, державне управління, статус міста, Перший Віденський арбітраж

Rezümé. 1919. szeptember 10-én a saint-germaini békeszerződés értelmében a mai Kárpátalja területe Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. Az idegen hatalom még ezt megelőzően, 1919. július 22-én ellenőrzése alá vonta Beregszász városát. A Vérke-parti település jelentőségét az első világháborút megelőzően elsősorban az adta, hogy Bereg megye központja volt. Az új állam új közigazgatási rendjében ezt a státuszát elvesztette, 1923-ban pedig a városi rangjától is megfosztották. Az 1938. november 2-án aláírt bécsi döntés értelmében többek között Beregszászt is visszacsatolták a Magyar Királysághoz. A területi revíziót követően a helyi tisztviselők egyik legfőbb törekvése az 1923-ban elvesztett városi jogállás visszaállítása volt. Tanulmányomban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjában található iratok, illetve más források segítségével kívánok betekintést nyújtani azokba a folyamatokba és körülményekbe, amelyek során Beregszász 1939. július 15-én megyei városi rangra emelkedett.

Kulcsszavak: Kárpátalja, Beregszász, revízió, közigazgatás, városi státusz, első bécsi döntés

Abstract. On September 10, 1919, under the Treaty of Saint-Germain-En-Laye, the territory of present-day Transcarpathia came under the rule of the Czechoslovak Republic. Prior to this, on July 22, 1919, the city of Beregszász was brought under the control of the foreign power. Preceding the First World War, the significance of the settlement on the Vérke Coast was mainly given by the fact that it was the center of Bereg County (comitatus). In the new administrative order of the new state, it lost this status, and in 1923 it was also deprived of its city rank. Pursuant to the Vienna Award signed on November 2, 1938, Beregszász, among others, was returned to the Kingdom of Hungary. Following the territorial revision, one of the main efforts of local officials was to restore the city status lost in 1923. In my study, I would like to provide an insight into the processes and circumstances during which Beregszász rose to the rank of a county town on July 15, 1939, with the help of documents and other sources in the Beregszász Transcarpathian Regional State Archives.

Keywords: Transcarpathia, Berehovo, revision, public administration, urban status, First Vienna Award

1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt békeszerződés értelmében, a mai Kárpátalját képző négy történelmi vármegye (név szerint: Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye) nagyobb része Podkarpatszka Rusz néven az első Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá kerül.¹ Beregszász városát az

* Magister, Kafedra istorii ta suypilnykh dyscyplin, Zakarpatskyy uhor'skyy instytut imeni Ferencsa Rakoczi II. * MA-hallgató, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * MA student, Department of History and Social Sciences, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: maruszics@gmail.hu

¹ FEDINEC CSILLA (2002): *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Duna-zerdahely.

idegen hatalom jóval a békeszerződés aláírása előtt megszállta. 1919. július 22-én Jan Hostas ezredes különvonaton érkezett meg a Vérke-parti városba kétszáz légionárius kíséretében. Az impériumváltás békésen ment végben, a helyi lakosok úgy gondolták, hogy akárcsak a román megszállás, ez is csak ideiglenes lesz. A helyi előjáróság és hivatalnoki réteg nagy része év végéig a helyén maradt, többek között ez is elősegítette a békés átmenetet.²

1919. november 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germaini békeszerződést, addigra lényegében teljesen kiépült az csehszlovák közigazgatás. Podkarpatszka Ruszt négy zsupára osztották fel, melyek tulajdonképpen az egykori vármegyéknek feleltek meg.³ Közigazgatásilag gyökeres változás következett be 1921. október 15-én, amikor három zsupa jött létre: az ungi, a beregi és a maramarosi. A beregi zsupa székhelyének Munkácsot tették meg, ez volt az első lényeges közigazgatási változás, amely érintette Beregszászt, ugyanis addig Bereg megye, majd később a beregi zsupa központja a Vérke-parti város volt.⁴ Ennél is drasztikusabb változások történtek a városra nézve, ugyanis az 1923. július 7-én kiadott 171-es kormányrendelet értelmében Beregszászt megfosztották városi státuszától is.⁵ Beregszász a dualizmus időszaka alatt és egy ideig a csehszlovák érában megyeszékhely volt, saját törvényszékkel rendelkezett és rendezett tanácsú városi joghatósággal bírt. Lakossága szinte teljes egészében magyar volt. Az 1910-es népszámlálás szerint lakossága 12 933 fő, amelyből 96,1% magyar anyanyelvűként volt regisztrálva.⁶ Rendezett tanácsú városként joga volt saját belügyeiben határozatokat és szabályrendeleteket hoznia. A meghozott rendeleteket saját közegei által hajthatta végre. Joga volt adókat kivetni és be is hajtani azokat. Gondoskodnia kellett az utakról és egyéb közlekedési eszközökről. Felügyelte a helyi piaci, vásári, közegészségi és rendfenntartási ügyeket is.⁷ A státuszváltozás nem csupán presztízscsökkenést, de konkrét gazdasági veszteséget is jelentett. A dualizmus során Beregszász legjelentősebb felvásárló ereje a városban működő különféle hivatalok közszolgái

² SZAKÁL IMRE (2017): *Beregszász és az első világháborút követő hatalomváltás*. In: Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai. Szerk. Benő Attila, Gúti Erika, Juhász Dezső, Szoták Szilvia, Terbe Erika, Trócsányi András. Pécs.

³ MOLNÁR D ISTVÁN (2018): *Perifériáról perifériára*. Budapest. 30.

⁴ FEDINEC 2002. 57.

⁵ Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1923. 171/1923 Sb. n. Vládní nařízení o prozatímní úpravě obecního zřízení na Podkarpatské Rusi. <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1923.html> (Letöltve: 2020. augusztus 26.). Magyarországi Rendeletek Tára 1939. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 5.)

⁶ SZAKÁL 2016.

⁷ 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Drendezett%2520tan%25C3%25A1cs%25C3%25BA%2520v%25C3%25A1ros> (Letöltve: 2020. augusztus 11.)

voltak. Az ő elköltözésük, és persze az új államhatár miatt a város vonzáskörzetének lecsökkenése jelentős jövedelemkiesést jelentett a település költségvetésében.

A Felvidék több települése hasonlóképpen járt, mint Beregszász. A Prágai Magyar Hírlap 1922. december 28-i számában adta hírül, hogy 1923. január 1-től megszüntetik a törvényhatóságú, illetve rendezett tanácsú városokat. A cikkben kiemelték, hogy a törvény „Prágán kívül nem ismer el más törvényhatóságú várost”, és az eddigi törvényhatóságú városok, mint Kassa, Pozsony, Komárom és Selmecbánya rendezett tanácsú városokká lettek átszervezve. A rendezett tanácsú városok pedig nagyközséggé lettek lefokozva. Egy beszercebányai állapotokról közölt cikk is jól szemlélteti a felháborodást és csalódottságot: „Beszercebánya a mai napon Szlovenszko sok más dicső múltú városával elveszti a városi jellegét és nagyközség lesz.”⁸ A Ruzsinszkói Magyar Hírlap beszámolt a beregszászi eseményekről is, amelyek során Beregszász „nagyközséggé alakult”. Kiemelték továbbá, hogy privilégiumképpen joga van magát „városnak nevezni”.⁹ Ez a bizonyos közigazgatási reform, mint ahogy az iménti példák is szemléltetik, előbb a szlovenszkói, majd a ruszinszkói településeket érintette.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében Csehszlovákia 1 523 km² területet engedett át Podkarpatszka Ruszból a Magyar Királyságnak. Beregszász közel 20 év után tért vissza az anyaországhoz.¹⁰ A visszacsatolt területek birtokbavételére öt vegyes dandárt jelöltek ki: a budapestit, a székesfehérvárit, később a győrit, a debrecenit és a miskolcit. November 4–11. között több szakaszban vonultak be a visszatért területekre.¹¹ Beregszászba 1938. november 9-én érkezett meg a Magyar Királyi Honvédség.¹² Asztélyon és Búcsún (Beregszász és az akkori csehszlovák, jelenlegi ukrán államhatár közötti két község) keresztül a debreceni vegyes dandár vonult be Eberswaldi Siegler Géza altábornagy vezetésével.¹³ A bevonuló honvédeket a helyi lakosok hatalmas ovációval fogadták, a tömeg Horthy Miklós kormányzót és Imrédy Béla miniszterelnököt éltette, a helyi lányok virágokkal halmozták el a katonákat. A bevonuló csapatokat Beregszász elöljárója, Ortutay Jenő is köszöntötte a következő szavakkal: „Amikor engem Beregszász város bírójává választottak, akkor csak arra kértem az Úristent, hogy

⁸ Prágai Magyar Hírlap, 1922. december (1. évfolyam, 130–153. szám) 1922-12-29 / 151. szám. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_12/?pg=175&layout=s&query=L%C3%A9va%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g (Letöltve: 2020. július 27)

⁹ Ruzsinszkói – Kárpáti Magyar Hírlap, 1923. július–december (4. évfolyam, 134–164. szám) 1923-08-30 / 141. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RuzsinszkoiKarpatiMagyarHirlap_1923_2/?query=Beregsz%C3%A9s%201923%20%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g&pg=54&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)

¹⁰ FEDINEC CSILLA (2014): *Kárpáti Ukrajna – Vereckétől Husztig*. Budapest. 64.

¹¹ SALLAI GERGELY (2008): *„A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*. Budapest. 189.

¹² FEDINEC CSILLA (2015): *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest. 44.

¹³ FEDINEC 2002. 298.

ha majd ismét magyar földön élhetünk, én lehessen az első, aki üdvözölheti a bevonuló magyar honvédséget. A jó Isten kegyes volt hozzám, megadta nekem ezt. Most tulajdonképpen nem is kellene többet beszélni, csak megszorítani egymás kezét és arra kérni a jó Istent, hogy ezek a boldog pillanatok soha el ne múljanak”.¹⁴ A lakosság a Kossuth Lajos téren nem kevesebb, mint négy órát ünnepelte a bevonuló csapatokat.¹⁵ A honvédség bevonulása után katonai közigazgatást vezettek be, a Beregszászi járás honvédparancsnokának Lépes Győzött nevezték ki. A honvédparancsnok 1938. november 10-én hirdetményt intézett a lakossághoz, amelyben támogatásáról és megértéséről biztosította a polgárokat. Felszólította a lakosokat, hogy zavartalanul folytassák tovább munkájukat. A közrend fenntartása érdekében pedig a magánszemélyeknek be kellett szolgáltatni az állami tulajdonban lévő készpénzt, fegyvert, lőszert, hadiszert, szállítási eszközt, élelmiszert vagy más ingó dolgokat. Erre az adott személyeknek negyvennyolc óra állt rendelkezésükre. A magántulajdonban lévő lőfegyvereket szintén be kellett szolgáltatni. Lőfegyverviselésért pedig engedélyért kellett folyamodniuk, amit a rendőrségen tudtak igényelni a lakosok.¹⁶

1938. december 17-én megjelent a 9.330/938. sz. M. E. rendelet „A felszabadult Felvidék közigazgatásának új rendjéről”. Ennek értelmében Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye központjának Beregszászt tették meg. Beregszász a rendelet értelmében gyakorlatilag úgy lett megyeszékhely, hogy az akkori jogállása szerint csupán nagyközség volt.¹⁷

Még a bécsi döntést megelőzően felröppentek olyan hírek, hogy a visszacsatolt területeken a fontosabb pozíciókat az anyaországból érkező hivatalnokok fogják betölteni. Azok a személyek, akik valamilyen formában „károsodtak” a csehszlovák érában, gondolok itt például arra, hogy a regnáló hatalom kiszorította őket az állami munkahelyekről vagy diszkrimináció érte őket magyar nemzetiségük miatt, méltán várták a visszatérő magyar hatalom „igazságszolgáltatást”.¹⁸ Másrészt, akinek sikerült megfelelő egzisztenciát szerezniük a köztársaságban, azok féltették az állásukat. A hivatalukban maradt tisztségviselőknek ugyanis át kellett esniük az úgynevezett nemzethűségi vizsgálatokon, amely során bizonyítani kellett az adott személynek, hogy az elmúlt húsz év során magyar szempontból politikailag megbízható volt, valamint magyar nemzeti szempontból kifogástalan

¹⁴ Magyar Távirati Iroda 1938. november 9. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1938_11_1/?pg=475&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 10.)

¹⁵ *A visszatért Felvidék és Nógrád megye adattára*. Szerk. Csátár István – Ölvédi János. Budapest, 1939. 378.

¹⁶ KTÁL, Fond 67. op. 5. od. zb. 1. 1.

¹⁷ FEDINEC 2002. 307.

¹⁸ A kárpátaljai magyar hivatalnokok 1918 utáni sorsával kapcsolatban lásd: SZAKÁL IMRE (2020): *Hajótöröttek. A kárpátaljai magyar tisztviselők helyzete 1918 után*. In Kultúra, művelődés, agrárrium. Tanulmányok ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk. Papp Klára, Bárány Attila Pál, Kerepeszki Róbert, Pallai László. Debrecen.

volt a magatartása.¹⁹ Az anyaországból érkezők alkalmazása közbeszéd tárgyát képezte, főleg közvetlenül a revízió utáni időszakban, és a helyiek nem feltétlenül fogadták szívélyesen honfitársaikat. Gyakran gúnyos jelzővel illették őket, anyasoknak vagy nyanyásoknak nevezték a csonkaországból érkezőket. A szóbeszéd-del ellentétben, azonban nem fedi a valóságot, hogy az anyaországból érkezők teljesen „leuralták” volna a helyi hivatalokat.²⁰ Megfigyelhető egyfajta paradox jelenség az eset kapcsán ha a „csehbérenc nyereszkeskedő” megtarthatta állását, az probléma volt, de az anyaországból érkező hivatalnokot se fogadták kitérő örömmel. Beregszász esetében a kulcspozíciókat a helyiek töltötték be a bécsi döntés utáni időszakban, de akadtak olyanok is, akik az anyaországból érkeztek. Ortutay Jenő 1928 és 1938 között volt Beregszász előljárója, és valószínűleg maradt volna a pozíciójában, ha nem hívják be országgyűlési képviselőnek. Dr. Hubay Kálmán előjáróhelyettes volt már a revízió előtt is, majd később Beregszász első polgármestere lett a visszacsatolás után, 1939 és 1944 között. Polchy István volt Beregszász első előljárója a városi státusz elvesztése után 1923 és 1925 között (első főbíró), de ezután is fontos közszereplő volt a település és a ruszinszkoí magyarság életében egyaránt. Polchy királyi közjegyző lett a kéthatalmi döntés után.²¹ A megnevezett három személynek kulcsszerepe volt abban, hogy helyreállítsák Beregszász városi jogállását. Több más helyi személy is fontos tisztségeket töltött be a revízió után. Bodáky István a Beregszászi járás kormánybiztosa volt, majd a beregszászi járás főszolgabírójának nevezték ki.²² Linner Bertalan kórházigazgató és főorvosi kinevezést kapott. A felsorolt személyekről említést is tettek a *Nemzeti Ujságban*: „valamennyien beregi származásúak²³, s akik a cseh elnyomás alatt 20 éven keresztül, minden üldöztetés ellenére is, sokszor vagyonuk feláldozásával fanatikus, bátor harcosai voltak a magyar nemzeti ügynek”.²⁴ Magasabb döntési körökbe is bevonták a helyieket, a megyei adminisztráció vezetését is rájuk bízta. Korláth Endrét Ungvár, Bereg és Ugocsa k.e.e. vármegyék főispánjának nevezték ki a bécsi döntés után, majd őt követte Siménfalvy Árpád azonos tisztségben, Fekesházy Zoltán pedig Bereg és Ugocsa k.e.e. vármegyék alispánja lett.²⁵ Összességében elmondható, hogy térségünkben a revízió után a helyi bizalmi emberek kerültek többségében vezető pozícióba, nem pedig az anyaországból érkezők. Az az állítás, hogy az „anyások” kezébe került volna minden hivatali és közalkalmazotti állás, nem felel meg a valóságnak. A helyi viszonyokat ki is ismerhette volna jobban, mint a helyiek? A dolog adja magát, hogy a visszatérő

¹⁹ SIMON ATTILA (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest. 47–48.

²⁰ Uo. 49–50.

²¹ MADARÁSZ ELEMÉR (1939): *Magyar Politikai és Közigazgatási Compass*. Budapest. 469., 610., 630.

²² FEDINEC 2002. 298.

²³ Valójában csak Polchy, Linner és Bodák voltak Bereg megyei származásúak.

²⁴ *Nemzeti Ujság*, 1938. november (20. évfolyam, 247–272. szám) 1938-11-22 / 265. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/NemzetiUjsag_1938_11/?pg=334&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)

²⁵ FEDINEC 2002. 308., 339.

magyar hatalomnak szüksége volt a helyiek segítségére, akik húsz éven keresztül képviselték az elszakított magyarság érdekét, másrészt az ellenzéki magyar ügy melletti kiállás jutalmaként is értelmezhetjük a közigazgatási tisztségek megszerzését. Azt is fontos rögzíteni, hogy azok a hivatalnokok, akik a két világháború között vállalták a csehszlovák közigazgatási rendszer kiépítésében és működtetésében való együttműködést, hozzájárulhattak a csehszlovák fennhatóság alatt a magyar közigazgatási jelenlét fenntartásához.²⁶

A korabeli forrásokból és sajtótermékekből világosan kivehető, hogy Beregszász nagyközséggé váló „lefokozása” egy olyan kérdés volt, amely a csehszlovák és az első bécsi döntés utáni időszakban végig foglalkoztatta az előljárást és a közvéleményt egyaránt. A visszacsatolás utáni időszakban éppen ezért a helyi vezető elit egyik legfontosabb feladatának tekintette a városi státusz visszaállítását.

A tisztségviselői kar konkrét lépéseket is tett az ügy kapcsán. 1939. április 13-án egy rendkívüli közgyűlés keretében elhatározták, hogy megkísérlik visszaállítani Beregszász városi státuszát. Az indítványozó maga az előljáró, Ortutay Jenő volt. A közgyűlés során egy emlékiratot is összeállítottak, amelyet Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez kívántak eljuttatni.²⁷ Az emlékiratban kívántak azokra a tényezőkre rámutatni, amelyek megindokolták Beregszász városi rangjának a visszaállítását. Beszámoltak róla, hogy a településnek van saját számvevősege, rendőrsége, gazdasági hivatala, mérnöke, orvosa és állatorvosa, valamint saját törvényszéke is. Az emlékirathoz csatoltak egy listát, amelyen a helyi tisztségviselői állomány névsora és munkaköre szerepel. Ebből a bizonyos mellékletből sikerült megtudni, hogy a település adminisztrációjáért tizenhat hivatali szerv felelt. Nagyközséghez képest igencsak nagy tisztségviselői állománnyal rendelkeztek, talán indokolatlanul is, de ezzel is próbálták alátámasztani, hogy egy városi adminisztrációt is képesek fenntartani, amit többször ki is hangsúlyoztak az iratokban.²⁸ Az emlékiratban a város vezetői érvelésüket négy főbb szempontja köré építették:

1. történelmi szempontok;
2. jogi szempontok;
3. pénzügyi szempontok;
4. magyar nemzeti szempontok.

A történelmi szempontok során megemlítik, hogy Beregszász a „Felvidék egyik legrégebbi települése” (a városalapításhoz két dátum is köthető, 1063 és 1093), de példaként hozták fel az 1342-es esztendőt, amikor is Nagy Lajos pallosjogot adományozott Beregszásznak, utalva ezzel arra, hogy a településnek

²⁶ SZAKÁL 2020. 320.

²⁷ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 7.

²⁸ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 1–2.

már akkor is volt valamiféle önrendelkezése. Legnyomósabb történelmi érv, amire a leginkább kívánták fektetni a hangsúlyt az volt, hogy Beregszász Csehszlovákiához csatolása előtt egy rendezett tanácsú város volt. Az emlékirat e részében is hangot adtak azon véleményüknek, hogy Beregszászt szándékosan fosztották meg városi címétől. A város vezetése megfogalmazta elképzelését, miszerint a nagyközséggé való leminősítésnek pedig az volt a célja, hogy a város fejlődését visszavessék és ennek kizárólagos indoka a település magyar mivolta. Az kétségtelen tény, hogy a település több funkcióját is elvesztette és ebből hátránya is származott, de az emlékiratban található egy-két érzelmi húrokat is pengető túlzás, ilyen többek között Beregszász kisközséggé való „lefokozása”, amelyről az eddigiek során nem sikerült olyan forrást találnom, ami alá támasztaná ezen állítás igazát.²⁹ A jogi szempontok során felhívták a figyelmet a magyarországi 1929. évi XXX. t. c. 37. §-ra, amelynek értelmében a rendezett tanácsú városok ezután a megyei város nevet viselik. Beregszász az elcsatolás előtt rendezett tanácsú város volt, és mivel ismét visszatért a magyar közigazgatás alá, ezért megilleti a megyei jogú városi státusz. A magyar hatalom visszatérését egyfajta jogfolytonosságként kezelték.

Gazdasági szempontok ismertetésénél beszámoltak a település anyagi és gazdasági helyzetéről. Ismertették, hogy az 1938-as költségvetés 145 887 pengő volt, mely összeg fedezte a szükséges költségeket, a személyi kiadásokat, a tisztségviselők járadékát és egyéb kiadásokat is. Beszámoltak néhány negatív következményről is, amit a hatalomváltás eredményezett. Ilyenek voltak többek között a játék- és vigalmi adók, amik előző évben (1938) 18 000 pengő jövedelmet hoztak, míg a csehszlovák rendszerben községként jogosultak voltak ezeknek az illetékeknek a begyűjtésére, addig ezt a magyar jogrend nem tette lehetővé. Hasonló helyzet lépett elő a fogyasztási adókkal is, a bor-, szesz-, sörfogyasztási adópótléknál, valamint a ház- és kereseti adóknál, nagyközségként kevesebb pénz folyt be ezekből az illetményekből, a városokkal ellentétben. Ebből a két esetből is látszik, hogy a hatalomváltásnak voltak negatív következményei is és ezt a helyi tisztségviselők is érzékelték. Pozitív változásokról is említést tettek, például az „örvendetes felszabadulás” után forgalmi fellendülés vette kezdetét, valamint megélénkült a bor-, a szőlő- és a gyümölcsstermesztés.³⁰

Az emlékirat utolsó aspektusa a magyar nemzeti szempont volt. Beregszászt a „felszabadult keleti rész legmagyarabb városának” nevezték, valamint úgy érveltek, hogy a település fejlesztése és fejlődése „egyetemesen magyar érdek”. A forrásokban többször is említést tesznek róla, hogy a település Északkelet-Felvidék „legmagyarabb városa”.³¹ A másik folyamatosan visszatérő állítás és

²⁹ KTÁL, Fond 67. op. 1. od. zb. 367. 12–15.

³⁰ KTÁL, Fond 67. op. 1. od. zb. 367. 12–15.

³¹ KTÁL, Fond 67. op. 1. od. zb. 367. 12–15.

érvelési alap Beregszász „magyar mivolta”, ami miatt visszasorolták a községek közé csupán azért, hogy a fejlődését visszavessék. Felvidék és Kárpátalja több települése veszítette el „magyar arculatát” a Csehszlovák Köztársaság regnálása alatt. Az 1920. február 29-én elfogadott 122. számú nyelvtörvény értelmében a kisebbségeknek csak akkor volt biztosítva anyanyelvük használata, ha az adott bírósági eljárásban létszámuk elérte a húsz százalékos arányt.³² Ez azt jelentette, hogy a hivatalok és a hatóságok kötelesek voltak a hirdetményeket magyarul is megjelentetni, továbbá a hivatalokat kétnyelvű táblákkal is el kellett látniuk.³³ Kárpátalján egyetlen bírósági eljárásban volt abszolút többségben a magyarság, a Beregszásziban (71,51 százalék).³⁴ Magának a településnek is sikerült megőrizni magyar többségét a köztársaság időszaka alatt. A valóságban mennyire volt igaz állítás, hogy Beregszász Északkelet-Felvidék „legmagyarabb városa”, azt egy összehasonlítás keretében kívánom bemutatni a népszámlálások tükrében. Az általam készített táblázatban Beregszászt összevettem más települések nemzetiségi arányának alakulásával az adott korszakban. Elsősorban a térségünkben található városokkal, mint Munkács és Ungvár, másodsorban azokkal a településekkel, amelyek Beregszászhoz hasonlóan nagyközséggé lettek visszaminősítve, és később ugyanazon a rendelet által emelkedtek városi rangra. A táblázatban szemmel láthatóan kitűnik az 1930-as csehszlovák és az 1941-es magyar népszámlálások során a magyarság arányának drasztikus csökkenése, majd növekedése. Ennek okát a csehszlovák és magyar népszámlálások közötti különbségekben kell keresni, előbbi a nemzeti önbesorolást vette alapul, utóbbi az anyanyelvet. A táblázatban látható, hogy Beregszász volt az egyetlen település a felsoroltak között, amely a csehszlovák érában meg tudta őrizni magyar többségét.

A magyar nemzeti szempontoknál említésre került Beregszász szerepe az 1939. március 15-én indított katonai akció során: az úgynevezett „beregszászi csoportnak” volt a feladata Nagyszőlős és környékének a birtokba vétele.³⁵ Az első bécsi döntés után újabb területi revízióra nyílt lehetősége Magyarországnak. A Cseh-Szlovák Köztársaság a felbomlás szélén állt, borítékolható volt, hogy a Harmadik Birodalom be fogja kebelezni a megmaradt területeket is. Szlovákia még 1939. március 14-én kimondta a függetlenségét, ugyanezen a napon Podkarpatszka Ruszban, Volosin Ágoston vezetésével összeült Kárpáti Ukrajna első és egyben utolsó szojmja. A szojm által elfogadott 1. számú törvény kimondta Kárpáti Ukrajna függetlenségét. Volosin, hogy újonnan létrehozott államát megmentse, táv-

³² CSERNICKÓ ISTVÁN (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest. 121.

³³ POPÉLY GYULA (1991): *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest. 44.

³⁴ Uo. 112.

³⁵ BOTLIK JÓZSEF (2000): *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX. századi történetéhez*. Budapest. 226.

íratott küldött Adolf Hitlernek, amiben a Harmadik Birodalom védelmét kérte.³⁶ A magyar álláspont ekkortájt azon a véleményen volt, hogy egy esetleges szlovák függetlenség kimondása esetén katonai akciót indítanak Podkarpatszka Rusz megmaradt területeinek visszaszerzésére. Ezeket a folyamatokat gyorsította fel Volosin Ágoston tevékenysége. A magyar csapatok végül 1939. március 18-án fejezték be a katonai akciót, ami sikerrel zárult.³⁷ A település vezetősége 1939. március 17-én temetést is rendezett a hősi halottak számára, akik részt vettek a „Rusz földeket felszabadító harcokban”.³⁸

1. táblázat *A magyarság arányának változása a Csehszlovák Köztársaságban és Magyar Királyságban végzett népszámlálások tükrében*

Település	Népszámlálások alapján a magyarság aránya		
	1910	1930	1941
Beregszász	96,30%	51,30%	91,80%
Érsekújvár	91,44%	31,30%	91,30%
Léva	90,46%	27,10%	89,40%
Losonc	82,20%	24,20%	84,50%
Munkács	59,30%	18,20%	56%
Rimaszombat	90%	13,50%	92,00%
Ungvár	73,30%	21,30%	74,50%

Forrás: <http://www.hunsor.se/dosszie/akarpataljaimagyastatadatoktukreben.pdf>; [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMORJA_nepfogyatkozas/?pg=64&layout=s&query=Beregszász](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMORJA_nepfogyatkozas/?pg=64&layout=s&query=Beregszász;); https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_NIK_11/?query=Rimaszombat%201930%20n%C3%A9psz%C3%A1ml%C3%A1l%C3%A1s&pg=139&layout= (Letöltve: 2020. augusztus 5.)

Egy 1939. május 19-én keletkezett jegyzőkönyvből kiderült, hogy ezt a bizonyos emlékiratot egy négytagú bizottságnak kellett volna átadnia személyesen a miniszterelnöknek, Teleki Pálnak, valamint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek. A négytagú bizottságnak tagja volt: Ortutay Jenő előljáró és országgyűlési képviselő, Hubay Kálmán helyettes előljáró, Polchy István királyi közigazgató, és Balla Sándor, az Egyesült Magyar Párt helyi szervezetének a tagja. Az emlékiratnak az átadása kül- és belpolitikai okok miatt megghiúsult.³⁹ Az iratokban ugyan nincs részletezve, hogy mik is voltak ezek a bizonyos kül- és belpolitikai okok, azonban tudjuk, hogy 1939 nyarán már lényegében elke-

³⁶ BRENZOVICS LÁSZLÓ (2010): *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján*. Ungvár. 48.

³⁷ BOTLIK 2000. 225.

³⁸ KTÁL, Fond 67. op. 3. od. zb. 2. 23.

³⁹ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 23.

rülhetetlennek látszott egy újabb fegyveres konfliktus Európában. Kárpátalja visszafoglalása után egy pedig újabb esetleges határrevízió kezdett dolgozni a magyar külügy. A magyarországi belpolitikai helyzet sem volt kevésbé komplikált, ekkor tájt tartották az 1939-es országgyűlési választásokat, a szélső-jobboldal előretörése is komoly fejfájást okozott a kormánynak⁴⁰, valamint ott volt a térségünket érintő autonómia ügye. Teleki Pál fontosnak tartotta a ruszin nyelvi-kulturális autonómiát, és folyamatosan egyeztettek is a kérdésben, de a többoldali belpolitikai nyomásnak köszönhetően 1940-re teljesen lekerült a napirendi pontról.⁴¹ Ezeknek a tényeknek a tudatában érthető, hogy a regnáló miniszterelnök és belügyminiszter nem tudott foglalkozni ehhez hasonló ügyekkel személyesen. A helyi tisztségviselők azonban nem adták fel, és a főispánhoz, Korláth Endréhez, valamint az alispánhoz, Fekésházy Zoltánhoz fordultak annak érdekében, hogy segítséget kérjenek az ügy mihamarabbi rendezése érdekében. Továbbá megbízták Hubay Kálmánt, hogy utazzon fel Budapestre és a belügyminisztériumnál, valamint a pénzügyminisztériumnál tegye meg a megfelelő intézkedéseket a rendelkezésére álló adatokkal.⁴² A forrásokból kiderült, hogy érkezett válasz a belügyminisztériumból, de ez nem hozta meg a kívánt eredményt. A válaszban az állt, hogy ameddig nem rendeződik Beregszász közjogi helyzete és nem tisztázzák azt, addig továbbra is nagyközségként fog működni. Ennek volt egy igencsak kellemetlen következménye a helyi tisztségviselői állományra nézve, mivel amíg a településnek nagyközségi jogállása volt, addig csak huszonöt tisztségviselő tarthatta meg állását, és körülbelül hetvenötnek kellett volna távoznia.⁴³

A település vezetőségének törekvése végül nem maradt eredmény nélkül. 1939. június 23-án – a 6.460. M. E. sz. rendelet értelmében – Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat és többek között Beregszász július 15-i hatállyal megyei városnak megfelelő státuszt kapott.⁴⁴ A Magyar Távirati Iroda július 1-jén megjelent jelentéséből kiderült, hogy a város polgármesterének az egykori előljáráshelyett, Hubay Kálmánt nevezték ki.⁴⁵ A levéltári források alátámasztják, hogy Beregszász 1939. július 15-én valóban meg is kapta a megyei városnak

⁴⁰ ABLONCZY BALÁZS (2018): *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)*. Budapest. 228–229.

⁴¹ BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest. 172.

⁴² KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 367. 21–22.

⁴³ KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 367. 25.

⁴⁴ Magyarországi Rendeleték Tára 1939. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1lsz (Letöltve: 2020. augusztus 5.)

⁴⁵ Magyar Távirati Iroda 48-as kiadás 1939. július 1. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_07_1/?query=%20Beregsz%C3%A1lsz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=47&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)

megfelelő közjogi állást. Az iratokból továbbá más fontos információt is sikerült megtudni az ügy kapcsán, mégpedig azt, hogy miért is húzódott el a folyamat. A településen 1938. december 22-én léptek életbe az országos jellegű közigazgatási szabályok. A probléma forrásaként a közigazgatási és különböző technikai problémákat jelölték meg.⁴⁶ Simon Attila a *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei* című munkájában ír a hatalomváltás bonyodalmairól. Simon munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy a katonai közigazgatás ideje alatt komoly problémát jelentett a katonai parancsnokok és az úgynevezett polgári megbízottak közötti egyet nem értés, ami az intézkedésekre is rányomta a hangsúlyt. A járási parancsnokoknak olyan kérdésekkel is foglalkozniuk kellett, mint a gazdaság újraindítása, közlekedés vagy éppen az oktatás, többek között ezekben az ügyekben kellett volna a polgári megbízottaknak segítségükre lenni. A vezérkar mellett működő polgári csoport azonban gyakran csak nehezítette a folyamatokat, mint sem könnyítette volna. Ennek egyik oka, hogy a minisztériumokból delegált képviselők bármely nemű kérdésben először a saját feletteseikkel konzultáltak, így történhetett meg, hogy bizonyos ügyek „elvesztek” a magyar bürokrácia „útvesztőjében”. Az ügyintézés a polgári közigazgatás alatt se lett gyorsabb, akadtak olyan kérdések, amelyeket 1939 őszére sem sikerült orvosolni.⁴⁷ Vélhetőleg ezekhez hasonló nehézségek vezettek a már fentebb említett „technikai és adminisztrációs” problémákhoz, amelyek lassították Beregszász közjogi állásának a tisztázását.

Beregszász megyei várossá minősítése után 1939. augusztus 31-én ünnepi közgyűlést tartottak Fekésházy Zoltán elnökletével. A közgyűlés az alispán beszédével, valamint imádsággal indult, ezt követően Mihajlovics Árpád polgármester-helyettes felolvasta a rendeletet, amelynek értelmében Beregszász megyei városi rangra emelkedett. A polgármester-helyettes után maga a polgármester, Hubay Kálmán is megtartotta beiktató beszédét, amelyben kifejtette, hogy legfőbb törekvése „Beregszászon a magyar élet erősítése, hogy ott a magyar szellem, a magyar munka mindig meleg otthonra találjon, mert Beregszász mindig a magyar élet színtere volt. A felszabadulás után a csehek által sorvadásra ítélt magyar élet újra felpezsdült és a város új és hatalmas fejlődés előtt áll”.⁴⁸

Összességében elmondható, hogy Beregszász városi jogállásának visszaállítása a gazdasági és más szempontok mellett bizonyos értelemben szimbolikus jelentéssel is bírt a helyiek számára. Az előljárásság által elkészített emlékirat jól szemlélteti az adott kor irredentizmusát és érzelmi hangulatát. A városi jogállás

⁴⁶ KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 5. 1.

⁴⁷ SIMON 2014. 29–30.

⁴⁸ Magyar Távirati Iroda 10 kiadás 1939, augusztus 31. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_08_2/?query=%20Beregsz%C3%A1lsz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=562&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9)

elvesztése egyet jelentett a csehszlovák korszak minden negatív hozadékaival, az anyaországhoz való visszacsatolás pedig a töretlen fejlődést és egy fajta „megnyugvást”, történelmi igazságtételt jelentett. A valóságban azonban tudjuk, hogy a „felszabadulás” nem mindenki számára volt annyira örömteli, és nem mindenki számára hozta meg a kívánt eredményeket, elvárásokat, de összességében a többség valóban „felszabadulásként” élte meg a területrendezést. A tisztségviselők törekvése és az általuk elkészített emlékirat, valamint a városi jogállás visszaállítása véleményünk szerint egy fontos mozzanat mikrotörténeti szempontból, amely által betekintést kaphatunk a helyi „kis magyar világ” és maga Beregszász történelmébe egyaránt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári forrás

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, KTÁL)

1. Fond 67. Beregszász megyei város polgármesterének iratai (1938–1944)

Szakirodalom

1. *A visszatért Felvidék és Nógrád megye adattára*. Szerk. Csátár István – Ölvedi János. Budapest, 1939.
2. ABLONCZY BALÁZS (2018): *A miniszterelnök élete és halála - Teleki Pál (1879–1941)*. Budapest.
3. BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest.
4. BOTLIK JÓZSEF (2000): *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX. századi történetéhez*. Budapest.
5. BRENZOVICS LÁSZLÓ (2010): *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján*. Ungvár.
6. CSERNICSKÓ ISTVÁN (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest.
7. FEDINEC CSILLA (2002): *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Duna-szerdahely.
8. FEDINEC CSILLA (2014): *Kárpáti Ukrajna – Vereckétől Husztig*. Budapest.
9. FEDINEC CSILLA (2015): *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest.
10. MADARÁSZ ELEMÉR (1939): *Magyar Politikai és Közigazgatási Compass*. Budapest.
11. MOLNÁR D ISTVÁN (2018): *Perifériáról perifériára*. Budapest.
12. POPÉLY GYULA (1991): *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest.
13. SALLAI GERGELY (2008): *„A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939.évi államhatár-változások tükrében*. Budapest.
14. SIMON ATTILA (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest.
15. SZAKÁL IMRE (2017): *Beregszász és az első világháborút követő hatalomváltás*. In Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai. Szerk. Benő Attila, Gúti Erika, Juhász Dezső, Szoták Szilvia, Terbe Erika, Trócsányi András. Pécs.

16. SZAKÁL IMRE (2020): *Hajótöröttek. A kárpátaljai magyar tisztviselők helyzete 1918 után*. In Kultúra, művelődés, agrárium. Tanulmányok ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk. Papp Klára; Bárány Attila Pál; Kerepeszki Róbert; Pallai László. Debrecen.

Internetes forrás

1. 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Drendezett%2520tan%25C3%25A1cs%25C3%25BA%2520v%25C3%25A1ros> (Letöltve: 2020. augusztus 11.)
2. *Magyarországi Rendeletek Tára 1939*. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 5.)
3. *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1923. 171/1923 Sb.n Vládní nařízení o prozatímní úpravě obecního zřízení na Podkarpatské Rusi*. <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1923.html> (Letöltve: 2020. augusztus 26.)
4. *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. december (1. évfolyam, 130-153. szám) 1922-12-29 / 151. szám. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_12/?pg=175&layout=s&query=L%C3%A9va%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g (Letöltve: 2020. július 27)
5. *Ruszinszkói – Kárpáti Magyar Hírlap*, 1923. július-december (4. évfolyam, 134-164. szám) 1923-08-30 / 141. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RuszinszkoiKarpatiMagyarHirlap_1923_2/?query=Beregsz%C3%A1sz%201923%20%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g&pg=54&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)
6. *Nemzeti Ujság*, 1938. november (20. évfolyam, 247-272. szám) 1938-11-22 / 265. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/NemzetiUjsag_1938_11/?pg=334&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 27.)
7. *Magyar Távirati Iroda*, 1938. november 9. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1938_11_1/?pg=475&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 10.)
8. *Magyar Távirati Iroda 48-as kiadás*. 1939. július 1. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_07_1/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=47&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)
9. *Magyar Távirati Iroda 10-es kiadás*. 1939. augusztus 31. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_08_2/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=562&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)

„Szomorú Cassandra”. Lajos Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében* című könyvéről

Резюме. У 1939 році Лайош Іван, який за освітою був істориком права, опублікував 100-сторінкову працю про шанси Німеччини у війні. Хоча автор не був політиком, його публікація викликала жвавий інтерес. Зсилючись на дані німецької наукової літератури, історик стверджував, що Німеччина через економічні причини не зможе виграти майбутню війну. Протягом кількох місяців книга неодноразово перевидавалася, її навіть одразу перекладали кількома іноземними мовами, західна громадська думка також звернула увагу на книгу. Натомість прихильники Німеччини інтенсивно критичували книгу. Як підтвердили історичні події, Лайош Іван мав рацію, тож після Другої світової війни він назвав себе «сумною Кассандрою».

Ключові слова: Друга світова війна, угорська зовнішня політика, угорсько-німецькі відносини, уряд Пала Телекі

Rezümé. Lajos Iván, aki végzettségét tekintve jogtörténész volt, 1939-ban jelentetett meg egy 100 oldalas kiadványt Németország háborús esélyeiről. A szerző nem volt politikus, de a kiadvány óriási érdeklődést váltott ki. Német szakirodalmi adatokra hivatkozva azt állította, hogy gazdasági okok miatt Németország az eljövendő háborút nem nyerheti meg. Néhány hónap alatt a könyv számos újrakiadást ért meg, sőt több idegen nyelvre is azonnal lefordították a nyugati közvélemény is élénken figyelte a könyv fogadtatását. Németbarát oldalról heves kritikák érték. Lajos Ivánnak az események ismeretében igaza lett, ezért is nevezte magát a második világháború után „szomorú Cassandrának”.

Kulcsszavak: II. világháború, magyar külpolitika, magyar-német kapcsolatok, Teleki Pál kormánya

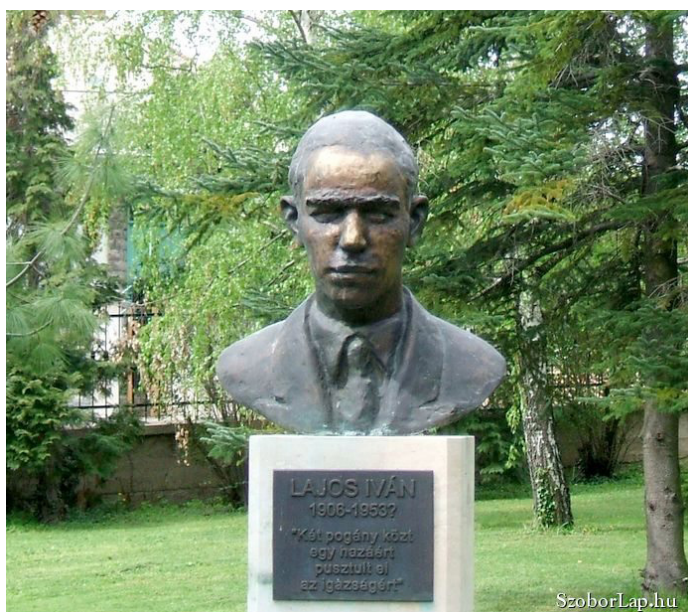
Abstract. In 1939 Iván Lajos, who was a legal historian by profession, issued a publication of hardly 100 pages about the odds of Germany in the war. The author was not a politician but his publication generated large interest. Referring to data from German scientific literature he stated that Germany could not win the coming war due to economic reasons. In a couple of months the book was republished several times. It was even translated to a number of foreign languages soon, and the western public opinion watched the reception of the book intensely. It received fierce criticism from the German-friendly side. Knowing the events Iván Lajos turned out to be correct, hence he called himself the 'sad Cassandra' after the second world war.

Keywords: World War II, Hungarian foreign policy, Hungarian-German relations, Government of Pál Teleki

Pécssett járva az MTA Pécsi Akadémiai Bizottságának kertjében érdekes szoborra lehetünk figyelmesek. A szobor felirata: Lajos Iván 1906–1953? *Két pogány közt egy hazáért pusztult el az igazságért.* Az átlagember számára Lajos Iván neve nem sokat mond, de a szövegből, a magyarországi és általában a kelet-közép-európai történelemben járatos olvasó arra következtethet, hogy egy olyan személynek állítottak emléket, aki feltehetően az ötvenes években bizonytalan időben és helyen veszítette el életét – vélelmezhetően a Szovjetunióban –, a „két pogány közt” megjelölés pedig arra utalhat, hogy a XX. század mindkét totális diktatúrájával szemben állt. Magát a szobrot Pécs akkori polgármestere – Toller László – avatta fel 2002. március 19-én, azaz Magyarország német megszállásának évfordulóján.¹ Tanulmányunkban arra próbálunk választ találni, hogy ki is volt Lajos Iván, illetve miért emelhetek emlékének szobrot március 19-én.

* Doktor filozófiájú a galuzi ištorychnykh nauk, zastupnyk dyrektora, Instytut ištoryi, Debrečenskyj univertsitet. * PhD, igazgatóhelyettes, Történelmi Intézet, Debreceni Egyetem. * Ph.D. in History, Deputy Director, Institute of History, University of Debrecen. E-mail: lpallai@yahoo.com

¹ A szoboravatás alkalmából a Vasi Szemle 2002/4. száma Arcképcsarnok rovatában kisebb írásokat közölt Lajos Ivánról.

1. kép *Lajos Iván mellszobra*

Forrás: https://www.kozterkep.hu/~1110/lajos_ivan_pecs_.html (Letöltve: 2017. szeptember 15.)

Lajos Iván 1906. február 3-án született Pécsen. A pécsi egyetemen végezte állam- és jogtudományi tanulmányait, ahol elsőként őt avatták fel 1929-ben „sub auspiciis gubernatoris” kitüntetéssel jogi doktorrá.² A doktorrá avatáson a kormányzót Petry Pál kultuszminiszteri államtitkár képviselte.³ Tanult a bécsi Collegium Hungaricumban is. Egyetemi tanulmányainak befejezése után sokáig állandó munkahellyel nem rendelkezett, alkalmi munkákból, könyvírásból tartotta fenn magát. Politikailag közismerten a legitimisták csoportjához tartozott. 1935-től Pécsen lett tanügyi fogalmazógyakornok, majd fogalmazó. A 20-as évek közepétől több könyvet és tanulmányt írt a legitimista megközelítésű külpolitikai kérdésekről: *Ausztria-Magyarország különbéke kísérletei a világháborúban* (Pécs 1926), *Az olasz nő legendája* (Pécs 1927), *A restaurációs kísérletek külpolitikája* (Pécs 1930), *A horvát kérdés* (Pécs 1932), *Tanulmányok a világháború diplomáciájából* (Pécs 1938). Ezek sorában a legjelentősebb „IV. Károly élete és politikája”

² A kitüntetéses doktori cím történetéről és az azt kísérő korabeli jogi, közjogi vitákról lásd: POLYÁK PETRA: *Kitüntetéses doktoravatások az Erzsébet Tudományegyetemen (1914–1950) – 1. Sub auspiciis Gubernatoris promotio: feltételek és jelöltek*. <http://leveltar.pte.hu/content/kitunteteses-doktoravatasok> (Letöltve: 2018. június 10.)

³ A doktoravató ünnepségről, a külsőségek méretéről részletesen beszámolt a *Dunántúl* 1926. február 16-i száma. A tudósításba azonban egy hiba csúszott, mivel a címben nem Lajos Iván, hanem Lajos István (!) szerepel mint aki átvette a kormányzó vasgyűrűjét.

című műve, mely Pécssett jelent meg 1935-ben. Meg kell azonban állapítani, hogy a kortársak nem tekintették igazi diplomáciatörténésznek – nem is folytatott ilyen jellegű tanulmányokat –, legitimista szemlélete miatt a hivatalos politika sem fogadta be írásait. Műveire a történeti jellegű kiadványok is kevésbé hivatkoztak, nem tekintették tudományos megalapozottságú publikációknak. Áttekintve Magyarország történetének tíz kötetre tervezett sorozatának a Horthy-korszakkal foglalkozó részét, nevét a személynévmutatóban sem találjuk.

2. kép *Lajos Iván fiatalkori képe*

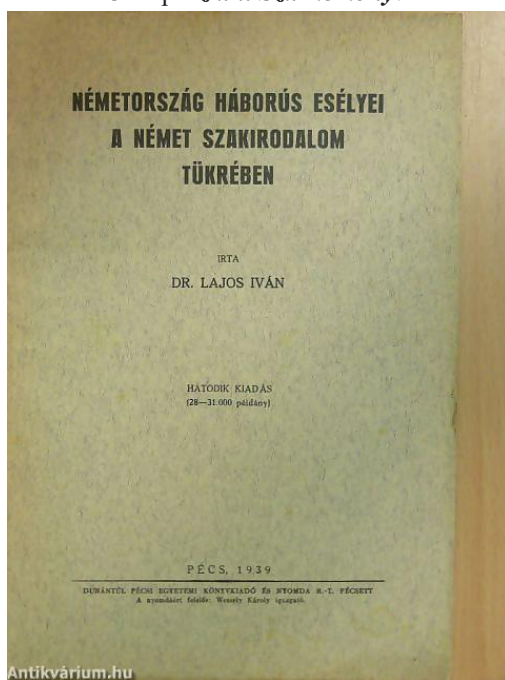
Forrás: <http://hvg.hu/itthon/20060531muranyi2> (Letöltve: 2018. június 10.)

Életrajzát két kiadvány vázolta fel: Dr. med. Lajos Z. Tamás (2014): *Két pogány közt egy hazáért pusztult el az igazságért. Mauthausentől a Gulágig*; Murányi Gábor (2006): *Egy epizodista főszerepe. Lajos Iván történész élete és halála*. Budapest. Az első könyv szerzője Lajos Iván unokaöccse, aki 1956-ban hagyta el Magyarországot és az Egyesült Államokban lett sebészprofesszor. Elsősorban személyes, családi emlékek alapján írta meg Lajos Iván életrajzát. A másik könyv szerzője sem szaktörténész, hanem újságíró. Talán ennek is tudható be az a pontatlanság, hogy Lajos Ivánt a könyvének címében „történésznek” nevezi, pedig nem volt az.⁴ Lajos Iván tudományos alaposságú életrajzának, közszerepléseinek, publikációs tevékenységének és azok hatásainak feltárása ma sem készült el, aminek

⁴ Erre utal többek között PRITZ PÁL a könyvről szóló alapos kritikájában: *Lajos Iván élete és halála. Múltunk*, 2007. 3. sz. 276–284.

az is az oka, hogy egy írását leszámítva visszhangtalan volt pályafutása. Egy rövid terjedelmű könyve azonban rövid időre mind Magyarországon, mind külföldön az érdeklődés középpontjába emelte. E tekintetben Murányi Gábor címválasztása – *Egy epizodista főszerepe* – igen találó.

3. kép *Az ún. Szürke könyv*

Forrás: https://www.google.hu/search?rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&biw=1366&bih=675&tbm=isch&sa=1&ei=Xo46W_f_DsnGwALTI7TQAw&q=lajos+iv%C3%A1n+&oq=lajos+iv%C3%A1n+&gs_l=img..0i24k1.27651.28553.0.30757.12.7.0.0.0.0.167.576.5j1.6.0....0...1c.1.64.img..10.2.252....0.q6JP7T_VXP4#imgsrc=f7WEJd_wF2oyCM (Letöltve: 2017. október 10.)

Lajos Ivánról az utókor és a történésztársadalom alig tudna bármit, valószínűleg szobrot sem állítottak volna neki március 19-én, ha Pécsen 1939-ben ki nem adják *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében* című pontosan 100 oldalas írását. Első fejezetének címe is rendkívül figyelemfelkeltő: *Mindenki felelős!* Lajos Iván morális álláspontja az, hogy „tisztában kell lennünk avval, hogy ami mai sorsdöntő napjainkban történik, azért minden, de minden magyar, aki már gondolkodni tud, legyen tanult vagy tanulatlan, öreg vagy fiatal, férfi vagy nő, szegény vagy gazdag, hatalmas vagy jelentéktelen, irtózatossággal tartozik.”⁵ Ismerve az 1939 nyarán meglévő nemzetközi helyzetet, a

⁵ LAJOS IVÁN (1939): *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében*. Pécs. 5.

német–magyar viszony állását, még keményebbnek, szókimondóbbnak tűnnek az alábbi sorok: „Legyünk tisztában avval, hogy a német politikának olyan céljai is vannak, amelyek nem egyeztethetőek össze a magyar érdekekkel. Ne csak a hivatalos politikai nyilatkozatokat lássuk magunk előtt, ne csak a pillanatnyi helyzet által kiváltott, de éppen ezért naponkint változó felfogások csengjenek fülünkben. Keressük meg a német politika alapjait, vizsgáljuk meg milyen célokat plántál át lassan, szívós, mesteri propagandájával a nép millióinak lelkébe?”⁶

A könyv ezt követően kilenc kisebb fejezetre osztva elemzi a német szakirodalmi forrásokra alapozva a közelgő háború lehetséges kimenetelét. *‘Vágyálom’ és a Blitzkrieg – a német szakirodalom tükrében, A német élelmezési helyzet a szakirodalom tükrében, A német hadiipar a szakirodalom tükrében, Az olaj jelentősége a német szakirodalom tükrében, A többi nyersanyag kérdése, A német pénzügyi helyzet 1914-ben és ma, Mit mondott Brinkmann Kölnben?, Amerika állásfoglalásának jelentősége, A német néphangulat kérdése.* A könyv legfontosabb gondolata az, amit hol nyíltan, hol burkoltan fogalmaz meg Lajos Iván német szakirodalmi adatokat felsorakoztatva, hogy a várakozásokkal szemben a Blitzkrieg most sem lehetséges. Németország pénzügyi, gazdasági helyzete, nyersanyagbázisa egy elhúzódozó háború esetén ismét aggályokat vet fel a német politikusok és katonai vezetők lebecsülik azt a gazdasági potenciált – pl. repülőgépgyártást –, és ásványkincsekben, kőolajban való gazdagságot, amellyel az Egyesült Államok és Szovjetunió rendelkezik. Ezáltal Lajos Iván nyíltan tagadja a német háborús propaganda állításait és Németország elégséges felkészültségét gazdasági szempontból.

Az egyébként egyszerű kivitelű könyv – a kortársak a színe alapján egyszerűen csak „Szürke könyv”-ként emlegették – mind Magyarországon, mind külföldön óriási visszhangra talált. Összesen kilenc magyarországi kiadást élt meg 41 ezer példányban, ami könyvészetileg is kiemelkedő.⁷ Magyar szerző tollából valószínűleg még nem született olyan mű, mely néhány hónap alatt több idegen nyelvű kiadást is megélt, és a közvéleményt is ennyire izgatta. Sajátos módon a könyvet kísérő viták, bírálatok, spekulációk nem Lajos Iván tényszerű megállapításaira, állításaira vonatkoztak, hanem mindenki azt a kérdést vetette fel, hogy egy vidéki köztisztviselő magánkezdeményezéséről van-e szó vagy felsőbb megrendelésre készült, és ki és kik állnak valójában mögötte? Milyen szerepe lehetett a könyv megszületésében a kormánynak? Sokakat érdekelt az a kérdés is, hogy ki finanszírozta a kiadás költségeit, miért éppen egy kevésbé ismert, de nyíltan legitimista gondolkodású, a politika világában azonban ismeretlen személy tollából született meg? Hogyan történt a kiadvány terjesztése, aminek eredményességét mutatja az említett magas kiadásszám? Sokan ingyen jutottak hozzá.⁸

⁶ Uo. 6.

⁷ PRITZ 2007. 277.

⁸ Uo.

Magyar nyelven ez első alaposabb reagálás Lajos Iván könyvére Berlinben jelent meg még ugyanabban az évben *Válasz a szürke könyvre* címmel. Kiadója a Magyar Nemzeti Front.⁹ A kiadványt három fiatal berlini ösztöndíjas jogász, közgazdász írta, illetve velük irattaták meg, akik Collegium Hungaricum ösztöndíjjal tartózkodtak Németországban. Az írás szerepel az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú, a fasiszta és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló rendeletével összeállított kiadványok listáján.¹⁰ A szerzők főbb gondolatait, megállapításait, illetve felvetései, kérdései a következők: Ismeretlenek a szerző valódi szándékai, a mögötte álló személyek motivációi, politikai céljai. Ismeretlen és kétséges a mű megjelenések személyi, anyagi háttere, a szerző személyes haszna. Lajos Iván könyvének gondolatai megmérgezik a társadalmat, „...zsidó és marxista orgánumaival megfertőzi a magyar közvéleményt”.¹¹ Ezek a szóhasználatok a szélsőjobboldali, zsidóellenes megnyilvánulások jellegzetes formái voltak a korban. Mint magyar ösztöndíjasok, a magyar külpolitikával és kormányzati körökkel szemben óvatosan fogalmaztak, amikor azt hangsúlyozták, hogy „csak Lajos Ivánt kívánjuk felelősségre vonni”.¹² Módszertani szempontból is megfogalmaznak bírálatokat. Rossz a Lajos Iván által alkalmazott módszertan, pontatlanok a fordítások, a szerző nem szakértője a témának, egyoldalúan elfogult, prekonceptiókat fogalmaz meg és ezek alapján szelektált az idézett művek között, tendenciózusan németellenes művekből idéz. Németellenes, „elmenekült szociáldemokraták” műveire hivatkozik.¹³ A náci propagandában a szociáldemokrácia egyet jelentett a nemzetközi zsidósággal.

Lajos Iván könyvét élénk sajtóvisszhang kísérte, mindenki politikai beállítottságának és külpolitikai orientáltságának megfelelően reagált a műre. Az ellenzéki beállítottságú *Századunk* a könyv tartalmát összekapcsolta a sajtószabadság és a nyilvánosság általános helyzetével. A recenzió egyik általános célja a figyelemfelkeltés, amit a szerző is megfogalmaz: „Ha Lajos dr. könyve olyan körök

⁹ A kiadvány szerzői: Arató István (1913–?) nemzetközi jogász, Török Béla (1914–1998) ügyvéd és Csikós-Nagy Béla (1915–2005) közgazdász. A szerzők közül a legérdekesebb és legszínesebb életutat Csikós-Nagy Béla futotta be. A berlini ösztöndíjas évek után 1940–41-ben a Miniszterelnökség Gazdaságtanulmányi Osztályán dolgozik államtitkári rangban. Formálisan tagja a Nyilaskeresztes Pártnak, de angolbarátsága köztudott volt. Gazdasági szakértelmét, felkészültségét az 1945 utáni rendszerek is értékelték. 1945 után a Vas Zoltán vezette és a gazdaságpolitikát ténylegesen irányító Gazdasági Főtanácsban tanácsos. Az 50-es években számos alkalommal miniszterhelyettes. 1967–1984 között az Országos Anyag és Árhivatal elnöke. Egyetemi tanár, akadémikus, számos hazai és külföldi közgazdász társaság, illetve egyetem elismerését nyerte el. Publikációs tevékenysége is igen gazdag. Életrajzáról bővebben: HALM TAMÁS: Csikós-Nagy Béla (1915–2005). *Közgazdasági Szemle*, 2005. október. 719–722.

¹⁰ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1944-1965/adatlap/10> (Lettöltve: 2018. június 15.)

¹¹ *Válasz a szürke könyvre*. Kiadja a Magyar Nemzeti Front. Berlin. 1939. 9.

¹² Uo. 6.

¹³ Uo. 75.

felé is áttöri a burkoló sajtó mesterséges ködét, amelyekhez a mi hangunk nem ért el, köszönet és dicsőség jár érte neki is, kiadójának is.”¹⁴

Lajos Ivánt és könyvét idehaza legkeményebben a szélsőjobboldali és németbarát körök bírálták. Olyan személyeskedő, rágalmazó vádak érték, melyek miatt több alkalommal feljelentést tett. A vádlottak között politikusok is voltak. Milotay István szélsőjobboldali politikus és képviselő az *Új Magyarország* című lapban többször is azzal vádolta, hogy emigráns zsidó szerzők művét vette át idézetek nélkül, azaz plagizált. Lajos Iván ezért büntető feljelentést tett ellene. A képviselőház mentelmi bizottsága 1940. január 30-án javasolta Milotay képviselő mentelmi jogának felfüggesztését.¹⁵ Hasonlóan járt el a bizottság Hubay Kálmán nyilas képviselő, újságíró esetében is 1940. április 4-én.

Mind idehaza, mind külföldön széles körben felvetették a kormányzat felelősségét, amire Telekinék is reagálni kellett. A miniszterelnök Lajos Iván könyvéről a képviselőházban 1939. augusztus 9-én beszélt abból az alkalomból, hogy Rátz Kálmán nyilas programmal megválasztott képviselő interpellációt nyújtott be, mely szerint kíván-e a kormány intézkedni annak érdekében, hogy „Magyarországon belül is megszűnjön a romboló hatású propaganda, amely alkalmas a szövetséges és baráti országok erejébe, valamint a saját erőnkbe vetett bizalom és hit megrendítésére”.¹⁶ Mindenki tudta, hogy Lajos Iván könyvére utal, ráadásul ekkor volt a nyugati közvéleményben a legnagyobb érdeklődés a téma iránt, ekkor jelentek meg sorra az idegen nyelvű kiadások. Teleki válaszában megemlíti a könyvet: „Igenis, hajlandó vagyok, sőt fokozatosan mind erélyesebb és ha kell a legerélyesebb rendszabályokat is hajlandó vagyok életbe léptetni, mindenféle romboló hatású belső propaganda megszüntetésre. [...] Mihelyt a könyv megjelent kértem a német követ urat, legyen segítségemre abban, hogy eljárhassak a könyv ellen, mégpedig azzal, hogy kapjak információt arról, mennyiben tartalmaz ez a röpirat hamis citátumokat, illetőleg olyan citátumokat [...] amely nem Németországban, bár németül, továbbá nem német nyelven, de Németországban jelent meg, végül van-e benne olyan citátum vagy beállítás, amely azoknak a könyveknek, amelyeket citál – mert így is lehet citálni – egész tenorjával és következtetésével szemben áll... Még nem kaptam választ, azonban, részben éppen, mert nem kaptam erre választ, a pécsi vizsgálóbíró úr elrendelte a könyv elkobzását”.¹⁷ Rátz Kálmán a miniszterelnök „jóhiszeműségében bízva” elfogadta a választ, de megjegyezte, hogyan fordulhatott elő, hogy maga a könyv heteken át nagy példányszámban „cirkulálhatott” a piacon. Teleki válaszáat többszöri ingerült közbeszólások kísérték, melyek általában arra utaltak, hogy a kormány késve cselekedett. A külföldi

¹⁴ Századunk, XIV. évfolyam 6. szám 1939. július 15. 255.

¹⁵ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1939_03/?pg=221&layout=s&query=lajos%-20iv%C3%A1n (Letöltve: 2018. június 15.)

¹⁶ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1939_01/?pg=467&layout=s&query=lajos%-20iv%C3%A1n (Letöltve: 2018. június 15.)

¹⁷ Uo.

sajtó részletes beszámolt Teleki válaszaról. Teleki beszédét nézve elemezve látható, hogy ő maga is olvasta Lajos Iván könyvét, tartalmától nem határolódott el egyértelműen, a felelősséget és a döntést tudományetikai kérdéskörbe burkolva – azaz mennyire pontosan és hitelesen idézett a szerző – a német követre hárította. Lajos Ivánt más retorzió nem érte.

A háború kitörése és a kezdeti német sikerek után a hazai szélsőjobboldali és németbarát körök Lajos Iván könyvének ürügyén politikailag ismét aktivizálódtak. Gál Csaba nyilaskeresztes képviselő 1940. június 5-én interpellációt nyújtott be a belügyminiszterhez „egyres sajtóorgánumok tengelyellenes propaganda tárgyában”. Mivel a képviselő személyesen nem volt jelen az ülésen, ezért a levezető elnök az interpellációt törölte.¹⁸ Ugyanazon az ülésen felolvasták Gál képviselő írásban beterjesztett interpellációját a kormányhoz Lajos Iván könyvéről: „Hogyan adhatott az ügyesség engedélyt a 'Szürke könyv' kiadására és terjesztésére? Hogyan érhetet meg a 'Szürke könyv' ügyészi engedéllyel kilenc kiadást? Hajlandó-e a kormány megállapítani, hogy ki fedezte a 'Szürke könyv' nyomtatási és terjesztési költségeit? Hajlandó-e ezeket bíróság elé állítani? Ki a felelős, hogy dr. Lajos Iván elleni vádirat megírása óta (1939. július 31.) bírósági tárgyalás nem történt ki, sőt állítólag a szerző amnesztiában részesült? Hajlandó-e a kormányzat azonnal internálni dr. Lajos Ivánt mint 'az ország külpolitikájára veszélyes' egyént, mint valótlán hírek terjesztőjét? Hajlandó-e a miniszterelnök, mint első számú felelős azonnal távozni helyéről?”¹⁹ A kormányzat részéről reakció nem történt.

A második világháború elejének eseményei nem igazolták Lajos Iván könyvének állításait. Ezt használta ki a németbarát sajtó. 1940. május 19-én az *Új Magyarországban* Milotay István – aki a könyv megjelenése óta folyamatosan támadta könyvet és a mögötte álló politikai erőket – a következőket írta: „Az európai háború egész eddigi menete azt a véres, kegyetlen, világraszóló igazságot demonstrálja, hogy jaj azoknak a népeknek, azoknak a társadalmaknak, amelyek a maguk Lajos Ivánjaiknak, a világközi propagandának felültek, s ezek nyomán odaadták magukat gyűlölettől elvakítva, idegen érdekek, idegen hatalmi célok bálványainak, áldozatainak.”²⁰ A háború első éveiben Lajos Iván könyvének felemlítése és a „lajosivánozás” a magyarországi szélsőjobb retorikájának gyakran használt elemévé vált.

Lajos Iván könyve annak ellenére, hogy szerzője teljesen ismeretlen volt – a sajtótudósítások gyakran emlegették egyetemi tanárként, professzorként, pedig nem tanított egyetemen –, a nyugati és a szomszédos országok közvéleménye előtt élénk sajtóvisszhangot váltott ki: pl. Lengyelországban, Romániában. Nyomon követték a könyv sorsát és újabb idegen nyelvű kiadásainak visszhangját. A

¹⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1939_06/?query=lajos%20iv%C3%A1n&pg=145&layout=s (Letöltve: 2018. június 15.)

¹⁹ Uo.

²⁰ Idézi JUHÁSZ GYULA (1983): *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944*. Budapest. 104.

nyugati közvéleményt is az foglalkoztatta, mint a magyarországit. A könyvben megfogalmazott gondolatok egy tisztviselő magánvéleménye-e, vagy hivatalos álláspontot tükröz? Változik-e a magyar külpolitika viszonya Németországhoz, lehet-e reménykedni valamilyen fordulatban? Előzetesen érdemes megjegyezni, hogy a nyugati sajtó túldimenzionálta a könyv megjelenéséből és tartalmából reálisan levonható következtetéseket. A magyar külpolitika helyzetét, célját és lehetőségeit nem mindig érzékelt a valóságnak megfelelően. Az MTI londoni tudósítója 1939. július 21-én részletesen beszámol a könyv élénk angol visszhangjáról: „A Times bevezetése a következő: Érdekesen mutatja a németellenes hangulat erősödését Magyarországon Csáky István gróf külügyminiszter nyilatkozata, amely elítéli azokat a magyarokat, akik bizonyítani igyekeznek, hogy Németországnak barátságtalan szándékai vannak Magyarország iránt vagy háborúban vereségre lenne kárhozható. A nyilatkozat világosan Lajos Iván dr. könyvére céloz, amelynek példátlan kelendősege van az egész országban. Az a tény, hogy a főügyészség engedélyt adott a könyv kiadására és azok a híresztelések, amelyek szerint magas rangú állami hivatalnokok is példányokat vettek belőle, hogy bártaiknak adhassák, egyes megfigyelőket arra a következtetésre indítottak, hogy Csáky István gróf nyilatkozatát berlini nyomás alatt tette meg, mivel Németországot aggasztja a könyv sikere. [...] A Daily Telegraph szerint: Csáky István gróf külügyminiszter drasztikus büntetéssel fenyegetet meg mindenkit, aki zavarná a viszonyt Németország és Magyarország között. A nyilatkozat Lajos Iván dr. könyvére céloz. [...] Hasonlóan fogalmazott a Daily Herald is.”²¹

Amikor július 22-én elkobozták a könyvet, a Times budapesti tudósítója beszámolt róla, kiemelte, hogy különösen a középosztályon belül népszerű a kiadvány. Tudósításának beszédes címet adott: *Németország háborús kilátásai – Magyarország töprengeni kezd.*²² Az elkobzásról és háttéréről beszámolt a lengyel sajtó is, mely szerintük egyértelműen német nyomásra történt: „De vajon a könyv tartalma ellentétben van a magyar érdekekkel? Németország győzelme és befolyásának a Duna-völgyében való növekedése Magyarország érdeke? Mi úgy hiszszük, hogy ez nincs így. Tehát miért kobozták el Lajos professzor²³ könyvét? Ez az elkobzás Magyarország érdekeivel ellentétben történt, az igazság ellenére és a 'baráti' Németország nyomása alatt. [...] Németországgal szemben engedmények nem vezetnek máshoz, mint újabb engedményekhez.”²⁴

²¹ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/146981?page=1&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

²² <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/146817?page=2&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

²³ Valójában nem volt professzor.

²⁴ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/149283?page=2&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

Augusztus 8-án a könyv angol nyelven is megjelent. Ebből az alkalomból az angol sajtó ismét széles terjedelemben beszámolt be a könyvről és a német–magyar viszony alakulásáról. Kiemelik, hogy a szerző ellenei retorziók német nyomásra születtek és Magyarországon sokan osztják Lajos Iván gondolatát, melyeket szakmailag megalapozottnak tartanak, és hosszasan idéznek a könyvből.²⁵ Az angol nyelvű kiadás körüli szerzői jogi viták kapcsán az MTI tudósít Lajos Iván várható tiszteletdíjáról is. A Lajos Ivánt ért támadások, személyeskedések egyik visszatérő eleme az volt, hogy anyagi juttatásért cserébe vállalta a könyv megírását. A július 14-i jelentés közli: „A Star szerint fél tucat londoni kiadó versenyzett Lajos Iván könyvének angol kiadási jogáért. A szerző elutasított egy háromezer fontos ajánlatot és hatezer fontot követelt. Végül egy angol cég többnap alkudozás után ésszerű áron szerezte meg az angol jogot.”²⁶ Az információ hitelességéről és a tárgyalások pontos kimeneteléről megbízható információ nem áll rendelkezésre, ahogy a többi idegen nyelvű kiadás szerzői jogi hátteréről sem.

A könyv tartalma, pláne sikere és magas példányszáma felkeltette a német külpolitika érdeklődését is, Magyarországról többen is tájékoztatták a német követséget. A követ július 14-én a következőket jelentette Lajos Iván könyvére utalva: „Követséget legkülönbözőbb oldalról, a külügyminiszter részéről is ismételten figyelmeztetik itteni közvélemény számunkra rendkívül kedvezőtlen befolyásolására, melyet az időközben már ötödik kiadásban megjelent pécsi iromány okoz, óva intve Magyarországot Németország melletti elkötelezéstől, tekintettel utóbbi állítólag gyenge katonai helyzetére [...] Időközben német, angol, francia és lengyel nyelvre is lefordították és a Times is foglalkozott vele, az ellenséges propaganda legszélesebb köröknek ingyen küldi szét.”²⁷ A nagyfokú német érdeklődést látva a magyar külügy is kénytelen volt reagálni. Ahogy a miniszterelnök parlamenti felszólalását már idéztük: „Teleki Pál taktikusan azt a megoldást választotta, hogy Berlintől 'segítséget' kért: jelöljék meg azt/azokat az idézeteket, amelyeket Lajos Iván nem Németországban megjelent könyvből vett át.”²⁸ Valószínűleg a németek megnyugtatót szolgáltatta az is, hogy július 22-én Lajos Ivánnál házkutatást tartottak és elkobozták a még meglévő példányokat. A ténylegesen lefoglalt példányok számáról az információk ellentmondásosak, kb. 2 ezertől közel 10 ezerig terjed ezek száma. Lajos Ivánnal szembeni hivatalos fellépés – ahogy szokott lenni – tovább növelte a könyv iránti érdeklődést. Az elkobzásról az egész magyar sajtó is beszámolt. Az eljárás jogi alapját az 1937. évi IX tc. 2§-a képezte, mely kimondta: „Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki olyan hírt

²⁵ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/148082?page=2&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

²⁶ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/149932?page=7&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

²⁷ PRITZ 2007. 80.

²⁸ Uo.

kohol vagy olyan valótlan hírt terjeszt, amely a közrendet vagy a köznyugalmat zavarhatja, vagy az ország külső politikájának érdekét veszélyeztetheti, avagy az ország gazdasági helyzetét vagy hitelét károsan érintheti.”²⁹

A kiadvány azonban már nagy példányszámban nyilvánosságra került itthon és külföldön egyaránt. A megjelenése körüli említett bizonytalanságok és információhiány azonban találgatásokra adott okot a magyar külpolitika irányvonalát illetően is. Csáky külügyminiszter július második felében a követeknek tájékoztatásképpen a magyar külpolitika helyzetéről a következőket írta: „Félreértések elkerülése végett szíveskedjék törhetetlen ragaszkodásunkat tengelyhatalmakhoz hangsúlyozni.”³⁰ Július 21-én Csáky nyilatkozott az MTI-nek a német–magyar viszony változatlan fenntartásáról, melyet a német sajtó úgy értelmezett, hogy a magyar külügy fellép a német–magyar viszony megzavarói ellen. A náci párt hivatalos lapja, a *Völkischer Beobachter* Csáky a magyar–német kapcsolatok bármilyen megzavarása ellen címmel hozott le cikket. A *Deutsche Allgemeine Zeitung* Csáky a németellenes izgatás ellen című cikkében azt írta, hogy „a láthatóan zsidó és legitimista oldalról támasztott németellenes izgatási hullám, amely többek között a hivatalnoki karban osztogatott és a legitimista Lajos Iván pécsi egyetemi docens által írt röpiratban is kifejezésre jutott, arra készítette Csáky gróf külügyminisztert, hogy nyilatkozatot adjon, amelyben határozottan elítéli ezeket az említett mesterkedéseket”.³¹

Diplomáciatörténeti szempontból Lajos Iván könyvének reális súlyát Pritz Pál a következőképpen fogalmazza meg: „Lajos Ivánnak tehát – munkája nagy visszhangja ellenére – nem sikerült a magyar külpolitikát letéríteni (ahogy számtalan alkalommal ő fogalmazta) az egyoldalú németbarát orientáció útjáról. Cselekedete nem sikerülhetett, hiszen sem a nemzetközi kapcsolatok, sem benne a magyar külpolitika nem úgy festett, ahogy azt Lajos Iván számos írásában ábrázolta, s minden bizonnyal nagy belső meggyőződéssel maga is hitte. [...] Lajos Iván 1939-ben fontos cselekedetet hajtott végre a Szürke könyv megírásával, segítséget nyújtott annak láttatásában, hogy Németország, ha nagy, többfrontos háborúba keveredik, azt nem nyerheti meg. Figyelmeztetésének erejét ugyanakkor számos tényező erősen korlátozta. Korlátozta elsősorban a magyar külpolitika természete és célrendszere, hiszen az akkori Magyarország egyfelől nem kívánta a nemzetiszocializmus győzelmét, másfelől – a területi revízió okán – kimondottan érdekelt volt abban, hogy Németország ne vereséggel zárja a majdani nagy háborút.”³²

²⁹ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700010.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%2C%2522Year%2522%3A%25221937%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%7D> (Letöltve: 2018. június 10.)

³⁰ PRITZ 2007. 281.

³¹ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/133721?page=7&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2017. október 10.)

³² PRITZ 2007. 282–283.

Lajos Ivánt a német megszállás után azonnal – március 26-án – Mauthausenbe hurcolták, ahonnan 1945 júniusában tért vissza. Jóslata beteljesedett. Nem lett villámháború, Németország ismét vereséggel került ki a „második világégésből”. Magyarország helyzete azonban tragikus volt. Nem pusztán Németország oldalán fejezte be ismét vesztesen a háborút, hanem elvesztette nemzeti vagyonának 40%-át. Ilyen rövid idő alatt az ország ilyen mértékű pusztulást történelme során még sohasem élt át. Lajos Ivánt – látva a háború okozta károkat – azonban nem töltötte el elégedettség, azaz hogy ő már 1939-ben erre figyelmeztetett. Még 1945-ben megírta a *Szót kérek! A Szürke könyv mérlege* című röpiratát. Benne magát „szomorú Cassandrának” nevezte. Ebben a rövid írásában is az 1939-es könyvének az értékét méltatja, amikor azzal érvel, hogy könyve a háború előtt növelte Magyarország tekintélyét a nyugati világban. A „Lajos Iván-szellem” megfogalmazásával azokra utal, akik németellenes állásponton voltak a háború során. Az események szerinte igazolták állításainak valóságtartalmát. Megismétli korábbi véleményének alapelemeit: „...egy olyan háborúban, melyben nem ellenfeleinek egyikével vagy másikával, hanem egy egész koalícióval kerül szembe. Állítottam, hogy a koalíciót Blitzkrieggel le nem győzi, a hosszú háborút pedig el fogja veszíteni. [...] Soha nem állítottam azonban, hogy a német vereség gyorsan bekövetkezik. [...] Ha a háború hosszúra nyúlik, úgy nem az a fontos, hogy egy állam hány repülőgéppel vagy tankkal indul a háborúba, hanem, hogy hányal fejezi be.”³³

Magyarországra történő visszatérése után egy évig osztálytanácsos volt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban.³⁴ Legitimista nézeteit továbbra is nyíltan hangoztatta, nem ismerve fel annak abszurditását és veszélyeit a szovjet megszállás közepette. A szovjet hatóságok letartóztatták és elhurcolták 1946 júniusában. Hivatalosan a Szovjetunióban kémkedés és angol hírszerzőkkel való kapcsolattartás vádjával 15 évi munkatáborra ítélték. Egy kazahsztáni lágerben, Tartagulban halt meg 1949. szeptember 10-én. 1997-ben rehabilitálták. 2002-ben a szoborállításkor még nem lehetett pontosan tudni halálának pontos helyét és idejét, ezért is szerepel a tiszteletére emelt szobron kérdőjellel elhalálozásának ideje.

Régiókban az elmúlt évtizedekben – különösen a XX. században – számos „epizód szereplő” vált naggyá, akarata ellenére is. Az értelmiség, az írástudók valószínűleg azért, mert ismeretlenül is követni akarták Lajos Iván könyvének első fejezetében megfogalmazottakat: „Mindenki felelős!”

³³ LAJOS IVÁN (1945): *Szót kérek! A „Szürke könyv” mérlege*. Budapest. 7–8.

³⁴ 1945. július 6-i kinevezéséről lásd: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/127278?page=21&search=%20lajos%20iv%C3%A1n> (Letöltve: 2010. október 10.)

ROMBAI TIBOR*

Az I. világháború hatása az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium működésére 1914 és 1918 között

Резюме. У своєму дослідженні я намагаюсь показати, як Перша світова війна вплинула на функціонування Ужгородської королівської католицької гімназії за допомогою шкільних повідомлень (звітів). Після розпаду Австро-Угорської імперії та багатоетнічного історичного королівства Угорщини між 1918–1991 рр., Закарпаття входило до складу кількох державних утворень. Зміни в політичній системі вплинули на освітній процес, в результаті чого багато документів було втрачено або знищено. Тому шкільні повідомлення (звіти) займають важливе місце в дослідженні історії шкіл Ужгорода першої половини ХХ ст.

Ключові слова: шкільні повідомлення (звіти), Перша світова війна, військовий випуск учнів, Ужгородська королівська католицька гімназія

Rezümé. A tanulmányban – az iskolai értesítők segítségével – megpróbálom bemutatni, hogyan hatott ki az I. világháború az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium működésére. Az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a soknemzetiségű történeti Magyar Királyság felbomlását követően 1918–1991 között Kárpátalja több államalakulathoz tartozott. A politikai rendszerváltások kihatottak az oktatásra is, ennek következményeként sok dokumentum tűnt el vagy semmisült meg. Ezért az iskolai értesítők fontos helyet foglalnak el Ungvár iskoláinak a XX. század első felére vonatkozó történeti kutatásaiban.

Kulcsszavak: iskolai értesítők, első világháború, hadiérzettség, Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium

Abstract. In my research I try to show how World War I influenced the functioning of the Royal Catholic High School in Uzhhorod with help of school records. After the disintegration of the Austro-Hungarian monarchy and the multi-ethnic historical Kingdom of Hungary between 1918–1991, Transcarpathia was a part of several state formations. Changes in the political system also affected education, as a result many documents were lost or destroyed. Therefore, school records play an important role in the historical research of Uzhhorod schools in the first half of the 20th century.

Keywords: school records, World War I, military graduation, Royal Catholic High School in Uzhhorod

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa az I. világháború hatását az Ungvári Katolikus Főgimnázium működésére az 1914–1915-ös és az 1917–1918-as tanévekben az iskolai értesítők tükrében. Ez azért is fontos, mivel Kárpátalja, azon belül is Ungvár, több államhoz tartozott a XX. század folyamán. Főleg az I. világháborút tekintve nem sok forrás maradt fenn. Az iskolai értesítők csak egy része maradt elérhető, ezért nagyon fontos feltárni azon folyamatokat, amelyek a háború során kihatottak az iskola működésére, azon belül is az oktatásra, a nemzetiségi, nyelvi viszony megváltozására az 1914–1918 évek során. Ezenkívül rálátást nyerhetünk, hogyan változott meg a hadba vonult tanulók száma a háború előrehaladtával, és az iskola szerepe a katonai szolgálatot teljesítő tanulók emlékének ápolása és támogatása szempontjából. Mennyire nőtt meg az iskolai értesítők fontossága ab-

* Aspirant, Doktorська школа історії та етнографії, Факультет гуманітарних наук, Дебреценський університет. * PhD-hallgató, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, BTK, Debreceni Egyetem. * PhD student, Doctoral School of History and Ethnography, Faculty of Arts, University of Debrecen. E-mail: tibor13@meta.ua

ban, hogy információt gyűjthessenek és őrizzenek nemcsak a hadba vonult tanulókról, hanem a tanintézmény volt tanulóiról és tanáraitól is. Megtudhatjuk, hogy az állam részéről, milyen intézkedéseket fogadtak el a háború során, és milyen problémákkal kellett megküzdenie a tanároknak és a tanulóknak egyaránt azért, hogy az oktatás továbbra is fennakadás nélkül folytatódjon.

Tanulmányom első részében felvázolom mindazon munkákat, amelyek teljesen vagy részben érintik az általam felvetett kérdést. A továbbiakban pedig egy összehasonlító jellemzést végzek a háború kezdeti hatásáról az oktatási folyamatra az 1914–1915-ös tanévben. Ezután megvizsgálom, hogyan hatott a háború utolsó fázisa az oktatási folyamatra, felhasználva a meglévő statisztikai adatok egy részét az adományozás megszervezését és a hadikötvények vásárlásának mértékét az 1917–1918-as tanévben. A legvégén összegzem kutatásom eredményét.

Az iskolai értesítők mint történeti források jellemzése

Az iskolatörténet elsődleges és legfontosabb forrásai a levéltári anyagok mellett az iskolai értesítők. „Iskoláink életéről leggazdagabban, a szemtanúk hitelességével az értesítők adnak számot. E műfaj nem az iskolák évi beszámolóit egyszerűen, hanem a tanárok tudományos megnyilatkozásainak fórumai, az iskolai élet színes le nyomatai, emberi sorsok induló szakaszának hírmondói. Köztük vannak a magyar és magyarországi szellemi élet kiválóságai. Az iskolatörténeti, tágabban a nevelés-történeti kutatásoknak legfontosabb forrásairól van szó.”¹ Igen részletes elemzést kapunk Gráberné Bösze Klárától az iskolai értesítőket tekintve: „Ennek ellenére a magyarországi könyvészetben mostohagyermeknek számítottak és számítanak az iskolai értesítők és évkönyvek. Pedig ezek a dokumentumok is a magyarországi könyvészet része, mégpedig fontos része, mert nemcsak a hazai oktatás és nevelés tanévenkénti eseményeiről közölnek alapvető, fontos és egyedülálló ismereteket, hanem osztályonként ismertetik a tantárgyakat, a tananyagot, a használt tankönyveket is. A tanárok névsora mellett bemutatják iskolai munkájukat és iskolán kívüli tevékenységüket. Megismerhetjük a diákok tanulmányi eredményeit és az órákon kívüli tevékenységeiket, pl. önképzőkörben való munkájukat.”²

A műfaj előzményei a XVIII. századig nyúlik vissza. Mária Terézia már 1777-ben a Ratio Educationis 235. §-ában előírta, hogy „A tanév végén [...] minden iskolában és fakultáson nyomtatásban kell megjelentetni a teljes év munkájával kiérdemelt osztályzatok jegyzékét.”³ Az 1806-os úgynevezett II. Ratio Educationis 222. paragrafusa ugyancsak előírta: „Miután tehát e szabályok szerint a vizsgák befejeződtek, az igazgató [...] kihirdeti az érdemjegyek rendjét, és [...]

¹ *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49.* Szerk. Gráber Jánosné – Léces Károly. 1. köt. Budapest, 1996, 7.

² http://www.tanszertar.hu/eken/2007_01/gbk_0701.htm (Letöltve : 2019. augusztus 3.)

³ *Ratio Educationis: az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása.* Ford. Mészáros István. Budapest, 1981. 186.

a tanév végén gondoskodik ennek kinyomtatásáról [...]”⁴ Ezek a kiadványok – érdemsorozatok – nagyrészt latin nyelven jelentek meg *Classification juventutis* ..., *Juventus gymnasii* stb. címmel, és az iskolai értesítők elődjeinek tekinthetők. Csak a tanulók névsorát és érdemjegyeit tartalmazták, ellenben a tanári névsort csak ritkán közöltek.⁵

Az évi jelentések, iskolai értesítők, évkönyvek megjelenése a XIX. század közepétől rendszeressé válik. Ebben fontos szerepe volt az 1849-ben kiadott osztrák oktatásügyi rendeletnek, az Entwurfnak (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich), amely a magyarországi iskolákra is kötelező volt. E rendelet az iskolai értesítők kiadására kötelezte a középiskolákat⁶. Az új rendelkezést a szabadságharc leverése után Magyarországon is kötelezővé tették, már az 1850/51-es tanévtől.⁷ „A 116.§ írta elő, hogy minden gimnázium a tanév végén értesítőt jelentessen meg, melynek tartalmaznia kell a tantervet, a megjelent tanügyi rendeleteket, az iskolai könyvtárak, szertárak gyarapodását, a tanárok névsorát, munkásságát, a tanulók névsorát és jegyeit, statisztikákat stb., valamint egy tanulmányt, az ún. programértékelést. Ez legtöbb esetben az iskola egy tanárának tudományos értekezése volt.”⁸ Az iskolai értesítők kiadása a trianoni békeszerződés után is tovább folytatódott. Kárpátalján nem egy esetben több nyelven jelentek meg (szlovák, ruthén, ukrán), magyar). Azonban 1944 után az iskolai értesítők kiadása Kárpátalján megszűnt. 1948–1980 között Magyarországon is megszakadt az iskolai értesítők kiadása. Az 1980-as évektől kezdve előbb szórványosan, az 1990-es évektől pedig ismét rendszeresen készülnek, nemcsak Magyarországon, hanem a határon túli magyar nyelven oktató intézményekben is.⁹

Az 1960-as évektől egyre több iskola jelentetett meg évkönyveket újra többkevesebb rendszerességgel. Ezek legtöbbször jubileumi kiadványok voltak, és tartalmukban, szerkezetükben messze eltértek a hagyományos iskolai értesítőktől.¹⁰

A „hagyományos” iskolai évkönyvek céljáról és szerkezetéről az 1933-ban kiadott *Magyar Pedagógiai Lexikon* így írt: az iskolák „a tanév végén nyomtatott évi értesítőt adnak ki, amelyre nézve a rendelkezések a következők: tartalmaznia kell a lefolyt iskolaév történetének minden fontosabb mozzanatát (beírások, tanév megnyitása és lefolyása; vizsgálatok, a testületben beállott változások; tanulmányi kirándulások; isk. ünnepélyek; egészségi állapot; az intézet jótékonyága;

⁴ *Ratio Educationis* 1981. 324.

⁵ <https://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/a-magyarorszag-i-iskolai-ertesitokevkonyvek-evszazadai-es-bibliografiai-feltarasuk> (Letöltve: 2019. augusztus 6.)

⁶ http://epa.oszk.hu/00900/00997/00018/pdf/EPA00997_Letunk-2011-3_094-103.pdf (Letöltve: 2020. február 5.)

⁷ <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/iskolai-erdemsorok-ertesitok-es-evkonyvek-a-xviii-szazad-kozepetol-a-xx-szazad> (Letöltve: 2019. augusztus 6.)

⁸ <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/a-magyarorszag-i-iskolai-ertesitokevkonyvek-evszazadai-es-bibliografiai-feltarasuk> (Letöltve: 2019. augusztus 3.)

⁹ <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=136> (Letöltve: 2020. február 5.)

¹⁰ <https://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/iskolai-erdemsorok-ertesitok-es-evkonyvek-a-xviii-szazad-kozepetol-a-xx-szazad> (Letöltve: 2019. augusztus 6.)

hivatalos látogatások stb.); a testület tagjainak névjegyzékét, iskolai munkakörét, társadalmi és irodalmi munkásságát; az ifj. egyesületek működését; a végzett tananyag rövid jelzését; a használt tankönyvek jegyzékét; a könyv- és szertárak gyarapodását és jelen állapotát, a tanulók névjegyzékét és osztályzatát osztályonként; a tanulókra vonatkozó statisztikai adatokat; tájékoztatást a következő iskolai évről; a középiskolákban ezenkívül értekezést és az érettségi vizsgálatok ismertetését.”¹¹ Az 1945 előtt kiadott évkönyvek többsége valóban ilyen volt.

Most olyan munkák felsorolása következik, melyek részben kapcsolódnak a tanulmányom tematikájához.

Elsőként érdemes kiemelni Szabolcs Éva *Iskolai értesítők neveléstörténeti forrásértéke. A Budapesti II. kerületi Állami Reáliskola 1855–1914* című tanulmányát. Ebben a tanulmányban Szabolcs Éva kiemeli az iskolai értesítők fontosságát az oktatási intézmények történeti kutatásai során, mivel lehetőséget nyújt, hogy egy objektív képet alkossunk egy-egy intézmény működéséről, fejlődéséről.

A következő munka Jáki László nevéhez fűződik, aki az OPKM (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum) főmunkatársa. Műve *A magyar neveléstudomány forrásai*, amely 1993-ban jelent meg az OPKM kiadásában 345 oldalon. Ebben a műben ismerteti a már megjelent program-értekezések repertóriumait. Megemlítené, hogy kiemeli Panyák Ede művét, amely elsőként 1887-ben látott napvilágot, és az 1850-től 1885-ig megjelent középiskolai értesítők tanári munkáit, értekezéseit sorolja fel témák szerint.

Természetesen nem lehet kihagyni Gráberné Bösze Klára és Léces Károly közös munkáját *A magyar iskolai értesítők bibliográfiáját 1996 és 2006 között*, amely tizen-négy kötetben jelent meg. Tartalmazta a történelmi Magyarország területén működött iskolák értesítőit. Az 1918-ban elcsatolt területekre vonatkozó adatok sajnos nem kerültek a bibliográfiába. Ezért is fontos azon iskolai értesítők felkutatása és feldolgozása, amelyek az elcsatolt területeken lettek kiadva az I. világháború után.

A témához kapcsolódó fontos tanulmányok közül szeretném megemlíteni Balogh Lívia *Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa* című publikációját. Ezen adatbázis két nagy levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, illetve az Állami Kárpátaljai Megyei Levéltár értesítőállományát közli. Az adatbázis települések szerint csoportosítva tartalmazza az értesítő címét, jelzetét és az évszámokat, amelyekre vonatkozik. Megemlíteném, hogy az 1914–1915-ös iskolai tanév Ungvári Katolikus Főgimnázium értesítője ezen adatbázisokban nem található, ezért is fontos, mint történelmi forrás, amely elsőként kerül publikálásra.

A saját témámhoz közellálló tanulmányt emelném ki Kovács Eleonórától *A háborús helyzet és az oktatási folyamat kölcsönhatása Ungváron 1914–1915 évi tanévben*. E munkában két ungvári intézményt, az Ungvári Görögkatolikus Tanítóképzőt és az Ungvári Görögkatolikus Kántortanítóképző-intézet működésének sajátosságait jellemzi az 1914–1915-ös tanévben az iskolai értesítők segítségével.

¹¹ *Magyar pedagógiai lexikon*. Budapest, 1933. 511–512.

Nem utolsósorban meg kell említeni a legújabb kutatások eredményét Dupka György *A Nagy Háború emlékezete Kárpátalján 1914–1918. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepségek* című könyvét. A műben részletes jellemzést kaphatunk a háború fontosabb eseményeiről, amelyek Kárpátalját érintették: szociális, politikai, oktatási, gazdasági helyzet alakulását illetően is.

Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium értesítője az 1914–1915-ös iskolai tanévről

A tanintézmény igazgatója Románecz Mihály volt 1901-től egészen 1920-ig. Az iskolai értesítőben a főgimnázium adataihoz az 1914–1915-ös tanévben rögtön közlik azon tanulók vagy volt tanulók nevét, akik részt vettek vagy vesznek a Nagy Háborúban.

Elsőként Bussay Kálmán ny. Magy. Kir. államvasúti főellenőr Budafokról küldött értesítést egy volt tanulóról, Balogh Zoltánról, aki több mint húsz évvel a háború kezdete előtt fejezte be tanulmányait az adott tanintézményben. Rövid jellemzést kapunk, hogy hol tanult, továbbá a gimnázium befejezte után milyen beosztásban dolgozott. Megtudjuk, hogy a mozgósítás kezdetétől hadnagyként a Przemysli védőseregében szolgált. Sajnos további sorsa nem tisztázott. „Hogy él-e még, vagy azóta már hősként elesett, senki sem tudja, mert a vár szomorú eleste után megmaradt és fogságba került katonáink névsorát még sehol sem közölték.”¹²

A második tanuló dr. Románecz Arisztid, aki Románecz Mihály fia volt. 1901-ben érettségizett az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnáziumban és jogász diplomát szerzett. Ő is hadnagy rendfokozatban kezdte meg a háborút, mint a fent említett hadba vonult Balogh Zoltán. Az iskolai értesítőben felsorolják azokat a csatákat, amelyekben részt vett, „s a mozgósítás kezdetétől fogva, mint császári és királyi tartalékos hadnagy a déli harctérre, montenegrói határra vonult. Zászlóalj-parancsnokával együtt tartott egyik előzetes terepszemle alkalmával egy ellenséges gránát tőlük pár lépésre robbant szét csodával határos, hogy sértetlenek maradtak. Résztvett a boszniai visszavonuló, majd győzelmesen előrenyomuló és az ellenséget végképp kiszorító hadjárat majd minden mozzanatában: a Limhidfői, visegrádi, Ali-brdói, hon-pjeszaki, vlaszenicai, romanja-planinai, veliko-brdói, második visegrádi és a szemeczi csatákban, mely utóbbiakban a győzelmes előrenyomulás óta már, mint századparancsnok, éppen midőn egy erdős magaslatot megostromolt és a tető ellen századát szuronyrohamra vezette, 1914 okt. 24-én bal felső combján súlyosan megsebesült.” Felépülése után újonck kiképzésére Mezőkövesdre került. Ezután újból mint századparancsnok a déli harctérre vezényeltek: „Eddigi utolsó levele S.Luzióból kelt és az isonzoí csatában már részt vett.”¹³

¹² ROMÁNECZ MIHÁLY (1915): *Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1914–1915. iskolai évről*. Ungvár. 14.

¹³ Uo.

A fenti feljegyzések a hősies, hazafias viselkedését mutatják be, ezáltal is példaképet állítva a gimnázium diákjai előtt. Ezenkívül nyomon követhetjük, hogyan változtak a hadiesemények a háború kirobbanásakor. A következő felsorolás úgyszintén a volt tanulókat említi, igaz kevesebb információval.

D. Nagy József hadnagyi rendfokozatban szolgált Przemysl ostrománál, de orosz fogságba esett. Több információt nem tudunk róla. Plótényi Vilmos Plótényi Nándor híres hegedűművész egyik fia. „Ő is a háború eleje óta Przemysl várában harcolt, hősi magatartásáért vitézségi érmet kapott és az erősség elestével bizonyára orosz fogágba került.” Ezután felsorolják azon tanulók névsorát, akik hadba vonultak. Fontos, hogy megadják a születési évüket is, mivel észrevehető, hogy a hadbavonultak többsége csak 17–18 éves fiatal volt. Ez a folyamat az elkövetkező években csak jobban felerősödött. Sokan közülük soha nem térnek vissza (1. táblázat).¹⁴

1. táblázat *Az 1896–97-ben született tanulók névsora, akik 1915-ben hadba vonultak*

1896-ban születtek		1897-ben születtek	
1. Jaszencsák Sándor	VI. osztályos a háború kezdetétől	1. Demkó István	12. Papházy Nándor
2. Balogh István	VIII. osztályos	2. Engel Miklós	13. Románecz Mihály
3. Csuka László	VIII. (önkéntes)	3. Gulovics Péter	14. Volovesák Imre
4. Juttkovics Gyula	VIII. osztályos	4. Herskovics Sámuel	15. Steppel Artúr*
5. Pákh János	VIII. osztályos	5. Hniczky László	
6. Stépán Géza	VIII. osztályos	6. Juhász Jenő	
7. Szabó Géza	VIII. osztályos	7. Klein Béla	
8. Szemán Gyula	VIII. osztályos	8. Lusztig Jenő	
9. Pritz János	VII. osztályos	9. Melles János	
10. Zelmanovits Hermann	VI. osztályos	10. Németh Géza	
11. Neviczky János	VI. osztályos	11. Ortutay Pál	

*Steppel Artúr csak tizenöt éves volt, önkéntesként állt be katonának.

Forrás: *Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1914–1915-ös iskolai évről*

¹⁴ ROMÁNECZ 1915. 16.

Az általános mozgósítás következtében 1914 augusztusában az iskola épületében laktanyát rendeztek be ujoncoknak. Ezek kivonulása után pedig katonai kórház lett. Az iskola épületét csak a minisztérium közbelépése miatt szolgáltatták vissza. Ezért a tanítás csak 1914. november 16-án kezdődött meg. Véglegesen az iskola épületét csak 1914 decemberében lehetett újból használatba venni.

A háború nemcsak a tanulókat érintette, hanem a tanárokat is. Lepsényi Istvánt és Szathmáry Lászlót harcéri szolgálatra küldték, négyet pedig különböző itthoni szolgálatokra alkalmaztak. Lepsényi István és Szathmáry László a háború végéig nem tértek vissza.

Az 1914–1915-ös tanévet tíz osztállyal kezdte meg az intézmény. 1915. március 26-án dr. Mázy Engelbert tankerületi királyi főigazgató tett hivatalos látogatást, amikor a hadba vonult VIII. osztályukkal tartott érettségi vizsgálatott. A behívott Szathmáry László tornatanárt nem tudták helyettesíteni a háború végéig, ezért a tornagyakorlatokat tíz percnyi szünetek alatt az udvaron lévő szereken végezték.¹⁵

A háború kihatott az ifjúsági egyesületek működésére is. A háborús viszonyok és a tanév megrövidülése következtében a segélyegyletet és az egyházi éneket kivéve minden más egylet megszűnt működni.

Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium értesítője az 1917–1918-as iskolai tanévről

Az 1917–1918 tanév értesítőjében információt kapunk azon tanárokról, akiket behívtak katonai szolgálatra. Az 1914–1915. iskolai évhez képest – Lepsényi Istvánon és Szathmáry Lászlón kívül, hadba vonultak: Garcsár Sándor, Gulovics Tivadar, Tamáskovics Antal, dr. Laudon István, Klekner János. Mivel nem tudták pótolni Szathmáry László tornatanárt, aki még 1914-ben hadba vonult, ezért a VKM (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) rendelete értelmében 1917 novembere és 1918 márciusa közötti hónapokban a tanulók egyes tanárok irányításával, a város környékén kirándultak. Ezenkívül tornatanár hiányában a tornagyakorlatokat az iskolában szeptemberben és március–májusban végezték a 10 percnyes szünetek alatt az udvaron lévő szereken. „A tanári testület az iskolai évet előkészítő értekezletet 1917. augusztus 31-én tartotta. A folytatólagos beiratások javító, pótló, és magánvizsgálatok rendben és időben szeptember-2,3, és 4-én folytak le.”¹⁶ A I., II., III., IV. és V. osztályba jelentkezők száma meghaladta az egy-egy osztályba felvehető tanulók számát. A megnövekedett jelentkezők száma miatt a minisztérium engedélyével párhuzamos osztályokat nyitottak. Így tizenkét osztállyal indult az új tanév az 1914–1915-ös tanévhez képest, amikor is csak tíz osztály volt. Ennek egyik legfőbb oka az lehetett, hogy a háborús viszonyok miatt a tanulóknak abba kellett hagyni a tanulmányaikat egy időre, addig míg a körülmények nem tették lehetővé a tovább tanulást.

¹⁵ ROMÁNECZ 1915. 15.

¹⁶ ROMÁNECZ MIHÁLY (1918): *Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1917–1918. iskolai évről*. Ungvár. 11.

Az igazgató továbbra is Románecz Mihály maradt. Aktív irodalmi tevékenységet folytatott. 1916-ban az iskola évkönyvében jelent meg a tragikus hangszerezésű *Harctéren lévő fiaimhoz* című költeménye, melyben az Isonzónál harcoló Arisztid és az északi harctérre önkéntesként vonult – egyébként névvel nem említett – kisebbik fiáért mondott fohászt Románecz: „Harc tüze, ha újra fellobbanna, / Vegyed Uram őket oltalmazdába! / S mindkettőnek acél szíve, karja / Szép hazánkat vigye diadalra!”¹⁷ A kisebbik fiát szintén Mihálynak hívták, aki ungvári katolikus főgimnázium befejezése után 1915-ben hadba vonult. Több információt róla nem tudunk.

Az értesítő krónikájából megtudhatjuk, hogy Románecz Mihály 1917-ben a Gyöngyösi Irodalmi Társaság évi közgyűlésén és az Arany-ünnepélyen, 1918-ban, ugyancsak az irodalmi társaság évi közgyűlésén, valamint a Tompa- és a Gyóni-ünnepélyen mondott elnöki beszédet, és részt vett a társaság Háborús Emlékkönyvének szerkesztésében is.¹⁸ Harminckilenc éve volt tanár, amikor az ungvári főgimnázium 1918. évi – történetében utolsó – értesítőjében Románecz Mihály érdemeit és viselt tisztségeit így foglalta össze: az országos középiskolai tanáregyesületnek és az országos választmányának rendes, az Ung vármegyei Állami Tisztviselők Körének választmányi, Ung vármegyei Törvényhatósági Bizottsága választmányának állandó tagja, az Ungvármegyei Közművelődési Egyesületnek és az Ungvári Társaskörnek választmányi tagja, az Ungvári Dalkör örökös díszelnöke, a D. M. K. E. Közművelődési Osztályának választott tagja, a Fiataikorúak Kassai Felügyelő Hatóságának, az Ungvári Siketnéma-intézet igazgatótanácsának tagja, a Gyöngyösi Irodalmi Társaság elnöke, az Ungvár–Ceholnyai Görögkatolikus Hitközség és a Katolikus Kör világi elnöke. Az Ungvári Erzsébet Kör tiszteletbeli elnöke és a Gromon Dezső Magyar Nyelvterjesztő Egyesület dísztagja.¹⁹ Sajnos ezután nagyon kevés információt találtam róla. Halálának híre az Ungvári Királyi Drugeth Gimnázium 1943–1944-es évkönyvében található. A következőket írták róla: „Munkateli, eredménydús életének 90-ik évében csendesen elhunyt az ungvári kir. kat. főgimn. utolsó igazgatója. Távozásával egy korszak zárult le. A magyar kir. kat. főgimnázium csehszlovák állami reálgimnáziummá lett. Fennkölt, nemes szelleme, úri modora, mély problémameglátásai, fáradhatatlan nevelői, irodalmi társadalmi munkája, utolérhetetlen szónoki ereje, olyan mély nyomokat hagytak tanártársai, a tanuló ifjúság és Ungvár város egész társadalmának lelkében, hogy azokat az idegen szellem ereje sem tudta elhomályosítani.”²⁰

¹⁷ ROMÁNECZ MIHÁLY (1916): *Harctéren lévő fiaimhoz*. In *Az ungvári kir. kath. Főgimnázium értesítője az 1915–1916. iskolai évről*. Ungvár. 4–7.

¹⁸ MÁK FERENC rövid életrajzi leírást ad Románecz Mihályról, MÁK FERENC: *Románecz Mihály Pancsovai évei (1880–1899). Hungarológiai Közlemények*, 2015. XVI. évf. 1. sz. 110–131.

¹⁹ ROMÁNECZ 1918. 13–14.

²⁰ PAPP FERENCZ (1944): *Az ungvári királyi állami magyar Drugeth-gimnázium évkönyve az 1943–1944 iskolai évről (fennállásának 331. évében)*. Ungvár. 5.

Továbbra sem működtek a háborús viszonyok és a tanév megrövidülése miatt a következő szakkörök: önképző, torna-, műének és a zeneegyesület, kivéve a Mária-kongregációt, segélyegyletet. Ellenben aktivizálódott a hadijótékonyság. A háború harmadik évében a hadijótékonyság nagy szerepet kapott. Példaértékűvé vált a hadikötvények vásárlása, az elhunyt katonák sírjainak ápolása, karácsonyi szeretettadomány, gyűjtés a hazatért hadifoglyok számára a tanulók közadakozásaiból. Az 1918-as tanév végére az összegyűjtött összeg az 1917. évi hadijótékonyság elérte a 716,1352 koronát. A jótékonysági tevékenységek nagyban hozzájárultak a hazafias szellem megerősítéséhez, ezáltal is bizonyítva az iskola szerepét a háború során.

A haderő kiegészítése szükségessé tette a 19 éves diákok bevonultatását. A katonai szolgálatra alkalmasnak minősített diákok hadiérettségit tettek. Egyre fiatalabb korosztályok kerültek sorozás alá. A hadba vonult középiskolai tanulók magánvizsgát tehettek, a gimnáziumok 8. osztályos diákjai pedig bevonulásuk előtt vizsga nélkül érettségi bizonyítványt kaptak.²¹ Hasonló helyzet alakult ki a vidék többi tanintézményében is, így szükségszerű „hadiérettséggel” – tanáraikkal együtt – kerültek a frontra az ungvári és más iskolák diákjai is. Nem voltak kivételek ez alól az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium tanulói sem, akik közül a következő tanulók tettek hadiérettségit (2. táblázat).²² A további sorsa többségüknek ismeretlen, eltűntek a háború forgatagában vagy hadifogságba kerültek.

2. táblázat „A VKM 1918. január 2-án kelt. 7 eln. rendelete alapján az írásbeli mellőzésével az előzetes tanfolyam elvégzése után szóbeli érettségi vizsgátoltott tettek 1918. március 7-én a következő hadbavonult tanulók”

	A tanuló neve	Születési idő
1.	Andor Pál	1900
2.	Flenykó Péter	1900
3.	Korláth Árpád	1900
4.	Makcsay Géza	1900
5.	Nagy László	1900
6.	Répay Béla	1900
7.	Szentkereszthy László	1900
8.	Takács Miklós	1900
9.	Takács Sándor	1900

²¹ DUPKA GYÖRGY (2018): *A nagy háború emlékezete Kárpátalján: 1914–2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepek.* Ungvár–Budapest. 22.

²² ROMÁNECZ 1918. 32–33.

A 2. táblázat folytatása

„A VKM-nek ugyancsak 1918 január 2-án kelt 7 eln. r.az írásbelinek mellőzésével és az előzetes tanfolyam elvégzése után szóbeli vizsgálatott tettek 1918. április 26-án és 27-én a következő hadbavonult tanulók”

10.	Ágoston Béla	1900
11.	Csicseri László	1898
12.	Glück Ármin	1898
13.	Gorzó István	1900
14.	Havas Mór	1897
15.	Ipovitz Károly	1899
16.	Korosi Ferenc	1900
17.	Kiss Aladár	1900
18.	Kossey Gyula	1900
19.	Krafcsik Mihály	1900
20.	Mocskos Mihály	1898
21.	Péter Ferenc	1900
22.	Pogány László	1900
23.	Polláček Vimos	1899
24.	Popovits István	1900
25.	Remecki István	1899
26.	Slepkovszky S.*	1899
27.	Stotter Adolf	1900
28.	Szabó József	1900
29.	Tabódy Zsolt	1900
30.	Tóth János	1896
31.	Vajó Antal	1897
32.	Varga János	1896
33.	Zsoldos Béla	1900

A 2. táblázat folytatása

„A VKM 1918. évi április hó 19-én kelt az 4280 sz. rendelete alapján az írásbeliek mellőzésével és az előzetes tanfolyam elvégzése után szóbeli érettségi vizsgálatot tettek 1918. évi május hó 27-én a következő hadbavonult tanulók”

34.	Bartha Béla	1898
35.	Gara Miklós	1897
36.	Gönczi János	1899
37.	Gyurin János	1899
38.	Kocska József	1899
39.	Kozma Sándor	189**

*Csak a vezetőknév volt feltüntetve.

**Nem lehet kiolvasni.

Forrás: Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1917–1918 iskolai évről

Az iskolai értesítők nemcsak statisztikai adatokat tartalmaztak, hanem fontos személyes információkat is a volt tanulókról, ezáltal fontos történelmi forrásként szolgálnak, mivel a háború forgatában sok hivatalos dokumentum semmisült meg vagy tűnt el. Ha részben is, de van lehetőségünk rekonstruálni a múltat és választ kapni egyes kérdésekre. Összehasonlítva az 1914–1915-ös iskolai tanév statisztikai táblázatának adatait az 1917–1918-aséval, akkor az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

1. A két gimnáziumi értesítőből azt láthatjuk, hogy a tanulók létszáma 1914–1915-ös tanévhez képest 435 főről 567 nőtt. Ennek oka az is lehet, hogy olyan tanulók is jelentkeztek, akik háború kezdete miatt tanulmányaikat nem tudták folytatni az előző tanévekben.

2. Megnövekedett a magántanulók száma is: 12-ről 29-re. Az 1912–1913-as tanévben 9 magántanuló volt.²³ Ennek oka az lehetett, hogy a hadba vonult tanulók mindenféleképpen igyekeztek bizonyítványt szerezni, ezáltal jobb helyzetbe kerülhettek a hadseregben. Ez megfigyelhető a hadiérettségit tett tanulók születési adataiból is.

3. Növekedett a behívott tanulók száma is. Az 1914–1915-ös tanévben 26 fő volt, az 1917–1918. tanévben pedig 39 fő lett. Ez természetesen a háború súlyosbodó következménye volt, ami újabb és újabb haderőpotlást igényelt.

4. Növekedett azon tanárok száma is, akik beléptek a seregbe. 1914-ben két tanár vonult hadba, 1917-ben pedig öt. Egyes tanárokat a háború végéig nem tudták pótolni (Szathmáry László tornatanárt).

²³ ROMÁNECZ MIHÁLY (1913): Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1912–1913. iskolai évről. Ungvár. 430.

5. A nyelvviszonyokat tekintve a többség továbbra is a magyart vallotta anyanyelvének, habár láthatjuk a sokszínűséget is. Ez vonatkozik a vallási hovatartozásra is, amely az évek során nem változott jelentősen. Továbbra is a görögkatolikusok voltak többen függetlenül azokról a változásokról, amelyek az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnáziumot érintették a háború során (3. és 4. táblázat).²⁴

6. Növekedett a hadi jótékonyosság mértéke, amit az összegyűjtött összegre is vehetünk. Ez részben az iskola szerepét is növelte példamutatásból és hazaszeretetből egyaránt.

3. táblázat *Általános statisztikai adatok a tanulókról (1914–1915. iskolai tanév)*

Tanulók száma		Vallásuk		Anyanyelvük	
Elmaradtak	44	római katolikus	131	magyar	267
Nem osztályozták	2	görög katolikus	186	magyar–német	21
Magántanulók	12	evang. református	41	magyar–ruthén	76
Végig megmaradtak	435	ágost. református	4	magyar–tóth német–magyar	63 2
Összesen	481	izraelita	73	ruthén–magyar tóth–magyar	4 2

Forrás: *Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1914–1915 iskolai évről*

4. táblázat *Általános statisztikai adatok a tanulókról (1917–1918. iskolai tanév)*

Tanulók száma		Vallásuk		Anyanyelvük	
Elmaradtak	42	római katolikus	161	magyar	361
Nem osztályozták	2	görög katolikus	245	magyar–német	27
Magántanulók	29	evang. református	54	magyar–ruthén	107
Végig megmaradtak	567	ágost. református	5	magyar–tóth német–magyar	65 4
Összesen	613	izraelita unitárius	100 2	ruthén–magyar tóth–magyar	0 3

Forrás: *Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1917–1918 iskolai évről*

²⁴ ROMÁNECZ 1918. 35.

Bár csak részben sikerült feltárni a háború hatását az oktatási folyamatra, de így is kijelenthetjük, mennyire megnőtt az iskola szerepe a háborús viszonyok folyamán, amelynek köszönhetően az elkövetkező nemzedékek nem felejtik el hőseiket. További kutatásra várnak azon iskolai értesítők, amelyeket a csehszlovák érában adtak ki 1920 és 1938 között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49.* Szerk. Gráber Jánosné – Lécse Károly. 1. köt. Budapest, 1996.
2. DUPKA GYÖRGY (2018): *A nagy háború emlékezete Kárpátalján: 1914–2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepségek.* Ungvár–Budapest.
3. GRÁBERNÉ BÖSZE KLÁRA (2007): *A magyarországi iskolai értesítők/évkönyvek évszázadai, és bibliográfiai feltárásuk.* <https://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/a-magyarorszag-i-iskolai-ertesitokevkonyvek-evszazadai-es-bibliografiai-feltarasuk>. (Letöltve: 2019. augusztus 3.)
4. GRÁBERNÉ BÖSZE KLÁRA (2016): *Iskolai erdemsorok, értesítők és évkönyvek a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig – jelentőségük, számbavételük.* <https://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/iskolai-erdemsorok-ertesitok-es-evkonyvek-a-xviii-szazad-kozepetol-a-xx-szazad>. (Letöltve: 2019. augusztus 6.)
5. ISPÁNOVICS CSAPÓ JULIANNA: *A magyar iskolai értesítők és kialakulása feltárása. Létünk 2011/3.94–103.* Újvidéki Egyetem, BTK. 2011. http://epa.uz.ua/00900/00997/00018/pdf/EPA00997_Letunk-2011-3_094-103.pdf. (Letöltve: 2020. február 5.)
6. KERTÉSZ GYULA (2000): *A hazai iskolai értesítők száz esztendeje.* <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=136>. (Letöltve: 2020. február 5.)
7. *Magyar pedagógiai lexikon.* Budapest, 1933.
8. MÁK FERENC (2015): Románecz Mihály Pancsovai éve (1880–1899). *Hungarológiai Közlemények*, XVI. évf. 1. sz. 110–131.
9. PAPP FERENCZ (1944): *Az ungvári királyi állami magyar Drugeth-gimnázium évkönyve az 1943–1944 iskolai évről (fennállásának 331. évében).* Ungvár.
10. *Ratio Educationis: az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása.* Ford. István. Budapest, 1981.
11. ROMÁNECZ MIHÁLY (1913): *Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1912–1913. iskolai évről.* Ungvár.
12. ROMÁNECZ MIHÁLY (1915): *Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1914–1915. iskolai évről.* Ungvár.
13. ROMÁNECZ MIHÁLY (1916): *Harctéren lévő fiaimhoz.* In: *Az ungvári kir. kath. Főgimnázium értesítője az 1915–1916. iskolai évről.* Ungvár.
14. ROMÁNECZ MIHÁLY (1918): *Az ungvári királyi kath. főgimnázium értesítője az 1917–1918. iskolai évről.* Ungvár.

VARGA RÓBERT*

Adalékok Ungvár városának rendvédelmi történetéhez 1890–1914 között

Резюме. Доповнення до правоохоронної історії Ужгорода між 1890–1914 роками. В Ужгороді правоохоронні завдання виконувала міська поліція. Ці були один у їхні обов'язки входило: дотримання міських норм, підтримання громадського порядку, дослідження звіту про поздрібну торгівлю. Організації потрібно було розбиратися з усіма питаннями, які торкнулися міста. У місті довелося підтримувати правління, тому це міський голова доручив капітану поліції, розслідувати справи. У своїх дослідженнях я хочу описати справи ужгородської міліції між 1890 та 1914 роками з архівних джерел. Це покаже, які проблеми у населення та наскільки ескривно поліція змогла впоратись із повідомленнями.

Ключові слова: міліціонер, Ужгород, міський голова, шинок, капітан поліції

Rezümé. Ungvár városának rendvédelmi feladatait a területén működő városi rendőrség látta el. Feladatuk közé tartozott a városi rendeletek betartatása, általános közrend fenntartása, valamint a lakossági bejelentések kivizsgálása. A szervezetnek minden olyan ügygel foglalkoznia kellett, amely érintette a várost. Mivel a városnak kellett fenntartania a testületet, így a polgármester személyesen utasíthatta a rendőrkapitányt egy-egy ügy kivizsgálására.

Tanulmányomban levéltári források segítségével szeretném ismertetni, hogy 1890–1914 között milyen típusú ügyekkel kellett foglalkoznia az ungvári rendőrségnek. Ezekből először is azt láthatjuk, hogy a lakosságot mely problémák érintették. Másodszor, hogy a rendőrség milyen hatékonyan tudta megoldani a bejelentéseket.

Kulcsszavak: rendőr, rendőrkapitány, Ungvár, kocsmá, rendbontás, polgármester

Abstract. Additions to the law enforcement history of Uzhhorod between 1890–1914. The law enforcement tasks of the city of Uzhhorod, were performed by the city police. Their duties included: maintaining compliance with city regulations, maintaining public order, investigation of general and public reports, retail announcement. The organization dealt with the affairs of the city. The city had to maintain the staff. The mayor instructed the police captain to investigate the cases. In my studies, I want to describe with the help of archival sources the affairs of the Uzhhorod police between 1890–1914. This shows what problems the population had and how effectively the police were able to deal with the reports.

Keywords: policeman, police captain, Uzhhorod, pub, disturbance, mayor

A kutatásom földrajzi objektuma Ungvár városa, amely Ung vármegye adminisztrációs központja volt a dualizmus korszakában. Elhelyezkedését tekintve az Alföld északi peremén terült el. A települést kettévágta az Ung folyó, északi részét hegységek ölelték. Lakosságának etnikuma vegyes volt: magyarok, németek, ruszinok és zsidók alkották. A vallási életét a római és görögkatolikus vallás határozta meg.¹ A XIX. század végén és a XX. század elején infrastrukturális fejlődések mentek végbe a városban. Ennek egyik lépcsőfoka volt, hogy megkezdődött a vasúti közlekedés, megépítették 1897-ben az Ung folyó két partját összekötő hidat, és a város járdafelületei új aszfaltos burkolatot kaptak. A dinamikusan fej-

* Aspirant, Doktorська школа історії та етнографії, Факультет гуманітарних наук, Дебреценський університет. * Abszolvált PhD-hallgató, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Bölcsészettudományi Kar, Debreceni Egyetem. * PhD student, Doctoral School of History and Ethnography, Faculty of Arts, University of Debrecen. E-mail: vargarobert6699@gmail.com

¹ MÉSZÁROS KÁROLY (1861): *Ungvár története, legrégebbi időktől máig*. Pest. 30–32.

lődő város azonban nemcsak a dolgozni vágyó emberek számára volt vonzó. Félő volt, hogy olyan személyek és csoportok jelennek meg a városban, akik bűnözésből akarják biztosítani megélhetésüket. Az ungvári városi rendőrség feladata volt, hogy felvegye a harcot a bűnözőkkel szemben, és kivizsgáljon minden lakossági bejelentést, amely beérkezett a kapitányságra.

A kutatás fő célja volt, hogy megismerjem az Ungvár városában működő rendőrség szervezeti felépítését, valamint azt, hogy milyen ügyekkel foglalkoztak. További fontos célnak tekintettem, hogy levéltári források felhasználásával feltérképezzem a kapitányságra beérkezett lakossági bejelentések fajtáit (rendbontás, csendháborítás stb.). A tanulmány a rendvédelmet érintő ügyeket vizsgálja az 1890–1914 közötti időszakban Ungvár városában. A széles kronológia határok miatt a tanulmány adalékként szolgál egy olyan összetett munka megírására, amely az érintett város rendvédelem történetével foglalkozik a dualizmus korszakában.

A dualizmus második felében két szervezet biztosította a rendet és a törvényességet az országban: a városi rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség. Utóbbi testületet 1881-ben hozták létre azzal a céllal, hogy a vidéki területeken akadályozzon meg mindennemű bűncselekményt. A csendőrség irányítása kettős volt, mivel egyszerre tartozott a belügy, és a hadügyminiszterhez. A működéséhez szükséges anyagi forrásokat a magyar kormány biztosította. A személyi állományt elsősorban önkéntes alapon akarták feltölteni, azonban hamar kiderült, hogy ez nem valósítható meg teljes mértékben, ezért sok esetben a hadsereg kötelékében szolgáló katonákat vezényelték át a csendőrséghez.²

A városok rendvédelmi feladatait a helyi szinteken működő városi rendőrség látta el. A testület feletti irányítást a polgármester és a városi tanács végezte. Ennek következtében a rendőrség anyagi erőforrásai korlátozottak voltak, mivel nagyban függött a város évi költségvetésétől. Előfordult, hogy a képviselők csak annyi pénzt bocsátottak a rendőrség működtetésére, amely éppen csak fedezte kiadásait. Nagyobb problémát jelentett, hogy a kinevezésekről, előléptetésekről stb. olyan személyek hozhattak döntést, akik nem voltak járatosak rendvédelmi kérdésekben. Ezért az országban működő valamennyi városi rendőrségnek szüksége volt egy átfogó reformintézkedésre.³ Ezen véleményének adott hangot Hegedűs Sándor, Gyöngyös rendőrkapitánya is. Véleménye szerint létre kell hozni egy, a rendvédelem területén kompetens testületet, amely koordinálja az egész ország területén a városi rendőrség munkáját, de elképzelésének több ellenzője volt, mint a támogatója. Elsősorban a városi vezetés és a helyi gazdasági elit ellenezte a legjobban, ugyanis így nem tudták volna céljaik elérése érdekében magántestületként felhasználni a helyi rendőrséget.

² CSAPÓ CSABA (1999): *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*. Budapest. 18.

³ PARÁDI JÓZSEF: *A magyar rendvédelem 1867–1914*. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIlevf_53sz_033-052.pdf (Letöltve: 2020. március 5.)

Azért, hogy megoldást találjanak a felmerülő problémákra, Hegedüs Sándor egy összkapitányi kongresszus megrendezését kezdeményezte. A gyűlésre az ország valamennyi rendőrkapitánya kapott meghívót: Ungvár városát Farkas Ferenc képviselte. A meghívottak között jelen voltak olyan kormányzati tisztviselők, mint például Hieranymy Károly belügyminiszter. Több kapitány is szót kapott a rendezvényen, ahol elmesélték azokban a városokban szerzett tapasztalataikat, ahol szolgálatot teljesítettek. Így egy általános képet kaphatott a hallgatóság arról, hogy az ország más településein milyen problémákkal és nehézségekkel küzdöttek kollégáik. A felszólalók többsége kiemelte, hogy sok adminisztratív ügygel kell foglalkozniuk, ami leterheli az őr tiszti állományát. Ebből kifolyólag romlott a közbiztonság, amiről sok helyi sajtó is publikált cikkeiben. További problémaként emelték ki, hogy a városi rendőrség létszáma nem megfelelő feladataik ellátására. Mindezek mellett a helyi közigazgatási szervek is nehezítik, akadályozzák a rendfenntartó szerv munkáját.⁴ A kongresszus záróakkordjaként elfogadtak egy közös nyilatkozatot, amelyben javaslatokat tettek a városi rendőrség reformjaira. Eszerint a rendőrséget államosítani kell: ki kell nevezni egy rendőrfőkapitányt, az országot fel kell osztani különböző rendőrkerületekre, amelyeket kerületi kapitányok vezetnek, létre kell hozni egy egységes toloncolási központot, megalkotni az erre vonatkozó jogi szabályokat és adminisztrációs rendszert, valamint a rendőrség részére új egyenruhákat kell tervezni, ami által meglehetősen különböztetni a csendőrségtől. Az aláírt dokumentumot végül átnyújtották a jelenlévő belügyminiszternek. Ígéretet kaptak a résztvevők, hogy a reformok kidolgozása során figyelembe veszik a rendőrkapitányok javaslatait. A várt eredmény azonban elmaradt, mivel az állam felsőbb vezetésében nem mutatkozott hajlandóság a rendőrség megreformálására.⁵

A XIX. század végén és a XX. század elején a Magyar Királyság területén kialakult a városi rendőrség struktúrája. Minden nagyobb város rendelkezett egy olyan rendvédelmi szervezettel, amelynek fő feladata volt, hogy biztosítsa az adott településen a rendet és a törvényességet.⁶ Ha megvizsgáljuk a városi rendőrség szervezetét akkor kiderül, hogy a testület felett a hatalmat a helyi polgármester gyakorolta. A kinevezésekkel és előléptetésekkel kapcsolatos ügyekben az ő szava volt a döntő, viszont finanszírozási ügyekben a városi tanácsnak kellett döntenie. A rendőrség élén a rendőrkapitány állt és az 1886. XXI. t. e. 80§⁷, lehetővé tette éltől tartó megválasztásukat. Mindezt jól példázza, hogy 1890–1911 közötti időszakban a városnak két rendőrkapitánya volt: Fazekas Ferenc és Berevickey

⁴TISZA MIKSA (1925): *Magyarország rendőrségének története*. Pécs. 185.

⁵ERNYES MIHÁLY (2018): Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. *Rendvédelmi-történelmi Füzetek*, XXVIII. évf. 56. sz. 21.

⁶PARÁDI JÓZSEF (2012): *A Magyar Királyi Csendőrség*. Budapest. 10–15.

⁷Tisztviselőkválasztásáról: 1886. XXI. t. e. 80. § <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI> (Letöltve: 2020. március 12.)

István. A kapitányok munkáját helyetteseik segítették. A helyi kapitányság esetében: Handova Antal, Lehocky Béla és Markovszkey Sándor. Érdekesség, hogy 1893-ban Ungvárnak nem volt rendőrkapitánya, a hivatalos ügyeket Lehocky Béla helyettes intézte. Ettől talán még furcsább vagy érdekesebb, hogy 1894-ben volt rendőrkapitány, helyettes viszont nem. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a város rendfenntartó szervezetén belül vezetőcsere zajlott, és nem találtak megfelelő személyt a pozíció betöltésére. Ez a folyamat akkor változott meg, amikor Berevickey Istvánt nevezték ki rendőrkapitánynak és Markovszkey Sándort kapitány helyettesnek. A kapitányság második emberének számított a rendőrkapitány helyettes, aki foglalkozott a be, és kimenő ügyek intézésével. Ungvár esetében érdekes, hogy huszonhárom év alatt mindössze három személy töltötte be a helyettesi tisztséget: Handova Antal, Lehoczky Béla, Markovszkey Sándor.⁸

Ungvár városának rendvédelmi feladatait összesen harmincegy rendőr látta el, derült ki egy 1913-ban készült forrásból. A tiszti állományt tizenhárom rendőr alkotta, ebbe beletartozott a rendőrkapitány és annak helyettese is. A vezető réteghez tartoztak továbbá az írnokok, akik az adminisztrációs ügyekkel foglalkoztak. Feladataik közé tartoztak a letartóztatások, a jegyzőkönyvek és a szolgálati naplók írása is. A kapitányságon 1913-ban, három személy hatásköre alá tartoztak ezek a feladatok. Végzettségüket tekintve Csás László és Orosz István másodéves joghallgató volt, míg Jankovics Ákos – aki egyben gyakornok is volt a rendőrőrsön – elemi iskolai végzettséggel rendelkezett.⁹ A rendőrség kötelékében teljesített szolgálatot Dancs Ferenc, aki végzettségét tekintve jogász volt, rangja szerint szakaszvezető. A többi rendőrtisztnek – kivéve Horvát Jánost – csak népiskolai képesítésük volt. A járőrszolgálatot teljesítő rendőrök létszáma elérte a húsz főt, akiknek képesítésüket nem tüntették fel a jelentésben. A szolgálati éveket tekintve voltak igazi veteránok is, akik szinte egész életüket a helyi rendőrség kötelékében töltötték. A tisztek közül kiemelkedik Dancs Ferenc és Kovács János – mindketten huszonkét évet szolgáltak. Járőrök között kiemelkedett Ábis Kálmán a maga tizenhat évével.¹⁰ A rendőrség személyi állományának a bővítése folyamatosan zajlott. 1902-ben került sor Vinyárszki János felvételére, kinevezését a városi tanács hagyta jóvá. Szolgálatába állása előtt azonban biztosítani kellett számára a rendőrségi egyenruhát (nadrág, ing, mellény, zubbony), fegyvert és a havi bérezést. Ezek a kiadások a város költségvetését terhelték, és a tanács feladata volt, hogy beszerezze a szükséges holmikat. Erre összesen 49 korona 90 fillért költöttek, az egyhavi fizetését pedig 120 korona 50 fillérben állapították meg.¹¹

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), 7. Fond, 1. opisz, 998. ügyirat, 10.

⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat, 93.

¹⁰ Uo. 94.

¹¹ Uo. 80.

Annak érdekében, hogy a bűnözők és bűncselekmények számát visszaszorítsák Ungvár városában, a rendőrség folyamatos járőrszolgálatot teljesített. Természetesen ennek megvoltak az előírt szabályai is. Kizárólag kettesével járőrözhettek a város utcáin, így hatékonyan tudtak fellépni abban az esetben, ha például rendbontást vagy más bűncselekményt észlelnek. A helyi rendőrök két műszakban végezték a járőrszolgálatukat: az első csapat hajnali 5.00 órától egészen déli 1200 óráig járta a várost, míg a második páros 12.00 órától este 9.00 óráig. A rendőrök ezekben az órákban a város három pontján biztosították a rendet: a vasútállomáson, a belvárosban, valamint Savanyúvíz utcában.¹²

Rendbontás, kocsmabezárások és bordélyház

Ungvár a dualizmus korszakában rendezett tanácsú város volt, amely egyfajta önrendelkezési joggal ruházta fel. Így saját maga alkothatta meg azokat a szabályrendszereket, amelyek segítségével biztosították a város megfelelő működését. Ennek következtében számos feladattal látták el az ungvári rendőrséget, mint például a közbiztonsági, tűzvédelmi, italmérési és építkezési ügyek. Ennek köszönhetően a rendőrkapitány társadalomban betöltött szerepe magas volt, kapcsolatot tartott a városi elittől kezdve az átlag polgárokig.¹³

A térségben bekövetkezett vasútfejlesztési projekteknek köszönhetően Ungvár fontos csomóponttá vált. A helyi lakosok különböző alternatív pénzkeresési lehetőségeket találtak ki a helyi vasútállomás közelében.¹⁴ Ilyen volt például a bérkocsizás, amely hamar népszerű pénzkereseti lehetőséggé vált. A város vezetése megtett mindent annak érdekében, hogy ez az új foglalkozás megfeleljen a törvényeknek. Ezért legálisan csak azok foglalkozhattak bérkocsizással, akik rendelkeztek a hatóság által kiállított iparüzési engedéllyel. Természetesen voltak olyan fogatosok, akik illegálisan mindenféle engedély nélkül dolgoztak. A rendőrség razziák segítségével igyekezett kiszűrni a „feketén” dolgozó személyeket. Egy 1902-ben végrehajtott rajtaütés során pénzbírsággal sújtották Csígás Károlyt és Kürth Gyulát, akiknek személyenként 15 korona bírságot kellett befizetniük.¹⁵ Előfordult azonban, hogy a bérkocsizóknak egymással akadt nézeteltérésük: egy feljegyzett esetben tettelegességig is fajult a dolog. A vasútállomáson járőröző rendőrök arra lettek figyelmesek, hogy az állomás bejárata előtt kisebb tömeg gyűlt össze. Mivel mindezt furcsának találták, úgy döntöttek közelebb mennek. Miután közelebb értek a tömeghez, észre vették, hogy két férfi a kör közepén

¹² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 900. ügyirat, 1–5.

¹³ A községek jogairól és teendőiről. 1886. évi XXII. törvénycikk. 21.§. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-evtorvenyei%3Fkeyword%3D1870.%2520%25C3%25A9vi%2520X.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9nycikk_ (Letöltve: 2020. március 19.)

¹⁴ BAJOR TIBOR (2010): *Záhony, a vasút és a vasúti átrakó*. Kézirat. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politikai és Gazdaságtani Doktori Iskola, Pécs.

¹⁵ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 562. ügyirat, 45.

dulakodik egymással. A rendőrök közbeléptek, véget vetettek a rendbontásnak és letartóztatták őket. Az egyik letartóztatott kocsist Grop Emmanuelnek hívták, 56 éves ungvári lakos, aki több mint húsz éve foglalkozott bérkocsizással. Vallomásaiban elmesélte, hogy azért szólalkozott össze kollégájával, mert az fogatával az ő helyére állt. A rendőrök először nem értették, hogy egy ilyen „kis” indok miért vezetett konfliktushoz. Kérdésükre Emmanuel elmagyarázta, hogy működik náluk, a kocsisoknál egy olyan szabály, amely szerint a kocsisok életkoruk szerint állnak az állomás közelébe. Ez azt jelentette, hogy az időseket illette meg az a jog, hogy a legközelebb parkoljanak, és így az első fuvar is őket illette meg. Életkor szerint követték a középkorúak, végül pedig a legfiatalabb generáció. Mivel ő otthoni problémái miatt nem érkezett meg időben a vasútállomásra, helyét elfoglalta Rosebaum János – szintén ungvári lakos, 28 éves –, aki többszöri felszólításra sem adta vissza helyét. A fiatal bérkocsis nemtetszését fejezte az elavult szokások ellen és kezdeményezni szeretne volna, hogy új szabályokat fogadjanak el. Ekkor Grop Emmanuel elvesztette hidegvérét és ruhájánál fogva megragadta fiatal kollégáját. Vallomását követően a rendőrök megkezdték Rosebaum János kihallgatást, akinek történetéből viszont az derült ki, hogy neki felajánlották, hogy parkoljon le kollégája helyére. Elmesélte, hogy Gropot a többi bérkocsis nem kedvelte, mivel túlságosan kapzsinak tartották.¹⁶ Ő maga keményen dolgozott, ami miatt megkedvelték és szerették volna, ha munkájához mértén foglalna helyet. A rendőrség érdekes esettel állt szemben, mivel azok a szabályok, amelyeket a kocsisok alkalmaztak egymás között, nem voltak törvényszintűek. Fazekas Ferenc rendőrkapitány ezért egy salamoni döntést hozott: Grop Emmantuelt és Rosebaum Jánost egyaránt 50-50 korona pénzbüntetéssel sújtotta, amelyet három napon belül be kellett fizetniük. Abban az esetben, ha ennek nem tesznek eleget, a kapitány 5 napi elzárást helyezett kilátásba.¹⁷

Ami a kocsmák működését illeti, több lakossági panasz is érkezett, ezért ennek megoldása égető problémává vált a rendőrség számára. Több bejelentést a polgármester továbbított a rendőrkapitánynak és utasította, hogy kezdje meg a szükséges intézkedéseket. A bejelentésekben a városi lakosok felsorolták azokat a nehézségeket, melyeket a csapszékek okoztak: késő esti nyitvatartás, csendháborítás stb.¹⁸ Berevickey István, hogy megoldja a feladatot, egy rendeletet adott ki, amely a városban található összes kocsmára érvényessé vált. Ennek értelmében 1895. január 1-től kezdve Ungvár városában a kocsmák és kávézók reggel 9.00 órától este 21.00 óráig dolgozhattak. Azoknak a tulajdonosoknak, akik figyelmen kívül hagyták az új szabályt, ideiglenesen a rendőrség bezárhatta kocsmájukat. Egyes tulajdonosok megpróbálták kifogások mögé bújni és megmagyarázni a

¹⁶ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 1060. ügyirat, 18.

¹⁷ Uo. 20.

¹⁸ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat, 95.

járőröknek, hogy miért nincs még zárva helyiségük. A rendőrség csak úgy tudta betartatni az új rendeletet, ha példát statuál. Ennek lett áldozata Luthman Mihály, akit első alkalommal még csak figyelmeztettek, második kihágását követően pedig két hónapra bezárták üzletét, és pénzbírságot is szabtak ki rá.¹⁹ Mivel a korai zárás csökkentette a kocsmák forgalmát, a tulajdonosoknak valamilyen megoldást kellett találniuk. Létrehozták az Ungvári Kocsmárosok Szövetségét, és együtt közösen dolgozták ki azt a tervet, amellyel áthidalhatják a rendőrkapitány rendeletét. Megegyeztek abban, hogy egy bizonyos méretű összeget ajánlanak fel a város részére, ami adó formájában a városcasszába kerül.

1. táblázat *Kocsmatulajdonosok névsora, akik nyitvatartási adót fizettek – 1893*

Nº	Tulajdonosok	Befizetett összeg (krajcár)
1.	Özv. Grün Lipótné	73
2.	Róth Sándor	105
3.	Szeszák Erzsébet	50
4.	Schuh Miksa	12
5.	Rosemblüth Herman	52
6.	Mondel Mária	24
7.	Farkas Salamandra	7

Forrás: KTÁL, 6. Fond, 2. op. 270. od. zb. 98.

Ötletüket felterjesztették a városi tanácsnak, illetve a rendőrkapitánynak is. Felajánlották, hogy amennyiben a nyitvatartási időt egy órával meghosszabbítják, abban az esetben a város részére pluszadót fizetnek. Hosszas mérlegelés után a városvezetők és a kapitány elfogadták az ajánlatot, de kitételnek szabták, hogy azokat a kocsmákat, amelyeket a járőrök nyitva találnak 10.00 óra után, azonnali hatállyal bezárásra ítélik.²⁰

A nyitvatartási korlátozások sem oldották meg maradéktalanul a csapszékek okozta problémákat. A vendégek többször hagyták el az italozót erősen illuminált állapotban. Voltak, akik hazamentek és nem okoztak nagyobb problémát maguknak és a városi hatóságnak, azonban előfordult, hogy távozásuk után elfelejtkeztek munkájukról és munkaeszközeikről. Ilyen eset történt Simkó Jakabbal is,

¹⁹ Uo. 11.

²⁰ Uo. 99.

aki ökreit a városhoz tartozó legelőn hagyta. Mivel a jószágok felügyelet nélkül maradtak, a mezőn szabadon garázdálkodhattak. Ennek köszönhetően Vábreg János kukoricásában nagy anyagi kárt okoztak. A károsult, mikor meglátta földjén az ökröket, óvatosan megközelítette őket és befogta, hogy feljelentése után a rendőrök kézre kerítsék az állatok gazdáját. A rendvédelmi szervek, miután értesültek az esetről, kiérkeztek a helyszínre, és felmérték az okozott anyagi károkat. A vizsgálat során összeszámolták, hogy kétszázhet szál kukoricát tettek tönkre a jószágok.²¹ Az állatok gazdájának kézre kerítése nem igényelt nagy nyomozómunkát, mivel Simkó Jakab az egész városban kérdezősködött, hogy látta-e valaki a két ökrét. A városi rendőrkapitányhelyettes ezt követően az őrsre hívta mindkét gazdát. Itt a jószágok gazdájával ismertette, hogy milyen mértékű anyagi károkat okoztak a tulajdonát képező állatok. Vábreg János továbbá elmesélte, hogy nem ez volt az első konfliktusa Simkó Jakabbal. Előző hónapban a zöldséges veteményesébe tévedt be a két ökör. Mivel nem szerette volna a rendőrség elé terjeszteni az ügyet, megállapodtak abban, hogy három napon belül megkapja a kárpótlást, azonban a kártérítésre a mai napig vár. Ezzel az újabb üggyel együtt szeretne végre anyagi kompenzációt kapni. Berevickey István miután ismertette az anyagi kár mértékét, elrendelte, hogy Simkó Jakab minden elpusztított szál kukorica után köteles 3 korona térítést fizetni egy héten belül. Valamint – mivel nem ez volt a jószágok gazdájának első ilyen ügye – felhívta a figyelmét arra, hogy amennyiben nem tesz eleget a rá kiszabott pénzbeli büntetésnek, ügyét a járási bíróság elé terjeszti fel.²²

Ungvár városának rendőrkapitányságára érdekes kérvény érkezett 1892. november 19-én. Egy helyi lakos, név szerint Fekete János, bordélyház létrehozására vonatkozó engedélyt nyújtott be Fazekas Ferenc rendőrkapitánynak.²³ A bordélyházakban dolgozó nőket a társadalom megvetette és erkölcstelennek titulálták. Legtöbb esetben kiközösítették és negatív diszkrimináció érte őket a mindennapokban. Emiatt is volt az, hogy a bordélyházak többsége illegálisan működött, amely hatalmas egészségügyi kockázatot jelentett. A kéjhölgyek nem estek át orvosi vizsgálatokon, így különböző nemibetegségek hordozóivá, terjesztőivé válhattak. A korszak klasszikus ilyen jellegű betegsége volt a szifilisz, gyógyítása ismeretlen volt az orvostudomány számára. A dualizmus korszakában elkezdtek legális keretek közzé szorítani a bordélyházak működését.²⁴ Törvényeket alkottak, amely egyaránt vonatkozott a házastulajdonosra és a foglalkozást űző hölgyekre is. Nyilvános házak az ország nagyobb városaiban

²¹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 127. ügyirat, 32.

²² KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 127. ügyirat, 33.

²³ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat, 4.

²⁴ DOROS GÁBOR – MELLY JÓZSEF (1930): *Nemibetegségek kérdése Budapesten, II. rész.* Budapest. 825–830.

jöttek létre, mint például Nagyváradon. Ungvár esetében érdekes, hogy Fekete János egy ilyen új üzlettel próbálkozott, mivel maga a város 11 793 főnyi lakosságával messze elmarad a fentebb említett városétól (38 557 fő).²⁵ A szolgáltatás elindításához először fel kellett mérni, hogy a városban van-e igény rá, és hogy a helyi férfiak rendelkeznek-e a megfelelő anyagi forrással egy-egy légyottért. Az elképzelések és a tervek a könnyebbik részei voltak a feladatnak, ezután kellett megszerezni a szükséges dokumentumokat. A prostitúcióról szóló törvény kimondta, hogy minden város a maga hatásköréeként kezelheti, a végső döntést pedig a városi tanácsnak kell meghoznia.²⁶ Fekete Jánosnak legnehezebb feladata volt, hogy megszerezze a helyi közegészségügyi intézet, valamint az ungvári rendőrkapitány engedélyét. A rendfenntartó szervek engedélye megkerülhetetlen volt, mivel ők állították ki a kéjhölgyek számára a „munkavállalói” dokumentumokat. Ezen felül a rendőrség feleadata volt, hogy listát készítsen a hölgyekről, megakadályozzák testi bántalmazásukat, és hogy tizenhét évnél fiatalabb kiskorút ne vegyenek rá/kényszerítsenek prostitúcióra. Fazekas Ferenc rendőrkapitány asztalára ezzel kapcsolatban egy mintaszerződés is érkezett. Ebben Fekete János rögzítette azokat a feltételeket, amelyekkel a kéjhölgyeket szerződtené. A kontraktusban biztosítja a havi juttatásokat munkásainak. Érdekessége volt, hogy nem a tulajdonosnak, hanem a munkásoknak kell fizetni. Nem egyedi feltételről van szó, mivel a bordélyházakban dolgozó kurtizánok megkeresett pénzüknek 40%-át adták oda a bordélyház tulajdonosának. Természetesen nemcsak a munkahe-lyet fizették ki ezzel, hanem sok más felmerülő költséget is így fedeztek. Ungvár esetében Fekete János részletesen leírta, hogy ez a százalék mit fed le és miért ilyen magas százalékról van szó. Az általa felsorolt indokok között szerepelt az orvosi ellátás, reggeli és vacsora, ruhák biztosítása és tisztíttatása. Külön pontban leírta, hogy az ő általa foglalkoztatott hölgyek semmilyen testi és lelki bántalmazásnak nem lesznek kitéve.²⁷ Fazekas Ferenc városi rendőrkapitány jelentésében, melyet a városi tanácsnak címzett, hosszasan kifejtette azon véleményét, hogy a rendvédelmi szerv miért nem járul hozzá egy bordélyház létrehozásához Ungváron. A kapitány véleménye szerint az effajta intézmények éles társadalmi vitát válthatnak ki a városon belül, amely akár tettlegességig is fajulhat. Számos feleség vádolhatja meg férjét, hogy a házastársi kötelezettségeinek egy kéjnőnél tesz eleget a hitvesi ágy helyett.²⁸

²⁵ *Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV.* Budapest, 1897. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika (Letöltve: 2020. március 8.), 26–27.

²⁶ TÖTÖS ÁRON: *Bordélyházak és kéjnőtartók a polgárosodó Nagyváradban.* https://socio.hu/uploads/files/2015_1/totos.pdf (Letöltve: 2020. február 10.)

²⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 270. ügyirat. 56.

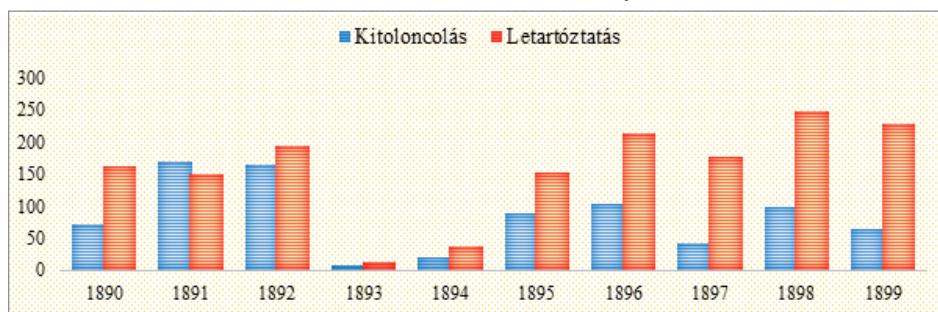
²⁸ Uo. 7.

A városi rendőrség munkája számokban

Az ungvári rendőrségnek minden év végén számot kellett adnia a városi tanácsnak arról, hogy milyen ügyekkel foglalkoztak az adott évben. Statisztikát kellett készíteniük, amelyben bemutatják, hogy hány személyt tartóztattak le és hány embert toloncoltak ki a városból. Ilyen kimutatás elkészítéséhez precíz és jól működő bürokratikus apparátusra volt szükség.²⁹

A városi rendőrségnek jogában állt letartóztatni minden olyan személyt, akik bűncselekményeket követtek el, illetve megfigyelni a gyanús és furcsán viselkedőket.³⁰ A letartóztatásoknak megvoltak az állam által megszabott jogi keretei, azonban előfordult, hogy a rendezett tanácsú városok is elfogadhattak a rendvédelmi szervek munkáját megkönnyítő rendeleteket. Detencióra akkor került sor, amikor a rendőrség bűnelkövetés közben tetten érte az elkövetőt, vagy minden kétséget kizáró bizonyíték állt rendelkezésükre.³¹

1. ábra A letartóztatások és kitoloncolások aránya 1890–1899 között

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A letartóztatott személyek száma 1893-ban és 1894-ben nagymértékben visszaesett. Ennek hátterében az állhatott, hogy a város rendőrségén belül egyfajta vezetősere zajlott le. Ez az esemény negatívan hatott a rendőrség munkájára, hiszen két éven keresztül nem volt megfelelő vezetőség. 1893-ban a szervezet élén nem volt kapitány, ennek következtében a rendvédelmi szerv helyi gépezete akadozva működött. Ideiglenesen Lehocky Bélát bízták meg az őrs vezetésével, de mivel csak helyettesi tisztségben végezte munkáját, nem kapta meg azokat a jogköröket, amit egy rendőrkapitány.³² A következő évben, 1894-ben a helyzet változott, mivel újra Fazekas Ferencet nevezték ki az ungvári rendőrség élére.

²⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 172. ügyirat, 22–23.

³⁰ ERNYES 2012. 18–19.

³¹ TISZA 1925. 85.

³² KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 172. ügyirat, 28.

Azonban a helyzet nem stabilizálódott, mivel az régi új kapitány első intézkedése volt Lehoczky Béla menesztése, így a rendőrség vezetése ismét hiányossá vált. Megoldás csak 1895-ben született, amikor új kapitányt és helyettest választottak Berevickey István és Markovszkey Sándor személyében.³³ Ez a zűrzavaros időszak jól kivethető a rendőrség által készített statisztikai adatokból. 1892-ben 194 személyt tartóztattak le, a rákövetkező két évben viszont 162 emberrel kevesebbet.³⁴ A letartóztatott és a városból kitoloncolt személyek száma eltért egymástól, amiből arra lehet következtetni, hogy a bűnelkövetők többsége helyi lakos volt. A városban élőkkel szemben értelemszerűen – nem lehetett megindítani a toloncolási eljárást, ügyeiket bírósági eljáráson keresztül intézték. Például az 1896-ban letartóztatott 248 személyből csak 103 esetben beszélhetünk a városból való kitoloncolásról, ami azt jelenti, hogy a rendőrség által őrizetbe vettek közül 145 nagy valószínűséggel ungvári kötődésű lakos volt.³⁵

A rendőrség által közölt adatok, melyek az 1890–1899 közötti letartóztatott személyekről készültek, több érdekes adattal szolgálnak. Az 1896-os év a letartóztatások szempontjából kimagasló volt, mivel összesen 248 embert vettek őrizetbe a városban. A témával kapcsolatos levéltári források pontos információt nem szolgáltatnak arra vonatkozólag, hogy milyen kihágások következtében ugrott meg ilyen drasztikusan az őrizetbevételek száma. Véleményem szerint ez a magas szám összefüggésben lehet azzal, hogy 1896. május 2. és október 3. között zajlottak a milleniumi ünnepek.³⁶ Ungvár városában is tartottak kisebb ünnepeket, melyekre számos, a megye határain belül és kívül élő emberek is ellátogattak, de nem mindenki azért utazott a városba, hogy részese lehessen az ünnepeknek. A zsebtolvajok és koldusok számára jó alkalmak voltak ezek arra, hogy pénzhez jussanak, ezért a rendőrségnek fokoznia kellett jelenlétüket a város forgalmasabb pontjain. A rendőrség által közölt adatok szerint fellépésük eredményes volt, mivel ebben az évben 94 emberrel többet tartóztattak le, mint az ezt megelőző 1895-ös évben.³⁷

Összefoglalás

A dualizmus korszakában a Magyar Királyság területén két szervezet látta el a rendvédelmi feladatokat. Az ország vidéki területein a Magyar Királyi Csendőrség, amelyet 1881-ben alapítottak és a belügyminiszter irányítása alatt működött.

³³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 998. ügyirat, 12.

³⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 26.

³⁵ KÖVÁRY LÁSZLÓ (1897): *A millenium lefolyásának története*. Budapest; *Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV.* Budapest, 1897. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika (Letöltve: 2020. március 8.), 205.

³⁶ KOCIS ATTILA: A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában. *Aetas*, 2010. 25. évf. 1. sz. 19–20.

³⁷ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 10–11.

Ezzel szemben a városok rendvédelmét a helyi szinten szerveződött városi rendőrség végezte el. Bármilyen, a rendőrséggel kapcsolatos ügyekben az adott település polgármestere és a munkáját segítő városi tanács volt az illetékes. Szabadon dönthettek személyállományi kérdésekben, illetve a testület pénzügyi finanszírozásáról. Így a szervezet feletti irányítás nem a rendvédelemben kompetens emberek kezébe került, ami nehezítette munkájuk sikerességét. Ennek is köszönhetően a rendőrségen belül egyre jobban erősödött a reformokat követők hangja. Az újitások egyik legmarkánsabb képviselője volt Hegedűs Sándor, Gyöngyös városának rendőrkapitánya. Az ő nevéhez fűződött az első összendőrkapitányi kongresszus megszervezése. A rendezvényen az ország valamennyi kapitánya képviseltette magát. A rendezvény keretein belül, több reformcsomagot is elfogadtak a jelenlévők, azonban alkalmazásuk nem történt meg.

Ungvár városának rendvédelmi feladatait a helyi szinten működő rendőrség látta el. A szervezet élén a kapitány állt, munkáját a kapitány helyettes segítette. Levéltári forrásokból kiderül, hogy 1913-ban a város rendvédelmi feladatait – tisztekkel együtt – összesen harmincegy rendőr látta el. Minden a szervezettel kapcsolatos pénzügyi, eszközi és személyállományi kérdésben a polgármesternek, valamint a városi tanácsnak volt döntő szava. Az ungvári városi rendőrség feladatai közé tartozott a rendbontások, csendháborítások megakadályozása. Fellépésük eredményességét jól példázza, hogy sikerült megoldaniuk a bérkocsisok között kialakult dulakodást, illetve megoldották – részben – a kocsmákkal kapcsolatos problémákat is. A rendőrség hatásköre alá tartozott különböző dokumentumok és igazolások kiállítása is a lakosság számára. Így a kapitányhoz kellett fordulnia minden ungvári lakosnak, aki szeretett volna útlevelet vagy cselekdönyvet igényelni. Előfordult, hogy szokatlan ügyekkel is foglalkozniuk kellett. Ilyen volt például Fekete János bordélyház nyitási kísérlete, amelyet elvből akadályozott meg Fazekas Ferenc kapitány. Összegzésként elmondható, hogy bár a városi rendőrség anyagi és személyállományi nehézségekkel küzdött, a rá bízott feladatokat lehetőségeik szerint elvégezték.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, KTÁL)

1. 4. fond Ung vármegye főispánjának az iratai (1943–1919)
2. 6. fond Ungvár rendezett tanácsú város polgármesteri hivatalának iratai (1629–1919)
3. 7. fond Ung vármegye alispánjának az iratai (1854–1919)

Publikált források

1. A községek jogairól és teendőiről. 1886. évi XXII. törvénycikk. 21.§. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-evtorvenyei%3Fkeyword%3D1870.%2520%25C3%25A9vi%2520X.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9nycikk.> (Letöltve: 2020. március 19.)

2. Tisztviselők választásáról: 1886. XXI. t. c. 80.§. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?-docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI> (Letöltve: 2020. március 12.)

Szakirodalom

1. BAJOR TIBOR (2010): *Záhony, a vasút és a vasúti átrakó*. Kézirat. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politikai és Gazdaságtani Doktori Iskola, Pécs.
2. CSAPÓ CSABA (1999): *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*. Budapest.
3. DOROS GÁBOR – MELLY JÓZSEF (1930): *Nemibetegségek kérdése Budapesten, II. rész*. Budapest.
4. ERNYES MIHÁLY (2018): Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. *Rendvédelmi-történelmi Füzetek*, XXVIII. évf. 56. sz.
5. KÖVÁRY LÁSZLÓ (1897): *A millenium lefolyásának története*. Budapest.
6. *Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam IV.* Budapest, 1897. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika (Letöltve: 2020. március 8.)
7. MÉSZÁROS KÁROLY (1861): *Ungvár története, legrégebbi időktől máig*. Pest.
8. PARÁDI JÓZSEF: *A magyar rendvédelem 1867–1914*. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIevf_53sz_033-052.pdf. (Letöltve: 2020. március 5.)
9. TISZA MIKSA (1925): *Magyarország rendőrségének története*. Pécs.
10. TÖTŐS ÁRON: *Bordélyházak és kéjnőtartók a polgárosodó Nagyváradban*. https://socio.hu/uploads/files/2015_1/totos.pdf (Letöltve: 2020. február 10.)

A ruszin és az ukrán népi folklór tragédiái magyar nyelven

Резюме. В Україні русини живуть у Карпатських горах уздовж кордонів Угорщини, Словаччини та Польщі. Русинські та українські балади можна згрупувати у чотири тематичні групи: історичні, розбійницькі, ліричні, родинно-побутові. Ласло Варі Фабіан, угорський поет, перекладач і фольклорист із Закарпаття, ознайомився з русинськими та українськими баладами Закарпаття будучи студентом університету, згодом переклав багато з них угорською мовою. Розпізнавання паралелей і відмінностей робить «трагедії, розказані в піснях», привабливими і для сучасних читачів. Текст з читачем об'єднує «герменевтична дуга». Робота присвячена культурному фоні русинської та української народної балади, систематизації подібностей і відмінностей між ними. Указано на стилістичні цінності балад у перекладах. *Ключові слова:* фольклор, народна балада, русини, українці, угорці, переклад, герменевтика

Rezümé. A ruszinok Ukrajnában a magyar, szlovák, lengyel határvidék mentén, a Kárpátok hegyvidékén élnek. A ruszin és ukrán balladákat négy témakör köré csoportosíthatjuk: történeti tárgyú balladák, betyártörténetek, tragikus szerelemről szóló balladák, családi szerencsétlenségeket és tragédiákat hordozó balladai történetek. Vári Fábián László kárpátaljai magyar költő, műfordító, folklorista, aki a kárpátaljai ruszin és ukrán balladákkal egyetemistaként kezdett ismerkedni, később sokat lefordított közülük magyar nyelvre. A párhuzamok és különbségek felismerése vonzóvá teszi ezeket a „dalban elmondott tragédiákat” a mai olvasók számára is. A „hermeneutikai ív” kapcsolja össze a szöveget és az olvasót. Dolgozatunk a ruszin és ukrán népballadák kulturális hátterével, a hasonlóságok és különbségek rendszerezésével foglalkozik. Rámutat a fordításokban levő stilisztikai értékekre is.

Kulcsszavak: folklór, népballada, ruszinok, ukránok, magyarok, fordítás, hermeneutika

Abstract. Rusyns live in Ukraine, near the Hungarian, Slovakian and Polish borders in the northeastern regions of the Carpathian Mountains. Rusyn and Ukrainian ballads have four big thematic groups: historical ballads, legends of outlaws, tragic love stories and the stories of family calamities or tragedies. Laszlo Vári Fabian, a poet, translator and folklorist from Zakarpattia Oblast started learning more about these folk ballads during his university studies and later he translated several of them into Hungarian. The recognition of the similarities and differences makes these 'folk song tragedies' very attractive for the readers today, too. The 'hermeneutic circle' connects the reader and the story. In this paper we highlight the cultural origin of Rusyn and Ukrainian folk ballads and summarise the similarities and differences between them. We would also like to emphasize the stylistical values of the translations.

Keywords: folklore, folk ballads, Rusyns, Ukrainians, Hungarians, translation, hermeneutics

Vári Fábián László kárpátaljai költő, műfordító, folklorista. A kiváló költő a rendszerváltás után tett szert ismertségre szülőföldjén és az anyaországban. Bizonyítja ezt a kilencvenes évek óta elnyert díjak és kitüntetések sora. Ilyenek a Kossuth-díj, a József Attila-díj, a Balassi Bálint-émlékkard, a Magyarország Babérkoszorúja-díj, s további számos művészetért kapott kitüntetés. Költészetének méltatására itt nincs elég hely, ezért csak egyetlen autentikus véleményt idézünk: „A közösségi felelősségérzéstől és felelősségtudattól áthatott klasszikus magyar

* Доктор філологічних наук, професор емерит, Інститут мовознавства та літератури, Ніредьгазький університет. * DSc, a nyelvtudományok doktora, professor emeritus, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyházi Egyetem. * D.Sc. in Philology, professor emeritus, Institute of Linguistics and Literature, University of Nyíregyháza. E-mail: csjonase@gmail.com

költészet egyéni karakterű, jellegzetesen kárpátaljai magyar sorsjegyű folytatása Vári Fábián László művészete. Verseiben a történelem, a folklór és az irodalom emberi teljességet igénylő, egyéni és közösségi sorskérdésekkel minden időben nyíltan szembenéző alakjai alapozzák meg a jelenkor problémáival való sajátos karakterű, összetett és mély számvetést. Művei maradéktalanul tanúsítják annak a szándékának eredményét, hogy a tudat mélyebb szintjein megvalósuló magasabb rendű gondolkodás hordozói legyenek. Együtt él bennük az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága. Költői világának különleges színét a mély történelmi tudással és a folklór emberi teljességet őrző gazdagságával szembesített mai sorslátás adja. Művészetének megkülönböztető értéke a magyarságért érzett történelmi és jelenkori felelősség művészi megnyilatkozása. Magyarságunk kórképét kénytelen megrajzolni, de szemlélete szellemi és erkölcsi erőt sugároz, igaz értékekről tesz tanúságot...” – írta róla Görömbei András, a fiatalon elhunyt akadémikus irodalomtörténész (Görömbei 2010).

Vári Fábián László neve összekapcsolódik Kárpátalja sokat gyötört népeinek gazdag múltú és reménységekből merítkező jelen életével. Ezek között tartjuk számon a ruszinokat is. A *Kakukknővér* című balladaskötet hetvenhat ruszin és ukrán népballadát kínál a magyar olvasóknak (Vári 2019). A ruszinok Ukrajnában a magyar, a szlovák és a lengyel határvidék mentén, a Kárpátok hegyvidékén élnek, s nemcsak Rákóczi fejedelem leghűségesebb népét jelentették a tizenharmadik században, de azóta is barátságban, közös megpróbáltatásokat és örömeiket vállalva osztják meg a magyarokkal dolgos hétköznapijait. A hétköznapi ereje a múltban gyökerezik. Hagyományaink bennünk és utódaink zsigereiben élnek, amíg az ősi történetek végképp feledésbe nem merülnek. A magyar folklór kiváló ismerője, Voigt Vilmos sokoldalúan elemezte a népek múltját feldolgozó balladákat (Voigt 1975). A *Kakukknővér* kötet ezt a sort gazdagítja. Vári Fábián László nemcsak lefordította a szívéhez közelálló legszebb balladatermést, hanem kommentálta is kötetében.

Vári Fábián László 2019-ben nem először nyúl a ruszin és ukrán nép balladaterméséhez. Már a kilencvenes évektől foglalkoztatta a gyűjtésük. A *Világtalan csillag* (2003) című, válogatott verseket, műfordításokat és saját gyűjtésű kárpátaljai ruszin népballadák magyar fordítását közreadó kötete is ékes bizonyítéka ennek.

A kakukknővér hetvenhat balladája tematikusan csoportosítva elsőként a „Szerelem, házasság” keretbe foglalhatók. Huszonkilenc versebe foglalt epikus történet jeleníti meg a hétköznapiak fájdalmait, félelmeit, gondjait, örömeit. A második blokk tíz balladája a *Varázslat, rontás* címet kapta. A következő gondolatkör a *Családi konfliktusok, tragédiák* huszonhat dalba kíváncsozó megvallását adja. A *Háború* témakörből hét alkotás került a kötetbe. A *Betyárság* című zárófejezet négy balladával ismerteti meg az olvasót.

1. kép **Vári Fábián László A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada című könyvének borítója**

Forrás: VÁRI FÁBIÁN 2019

1. A ballada és a balladaforma

A ballada – Greguss Ágost sokat idézett meghatározása szerint – „*tragédia dalban elbeszélve*”. Ha értjük, mit jelent ez a három szó, azt is tudjuk, mi a ballada. Nem sorolható be egyértelműen egyik műnembe (líra, dráma, epika) sem, de mindhárom sajátosságait viseli. Goethe őstojásnak nevezte, úgy gondolta, a balladából alakult ki a három műnem.

A balladaformának nincs köze a balladához, kivéve a nevét, ami ugyanaz. Megkülönböztetésül a balladaformát néha úgy emlegetik, hogy ballade. Mind a két elnevezés a francia ballada, azaz tánc, táncdal szóból ered, régen ugyanis ezeket a műveket énekelték, és néha táncoltak is a dallamra.

A balladaformával a legtöbben akkor találkoznak először, amikor Villon verseivel ismerkednek a középiskolában.

A verssorok és a rímelés jellegzetessége adja a felismerhetőség alapját: 3x8 sor, az ajánlás 4 soros. A strófa rímképlete: a b a b b c b c; a refréné: b c b c (vö. Fazekas 2003). Példaként vessünk egy pillantást Villon egy ismert balladájának részletére:

Francois Villon: Kérdések kérdése (Ballade des menus propos)

Tudom, mitől döglök a légy.
 Tudom, ki hord rongyot, ki selymet.
 Tudom, mi csúnya és mi szép.
 Tudom, melyik fa mit teremhet;
 Tudom, melyik mily nedvet enged.
 Tudom, minden mögött van ok.
 Tudom, ki dolgozik, ki tesped.
 Csak azt nem tudom: ki vagyok?

(1. vsz.)

Ajánlás

Tudom, amit kell tudni, Herceg!
 Tudom, mi rozsdás, mi ragyog.
 Tudom, hogy egyszer eltemetnek.
 Csak azt nem tudom: ki vagyok?

(Fordította: Mészöly Dezső)

A ruszin balladák formája, a *kolomejka*. A Kárpát-ukrajnai ruszinok és az ukránok legjellemzőbb, kör- és páros táncokat magában foglaló tánckategóriája, melyhez a jellegzetes, ún. kolomejka-dallamok kapcsolódnak. Élénk tempójú, 2/4-es ütemű dallam. Nevét a Kolomija, Kolomea földrajzi névvel hozzák kapcsolatba vagy a kóló, körtánc elnevezésből származtatják. Bartók a kolomejkát a hangszeres verbunkos zene egyik gyökerének tekintette. Ritmusa: ti-ti-ti-ti/ ti-ti-ti-ti/ ti-ti-ti-ti/ tá-tá. (Ilyen pl. a magyar *A csikósok, a gulyások kék lajbiba' járnak* vagy az *Elvesztettem zsebkendőmet...*)

A CSIKÓSOK, A GULYÁSOK

kék lajbiba' járnak.
 Azok élik világukat,
 kik párosan hálnak.

ELVESZTETTEM ZSEBKENDŐMET,

Szidott anyám érte.
 Aki nékem megtalálja,
 Csókot adok érte

2. A népballadák tematikája

Ha a néprajztudomány klasszikusait olvassuk, a magyar szakírókkal egybeesően arra a megállapításra jutunk, hogy a balladák sokkal régebbi eredetűek, mint ahogy a gyűjtés időpontja megtörténik. A magyar népballadák a XIX. században kerültek a figyelem középpontjába, amikor a nemzeti öntudatra ébredés egyik forrásaként nemcsak a folkloristák, de a szépirodalom művelői, a költők is e műfaj felé fordultak. A magyar olvasónak óhatatlanul Arany balladáinak párhuzama ötlik fel a ruszin és ukrán verseket olvasva.

Arany János eleinte a magyar népköltés tanulmányozásával igyekezett megközelíteni a balladai ideált. Később, közvetlenül a szabadságharc után, a skót epikai dalok felé fordult, az angol-skót népköltési gyűjteményekből sokat tanult: nemcsak a tragikus tárgyak és indítékok hatottak rá, hanem a szerkezeti sajátosságok, az előadás formái és a lelki élet vívódásának rajzai is. A drámai erejű párbeszédre a skót balladákban fényes mintákat talált, a bűn és bűnhődés legkülönbözőbb eseteit szemlélhette bennük, csodálhatta a tragikus felfogás zordonságát. Nála a magyar irodalom befogadóiként megfigyelhetjük azt, amivel a ruszin balladákban is szembesülünk: hogyan kell a mesét tömören elmondani, a reális megfigyeléseket sejtelmes elemekkel keverni, a legnehezebb szerkezeti problémákat megoldani, a visszatetsző témákat az előadás művészetével költőivé varázsolni. A hangulatteremtés, lélekfestés, tragikus erő és költői nyelv e remekeiben a lírai, epikai és drámai elemek bámulatos összhangban olvadnak össze. Vári Fábián László a kötet előszavába megjelöli azokat a forrásokat, ruszin és ukrán balladagyűjteményeket, amelyekből válogatását összeállította. Ezek között kiemelkedik a Lintur-gyűjtemény, Petro Lintur professzor 1950–60-as években kiadott munkái a rendszerbe szedett balladai és rituális költészet köréből (Lintur 1966).

A balladákat négy témakör köré csoportosíthatjuk:

- **történelmi** tárgyú balladák;
- **betyártörténetek**;
- **tragikus szerelemről** szóló balladák;
- **családi szerencsétlenségeket** és tragédiákat hordozó balladai történetek.

Vári Fábián László először a helyi ruszin balladákkal is kezdett ismerkedni, ezeket fordította le magyar nyelvre. Vári Fábián László olyan mélyen belemerült a balladavilág kutatásába, hogy a Debreceni Egyetemen védett doktori disszertációját is a magyar és a ruszin népballadák összehasonlító vizsgálata témakörben írta és védte meg Újváry Zoltánnál 2007-ben (Vári 2007).

2.1. Háborús történetek

Vári Fábián balladaskötetének első darabja, a Stefán vajda poétikailag máris nagy hatással van a magyar olvasóra. Idézzük ide az első strófát:

– Duna, széles Duna,
mért háborogsz folyton?
– Hogyne háborognék,
hogyne zavarognék?
Medrembe jéghideg
források fakadnak,
vizemnek legmélyén
fehér harcsa verdes,
partjaim hosszában
hadak készülődnek.

(Vári Fábián László: *A kakukknővér*, 11.)

A bánatos szűz és Stefán vajda története a középkori magyar balladákkal mutat rokonságot. A szövegépítkezés tömörsége, a figyelemirányítás költői eszközei: a kérdésfeltevés, a párhuzamos struktúrák, a szóképek, poétikai alakzatok, az ismétlés, s különösen az archaizált nyelvezet visszaviszi az olvasót a törökökkel, tatárokkal küzdő seregek harcosainak világába, ahol a szülői bánat vagy a szerelem ugyanúgy fellángolt, mint a békés hétköznapiakban.

Hegyek, völgyek megindultak,
hegyek, völgyek megindultak,
törökök a tatárokkal
hódító hadba vonultak.

Elől arab telivéren
császár fia megy a tűzbe,
kard villog a jobb kezében,
és egy szív a kardra tűzve.

Ama szívből vér patakzik,
a patakból folyó támad,
folyó felett zord fenyőszál,
tetejében varjú kárál,
olyan keservesen, mintha
Iván öreg anyja sírna.

(Vári Fábrián László: *A kakukknővér*; 183.)

2.2. Szerelmi tragédiák, szeretőgyilkosok

A természettel folytatott naponkénti küzdelem, a babonaság, a varázslás felé lökte a régi kultúrák népeit. A rontás célja rendszerint a szerelmi hódítás, de a boszszuállás is. A családon belül az anyós és a meny rossz viszonya, a hűtlen szerető megbüntetése különféle praktikákkal történik: a csúszómászók testnedvei, a kígyóméreg, a vad mérgező növények pogácsába sütése, s a rontás egyaránt ismert módzatok voltak:

Mondd meg nekem, szép Maruszja,
mért tetted ezt vélem?
Nem készültem a halálra,
hisz még alig éltem.

Hisz én neked, barna legény,
semmit se ártottam,
szombat este a kapuban
két pogácsát adtam.

Az egyiknek tésztájába
kerti rutát tettem,
a másikba kicsi, mérges
kígyócskát sütöttem.

[...]

Amikor Ivánt temették,
 Maruszját elfogták,
 lovak farkához kötötték,
 széjjelszakították.

(Vári Fábián László: *A kakukknővér*, 96–97.)

2.3. Betyártörténetek

A magyar olvasónak különösen érdekes a betyárvilág megjelenítése. Nem véletlen, hiszen a XIX. század első felének magyar betyárjai, Rózsa Sándor, Sobri Jóska, a mátészalkai Gacsaj Pesta a nagy realista írókat, költőket, Aranyt, Móricz Zsigmondot is tollforgatásra indították. A betyárvilág nálunk a szabadságharccal is összefügg, hiszen Rózsa Sándor Kossuth seregében betyár csapatot is szervezett. De alapvetően, tudjuk jól, bűnözők, tolvajok voltak mindannyian, akik tömlőben, akasztófán végezték:

Zavaros a patak habja,
 Jancsi kezét mosogatja.
 Hej, te betyár, mi lett veled,
 mitől véres a jobb kezéd?

meglőttem a gerlicémet,
 legkedvesebb szeretőmet.

[...]

Most van a nap lemenőben,
 mit látsz Jancsi, a mezőben?
 Nincs ott, csak egy akasztófa,
 készen már a hurok rajta.

(Vári Fábián László: *A kakukknővér*, 202.)

2.3.1. A betyárok

A betyárvilág főszereplőit a folklórkutatás szerint csoportokba sorolhatjuk.

A **kéményleső betyár** – a betyárok legalja. Sem bátorsággal, sem hírnévvel nem rendelkezik. Rendszerint sikeresebb társai mögött meghúzódva „eltartatja magát”. Megtűrik, de nem kedvelik.

A **szalmabetyár** – folyamatos menekülésben, „szalmán” van. Bújtatói első sorban kanászok és csűrhések.

A **kapcabetyár** – a betyártársadalom olyan rétege, aki nem válogat a javak között. Bármire ráteszi a kezét. Pásztorokkal parolázik.

A **futóbetyár** – a betyárok arisztokráciája. Folyamatosan változtatja a helyét, de állandó búvóhelyei is vannak. Nem engedi, hogy igazságos hírnevét bárki csorbítsa. Nyíltan is fellép, s vállalja tetteit. Nem „piszkítja” kezét ócskaságokkal. Pénz, arany, ló, marha eltulajdonításában vesz részt. Sokszor előre bejelenti,

hogy mit fog tenni. A zsákmány jelentős részét „visszaforgatja”. Bűjtatóit, szere-tőit éppúgy támogatja, mint az özvegyek gyermekeit vagy a katonának ragadott férfiak családját. „Fekete híru” emberrel nem áll szóba. Támogatói a csikósok, gulyások, pásztorok közül kerülnek ki. Magát is a pásztortársadalom tagjának tartja. Nem lesz elsőre mindenki futóbetyár. Néhány erős személyiségű kivételtől eltekintve a „betyárfejlődés” állomásain évek alatt érik be a „nép kedvence”. Ko-rai időszakában Rózsa Sándort is, mint kapcabetyárt tartották számon, de néhány év múlva már így összegezte saját sorsát: „Most csak ilyen futó betyár vagyok, de azért szabad embör” (Vö. Vukics 2003).

2.3.2. A magyar betyárok társai a Kárpátokban

A magyar betyárok társai ott vannak a ruszin, ukrán, szlovák, sőt lengyel folk-lórban is. Ilyen Jánosik György alakja. Mivel a neve hasonlít a János becézésé-re, a Jánoskára, ezért magyar nyelvi környezetben Jancsikának is hívták. Juraj Janusik (Janosik György), a szlovákok betyárja, akiről az alábbi ballada szüle-tett (vö. Botto 2020).

Jan Botto: Smrt' Jánošíkova (szlovák nyelven)

Padá rosa, padá za bieleho rána,
plačúci paholček ovečky zaháňa:
Dolu, ovce, dolu, dolu dolinami,
veď už viac Jánošík nepôjde za vami!
Dolu, kozy, dolu z tej vysokej skaly,
veď vám už tí páni Janička zlapali!
Zlapali, zlapali s'ta vtáčka na lepe,
keď valašku zamkli sedem dvermi v sklepe.
A jeho obstali i zhora i zdola,
s'ta tie čierne vrany bieleho sokola.

(1862)

Jánošík halála (magyar fordításban)

Harmatja száll fényes hajnalban az égnek,
sírdogáló pásztor nyája mögött lépked:
Ballagjunk, juhocskák, lefelé a völgybe,
nem jön már Jánošík, messze ment örökre.
Szökjetek a mélybe, ti, köszáli zergék,
Jankót a nagyurak régen leteperték,
úgy fogták el, mint a lépre csalt madárkát,
mikor a fokosát hét zár mögé zárták,
körülfogták csellel, vadul rárohantak,
hófehér sólyomra a fekete varjak.

(Farkas Jenő fordítása)

Vári Fábián László gyűjtésében is megjelenik Jancsi betyár figurája:

A gyilkos betyár

Zavaros a patak habja,
Jancsi kezét mosogatja.
Hej, te betyár, mi lett veled,
mitől véres a jobb kezed?

meglőttem a gerlicémet,
legkedvesebb szeretőmet.

[...]

Most van a nap lemenőben,
mit látsz Jancsi, a mezőben?
Nincs ott, csak egy akasztófa,
készen már a hurok rajta.

(Vári Fábián László: *A kakukknővér*, 202.)

2.4. Családi tragédiák. A férjhez kényszerített lány, a gonosz anyós

A családi tragédiák között a betyárokkal kötött kényszerházasság is szerepel:

A férjhez kényszerített lány

Zöld mezőben jávorfácska,
ott szánt egy ökrével Áncja.
Dél sincsen még, sok a híja,
édesanyja máris hívja.

– Férjhez adtalak, virágom,
alig hittem, máris bánom.
Jancsi lesz életed párja,
a hegyek híres zsvánja.

(Lintur gyűjtéséből, 1942)

A kegyetlen anyós elől madárrá változva menekülő fiatalasszony kakukk képében tér vissza párjához. A férj azonban nem ismeri fel és anyja parancsára megöli a kakukknővért. A menekülő feleség így könyörög:

A gonosz anyós

Ahogy voltam, elindultam,
Duna partjáig jutottam,
ottan térdre ereszkedtem,
s jó atyámhoz könyörögtem:

– Uramatyám, én Istenem,
madárszívet adjál nekem,
hogy kakukkmadárrá váljak,
széles Duna fölött szálljak

(Vári Fábián László: *A kakukknővér*, 132.)

3. *Tematikus hasonlóság és topográfiai, lexikai különbségség*

Azt gondolhatnánk, hogy nincs semmi különbség a magyar, a ruszin és az ukrán népballadák között, hiszen ezek az archaizált, népdalokhoz hasonló poétikus szövegek akár a mi falusi világunkban is keletkezhettek volna. Valóban, az alaphelyzetek, a konfliktusok és tragikus végkifejleteik az európai népeknél hasonlóak. Ám a helyszín, a tárgyi világ és a nevek birodalma sajátos atmoszférát teremt: a Dnyeper, a Feketehegy, a Kárpátok, Prága, ahova kereskedni járnak, más világokat rajzol meg. A Duna sem a magyar Duna, hanem a folyó haragos, fekete-tengeri deltát képező torkolata. A kötet címadó balladájában, a *Kakukknővérben* a gonosz anyós elől menekülő fiatalasszony a Duna deltájában könyörög Istenhez.

Az állatok, a madarak is mások. Nem fecskék, galambok, hanem kakukk, varjú, hideghez szokott állatok népesítik be a teret. A növényvilág a nyírfa, jávorfácska, fenyőerdő képében jelenik meg. A dallamosan csengő keresztnevek között a Jancsi, János mellett Maruszja, Katerina, Galjutina, Iván, Román, Stefán teszi helyi színezetűvé a történeteket. A háborús témák a török fogságról, kozák katona haláláról, az őt sirató anyák, szeretők bánatáról szólnak.

A nyelvi stílussteremtés gyökerei, mint ahogy az emberi tragédiák, s a hiedelmek ősisége közös kultúraszemiotikai alapokat képeznek. Kirajzolódik a balladából egy régi világ nyomokban mindmáig kiható szociokulturális háttere. A patriarchális családfelépítés, a távol levő fia tudtán kívül kegyetlenkedő anyós hatalma, a titkolt szerelmi viszonyok, a kierőszakolt házasság, a harcban edzett férfiak lelki sérülékenysége, a nők praktikái stb.

Érzékelhető, hogy népeink folklórjában s ezen belül népballada-költészetében számos érintkezési felület található, s ezeken keresztül a több évszázados együttélés törvényszerűségei által szabályozva oda-vissza csörgedezve hozzák és viszik az értékeket a két kultúra felszíni és bűvópatakjai.

3.1. *Topográfiai és névtani különbségek*

Topográfia:

- a **Duna** – a ruszin és ukrán balladákban a **Duna-deltát** jelenti;
- a **Tisza** – itt kis hegyi folyó;
- **Prága, Krakkó** – a távoli világot jelentő nagyváros nem **Bécs**, mint Magyarországon;
- a **hegyek, várak** a Kárpátok **keleti, déli** csúcsait, az ukrán határőr vidéket jelölik meg.

Névadás:

- Bár vannak magyar keresztnevek is, de több a **Maruszja, Katerina, Gavrila, Iván** stb. megnevezés.

3.2. *Magyar-ruszin lexikális érintkezések*

A ruszin és az ukrán balladákban, ha mértékkel is, de szépen kimutathatóak az élet legkülönbözőbb területeiről kölcsönvett magyar szavak, mint pl.:

Katona – „*Ide szinok u katune*” (Megy a fiam katonának).

Sarkantyú – „*Huszari v sarkanykovi*” (A huszárok sarkantyúkkal) és hasonlók.

4. Összegzés. Hermeneutikai ív és interdiszkurzivitás

A múlt század 60-as 70-es éveiben az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén a hallgatók azt a feladatot kapták, hogy gyűjtsék fel a még élő idős emberektől a helyi népköltészet, néprajz és népszokások, köztük a népballadák csak arra a vidékre jellemző elemeit. Így indult el egy folyamat, amelynek köszönhetően azt mondhatjuk, szinte 90 százalékban ismerjük a kárpátaljai magyar folklórirodalmat.

A több mint négy évtizeddel ezelőtt elvégzett gyűjtőmunka egyik leglelkesebb tagja Vári Fábián László volt, aki magyar szakos diákként került közel a balladákhoz, s ma már a legismertebb néprajzi gyűjtőként jegyzi nemcsak Kárpátalján, de a magyarok lakta nemzetrészekben belül is. A *Vannak ringó bölcsők* c. balladagyűjteménye már három kiadást megért (Vári 2012). A kötet húsz archaikus és mai keletű népballadát tartalmaz.

„A kárpátaljai magyar népballadákkal és általában a magyar népballadakinccsel is viszonylag sokat foglalkoztam, így hozta magát a lehetőség, hogy belenézzek az ukrán, a ruszin népköltészetbe is. S mivel ez a két nép – a kárpátaljai ruszinok és magyarok – az évszázadok folyamán együtt élt, a történelmükben sok közös van, így feltételeztem, hogy kell legyen átfedés a balladákban is, amit jól gondoltam, hiszen sok hasonlóság van. A balladai történetek közül körülbelül húsz olyan van, amely teljesen átfedi egymást. A népballada nyelvezetét nagyon alaposan megismertem a fordítások során, s a balladai hangulatot szerettem volna visszaadni” – vallja Vári Fábián László (vö. Vári 2007). A ruszin és ukrán népballadák fordításával hiánypótló szolgálatot tett Vári Fábián László.

Vári Fábián László ruszin és ukrán népballada-fordításai kapcsán a gyakorlatban is bizonyítást nyer, hogy a fordítás befogadásesztétikai, hermeneutikai reflexió, minthogy maga a hermeneutika is egyfajta interpretáció, a rejtett jelentések, gondolatok világossá tétele. A fordításban a „hermeneutikai ívnek” kell lerövidülnie. A fordítónak a lehetségesig minimaliznia kell azt a távolságot, amely az eredeti mű kulturális-egzisztenciális szituációja és a célnyelvi interpretáció szituációja között fellelhető. A fordítás olvasói befogadása maga nem más, mint az interpretáció interpretációja, azaz további másodlagos interpretációs cselekvés.

Az interdiszkurzivitást a hermeneutika mint a szövegfeldolgozás integráló hiperkategóriáját értelmezi. A terminus szövegértelmű bevezetése a francia *discours* szóból ered, amely a beszédet, a beszédcselekvést az extralingvisztikai, szociokulturális, pszichológiai stb. összetevőivel együtt láttatja. A szöveget olyan eseménysorozat mozzanataként fogja fel, amely a résztvevők részéről célirányos szociális cselekvésben jön létre. Az interdiszkurzivitás hiperkategória

jellegét a különböző diskurzusok, vagyis a szövegre vonatkozó különböző ismeretek és gyakorlati alkalmazások kereszteződéseinek eredményeként nyeri el (vö. Гордиевский 2006). Ezt igyekeztünk bemutatni, amikor körbejártuk a ruszin és az ukrán balladák magyar nyelvű csokrát Vári Fábián László tolmácsolásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BOTTO, JÁN: *Jánošík halála* (Smrt' Jánošíkova in Hungarian). https://www.babelmatrix.org/index.php?page=work&tran_id=4123 (Letöltve: 2020. február 1.)
2. Fazekas enciklopédia 2003. http://enciklopedia.fazekas.hu/verstan/Ballada_mint_versforma.htm (Letöltve: 2020. február 1.)
3. GÖRÖMBEI ANDRÁS: Jég és korbács: Vári Fábián László könyve. *Tiszatáj*, 2010. 64. évf. 11. sz. 77–82.
4. LINTUR, PETRO (1959): *Narodni baladi Zakarpatyja*. Lviv.
5. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (2012): *Vannak ringó bölcsők*. Ungvár–Budapest.
6. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (2019): *A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada*. Budapest.
7. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *A magyar és a ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata*. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/118050/ertekezes_fabian%20laszlo-t.pdf?sequence=6&isAllowed=y (Letöltve: 2020. február 1.)
8. VOIGT VILMOS: A magyar hősepika összehasonlító kutatási problémái. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. 8. köt. 237–260.
9. VUKICS FERENC (2003): *A magyar harcművészet története*. Budapest.
10. ГОРДИЕВСКИЙ А. А.: Категория интердискурсивности в научно-дидактическом тексте. <http://www.tmnlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/10.02.20/505.pdf> (Letöltve: 2020. február 1.)

Endre Adys Beziehung zur altungarischen Glaubenswelt

Резюме. Стаття присвячена малознайомому виміру поезії Ендре Аді – зв'язкам поета з древніми угорськими віруваннями. Світ угорських народних вірувань зберіг ті елементи, які в поетичному світі Е.Аді стали символами й поєднують ліричного героя з універсумом. Носієм цього світу вірувань є село, у випадку нашого поета – Ерміндсент. Через аналіз фольклору регіону Сіладышаг ми інтерпретували картини віршів, звернувши окрему увагу на пов'язані з постаттю поета мотиви про шаманів і чаклунів.

Ключові слова: Ендре Аді, народні вірування, село, символізм, шаман

Rezümé. A tanulmány Ady Endre költészetének egy viszonylag kevésbé ismert dimenziójával, a költőnek az ősi magyar hitvilághoz való kapcsolatával foglalkozik. A magyar népi hiedelemvilág őrizte meg azokat az elemeket, amelyek Ady költészetében szimbólumokká válnak, és a lírai ént az univerzumhoz kapcsolják. E hiedelemvilág hordozója a falu, Ady esetében Érmindszent. A szilágysági folklór vizsgálatán keresztül jutunk el a versek képeinek magyarázatához, különös tekintettel a költő személyéhez kapcsolható táltos-motívumkörhöz.

Kulcsszavak: Ady Endre, népi hiedelemvilág, falu, szimbólum, táltos

Abstract. Die Studie befasst sich mit einer relativ wenig bekannten Dimension von Endre Adys Gedichten, der Beziehung des Dichters mit der altungarischen Glaubenswelt. Die Welt des ungarischen Volksglaubens hat die Elemente aufbewahrt, die in Adys Gedichten zu Symbolen werden und das lyrische Selbst mit dem Universum verbinden. Der Träger dieser Glaubenswelt ist das Dorf, im Falle von Ady ist es Érmindszent. Durch das Studium der Folklore von Szilágyság kommen wir zur Erklärung der Bilder der Gedichte, mit besonderer Rücksicht auf den „táltos“-Motivkreis, der mit der Person des Dichters verbunden werden kann.

Schlüsselwörter: Endre Ady, Volksglaubenswelt, Dorf, Symbol, táltos

Einführung

In der riesigen Fachliteratur von Endre Ady kann man oft über seine Sensibilität gegenüber den politischen Fragen lesen; darüber, dass er in Europa umherreisend eine grosse Lebenserfahrung erworben hat, dass er die zeitgenössische und frühere ungarische und westliche Kultur, die modernen philosophischen Strömungen gut gekannt, und eine wohl fundierte klassische Bildung gehabt hat. Der Dichter reagierte auf die aktuellen politischen und kulturellen Ereignisse, auf die wissenschaftlichen Ergebnisse, und verewigte auch seine persönlichen Erlebnisse. Relativ selten wird aber der Teil seiner Kenntnisse erwähnt, den er weder aus Büchern noch während seiner Reisen in Europa geschaffen hat, und mit dem er alleine unter den Dichtern seiner Zeit steht. Endre Ady kannte die altungarische Glaubenswelt. Diese Kenntnis stammte aus seiner Kindheit. Beweise dafür lassen sich vor allem in Adys lyrischen Werken finden.

Der Träger der ungarischen volkstümlichen Glaubenswelt ist das Dorf – woher auch Endre Ady stammte – und dessen Bewohner, das Bauerntum. Die Bauern-

* Доктор філософії у галузі гуманітарних наук, старший викладач, Інститут гуманітарних наук, Факультет економічних і суспільних наук, Угорський університет сільського господарства та біологічних наук. * PhD, adjunktus, Humántudományi Intézet, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. * Ph.D. in Literary and Cultural Studies, assistant professor, Institute of Human Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: koltadora@gmail.com

kultur und deren Weltbild sind autark, sie selbst müssen Antworten auf alle Fragen finden. Rationale und irrationale Elemente, deren Einheit auf alles wirkt: auf die religiöse Weltanschauung, das gesellschaftliche Leben, die wirtschaftliche Tätigkeit, die Sitten und Gebräuche, werden verschmolzen.

In dieser Welt lebte auch Adys Landjunker-Familie. Ady ist in Érmindszent, im Komitat Szilágy geboren. (Szilágy lag in Ostungarn, heute gehört es zu Rumänien.) Die Einwohner der meisten Dörfer in Szilágy waren kleinadliger Abstammung. Ihre Vorfahren verarmten in der zweiten Hälfte der 19. Jahrhunderts, ihre Lebensweise war der Bauer ähnlich. Auch Adys Vater betrieb Ackerbau. Das Dorf war sehr isoliert, zurückgeblieben, darüber schrieb auch der Dichter: "Érmindszent ist ein Dorf im Komitat Szilágy, ... dann kommt die Mandschurei. Seit zwanzig Jahren ist es uns nämlich versprochen, dass ein Steinweg gebaut wird, aber Meeraugen machen auch noch heute Ausflüge auf unseren pfützigen Straßen." Diese Gegend ist "die unverändertste Ecke der Welt. Auch in China erneuern sich der Mensch, die Seele, die Welt, aber die Menschen in einigen Dörfern der Szilágyság leben auch noch heute so wie vor sechshundert Jahren."¹

Nach Hause aufs Dorf

Es legt die Stirne nicht in Falten,
so gnädig nahm kein Dorf den alten,
entlaufenen Sünder auf.

Es wob für mich ein Spinngewebe,
wenn ich, darin verstrickt, zugebe
die Schuld, wird mir verzeihn.

Ich bin ein Ketzer, ein Verschwender,
doch unzerreissbar sind die Bänder,
mein Dorf ruft mich zurück.

Als sah es mich im Hemdchen wieder
verzeiht es mir die müden Glieder,
lacht mir ins Bleichgesicht.

Und spricht: "Mein Kind, hier sollst du weilen,
hier herrscht die Ruh, die wird dich heilen,
nimm meinen starken Arm".

Ich lass mich streicheln, lass mich wiegen,
von seiner Urkraft mich besiegen,
mein Herz schlägt wieder ruhig.

Die Mutter züchtigt so den Kleinen,
lässt ihn dann in den Schlaf sich weinen –
so sei mein ewiger Schlaf.

/Nach Hause aufs Dorf – Hazamegyek a falumba/²

¹ ADY, ENDRE (1977 a): *Életem nyitott könyve*. [Das offene Buch meines Lebens.] Budapest. 42.

² ADY, ENDRE (1977 b): *Gedichte*. Budapest. 50.

Dank dieser Abgeschlossenheit von der Welt konnte die Gegend die ungarische Folklore in ihren reinen, ursprünglichen Formen bewahren; diese Tatsache wurde erst in den letzten Jahrzehnten ersichtlich. Die Ethnologen sind der Meinung, dass diese Region die ehemaligen Eigenschaften der ungarischen Volkskunst am besten wiedergibt. Wegen seiner Unnahbarkeit – und trotz seiner äusserst interessanten ethnographischen Verhältnisse – hat sich niemand bis jetzt mit dem Szilágyság eingehend beschäftigt.³

Aus den Erscheinungsformen der materiellen Volkskunst liess sich auf eine archaische Kultur schliessen. Z.B. kann man im Szilágyság noch alte Häuser finden, die mit in die Erde gesteckten Stützen errichtet wurden, oder Grabhölzer, nach der Tradition eines uralten gemeinschaftlichen Zeichensystems geschnitzt, oder das Motiv des Lebensbaums in der Stickerei. Während der Sammlung kam auch eine sehr reiche geistige Kultur zum Vorschein, mehr als eintausend Volkslieder wurden in dieser Gegend registriert. Nach der Meinung der Forscher ist es auffällig, wie gerne die hier lebenden Menschen singen.⁴ Sie sangen aber nicht nur, sondern erzählten auch gerne, wie Ady in seinen autobiographischen Werken beschrieb: "Frau Mózes... Als junge, starke, gute Bauernfrau war sie meine trockene Amme... Frau Mózes sass an meinem Bett, erzählte und sang, bis ich einschlief. Seitdem, oh, sind die Märchen und Gedichte mein Verderben."⁵ Die Märchen, die bedeutendsten Werke des Bauerntums, waren durch die volkstümliche Glaubenswelt umwoben. Für das Kind Endre Ady bedeutete das Märchen ein prägendes Moment. Er schrieb darüber sowohl in seiner Prosa als auch in den Gedichten: "Immer mag ich Schatten und Märchen" (Das Märchen ist gestorben – A mese meghalt). Sein Gedicht "Märchenjanos" (A mesebeli János) wird in Heinz Kahlaus Übersetzung zitiert:

Not in ferner Stadt. So renne!
Ringen musst du mit dem Tode!
Ringe Janos, Janos renne!

Königssöhne, voll Entsetzen,
liessen ihre Mäntel liegen.
Renn, ist deiner auch in Fetzen!

Willst du die Prinzessin finden,
die Prinzessin aus dem Märchen,
musst du Drachen überwinden!

³ KÓS, KÁROLY – SZENTIMREI, JUDIT – NAGY, JENŐ (1974): Szilágysági magyar népművészet. [Die ungarische Volkskunst der Szilágyság] Bukarest. 5.

⁴ ALMÁSI, ISTVÁN (Hg., 1977): Szilágysági magyar népzene. [Die ungarische Volksmusik der Szilágyság] Bukarest. 10–11.

⁵ ADY 1977 (a). 56.

NUR das Märchen, NUR das Fluchen
haben unsren Mut gerettet.
Solche "NURE" musst du suchen.

Bist so lang herumgezogen,
musstest mancherlei erfahren,
durftest schuften, warst betrogen.

Musst es immer weiter wagen,
denn dazu bist du geboren,
trugst es und du wirst es tragen.

Oder willst du lahm, gebrochen,
auf der alten Sünde hocken,
die du selber mit verbochen?

In der Kampfbahn ist dein Posten,
sollte dich der Kampf ums Leben
auch das eigne Leben kosten!

Zuflucht hast du hier genommen,
warst ein fremder unter Fremden.
Sput dich Janos! Du musst kommen!

Die Prinzessin lebt in Märchen,
aber nichts ist so lebendig!
Krümmt den Märchen nie ein Härchen!

Not ist in der Stadt, so renne!
Ringe mit dem Tode Janos!
Ringe, Janos! Janos, renne!⁶

Neben den religiösen Erlebnissen hat Ady die mythische Geschichte, die Legenden seines Dorfes in sich gesammelt. Sein grundsätzliches Erlebnis war die Angst, die die seltsamen Geschichten der mütterlichen Verwandtschaft, der Aberglauben des Dorfes und die Nachbarschaft des Friedhofs hervorriefen. Dieses, aus der Kindheit stammende Gefühl ist ein zurückkehrendes Motiv von Adys Werken. Die übernatürlichen Wesen (Feen, Riesen, Elfen, Gespenster) tauchen in den Werken auf, und es ist nicht schwierig, Analogien zwischen den autobiographischen Elementen und den Gedichtmotiven zu finden: "Ich hatte Angst vor dem nahen Friedhof im Dorfe meiner Kindheit, und ich sah im Dunklen immer meine bleichen, toten Schatten-Verwandten durch die Haustür hineinschleichen."⁷

⁶ ADY 1977 (b). 138.

⁷ ADY 1977 (a). 62–63.

Aber es treiben noch Geister den Spuk,
ewig weht Nebel, steigt Grabgeruch.
Schatten huschen durchs Dunkel dahin,
das Heer der Verdammten beweint seinen Fluch.

Manchmal noch glühen die traurigen Augen
heimlich zu mitternächtlicher Zeit,
geht eine blassschöne Frau durch die Burg,
hört man ihr Lachen unwirklich und weit.⁸

Das Gedicht trägt den Titel "Die weisse Burgfrau" (genauer: Die weisse Frau der Burg – A vár fehér asszonya). Die weisse Frau erscheint nur in der vorletzten Zeile und wird zu einem Symbol. Man muss wissen, dass in der ungarischen Sprache die "weisse Frau", die "schöne Frau" Synonyme für die Hexen waren. Die von Ady beschriebene Szene ist dem Bekenntnis sehr ähnlich, das ein Zeuge eines Hexenprozesses ablegte: in der dunklen Nacht, unter Begleitung seltsamer Geräusche tanzten die "schönen Frauen" auf dem Hof.⁹ Im Gedicht "Tanz der verwitweten Burschen" (Özvegy legények tánca) beschreibt der Dichter das Gelage der "verrückten und weissen" Burschen:

In der Nacht des Sankt-Georg-Tages
Sind die Fledermäuse schrillend und unruhig:
In den alten Sälen von muffigen Burgen
Tanzen die verwitweten Burschen.¹⁰

Der 24. April, der Tag des heiligen Georg ist nach dem Glauben der ungarischen und der umliegenden Völker der Tag der Erscheinung der überirdischen Elemente. Bei den Moldau-Csángós, der östlichsten ungarischsprachigen Volksgruppe herrscht bis heute der Glauben, dass man an diesem Tag gegen die bösen Mächte kämpfen muss.¹¹ In der Nacht des Sankt-Georg-Tages kommen die Hexen, die nicht nur weiblichen sondern auch männlichen Geschlechts sein können. Das überweltliche Gelage der Seelenscharen dieser schamanistischen Zauberer beschreiben der Ethnologe und der Dichter fast mit denselben Worten. Der Fachliteratur zufolge halten die überirdischen Wesen in dieser Nacht Tanzfeste in mehreren Dörfern und Schlössern ab. Die Hexengruppen wandern von Stadt zu Stadt, und sie schlemmen in Weinkellern:¹²

⁸ ADY 1977 (b). 17.

⁹ PÓCS, ÉVA (1989): Tündérek, démonok, boszorkányok. [Feen, Dämonen, Hexen] Budapest. 148.

¹⁰ Übers. v. Kolta.

¹¹ FARKAS TIBOR (2000): Moldvai magyarok – csángó magyarok. [Moldau-Ungarn – Csángó-Ungarn] Gödöllő. 46.

¹² PÓCS 1989. 166.

Haho, unter den verehrten Ruinen
Schlemmen die verwitweten Burschen.¹³

Man braucht keine Erklärung hinzufügen. Es ist eindeutig, dass Ady die 'Sprache' der volkstümlichen Glaubenswelt auf Muttersprachler-Ebene sprach. "Von dem Turm-Menschen flüsterte das abergläubische ungarisch-walachische Volk unseres Dorfes schon seit Monaten... Der Turm-Mensch ist zwei Meter höher als der Turm... Besonders an mondbeleuchteten Abenden und Nächten, dann muss derjenige, der nicht will, dass der Turm-Mensch auf seinen Kopf tritt, tödlich laufen."¹⁴ Die grausame Mystik dieses Glaubens wächst im Gedicht zu einem Symbol:

Im Mondschein irr ich durch die Wälder.
Die Zähne klappern und ich pfeife,
denn hinter mir, zehn Klafter grösser,
geht Herzog Schweigen.
Und wehe mir, wenn ich ihn streife.
Oh, wehe mir, wenn ich jetzt schweige,
zum Mond hinaufseh, Atem hole.
Dann wird ein Krachen sein, ein Schreien.
Denn Herzog Schweigen
zertritt mich mit der Riesensohle.
*/Herr Herzog Schweigen – Jó Csönd-herceg elött/*¹⁵

Ady hat sich in die Aberglaubens- und Märchenwelt seines Dorfes tief eingelebt, in seiner Kindheit waren Glauben und Wirklichkeit für ihn nicht getrennt. Aus all dem kann man folgern, dass er die Glaubensvorstellungen, die seine Person unmittelbar trafen, sehr intensiv durchlebt hat.

Der 'táltos'

Die wichtigste, mit übernatürlicher Kraft versehene, 'wissende' Gestalt des ungarischen Volksglaubens ist der 'táltos'. Die Etymologie des Wortes ist auf ein finnisch-ugrisches Wort zurückzuführen, das die Grundbedeutung 'Wissender', 'Gelehrter' hatte. Das Wort trägt auch in der ungarischen Volkssprache eine ähnliche Bedeutung. Die Züge des Schamanenglaubens, den die Ungarn vor der Landnahme hatten, sind vor allem in der Gestalt des 'táltos' zu finden. Seine Eigenschaften, Tätigkeit, Ausrüstung erfährt man aus Sagen und Volksmärchen. Ady nennt sich

¹³ Übers. v. Kolta.

¹⁴ ADY 1977 (a). 62–63.

¹⁵ ADY 1977 (b). 30.

blinder Fluch will es offenbar / ich senke demütig den Kopf¹⁹ – schreibt Endre Ady (Der Schnitter der Minuten – A percek aratója). Im Gedicht 'Das fliehende Leben' (A menekülő Élet) wird dasselbe Gefühl ausgedrückt:

Da stapft es durch den weissen,
noch unberührten Schnee.
Flieh, Leben, flieh, o weh,
schon sind sie da, die Spuren
von närrisch blutroten Beinen,
die sich zum schrecklichen Verfolger
im Schnee vereinen.

Ei, wie das grosse Leben rennt,
und hinter ihm her laufen
durchs Eis- und Schneegeländ
die winzigen Lebenshaufen
vorm Tod, der kommt, und
er kommt in Stücken.

Ich will mir selbst entrücken
und schau mir an den Strich

...

Sie waten durch den wunderbaren Schnee,
um meinem Los zu folgen,
dem Leidensweg von Leib und Seele.
Wie Jäger suchen sie im Dickicht nur
vom Grossen Wild die Spur.
Die blutige Fährte, es ist die seine,
des allergrössten Verfolgers,
er kommt, er droht,
und ist ein tausendmal grösserer Herr
als der Tod.

...

Mag sein, dass ohne Tod
das Leben auch nicht wär.
Doch hinter beiden steht
der rätselhafte Herr,
ein urzeitlich wildes Muss,
die regelwidrige Regel,
der Erzverfolger: Er.²⁰

¹⁹ Übers. v. Kolta.

²⁰ ADY 1977 (b). 107.

Auch in Ady lebte das Bewusstsein der Auserwähltheit (s. das Gedicht mit dem Titel 'Ich wurde vorherbestimmt'). Es ist einerseits in seinem kalvinistischen Glauben verwurzelt. György Bölöni schreibt, dass Ady mit kalvinistischer Prädestination gewusst habe, er sei ein einsamer Wanderer, sei für alle Menschen vorherbestimmt, und er habe es auch gewollt.²¹ Andererseits fühlte er sich als Prophet und König seines Volkes.²²

Wenn ich weine, weint das grosse Leben,
Vergehen, Fallen, Versagen, Seufzen, Fluch,
Es tönt die Auserwähltheit,
Wenn ich schmerzhaft schreie.

/Mein Weinen – Az én sírásom/²³

Bei István Király liest man, Adys Berufungsbewusstsein sei das Ergebnis einer weltanschaulichen Entwicklung, und keine unerklärbare, geheime seelische Erbe.²⁴ Es ist sicher, dass es teilweise wirklich um eine bewusste Entwicklung der Weltanschauung geht. Aber auch die Wirkung eines körperlich-seelischen Erbes kann nicht ausgeschlossen werden, die vielleicht nicht geheim, sondern verdeckt anwesend war. Ady schrieb nicht zufällig die folgenden Zeilen: "In allen Menschen zog / das geheime Schicksal aller seiner Vorfahren ein" (Erinnerung an eine Sommernacht – Emlékezés egy nyár-éjszakára).²⁵

In vielen Gedichten drückt Ady seine Erwähltheit nicht mit den Worten 'Prädestination' oder 'Vorherbestimmung' sondern mit dem Wort 'Fluch' (átok) aus. Mit diesem uralten Wort finnisch-ugrischer Abstammung gibt er seiner Situation eine Bedeutung, die aus der Welt des ungarischen Volksglaubens stammt. Nach dem Etymologischen Wörterbuch der Ungarischen Sprache hängen die Bedeutungen der Verben 'segnen' (áld) und 'verfluchen' (átkoz) eng zusammen: in die Macht eines (guten oder bösen) Geistes empfehlen. Die Tabu-Situation des empfohlenen Menschen war ungünstig, so wurde derjenige, der als Opfer angeboten wurde, eigentlich verflucht, gnadenlos begnadet.²⁶

Fluch lag auf den bizarren Locken,
gekommen war sie nur allein,
damit sie dem bizarrsten Sohn
zum Fluch das Leben gab.

²¹ Bölöni, György (1966): *Az igazi Ady*. [Der wahre Ady] Budapest. 301.

²² Szabó, Dezső (1982): *Ady*. Budapest. 21.

²³ Übers. v. Kolta.

²⁴ Király, István (1972): *Ady Endre*. Budapest. 284.

²⁵ Übers. v. Kolta.

²⁶ Vgl.: Benkő, Loránd (Hg., 1967): *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*. [Das historisch-etymologische Wörterbuch der ungarischen Sprache] Budapest.

Sie gab den Spross des schwarzen Unheils
 dem gottverlassenen Ungarnland,
 die Lerche mit der Möwenstimme,
 die statt zu singen – schreit.

/Meine Mutter und ich – Az anyám és én/²⁷

Im Original schreibt Ady wörtlich von "den Machtlosen mit der neuen Stimme", wobei er das Wort 'machtlos' bewusst benutzt. Das besondere Wissen des Schamanen wird überwiegend als Bürde angesehen. Sowohl der Schamanen-Kandidat als auch seine Eltern und Verwandte wehren sich gegen die Berufung. Über ein ungarisches 'táltos'-Mädchen wird berichtet: "Alle sieben Jahre kam ein graues 'táltos'-Pferd und wollte sie holen. Aber ihre Mutter scheuchte es immer weg."²⁸ Der Widerstand ist aber vergebens, die übernatürlichen Wesen kommen wieder zurück. Auch diese Erscheinung lässt sich in Adys Selbstbekenntnissen lesen:

Wohin ich schaue, seh ich Hände,
 von Händen flatternd schwarz ein Rund,
 Hände, die glühen und die Eis sind,
 Hände demütig, diebisch, närrisch,
 lüstern, aussätzig, starr und wund.

Nur eines Traums traurige Puppe
 bin ich, an der die Hände zern.
 Sie schleudern mich bis zu den Sternen
 und tauchen mich zum Grund des Meeres,
 die Hände, meine strengen Herrn.

Ihnen gehört mein Traum, mein Trauern,
 mein Weib, mein Rausch, mein wildes Weh.
 Ihnen gehört mein schicksalloses
 Geschick, das sich erst dann erfüllen wird,
 wenn sie befehlen: Es gescheh!

Ich bin der grosse Opfer, tragend
 in mir die Schmerzen aller Welt.
 Ein Bastard wüster Hexenbrenner
 bin ich, dem nichts mehr blieb als eine
 Zigarre, deren Glut zerfällt.

Schon brennt der Scheiterhaufen: Streut ein
 Kraut in die Glut, das mich betäubt.
 Wartet noch etwas, strenge Hände,
 noch brennt, noch brennt meine Zigarre
 und ist schon bald zu Rauch zerstäubt.

/Die Puppe der Hände H – A kezek bábja/²⁹

²⁷ ADY 1977 (b). 32.

²⁸ ÉRDI 1989. 35.

²⁹ ADY 1977 (b). 26.

Der 'táltos' kommt mit einem Zeichen zur Welt, seine biologischen und psychischen Eigenschaften unterscheiden ihn von den Alltagsmenschen. Er ist nicht nur seelisch sondern auch körperlich "mehr" als die anderen, seine Geburt wird von besonderen Zeichen der Auserwähltheit begleitet: "Wenn ein Kind mit Zähnen geboren wird, wird ein 'táltos' aus ihm." "Er hat zwei Zahnreihen, unten und auch oben." Neben der Geburt mit Zähnen bzw. dem Vorhandensein von mehr Zähnen als gewöhnlich gelten auch überzählige Gliedmassen (Finger, Zehen) als Anzeichen der 'táltos'-Erwählung. Der gemeinsame Nenner dieser Anomalien ist, dass es sich um Knochen handelt. Der zukünftige 'táltos' muss deshalb mit Zähnen auf die Welt kommen, weil nur derjenige 'táltos' werden kann, der über einen überzähligen Knochen verfügt. "Und man sagte, der, der mit sechs Fingern auf die Welt kam, wird ein allwissender 'táltos'."³⁰ Das beweisen auch die sibirischen Schamanenhandschuhe mit sechs Fingern. Auch Endre Ady ist mit dieser Regelwidrigkeit, mit sechs Fingern an einer Hand geboren. Der kleine überflüssige Finger wurde einfach abgebunden. Später deutete nur eine kleine Narbe an Adys Hand auf diese Missbildung hin. Der Dichter zeigte vielen diese Narbe mit Selbstironie, aber nicht ungläubig. Er behauptete, er sei als 'táltos', als Wahrsager geboren.

Die Mehrfingrigkeit (Polydaktylie) wird in der Regel dominant geerbt. Es kommt fast bei der Hälfte der Kinder der Mehrfingrigen wieder vor. Das könnte der Grund dafür sein, dass das Schamanisieren von Sohn zu Sohn überging, und dass so Schamanendynastien entstanden. Ady wusste von dem heidnischen Glauben, von den körperlichen Zeichen des Schamanen-Seins. Als er geboren wurde, flüsterte das ganze Dorf: bei den Adys wurde ein 'táltos'-Sohn geboren. Der Dichter erwähnte es auch später: "Über uns sagen es siebenhundertjährige Chroniken, dass wir sechsfingerig sind, ich war auch sechsfingerig, und so was können nicht die Kuckucke liefern."³¹

Der 'táltos' ist ein Mensch mit paranormalen Fähigkeiten, der in eine soziale Sonderrolle gedrängt wird. Auch er selbst erfindet seine Kompetenz als psychische Belastung. Die Fachliteratur versucht, die besondere geistige Wesensart des Schamanen durch unterschiedliche medizinische und psychologische Erklärungen zu bestimmen. Der Kandidat ist schon in seiner Kindheit eine schwächere, kranke Persönlichkeit. Die Eignung zum Schamanen äussert sich meist in der Zeit des starken Wachstums und der erhöhten Empfindsamkeit beim Übergang vom Knaben- ins Jünglingsalter. Zeichen dieser Eignung sind Geistererscheinungen, häufige Schwindelanfälle, Ohnmachten usw. Bis zum Moment des Eintrittes in das Schamanenamt durchleben die zum Schamanentum Berufenen eine Zeit qualvoller krankhafter seelischer und körperlicher Leiden.³² Auch Ady hatte ähnliche Erlebnisse, er selbst schreibt darüber: "Ich kam nicht frohgemut, mit wenig Unheil

³⁰ ÉRDI 1989. 27–28.

³¹ CZEIZEL, ENDRE (1980): *Az orvos-genetikus szemével*. [Mit den Augen des Genetiker-Arzt] Budapest. 229–323.

³² FINDEISEN–GEHRTS 1983. 61.

und geringer Belastung zum Leben, und zu dem, was ich nach langer Abneigung, Verzögerung doch begann: zum Schreiben."³³ Anderswo sagt er: "Ich brachte eine verrückte, rasch auftretende Empfindlichkeit mit mir."³⁴

Die Schamanen sind keine Epileptiker und keine Psychopaten im modernen psychiatrischen Sinne. Sie sind auch keine Schizophrenen, denn diese werden meist pflegebedürftig, während die nordasiatischen Schamanen ihr ganzes Leben hindurch selbständig im Kampf ums Dasein stehen, Jäger, Fallensteller, Fischer, Viehzüchter oder Bauern sind, und ihre vielseitige Tätigkeit ausüben, wozu ein wirklicher Geisteskranker nicht fähig wäre.³⁵ Es geht um eine fixe Idee, deren Kraft durch ihr soziales und ethisches Gewicht verstärkt wird. Der seelische Zustand, der schamanischen Tätigkeit vorangeht, könnte vielleicht wirklich zum Irresein führen. Wahrscheinlich kann die schamanische Tätigkeit selbst mit ihrer gesellschaftlichen Funktion diesen Zustand vorbeugen.³⁶ Nach Tekla Dömötör seien die Nachfolger der ehemaligen "wissenden", "besessenen" Menschen die Ärzte, Philosophen, Künstler unserer heutigen Gesellschaft. Ady wurde in seinem ganzen Leben von Neurasthenie gequält. In seinen Werken kommen als Synonyme der Krankheit folgende Ausdrücke vor: Substantive wie Neurasthenie, Nervenleiden, Nervenschock, Nervenkrise, Melancholie, Adjektive wie verrückt, toll, irrsinnig, wahnsinnig. Bereits in den Briefen seiner Jugendzeit beschwert er sich über die Leiden: "ich ringe mit Nervenkampf", "ich bin nah am Verrücktwerden", "ich bin schrecklich neurasthenisch", "verrückt nervös" usw.³⁷

Es wird oft über Schamanenkrankheit gesprochen, und auch Ady erlebt seine Auserwähltheit als Krankheit, die ihn seit der Geburt begleitet. Dieses Gefühl wird mehrmals in den Gedichten formuliert: "Komm, elender, quengeliger Mensch / du bist mit Unheil geboren" (Der grosse Kassierer – A nagy Pénztárnok), "Süßes Fratz: krank und träumerisch" (Ein bekannter kleiner Bub – Egy ismerős kisfiú), "Ich kam hierher als Kranker.../ Oh, ich verrückter, gramvoller, kranker Schatten" (Am Ufer des blauen Meeres – A kék tenger partján). Er möchte den Fluch loswerden, aber nur der Tod könnte ihn retten:

Könnte ich nur einmal gesund werden
Könnte ich nur einmal frei werden
/Hier im Dickicht – Itt, a bozótban/

Vergeht der Priester des Sonnengottes,
Der seltsamste und krankeste
*/An einem Pariser Morgen – Egy párisi hajnalon/*³⁸

³³ CZEIZEL 1980. 223.

³⁴ ADY 1977 (a). 56.

³⁵ FINDEISEN–GEHRIS 1983 141.

³⁶ DIÓSZEGI, VILMOS (1962): Samanizmus. [Der Schamanismus] Budapest. 46.

³⁷ Vgl. KIRÁLY: Intés, Band I., 536, 543.

³⁸ Übers. v. Kolta.

Während der Krankheit muss der Schamanen-Kandidat physische Leiden ertragen. Er wird von den Geistern gequält: geschlagen, erdrosselt, ins Wasser untergedrückt usw. Manchmal schreit er laut, wie auch ein Jakuter Schamane:

Oh, oh, how painful!
Oh, my flabby body,
Oh, my aching body,
Was I not here, not wanting to be caught.
Why did you remove me, fellow,
Shaman-fellow,
You will be surely destroyed!³⁹

Bei vielen sibirischen Völkern wird gesagt, dass die Geister den Kandidaten "niederdrücken". Der Dichter Ady beschreibt mehrmals ähnliche Erscheinungen:

Voller Blut, voller Geheimnis,
Voller Drucke, voller Ahnen,
Voller Wälder und Röhrichte,
Voll einstiger Irrsinniger.
/Der verirrte Reiter – Az eltévedt lovas/

Auf meiner Seele, meiner schönen, heidnischen Seele,
sitzt, verwüstet, usurpiert noch ein garstiger Fluch.
/Ein garstiger Fluch – Egy csúf rontás/⁴⁰

Die heimische Folklore ist für Ady eine sich in sein Bewusstsein eingeprägte Kenntnis, von der er als Erwachsener vielleicht manchmal ironisch sprach, aber sie nie aus seiner inneren Welt verschwinden liess. Er webte die am tiefsten verborgenen Schätze des Volksglaubens und des Volksdenkens in seine bewusst moderne Dichtung ein. Er nahm später das halb-abergläubische Erwähltheitsbewusstsein der Kindheit als Schicksal auf sich.

LITERATURVERZEICHNIS

1. ADY, ENDRE (1977 a): *Életem nyitott könyve*. [Das offene Buch meines Lebens.] Budapest.
2. ADY, ENDRE (1977 b): *Gedichte*. Budapest.
3. ALMÁSI, ISTVÁN (hg., 1977): *Szilágysági magyar népzene*. [Die ungarische Volksmusik der Szilágyság] Bukarest.

³⁹ BALZER, M.M. – SHARPE, M.E. (ed., 1990): *Shamanism: Soviet Studies of Traditional Religion in Siberia and Central Asia*. [Der Schamanismus: Sowjetische Studien zur traditionellen Religion in Sibirien und Zentralasien] New York.. 56.

⁴⁰ Übers. v. Kolta.

4. BALZER, M.M. – SHARPE, M.E. (ed., 1990): *Shamanism: Soviet Studies of Traditional Religion in Siberia and Central Asia*. [Der Schamanismus: Sowjetische Studien zur traditionellen Religion in Sibirien und Zentralasien] New York.
5. BENKŐ, LORÁND (hg. 1967): *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*. [Das historisch-etymologische Wörterbuch der ungarischen Sprache] Budapest.
6. BÖLÖNI, GYÖRGY (1966): *Az igazi Ady*. [Der wahre Ady] Budapest.
7. CZEIZEL, ENDRE (1980): *Az orvos-genetikus szemével*. [Mit den Augen des Genetiker-Arztes] Budapest.
8. ÉRDI, NÓRA (1989): *Táltos. Eine Gestalt des ungarischen Volksglaubens*. Berlin.
9. FARKAS, TIBOR (2000): *Moldvai magyarok – csángó magyarok*. [Moldau-Ungarn – Csángó-Ungarn] Gödöllő.
10. FINDEISEN, HANS – GEHRTS, HEINO (1983): *Die Schamanen*. München.
11. KIRÁLY, ISTVÁN (1972): *Ady Endre*. Budapest.
12. KÓS, KÁROLY – SZENTIMREI, JUDIT – NAGY, JENŐ (1974): *Szilágysági magyar népművészet*. [Die ungarische Volkskunst der Szilágyság] Bukarest.
13. LAME, DEER – RICHARD, ERDOES (1993): *Tahca Ushte. Medizinmann der Sioux*. Göttingen.
14. PÓCS, ÉVA (1989): *Tündérek, démonok, boszorkányok*. [Feen, Dämonen, Hexen] Budapest.
15. SZABÓ, DEZSŐ (1982): *Ady*. Budapest.

**„Börtönök a Törvény köveiből épültek,
bordélyok a Vallás tégláiból.”**

A morális rossz fogalma William Blake művészetében

Резюме. Однією з найгостріших проблем християнської філософії та теології є парадокс взаємозв'язку морального зла та Бога доброго у світі. Протягом історії мислителі з більшим або меншим успіхом намагалися із використанням філософії, як інструмента для сформулювання та вирішення проблеми, а саме: як створити апологію Бога за допомогою обгрунтованих міркувань. Окрім філософії дана проблема була представлена і в мистецтві та навіть у пошуках спрямованих на його вирішення. Я у своїй письмовій роботі через вірші, гравюри та особистість Вільяма Блейка, із використанням герменевтичного метода, хотіла б зазначити і підкреслити дратуюче буржуазій уявлення про гріх і теодицію англійського преромантичного художника, яке займає гідне місце в історичній культурі.

Ключові слова: Вільям Блейк, теодицея, гріх, морального зла

Rezümé. A keresztény filozófia és teológia egyik égető problémája a világban tapasztalható morális rossz és a jóságos Isten kapcsolatának paradoxona. A történelem során a gondolkodók több-kevesebb sikerrel, a filozófia eszközeivel igyekeztek a problémát artikulálni és megoldani: jól képzett érvelés segítségével megalkotni Isten apológiáját. A filozófia mellett a művészetben is reprezentálódott a probléma, sőt az arra irányuló megoldáskeresés is. Írásomban William Blake versein, metszetein és személyiségjegyein keresztül, hermeneutikai módszerrel szeretnék rámutatni arra, hogy az angol preromantikus művész polgárpukkasztó elképzelése méltó helyet foglal el a bűnről és a teodiceáról alkotott elképzelések kultúrtörténetében.

Kulcsszavak: William Blake, teodicea, bűn, morális rossz

Abstract. One of the burning problems of Christian philosophy and theology is the paradox of the relationship between moral evil (or moral badness) and the good and gracious God. Throughout history, thinkers have sought to articulate and solve this problem with more or less success, using the tools of philosophy: to create an apology for God by coherent argumentation. In addition to philosophy, the problem – and even the search for solutions to it – was also represented in art. In my writing, through William Blake's poems, engravings, and personality traits, I would like to point out, using a hermeneutic method, that the English preromantic artist's flagrant idea occupies a worthy place in the cultural history of the concepts of sin and theodicy.

Keywords: William Blake, theodicy, sin, moral evil

A keresztény filozófia és teológia egyik legtöbbet vitatott témája a teodicea problémája, vagyis a jóságos Isten és a világban tapasztalható szenvedés és bűn paradoxona. A történelem során sokan és sokféleképpen igyekeztek feloldani az ellentmondást. Megfigyelhető, hogy a gondolkodók idővel leszűkítették a teodicea problémáját: a szenvedést a morális rossz következményeként értelmezték. Így a paradoxon a legtöbb filozófiai, teológiai és irodalmi munkában a morális rossz, azaz a bűn és a jóságos Isten kapcsolatának kérdéseként jelent meg.

* Aspirant, Doktorська школа філософії, Будапештський університет імені Лоранда Етвеша.

* PhD-hallgató, Filozófiatudományi Doktori Iskola, Eötvös Loránd Tudományegyetem. * PhD student, Doctoral School of Philosophy, Eötvös Loránd University. E-mail: orsolyaln@gmail.com

A bűn mibenlétéről és „Istennel való kapcsolatáról” a számos elmélet közül kiemelkedik egy, mégpedig William Blake meglátása. Ezen írásomban a preromantikus művész elképzelését szeretném bemutatni a bibliai Jób-történetet újraértelmező metszetei, illetve *Az ártatlanság dalai* és *A Tapasztalás dalai* című versesköteteiben található néhány alkotása alapján. Rá szeretnék mutatni arra, hogy bár egyetlen szakirodalom sem emeli ki William Blake viszonyulását a teodicea kérdéshez, a művész egyedi szemléletmódja méltán érdemel helyet a problémáról alkotott elméletek sorában.

A teodicea problémájának megoldására tett kísérletek ismertetését a kora középkortól, azaz a patrisztika időszakától és annak legjelentősebb képviselőjétől, Szent Ágostontól kezdem. A bemutatásban helyet kap Petrus Abeaelardus, Rotterdami Erasmus, Luther Márton, Gottfried Wilhelm Leibniz és Voltaire teóriája. Az elméletek bemutatása a következő szempontok alapján történik: a bűn eredetének és mibenlétének megválaszolására tett kísérlet során inkább a *puritanizmus*¹ vagy a *vitalizmus*² a domináns; mennyire folytat az adott szerző apológiát Isten mellett; mire vezeti vissza a morális rossz eredetét; illetve inkább a kollektív vagy az egyéni bűnösség jelenik meg a teóriában.

Blake gondolatvilágának megértéséhez pedig a hermeneutika módszerét használom, vagyis műveit élettörténete tükrében szemlélem és értelmezem. Elsősorban Blake, valamint korának sajátosságait igyekszem bemutatni, s ennek fényében elemezni alkotásait. Végezetül olyan átfogó képpel szeretnék szolgálni, mely jól szemlélteti William Blake nem mindennapi elképzelését a bűn fogalmáról, a teodicea kérdéséről, rámutat arra, hogy a művész polgárpukkasztó személyisége és a világról alkotott képe fordulatot jelent a bűn, illetve a teodicea kultúrtörténetében.

1. Vélemények a morális rossz mibenlétéről

Az *quid est malum* és az *unde malum* kérdés feleletének megtalálására tett kísérletezés már a fiatal, útkereső Ágostonnál is megjelent. Első megtérése után még elegendőnek találta a manicheizmus által nyújtotta „kényelmes” dualizmust,³ viszont e tanok elvetése és második megtérése után a probléma árnyaltabbá, bonyolultabbá vált. A katolikus hitre tért férfiú találkozott a jóságos Isten doktrínájával.

¹ Saját fogalom. A puritanizmus kifejezés alatt a bűndefiníciók kialakulásának olyan pontját jelölöm, mely a szexualitással szembeni fenntartásokat foglalja magába.

² Szintén saját fogalom. A bűndefiníciók kialakulásának másik pontja. Ide tartozik minden, ami a fizikális erő kategóriájába sorolható.

³ A manicheisták szerint az ember a fény és a sötétség, vagyis a jó és a rossz keveréke, s ezt a jegyet testén is viseli: „felül helyezkednek el a jó befogadására alkalmas szervek” és „alul pedig a Gonoszhoz tartozó testrészek találhatók”. A sötétség csökkentése érdekében a manicheizmus erős aszkézist javasolt, ezért tanainak követői szigorú szabályrendszer betartására kényszerültek. LANCELOT, SERGE (2004): *Szent Ágoston*. Ford. Kamocsay Ildikó. Budapest.

Elképzelését a dialógus formájában megírt *De libero arbitrio*⁴ című munkájában fejtette ki. A bűn fogalmát nem definiálta, de példáiból – melyekben a házasságtörés és a gyilkosság jelenik meg mint véték – arra következtethetünk, hogy a *puritanizmus* és a *vitalizmus* együtt foglalja össze korai álláspontját.

Ágoston püspökké szentelése után továbbfejlesztette a bűnről alkotott elméletét. Megalkotta az eredendő bűn dogmáját, melynek lényeges eleme a szabad akarat: „[...] attól fogva [...] egy ember által bekerült a világba a bűn, és a bűn által a halál, és így a bűn minden emberbe áterjedt (annak az embernek a révén), akiben mindannyian elkövették a bűnt.”⁵ Ennek értelmében minden ember részesül az összülők vétkében: még a személyes bűnöktől mentes csecsemő is (a keresztelési rítusig) az áteredő bűn rabja. Ágoston tehát Isten apológiáját alkotta meg, a bűn világba jövetelét pedig egyedül az ember hibájának tartotta.

Petrus Abaelardus elképzelése sok hasonlóságot mutat Ágoston elméletével. Nem meglepő, hiszen Abaelardus már abban a korszakban tevékenykedett, amikor az egyház mint dogmát használta Ágoston eredendő bűnről szóló elméletét. Abaelardus elképzelését *Etika*⁶ című műve őrzi, melyet püspökké szentelése után vetett papírra. A bűnnel kapcsolatban az *Etikában* négy, egymástól gondosan megkülönböztetett dolgot vett figyelembe: a lelkület hibáját, a rosszakaratot, a rossz cselekedetet és a rosszal való egyetértést, ami Isten megvetése.⁷

Abaelardus az *Etikában* hosszasan elmélkedik a négy lehetőségéről, majd arra jut, hogy a bűn csakis a rosszal való egyetértéssel, Isten megvetésével lehet egyenlő. „Vétkezni annyi, mint megveti a Teremtőt, azaz elmulasztani azokat a cselekedeteket, amelyeket, úgy hisszük, őérte meg kell tennünk, vagy nem tartózkodni azoktól a cselekedetektől, amelyektől, úgy hisszük, őérte tartózkodnunk kellene.”⁸ Míg hasonlatainak témája megegyezik az Ágostonnál látottakéival, két apró különbség mégis észlelhető a két szerző okfejtése között: Abaelardus inkább az egyéni bűnösséget domborította ki, illetve az *arbitrio* (akarat) helyett a *consensus* (egyetértés) fogalmat használta, s ezzel Ágostonhoz képest leszűkítette a morális rossz fogalmát.

A bűn kultúrtörténetének következő említésre méltó állomása az Erasmus–Luther-vita. Erasmus 1524-ben a *De libero arbitrio diatribe sive collatio*⁹ című munkájával üzent meg gondolatait Luther Mártonnak. Erasmus egyet értetett Ágostonnal abban, hogy a bűn kizárólag az emberi szabad akarat erőtlenségének

⁴ SZENT ÁGOSTON (1989): *A boldog életről. A szabad akaratról*. Ford. Tar Ibolya. Budapest.

⁵ SZENT ÁGOSTON (2006): *De civitate Dei – Isten városáról*. III. Ford. Földváry Antal. Budapest. 52.

⁶ PETRUS ABELARDUS (1989): *Etika*. Ford. Turgonyi Zoltán. Budapest.

⁷ Uo. 69.

⁸ Uo. 51–52.

⁹ ROTTERDAMI ERASMUS (2004): *A szabad döntésről*. Ford. Rokay Zoltán. Budapest.

terméke. Így ír erről: „A szabadság az emberi akarat ereje, amellyel az ember képes odafordulni ahhoz, ami az örök üdvösségre vezet és ugyanettől elfordulni.”¹⁰

Erasmus tanulmánya természetesen nem maradt válasz nélkül. A reformátor a *De servo arbitrio*¹¹ című „válaszlevelében” az eleve elrendelés elméletével állt elő, mely teljesen új és idegen volt az addigi elképzelésekhez képest. Eszerint az ember rendelkezik akaratral, de ez az akarat nem nevezhető szabadnak. Csupán „alkalmasság” arra, hogy „a Lélek megragadja, és Isten kegyelmével teljék meg, attól függően, hogy az örök életre vagy az örök kárhozatra rendelt bennünket”.¹² Illetve „sem Isten, sem a sátán nem túri el a tiszta, semleges akarást bennünk, hanem [...] a szabadság elvesztése után a bűnnek kell szolgálnunk, ami azt jelenti, hogy akarjuk, mondjuk és tesszük a bűnt és a gonoszt”.¹³ Luthernél tehát nincs jelentősége a bűnök *puritanizmus* vagy *vitalizmus* jellegének. A reformátort nem érdekelte, mi a morális rossz, hanem annak eredete foglalkoztatta. A *De servo arbitrio* inkább az ember, semmint Isten apológiájának nevezhető. Luther távol tartotta magát attól a lépéstől, hogy megkísérelje Isten felmentését. Természetesen túlzás lenne azt állítani, hogy Luther Istent tette minden morális rossz felelőssévé, viszont tény, hogy az eddig tárgyalt elméletekhez képest az emberről jelentős súlyt helyezett át a történelemben cselekvő Istenre. Mégis, miközben humánus módon fordult az ember felé, pesszimista képet festett róla. Sőt, mondhatni megalázta: minden cselekedettől megfosztott marionettfiguraként ábrázolta.

Új szint hozott a bűn eredetéről és mibenlétéről zajló diskurzusba a felvilágosodás, amely elvetette a külső tekintélyt, vagyis a *Bibliától* és az egyháztól független válaszkérésbe kezdett. A gondolkodók már nem az ágostoni tanítás következményeinek leküzdésére tettek kísérleteket, hanem egyenesen annak alapelvét próbálták megdönteni.¹⁴ Leibniz például egy olyan metafizikai érvből vont le következtetéseket, mely világunkat a lehetséges világok legjobbjának titulálja.¹⁵ Új terminusként vezette be a *metafizikai rossz* fogalmát, mellyel az ember végességének tényét, és az ebből fakadó tökéletlenségét fejezte ki. A rossz eredetének az emberi végeességet, az ember tökéletlenségét tartotta, mely lényegében szükségszerű, hiszen hiányában Isten önmagával egyenrangú lényt, egy másik istent teremtett volna. Leibniz érvelésében a rossz metafizikai hiánnyá való lefokozása a bűn eredetének a világ ontológiai szerkezetére való áttolását jelenti. Az optimizmus atyja tehát konszenzusos választ kínált: mind az Istent, mind pedig az embert megpróbálta felmenteni a felelősségre vonás alól.

¹⁰ Uo. 93.

¹¹ LUTHER MÁRTON (2006): *A szolgai akarat*. Ford. Jakabné Csizmadia Eszter, Budapest.

¹² Uo. 58.

¹³ Uo. 58.

¹⁴ Lásd: SCHMIDT-BIGGEMANN, WILHELM (2011): *Teodícea és tények – A német felvilágosodás filozófiai profilja*. Budapest. 100–108.

¹⁵ Leibniz érve a következő: ha nem lenne egy legeslegjobb világ, Isten egyetlen világot sem teremtett volna. LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM (1985): *Essays of Theodicy on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*. Trans. Hugard E. M. Lasalle.

A leibnizi eszmét bravúrosan gúnyolta ki Voltaire a *Candide vagy az optimizmus*¹⁶ című regényében. A műben Voltaire Eldorádó képében az általa megálmodott eszményi társadalmat tárja elénk, mely a következőképpen néz ki: a lakosok nem ismerik a pénzt, a magántulajdont és az elégedetlenség érzését, a társadalomban elfoglalt helyüktől és szociális helyzetüktől függetlenül az önzetlenség erényével felvértezve segítik egymást. E társadalom elrontója kizárólag a kapzsiság és az önzőség lehet. Voltaire tehát e két tulajdonságot tartotta a világ problémái, a háborúk, az emberek közti konfliktusok, az elnyomás, és minden egyéb morális rossz gyökerének.

Isten csak említés szintjén¹⁷ jelenik meg a regényben. Voltaire az emberi oldalt kiemelve ír a morális rossz burjánzásáról, a megpróbáltatásokról, a lelki sérelmekről. Nem bocsátkozik fejtegetésekbe a morális rossz eredetéről, sőt, a szabad akarat problémáját sem feszegeti. Az egyéni bünt helyezi előtérbe. A *Candide vagy az optimizmus* című műve nemcsak elgondolkodtat, hanem hűen mutatja be a felvilágosodás távolságtartását az egyháztól, és a dogmatikai környezettől elrugaszkodó gondolkodás megszületését, ahogyan azt később William Blake-nél is érzékeltetni lehet.

2. A Blake-karakter

Blake elképzelése merőben eltér az eddigiekben bemutatott gondolkodókétól. Ágoston, Luther vagy Voltaire esetében inkább a szociális-társadalmi hatás volt mérvadó szemléletmódjuk kialakulásban. Blake viszont Abaelardushoz hasonlítható. Míg Ágoston, Luther és Voltaire érzékenyek voltak a világ problémáira, Blake saját belső világának a foglya volt. Meglepő ez abból a szempontból, hogy egész életében a társadalmi ranglétra legalacsonyabb fokain mozgott. A tapasztalat amellettszól, hogy általában a társadalmi tekintély nélküli emberek azok, akik leginkább nyitottak a világra, képesek meghallani a szegények és a nyomorultak segélykiáltását és panaszát. Ezzel szemben Blake testestül-lelkestül igyekezett belemérülni a költészetébe, mellyel állítása szerint képes volt átélni a spiritualitást. Olyasfajta spiritualitás ez, melyet az örület és a misztika között lehet elhelyezni.

Blake több művében is írt arról, hogy ördögökkel vagy angyalokkal diskurált, ellátogatott a Pokolba vagy éppen prófétákkal beszélgetett. Mindez felvet néhány kérdést: lehetséges, hogy Blake csupán a művészetével teremtette meg a spirituális szférát? Lehet, hogy a pokoljárásai és a szellemi lényekkel való találkozásai csak a művész tudatos fikciói voltak? A Blake-ről készült memoárok a felvetett kérdésekre nemleges választ nyújtanak.

A művészt – állítása szerint – már kisfiúként is szellemek látogatták. Első víziójában Isten jelent meg neki, aki a homlokát az ablakhoz támasztotta. Majd a gyermek egy fát látott, melyen angyalok ücsörögtek, ezek után pedig Eliézer

¹⁶ VOLTAIRE (2020): *Candide vagy az optimizmus*. Ford. Gyergyai Albert. Budapest.

¹⁷ Voltaire az eldorádói társadalmat deistaként képzei el, de papok és szerzetesek nélkül.

prófétával is találkozott.¹⁸ A történet szerint, miután Blake beszámolt szüleinek a furcsa eseményről, édesanyja jól elverte, s ezzel ugyan egy rövid időre megszüntette a gyermek paradox vízióit, örökre elcsitítani mégsem tudta. Ennek az esetnek a következménye, hogy feltehetővé válik a kérdés: vajon Blake beleillik-e a misztikusok sorába?

Nagyon nehéz feladatot jelent tehát meghatározni, hogy milyen kapcsolatban állt William Blake a misztikával. Egyrészt, ha a gyermek Blake víziójából szeretnék következtetéseket levonni, számításba kell venni a gyermeki képzelet találékonyságát, illetve hogy a Blake család a téli estéken egy-egy tea mellett Swedenborg könyvét¹⁹ lapozgatta. Másrészt, ahogyan a misztikus megveti mindazt, ami a kívülágnak morális vagy anyagi érték, Blake is elutasította például a pénzt²⁰ és az alamizsnálkodást²¹. Vétózta a Törvény szükségességét, s e jellemvonás szintén megegyezik a misztikusokéval.

Mindemellett az is igaz, hogy kezdetben, amikor London a legnagyobb el-lenségének a francia jakobinusokat tartotta, Blake piros sapkát viselve járta az utcákat, verseket írt Amerikáról és a francia forradalomról, s az állatokra is ki szeretne volna terjeszteni az emberi jogokat.²² Lelkesen hirdette a szexuális szabadságot, mely alapjául szolgál a vallással és az egyházzal szembeni fenntartásnak. Egyes szóbeszéddek szerint olyannyira híve volt a szerelem legradikálisabb megnyilvánulásainak, hogy feleségét is gyakorta győzködte, lakjon egy háztartásban férje szeretőjével.²³ Mégis, mint arról már fentebb szó esett, Blake belső világának foglyává vált, elzárkózott a népszabadság eszméjétől, mivel „a politikai elnyomtatás olyan semmiség ahhoz a másik, nagyobb elnyomatáshoz képest, amit minden ember érez, a lelkében [...]”²⁴

3. William Blake istenképe

Blake mind istenképét, mind pedig a vallásról alkotott elképzelését tekintve különöncnek számított. Meggyőződéseit a *Menny és Pokol házassága* című műve és életének alkonyán készített *Jób-illusztáció*-i fogják keretbe.

¹⁸ SZERB ANTAL (1971): *Gondolatok a könyvtárban*. Budapest. 232.

¹⁹ SWEDENBORG, EMANUEL (1993): *Menny és Pokol*. Debrecen.

²⁰ „Blake semmi földi dologgal nem törődött, pénzt nem volt szabad kérni tőle, és ha Mrs. Blake kifogyott a földi javakból, beérte azzal, hogy szomorúan nézett férjére mindaddig, míg az megértette, hogy miről van szó” SZERB 1971. 232.

²¹ Hivatkozási pont lehet itt a Jób könyvéhez készített negyedik metszet, amelyen Jób alamizsnát ad egy megfáradt embernek. Ez a metszet azok közé tartozik, amelyekben még Jób szeméitől a hamis meggyőzések ködfátyola eltakarja a tiszta spiritualitást. Azzal tehát, hogy Blake e ponton és ilyen kontextusban helyezte el ezt a cselekményt, hangsúlyozni kívánta az alamizsnálkodással szembeni fenntartását.

²² Uo. 244.

²³ BATAILLE, GEORGES (1997): *Literature and Evil*. New York–London. 81.

²⁴ SZERB, 1971. 244.

A legfontosabb konkrét kijelentés, amely Blake nehézkesen értelmezhető szövegeiből kivehető, hogy megvetette a Törvényt és a hit intézményesült formáit. Feltételezések szerint erősen támaszkodhatott a glastonburyi hagyományra.²⁵ Jól mutatja ezt a következő párhuzam: a druida panteon isteni összetett volt, Blake pedig kifejezetten szeretett mindent megkettőzni, hasonmásokat gyártani (például számos művében az izraeli törzsek neveit angol grófságok nevei helyettesítik).²⁶ Úgy érezte, hogy a druidizmus a világ ősvallása, és Jeruzsálem a nyomába sem érhet Angliának. E megfontolás teszi érthetővé, hogy Blake miért helyezte át a Szentföldet Angliába, és az emberiség választott népül a zsidók helyett miért éppen a druidákat jelölte ki.²⁷

A druida szimbólumok a *Jób-metszetek*-en is helyet kaptak, mégpedig a negyedik és a hetedik lapon: a negyedik metszeten²⁸ Blake a vallás építményét, a gótikus katedrális cserélte fel a druida kötömbökre, a hetedik lapon pedig a régi helyzetre való visszaütésként jelennek meg a kötömbök.

Blake istenképe sem egyértelmű. Ha ugyancsak a *Jób-illusztrációk* képezik a vizsgálat tárgyát – márpedig ez az a munka, mely összegzi a blake-i életpályát – és figyelembe vesszük a Törvény iránti ellenszenvét, akkor ismételtén a sok ellentmondás között találunk egy egyértelmű kijelentést. Blake hamis istennek minősítette az „észelvű Istent”.²⁹ Ezt igazolja az is, hogy Jób azon istene, akinek lábán a Tanakh fekszik, elszigetelve helyezkedik el Jóbbhoz és feleségéhez képest. Ugyancsak fontos pont, hogy a teljes metszetsorozaton Isten kinézete megegyezik Jób alakjával. Itt tehát Blake a *Biblia* „teremté tehát az Isten az embert az ő képére”³⁰ állítását megfordítva, „az ember teremté tehát saját képére az Istent” mozzanatot vezette be. Istent az ember belső világának kivetüléseként ábrázolta. Blake tehát nem *sensus litterisként* értelmezte a bibliai tereméstörténetet. Az Istent mint az ember belső világát képzelte el.

Mégis a tizenegyedik metszet teszi igazán problémássá Blake istenképének meghatározását. A metszeten, miközben az isteni és emberi szféra közötti

²⁵ E hagyomány szerint Jézus tanulmányozta a kelta vallást, sőt, a druida papokkal is kapcsolatban volt.

²⁶ KISS IRÉN (2008): *A feltámadt romantika*. Budapest. 36.

²⁷ Uo. 38–39.

²⁸ E metszeten a katedrális druida kötömbökkel való felcserélése talán utalás lehet arra, hogy amint a metszeten előrehaladva Jób megvilágosodik és részesül a „szent” epifániájában, ugyanúgy a vallás kialakulásának Blake szerinti igazsága felbukkanására is sor kerül. Mivel azonban mind a katedrális, mind pedig a druida szimbólumok azokon a metszeten jelennek meg, amelyeken Jób még téveszmékben él, arra utalhat, hogy Blake a vallás mindennemű megnyilvánulását elveti: elutasítja az „építménybe zárt” ritust és a természetben végrehajtott vallásgyakorlatot is.

²⁹ Jób, mivel vallási hagyományban formálódott ember, a jóról és a rosszról is a racionális ítélethozatal aktusával rendelkezik. Hasonlóképpen vádlói is. PÉTER ÁGNES (2017): *William Blake illusztrációi a Jób könyvéhez*. Budapest. 192.

³⁰ Genesis 1: 27.

határvonal eltűnik,³¹ Isten köré egy hatalmas kígyó tekeredik. Mindez arra enged következtetni, hogy Blake szerint „a démoni egyenesen hozzátartozik Isten alaptermészetéhez”.³²

Noha meghatározni nagyon nehéz, hogy Blake vajon hogyan és milyennek gondolta el Istent, egy biztos: hitt a létezésében és elvetette a *Biblia* törvényhozó és törvénykező istenét, s vele együtt annak udvartartását is gonosznak titulálta. Ezt igazolja a *Menny és Pokol házasságá*-ból ismert történet, amikor Blake egy angyalt kívánt a „helyes” útra téríteni. Igyekezete eredményesnek bizonyult: az angyal felismerte saját „hamis gondolkodását”, és ördöggé változott.³³

4. „Börtönök a Törvény köveiből épültek, bordélyok a vallás tégláiból”³⁴

Szerb Antal nyomán: hogyha a bibliai Isten és az ő angyalai Blake ellenségei, akkor az ördögök „az igaz és jó szellemek”.³⁵ A *Menny és Pokol házasságában* az angyalok valóban mint negatív szereplők tűnnek fel: „Mindig azt tapasztaltam, hogy az Angyalok, hiúsággal telve, egyedül önmagukat tekintik bölcseknek; öntelt arcátlansággal beszélnek magukról így, s ez a rendszeres okoskodás eredménye”.³⁶

Tény, hogy Blake értelmezésében valamennyi dolog ellentmond a *Bibliának*. A keresztény szemlélettel ellentétben a Sátánt sem hagyományhű módon képzelte el. A *Jób-illusztációk* egyik központi szereplőjeként több metszeten is feltűnik. A férfitestben megjelenített Sátán egységes vonása valamennyi lapon, hogy erőteljes, ifjú figura. Egyrészt ő az, aki az Isten általi büntetést közvetíti a Törvény megtartására hivatkozó Jób felé, vagyis „fellépése képviseli [...] azt az erőszakos mozzanatot, amely a hamis tudatot kibillenti önelégültségéből, és szembesíti a létezés [...] misztikus mélységével”.³⁷ Másrészt pedig az ő alakja bontja meg a mozdulat nélküli képet, a statikus elrendezésben ő az egyetlen dinamikus szereplő. E stílusjegye alapján – ha a *Menny és Pokol házasságában* megfogalmazott blake-i jó-rossz definíciót vesszük alapul, amelyben a rossz megegyezik az *Energiával* – a *Jób-illusztációkon* szereplő Sátán a rossz megtestesítője.

„Ellentétek nélkül nincs haladás. Vonzás és taszítás, Értelme és Erő, Szeretet és Gyűlölet: ezek kormányozzák az emberi létet. Ilyen ellentétekből fakad az, amit a vallásos szívű Jónak és Rossznak nevez. A Jó a tétlen, s az Észnek engedelmeskedik. A Rossz az *Energiából* fakadó tevékenység”.³⁸

³¹ Azt fejezi ki, hogy Jób már közel áll a Blake szerinti helyes istenkép a megalkotásához.

³² PÉTER 2017. 197.

³³ BLAKE, WILLIAM (1959): *Menny és Pokol házassága*. In: Versek és prófécia. Ford Garai Gábor. Budapest.

³⁴ Idézet *A Menny és Pokol házasságának a Pokol közmondásai* című fejezetből.

³⁵ Szerb 1971. 246.

³⁶ BLAKE 1959.

³⁷ PÉTER 2017. 155.

³⁸ BLAKE (Kiemelés – L.O.)

A hatodik metszeten Blake morális rosszról alkotott elképzeléséhez még egy lépéssel közelebb kerülünk. A metszeten a Sátán büntetésvégrehajtó szerepben tűnik fel. Fellépésével Jób hamis tudatát hivatott átalakítani. Fontos alkotóelemei a képnek a Sátán jobb keze mögül előtörő nyilak. Valószínűleg a négy érzékszervet jelölik. A tapintás, vagyis az ötödik érzékszerv általában a szexualitás formájában jelent meg Blake-nél.³⁹ E metszeten is helyet kapott, hiszen a Sátán a bal lábával Jób ágyékán támaszkodik meg. Mégsem szabad azt gondolnunk, hogy Blake éppen a szexuális vágy miatt kárhoztatná Jóbot, vagy pedig számos nézethez hasonlóan a nőt tenné meg a bibliai értelemben vett Sátán szövivőjévé. Egyrészt azért nem helytálló az elképzelés, mert a nő a metszeteken (egy kivételével) mint Jób stabil támasza jelenik meg,⁴⁰ és azokon a metszeteken is helyet kap, amelyeken Jób megtapasztalja a szent epifániáját. Másrészt pedig, mint arról már szó esett, Blake különösképpen vonzódott a misztikához, ezért lényéhez hozzátartozott a misztikusokra jellemző életigenlés. A szabad szerelemben Blake megkapta a misztikusok által hön áhított extatikus élményt a coitus által. Így épült bele gondolatvilágába a szexuális szabadság hirdetése, a házasság intézményével szembeni ellenszenv.⁴¹ Ezen állítást legjobban a hatodik metszet elrendezése igazolja. E metszeten a többi laptól eltérően a még (a Blake szerinti) helytelen nézettel rendelkező Jób eltávolodik feleségétől. Az az összetartozás, mely az eddig lapokon érzékelhető volt, eltűnik. Péter Ágnes értelmezése szerint Jóbot a szexuális vágy miatt érzett szégyene távolítja el az asszonytól, aki ennek ellenére mégis jelen van férje mellett, testével melegíti Jób csupasz lábát.⁴² Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy Blake a szabad szerelmet, mely huzamos ideig, főleg Blake Angliájában, morálisan helytelennek számított, nem tekinti bűnnek. Ezt igazolja a *Tirzah-hoz (To Tirzah)*⁴³ című verse is. A bűnbeesés történetét, melyet sokak a szexuális vágyra vezetnek vissza, Blake e versében azonossá teszi a nemek megteremtésével, és függetlenné teszi a megváltástól.

Az imént említett vers – Blake még jóval a Jób-metszetek megalkotása előtt írt – *A tapasztalás dalai (Songs of Experience)*⁴⁴ című verseskötetéből származik. E kötet párja *Az ártatlanság dalai (Songs of Innocence)*⁴⁵, amely egyben *A tapasztalás dalai* előzménye. Míg *Az ártatlanság dalai* allegorikusan olvasandó, *A tapasztalás*

³⁹ PÉTER 2017. 173.

⁴⁰ Fontos megjegyezni, hogy a bibliai Jób-történetben az asszony karaktere csak egy ponton jelenik meg, mégpedig, amikor a kísértő szerepében lép fel. Ekkor arra biztatja Jóbot, hogy vessen véget az életének. A metszeteken szintén helyet kap az asszony ezen megnyilvánulása, viszont Blake értelmezésben ez az aktus arra enged következtetni, hogy a nő korábban ismerte fel, mi történik férjével. KISS 2008. 180. (7. metszet).

⁴¹ SZERB 1971. 236.

⁴² PÉTER 2017. 176.

⁴³ BLAKE, WILLIAM (2006): *To Tirzah. Tirzah-hoz*. In Bardi Erzsébet (szerk.): *Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience*. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 166-167.

⁴⁴ BARDI ERZSÉBET (szerk.): *Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience*. Ford. Erdődi Gábor. Budapest.

⁴⁵ Uo.

dalai kötet nem közvetít burkolt tartalmakat. A látszólag gyermekekről szóló, gyermekeknek szánt *ártatlanság dalai* mélyen az Árkádia-vágyat foglalják magukba.⁴⁶ A kötetben szereplő gyermekek Blake-nél a bűntudat előtti emberiséget hivatottak szimbolizálni. Felmerül a kérdés: miért pont a gyermeket találta Blake a legmegfelelőbb szimbólumnak a paradicsomi állapot bemutatására?

Blake gyűlölte a *Törvényt*, és megvetette az „észelvű Istent”. Az ideális állapotot ezek hiányában képzelte el. Istenképe arra mutat, hogy Blake az érzékelésben vélte felfedezni a szentet. Blake-nek tehát semmilyen logikai úton felépített istenérv nem tette volna igazolhatóvá Isten vagy valamilyen transzcendens lény létezését, csupán a tapasztalat. Emellett, amikor az emberről még mint gyermekről beszélünk, legyen az akár már biológiailag felnőtt, mindig annak a megállapításnak a fényében tesszük, hogy az adott egyén képtelen az ész parancsai szerint élni. Ezért nála a *Törvény* is háttérbe szorul. Mennyivel jobban megmutatkozik ez a megállapítás az egészen kicsi gyermekek esetében. Ők csak szemlélői a világnak, ha képesek is apró-cseprő morális rossz elkövetésére, nincsenek tudatában annak, hogy amit tettek, helytelen. Ők még a bűntudat nélküli állapot emberei.

Blake-nél a bűntudat lesz az, ami problémába sodorja a világot. Az ember megalkotja a *Törvényt*, amely a bűn katalizátora lesz. A *tapasztalás dalai* e paradicsomi állapot ellenpólusából szemlélik mindazt, amit *Az ártatlanság dalai*. A verseskötet címe, csakúgy, mint elődjéé, beszédes. Burkoltan azt állítja, hogy a problematikus helyzet akkor köszönt be, amikor a gyermek tapasztalni kezd, a felnőttektől megtanulja a *Törvény* által felállított szabályokat.

E két kötet legismertebb veresei, *A Bárány (The Lamb)*⁴⁷ és *Tigris (The Tyger)*⁴⁸ az emberi mivolt morális jó és rossz közötti kapcsolatát keresik. Blake *Bárány* szimbóluma a szelídség jelképe, azaz valamiféle Jóé, a *Tigris* pedig a vadságé, a Rossz, az *Energia* megtestesítője. Mint az már a *Menny és Pokol házasságából* nyilvánvalóvá vált, Blake a világot ellentétek együttállásában képzelte el. Ugyanígy a benne élő embert is: a *Bárány* és a *Tigris* az emberi tudat ellentmondó minőségei, egyfajta konfliktus, mely az egyén fejében megy végbe.

A két vers együttolvasva a teodiceai kérdésre is reflektál. A *Bárány* esetében Blake-nél sem kétséges, hogy a *Logosz* teremtette. Viszont a *Tigris* esetében, amely a gyermekkor utáni, tapasztalási állapot, Blake rákérdez az eredetre. Ebben a versben teszi fel először a kérdést: vajon ugyanaz alkotta a *Tigrist*, mint aki a *Bárányt*.

E kérdésre Blake néhány évvel később, *Az Úr megteremti Ádámot (Elohim Creating Adam)* című grafikájában válaszolt. A teremtés aktusa itt nem egy fenséges, boldogsággal teli cselekmény. Mind a Teremtő, mind pedig a Teremtmény

⁴⁶ SZERB 1971. 236.

⁴⁷ BLAKE, WILLIAM (2006): *The Lamb. A Bárány*. In BARDI ERZSÉBET (szerk.): *Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience*. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 34–35.

⁴⁸ BLAKE WILLIAM (2006): *The Tyger. A Tigris*. BARDI ERZSÉBET (szerk.): *Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience*. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 136–137.

arcán fájdalom látható. Az Ádám testére tekeredő kígyó pedig ismételten arra enged következtetni, hogy Blake szerint az Ádamban lévő sátáni mivolt nem a bukás velejárója, hanem teremtése pillanatától hozzátartozik.⁴⁹

Noha *Az Úr megteremti Ádámot* grafikának a mondanivalója szerint az emberben hasonlóképpen megteremtett a jó is és a rossz is, fontos tényező, hogy Blake olvasatában e két terminus részben másképpen értelmezendő, mint az eddigiekben taglalt személyek esetében. A morális rossz Blake-nél is egyenlő a bűnnel, viszont az előjele fordított. Blake a bűnt az emberben egészségesen működő *Energiának* tekinti, mely nemhogy kárára, hanem hasznára van a világnak, hiszen azt az ellentétek tartják fenn. Hogy az ellentét fennálljon, szükségszerűen a jó mellett a rossznak is léteznie kell. Nem mellesleg Blake, aki elutasította az ítélkező Istent, utolsó éveiben állítólag e kijelentést tette Crabb Robinsonnak: „Isten szemében minden jó”.⁵⁰ Ha tehát Blake elképzelése szerint Isten szemében minden jó, és a bűn a világ fennállásáért felelős ellentétek egyik pólusa, akkor a világban jelenlévő morális rosszért nyilvánvalóan Istent nem tette felelőssé.

De mi mondható el az emberről? Blake az embert csak részben mentette fel a hibavetés alól. Ugyan azáltal, hogy elutasította a keresztény szemlélet álláspontját az eredendő bűnnel kapcsolatban, kiemelte az embert a problémás aktus elkövetése alól. De nem mentette fel teljesen, hiszen Blake szerint is az ember volt az, aki a hibát elkövette, mégpedig azzal, hogy megalkotta a *Törvényt*, s életre keltette a szunnyadó lelkiismeretet.

Konklúzió

Kétségtől William Blake a bűnről és a teodiceáról alkotott elképzelések sorozatában egy olyan színfolt, melyről igenis beszélni kell. Az elefántcsonttornyába zárkózott preromantikus, sokoldalú művész nemcsak az irodalom-, hanem a vallástudomány számára is új ismeretekkel, számtalan érdekesítő és hasznos információval szolgálhat.

Összefoglalva Blake elképzelését a morális rosszról, a bűnről és a teodiceáról, elmondható, hogy habár polgárpukkasztó módon, levette az emberiség válláról a *bűncentrikus* szemlélet azon nehéz terhét, melyet a középkorban Szent Ágoston akasztott rá.

Blake gondolkodásában a bűn egy olyan állapotnak felelt meg, mely nem abban a pillanatban következik be, amikor valaki elkövet egy klasszikus értelemben vett vétet, hanem e cselekedet kizárólag akkor válik morálisan rosszá, amikor a törvény figyelembevételével az ész helytelennek titulálja. A klasszikus értelemben vett „bűn” tehát önmagában nem rossz. A *Törvény* teszi azzá. Ennek értelmében Blake-nél nem beszélhetünk a bűnről mint morális rosszról. Érdektelen, hogy a puritanizmus-t vagy a vitalizmus-t tartotta inkább a bűn mibenlétének, viszont

⁴⁹ PÉTER 2017. 197.

⁵⁰ Uo. 198.

az biztos, hogy a kor Angliája elé kifejezetten a *puritanizmust* tartotta tükörként. Ha pedig az egész emberiségre általánosan jellemző vagy személyes bűnösség fogalmáról esik szó, Blake-nél bár nem a keresztény értelmezés szerint, az első fogalmazódott meg. Ő tehát nem egy eredendően bűnös állapotról beszélt, mint Ágoston, hanem egy mindenkre érvényes „bűnös életfázisról”, arról, amikor a gyermekből felnőtt lesz, amikor a szemlélődést, a cselekedetek ösztönszerű működését az ész és az azzal belátható *Törvény* váltja fel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BATAILLE, GEORGES (1997): *Literature and Evil*. New York–London.
2. KISS IRÉN (2008): *A feltámadt romantika*. Budapest.
3. LANCEL, SERGE (2004): *Szent Ágoston*. Ford. Kamocsay Ildikó. Budapest.
4. LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM (1985): *Essays of Theodicy on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*. Trans. Hugard E. M. Lasalle.
5. LUTHER MÁRTON (2006): *A szolgál akarat*. Ford. Jakabné Csizmazia Eszter. Budapest.
6. PÉTER ÁGNES (2017): *William Blake illusztrációi a Jób könyvéhez*. Budapest.
7. PETRUS ABAELARDUS (1989): *Etika*. Ford. Turgonyi Zoltán. Budapest.
8. ROTTERDAMI ERASMUS (2004): *A szabad döntésről*. Ford. Rokay Zoltán. Budapest.
9. SCHMIDT-BIGGEMANN, WILHELM (2011): *Teodícea és tények – A német felvilágosodás filozófiai profilja*. Budapest. 100–108.
10. SWEDENBORG, EMANUEL (1993): *Menny és Pokol*. Debrecen.
11. SZENT ÁGOSTON (1989): *A boldog életről. A szabad akaratról*. Ford. Tar Ibolya. Budapest.
12. SZENT ÁGOSTON (2006): *De civitate Dei – Isten városáról*. III. Ford. Földváry Antal. Budapest.
13. SZERB ANTAL (1971): *Gondolatok a könyvtárban*. Budapest.
14. WILLAM BLAKE (2006): *The Lamb. A Bárány*. In Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience. Szerk. Bardi Erzsébet. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 34-35.
15. WILLIAM BLAKE (2006): *The Tyger. A Tigris*. In Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience. Szerk. Bardi Erzsébet. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 136-137.
16. WILLIAM BLAKE (2006): *To Tirzah. Tirzah-hoz*. In Az Ártatlanság és a Tapasztalás dalai. Songs of Innocence and of Experience. Szerk. Bardi Erzsébet. Ford. Erdődi Gábor. Budapest. 166-167.
17. BLAKE, WILLIAM (1959): *Menny és Pokol házassága*. In Versek és prófécia. Ford. Garai Gábor. Budapest.

A genetika oktatásának módszertani sajátosságai az iskolában

Резюме. Розділ «Спадковість і мінливість» є одним з найважливіх розділів шкільної програми з біології. Учні повинні оволодіти багатьма новими поняттями, термінами, зрозуміти основи рекомбінації алелів та ознак, причини мінливості. Метою наших досліджень було вивчити відношення учнів до генетики, які теми вони вважають найбільш проблематичними, які методи застосовують вчителі, та можливі шляхи покращення методики викладання даної дисципліни в школі.

Ключові слова: викладання генетики в школі

Rezümé. Az Öröklődés és változékonyság témakör az iskolai biológia program egyik legnehezebb fejezete. A tanulóknak sok új fogalommal, kifejezéssel kell megismerkedniük, meg kell érteniük az allélok és tulajdonságok rekombinációjának alapjait, a változékonyság okait. Kutatásunk során vizsgáltuk, hogyan viszonyulnak a diákok a genetikához, mely témák tanulása jelent számukra komolyabb gondot, milyen módszereket alkalmaznak a tanárok az oktatás során, illetve milyen módon lehetne megkönnyíteni e témakör alaposabb elsajátítását az iskolában.

Kulcsszavak: genetikaoktatás az iskolában

Abstract. The “Inheritance and variability” topic is one of the most difficult chapters of the school’s biology programme. The students are expected to become acquainted with many new concepts and terms, and to grasp the basics of the alleles, the basic characteristics of their recombination, as well as the reasons for their variety. In our research we analysed how students relate to genetics, which topics present more serious learning difficulties, which methods the teachers apply during instruction, and, last but not least, in what way the process of the acquisition of this topic could be made easier.

Keywords: genetics education in school

Bevezetés

A genetikaoktatás módszertana fontos kérdéssé vált Ukrajnában, mivel az oktatásügyi minisztérium (07.06.2017 № 804) rendelete szerint a 2017/18-as tanévtől nemcsak a 11. osztályban oktatnak genetikát, hanem már a 9. osztályban is. A kutatási téma aktualitása éppen ezen reformok miatt született meg. Szerettük volna felmérni a két évvel fiatalabb diákok fogékonyságát és érdeklődését a genetikai tananyag irányába, valamint kideríteni azt, hogy kihatással lehet-e a teljesítményük romlására az, hogy számukra „idejekorán” oktatjuk a genetikát? Diákok esetében fontos kérdés volt az, hogy a genetika tanulása során milyen felmerülő nehézségekkel küzdenek; kiküszöbölhetők-e ezek, ha igen, hogyan? A számukra nehezebb téma-

* У 2019 році студентка 2-го курсу спеціальності «Біологія» (магістратура), Кафедра біології та хімії, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. * 2019-ben II. évfolyamos biológia szakos hallgató (mesterképzés), Biológia és Kémia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

* In 2019 2nd year Biology major student (Master of Arts), Department of Biology and Chemistry, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: csinciablonci96@gmail.com

** Кандидат біологічних наук, доцент, Кафедра біології та хімії, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II; вчитель біології та хімії, Гімназія імені Каталіна Варга. ** A biológiai tudományok kandidátusa, főiskolai docens, Biológia és Kémia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; biológia–kémia szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium. ** Candidate of Biological Sciences, college associate professor, Department of Biology and Chemistry, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; Biology and Chemistry teacher, Varga Katalin Secondary School. E-mail: dr.nagy.bela@vargaszolnok.hu

köröket megneveztetni, illetve az új tankönyvekről alkotott általános képet alkotni azok különféle felsorolt paramétereinek alapján. A felmerülő kérdések megválaszolása érdekében kérdőíves felmérést végeztünk Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban, illetve a szolnoki Varga Katalin Gimnázium három osztályában.

Kárpátalja hat járásának tizenöt tanintézményében került sor a kérdőívek kitöltésére. Az iskolák kiválasztása folyamán fontos szempont volt, hogy középiskolákat, líceumokat, gimnáziumokat is lekérdezhessünk, hogy minél több járást le tudjunk fedni Kárpátalján, illetve olyan tanintézményekben készüljön felmérés, ahol emelt óraszámú tanulókat a diákok a biológiát. Minden iskola kilencedik és tizenegyedik osztályában megtörtént a lekérdezés (kivételt képez: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézete, mivel itt csak a 11. osztályosokat tudtuk lekérdezni, tekintettel arra, hogy a 9. osztályosok itt még nem tanulnak; illetve a Varga Katalin Gimnázium). Minden osztályból öt-öt diák vett részt a felmérésben (kivétel a szolnoki gimnázium, ahol minden tanuló kitöltötte a kérdőívet), akik kiválasztása folyamán figyelembe vettük a tanulmányi eredményeket is a megfelelő statisztikai mintavételezés miatt, illetve a legpontosabb eredmény elérése érdekében.

A felmérésre az alábbi iskolákban került sor: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézete, Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, Beregszászi 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskola, Nagyberegi Református Líceum, Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Jánosi Középiskola, Péterfalvai Református Líceum, Tiszaújfalvi 2. Sz. Széchenyi István Középiskola, Salánki Mikes Kelemen Középiskola, Karácsonfalvai Sztojka Sándor Görög katolikus Líceum, Nagydobronyi Református Líceum, Nagydobronyi Középiskola, Munkácsi 3. Sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Viski Kölcsey Ferenc Oktató-Nevelő Intézmény, Aknaszlatinai Bolyai János Középiskola.

A kérdőíves felmérés ismertetése

A pedagógiai kutatásokban a kérdőíves felmérés gyakran alkalmazott módszer. A kérdőíves vizsgálatok viszonylag olcsók, rövid idő alatt nagy adatmennyiség gyűjthető be, nagyszámú egyén véleménye vizsgálható. A módszer elsősorban felderítő, leíró, magyarázó kutatási célokra használható, de alkalmazható megfigyeléseknél is. Az eredmények érvényessége és megbízhatósága sokban a helyesen megfogalmazott kérdéseken múlik (Kontra 2011). Kutatásunk során a kérdőíveket a tanárok és diákok név nélkül, önkéntesen töltötték ki.

A kérdőív kérdései a diákok részéről az alábbiakra várnak választ: kedveli-e a diák az öröklődés és változékonyság témakört; a genetikán belül mely rész tanulása okoz bonyodalmat; mi okozza a nehézséget az elsajátításában; segítik-e a genetikai feladatok az elméleti rész megértését; illetve véleménynyilvánítást kér a genetika tankönyvvvel kapcsolatban is.

A tanárok szemszögéből pedig kíváncsiak voltunk arra, hogy következetesen épül-e be az öröklődés és változékonyság a tantárgyi programba; célszerűnek tartják-e ezeknek a témaköröknek az oktatását már a 9. osztályban; mi jelentheti a legnagyobb problémát a tanulóknak a genetika elsajátítása során; milyen módszereket, tanulásszervezési formákat használnak az órákon; szokott-e házi feladatként genetikai feladatot adni; milyen módszerrel értékeli a tanulói munkát; mi a véleménye a tankönyvről, illetve véleménye szerint hogyan lehetne még eredményesebbé tenni a genetika elsajátítását.

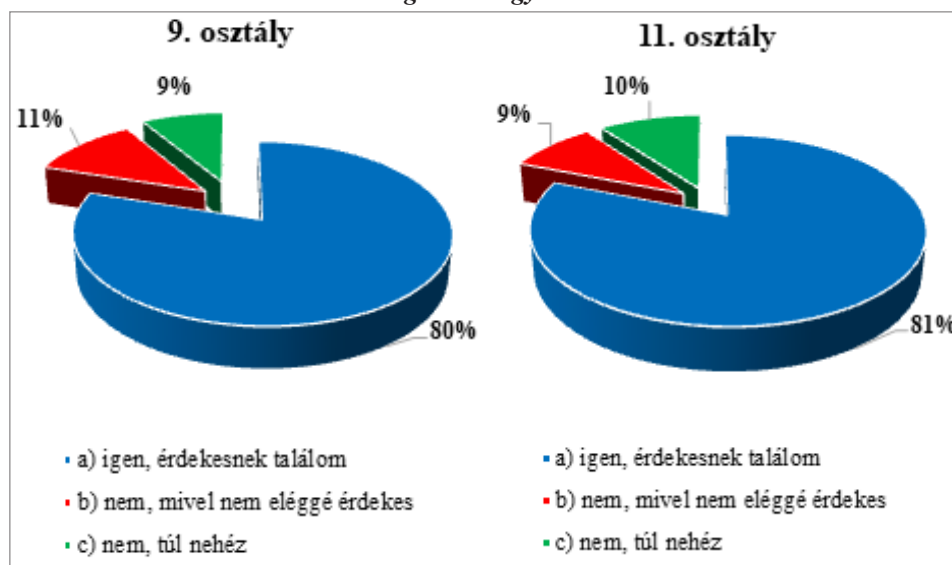
Kárpátaljai magyar iskolák diákjainak véleményei

Kutatásunk értékelése folyamán először a kárpátaljai magyar iskolák 9. és 11. osztályosainak véleményösszehasonlítására és elemzésére szeretnénk felhívni a figyelmet.

Kérdés: Kedveled-e az öröklődés és változékonyság témakört a biológia tantárgyon belül?

A válaszuk eléggé meggyőző és egyhangú volt mindkét fél részéről, mivel a diákok 80%-a találja kifejezetten érdekesnek, 10%-uk szerint nem érdekes, mégpedig azért, mert túl nehéz az anyag, 10%-uk pedig egyáltalán nem tartja érdekesnek. Ezt az eredményt bizakodónak találhatjuk mindannyian, mivel az utóbbi idők kutatásai és felmérései azt mutatják, hogy a diákok érdeklődése folyamatosan csökken a természettudományok iránt.

1. ábra *Kedveled-e az öröklődés és változékonyság témakört a biológia tantárgyon belül?*

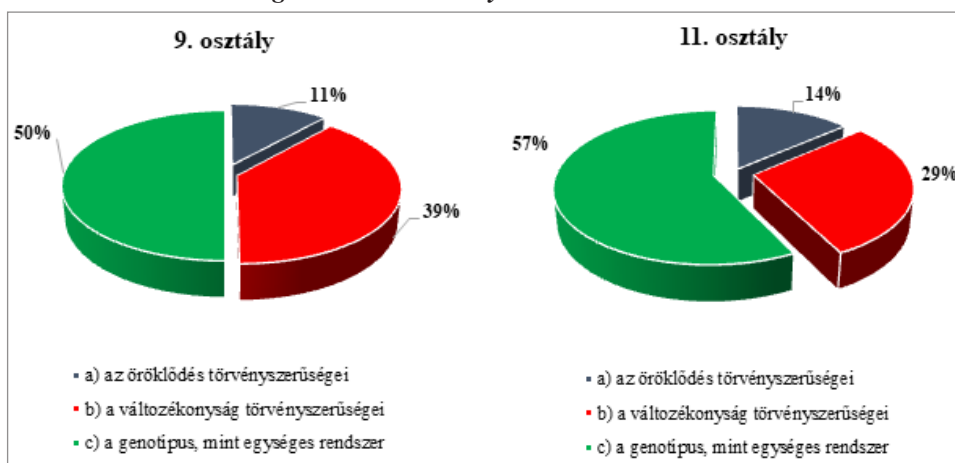
Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: A genetikán belül mely rész tanulása a nehezebb?

A következő kérdés a különféle genetikán belüli témakörök nehézségére kérdez rá. Három válaszlehetőség közül választhattak a diákok: az öröklődés törvényszerűségei, a változékonyság törvényszerűségei és a genotípus mint egységes rendszer. A témakörök nehézségi sorrendjét illetően a két osztály diákjai állíthatták fel a ranglétrát. Legkevesebb problémát az öröklődés törvényszerűségei okozzák, ezt követi a változékonyság törvényszerűségei, majd a legnehezebb témakör címet mindkét esetben a genotípus, mint egységes rendszer nyeri el. Némely különbség viszont fel-

fedezhető a két osztály között. Míg a 9.-eseknek „csak” 50%-a gondolta azt, hogy a genotípus a legbonyolultabb témakör, addig a 11.-eseknél ez már 57%-ra tehető. Ellentétben a változékonyság törvényszerűségeihez, amely már a 9. osztályosok 39%-ánál okoz nehézséget, míg a 11. osztályosoknál ez a szám csak 29%. A 11. osztály esetében arányosan nő a témakörök előrehaladásával azok nehézsége is, mivel a számok nagyjából duplázódnak, addig ez az arány nem áll fenn a fiatalabbaknál. A 9.-eseknél az első témakör még nem okoz komolyabb bonyodalmat, azonban a változékonyság törvényszerűségeinél sokan már elvesztik a fonalat a túl sok információ vagy a bonyolultabb összefüggések végett, a genotípus tanulásakor pedig már így számottevően kevesebb diák tudja követni az anyagot.

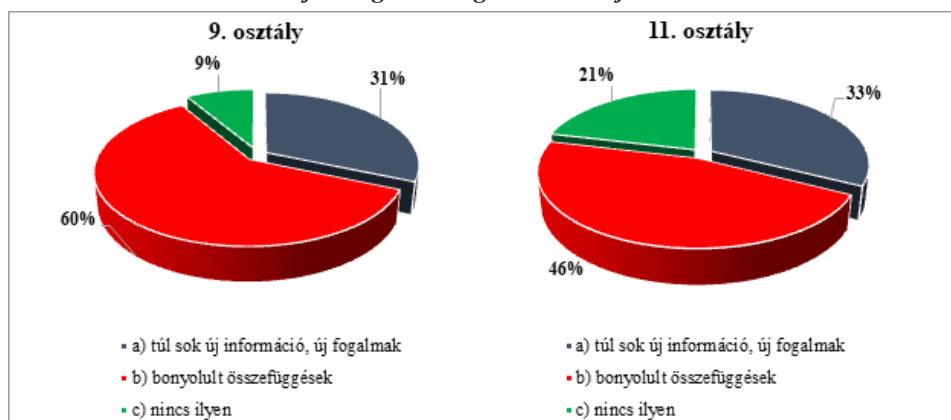
2. ábra *A genetikán belül mely rész tanulása a nehezebb?*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Mi jelent gondot a genetika elsajátítása során?

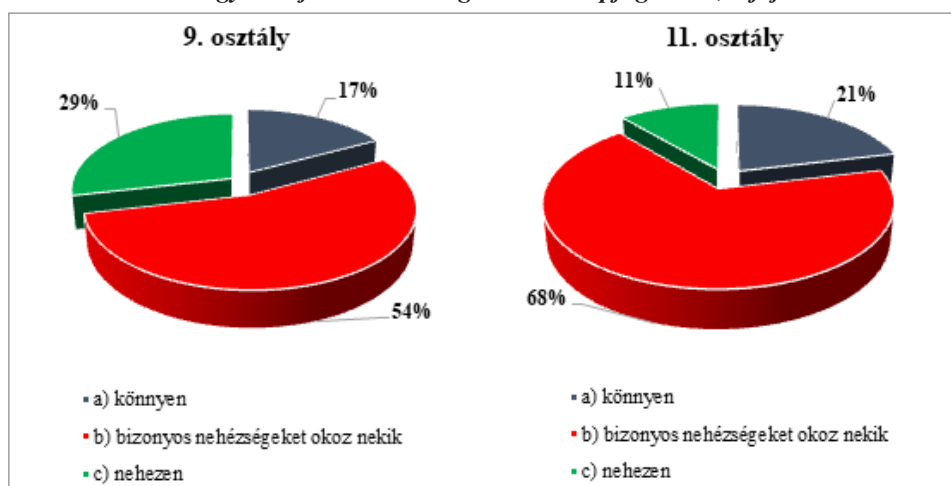
A túl sok információ és az új fogalmak, vagy esetleg a bonyolult összefüggések? Ennek a kérdésnek a megválaszolása során már megmutatkozott az, amit sejtettünk. Míg a 11.-esek esetében a diákok 21%-ának nem okoz semmi sem problémát az anyag elsajátítása során, addig az a szám a 9.-esek esetében mindössze 9%. A különbség már itt is meglepően nagy. A túl sok információ és új fogalmak mindkét osztály esetében a diákok 1/3-ának okoz gondot. Ennél fogva míg a 11.-eseknél a bonyolult összefüggésekre – mint problémára – a válaszadók 46%-a hivatkozott, addig a 9.-eseknél ez a szám már meghaladta a 60%-ot. Tehát a fiatalabb diákok közel kétharmadának a későbbiekben már érthetetlenül bonyolultak az összefüggések, ami még inkább alátámasztja az előző kérdés eredményeképpen levont következtetéseinket és sejtésünket, mely szerint a diákok a témakörök előrehaladtával nem képesek követni a bonyolultabb összefüggéseket.

3. ábra *Mi jelent gondot a genetika elsajátítása során?*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Hogyan sajátíthatók el a genetikai alapfogalmak, kifejezések?

A 9.-esek 17%-a úgy gondolja, hogy számukra könnyen elsajátítható az anyag, míg ez a szám a 11.-eseknél 21%-ra tehető, ami nem számottevő különbség. Míg a fiatalabbak 54%-a számára okoz bizonyos nehézségeket az anyag, addig ez az arány az idősebbik korosztálynál már 68%. A válaszok sajátos eredménye abban mutatkozik meg, hogy a 11. osztály tanulóinak csak 11%-ánál okoz komoly problémát a genetikai alapfogalmak elsajátítása, azonban a 9. osztály diákjainál ez a szám már 29%. Tehát közel háromszor annyi gyereknek okoz problémát a genetikai kifejezések megértése fiatalabbak között, mint a két évvel idősebb társaiknál.

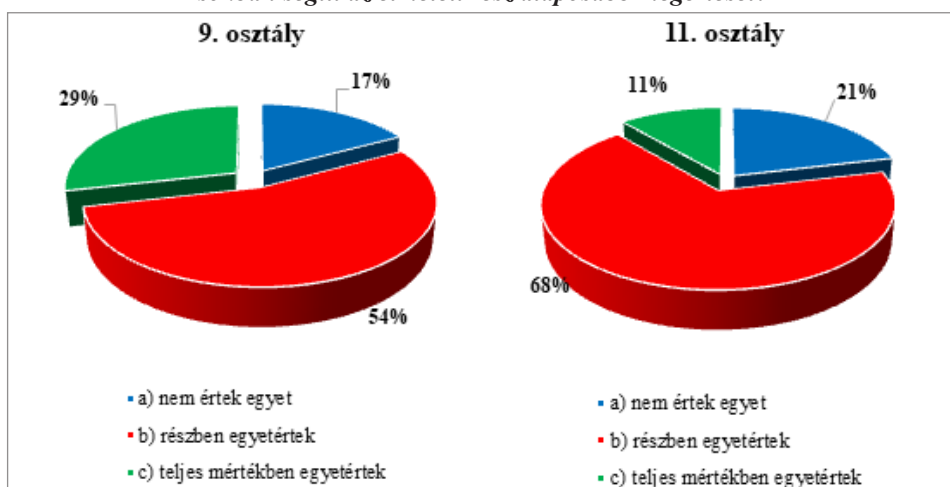
4. ábra *Hogyan sajátíthatók el a genetikai alapfogalmak, kifejezések?*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Egyetértesz-e azzal az állítással, hogy a genetikai feladatok megoldása sokban segíti az elméleti rész alaposabb megértését?

Hasonló eredményt kaptunk mindkét osztálytól (a válaszadók 1/5-e) arra a válaszlehetőségre, mely szerint abszolút nem értenek egyet ezzel a kijelentéssel. Azonban a 9.-esek közel egyharmada vallja azt, hogy teljes mértékben egyetért azzal, hogy a feladatok megoldása nagyban segíti számukra az elméleti rész megértését, míg a 11.-eseknek csak 11%-a vallja ugyanezt. Ebből leszűrhetjük azt, hogy a fiatalabbak számára sokkal fontosabb az, hogy nagy hangsúlyt fektessünk a gyakorlati részre, a feladatok megoldására, mivel sikerebben átadhatjuk számukra így a kombinált, nehezebb elméleti anyagokat is.

5. ábra *Egyetértesz-e azzal az állítással, hogy a genetikai feladatok megoldása sokban segíti az elméleti rész alaposabb megértését?*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A következő kérdésben kitértünk arra, hogy melyik részt találják nehéznek a diákok a genetikán belül:

- az öröklődés törvényszerűségeit;
- a változékonyság törvényszerűségeit;
- a genotípust, mint egységes rendszert?

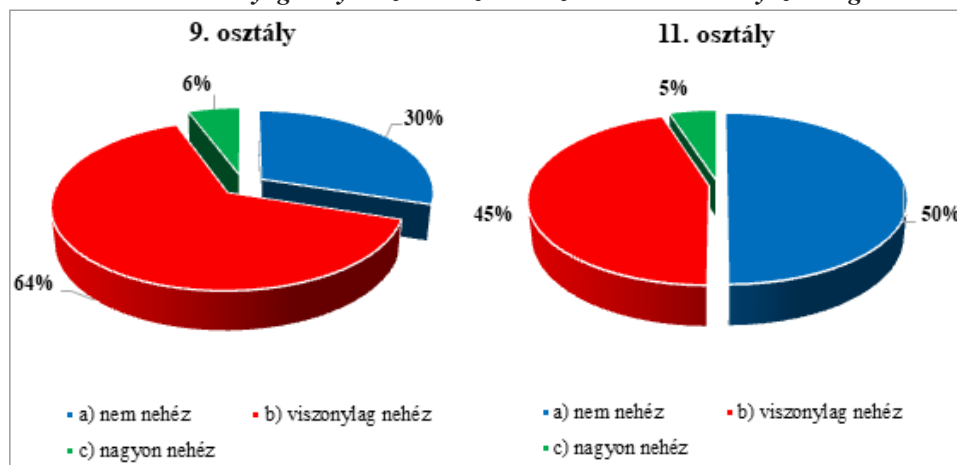
Mindkét osztályban egyetértettek abban, hogy a nehézségi szint az imént említett felsorolással egybeesik. Szerettünk volna azonban meggyőződni arról is, hogy témakörönként lebontva a gyerekek milyen arányban tartják nehéznek a témaköröket.

Kérdés: A tananyag mely része nehezebb? Az öröklődés törvényszerűségei

Az öröklődés törvényszerűségeit statisztikai hibahatáron belül eső 5% gondolja nagyon nehéznek a 11. osztályosok körében, 9. osztályban a diákok 6%-a ért egyet velük. Azonban a 11.-es diákok fele egyáltalán nem tartja nehéznek ezt a

témakört, velük egy véleményen viszont már csak a 9. osztálynak már csak a 30%-a van. A fennmaradt diákok „viszonylag nehéz”-nek minősítették. Ebből is látszik, hogy 20%-kal több 11.-es mint a kilencedikes merre kijelenteni azt, hogy egyáltalán nem tartják nehéznek az öröklődés törvényszerűségeit. Ők inkább a viszonylag nehéz kategóriába sorolták az anyagot, amelynek javításán érdemes lenne elgondolkodni.

6. ábra *A tananyag mely része nehezebb? Az öröklődés törvényszerűségei*

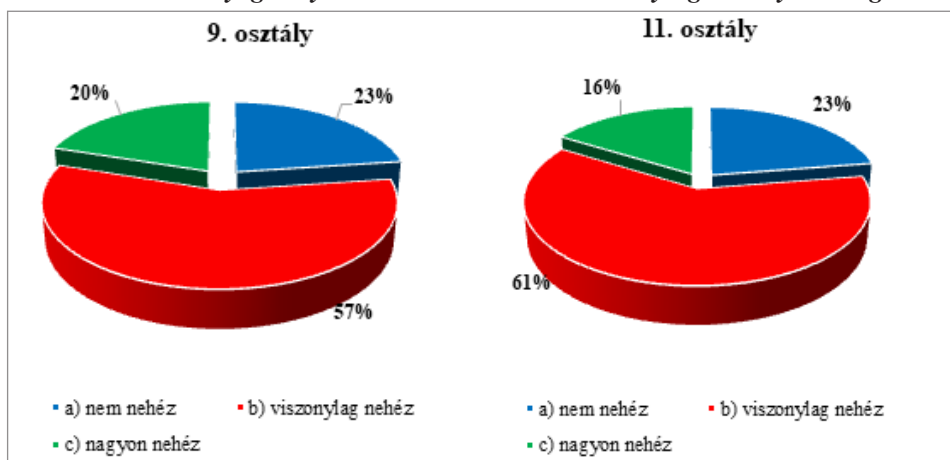
Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: A tananyag mely része nehezebb? A változékonyság törvényszerűségei

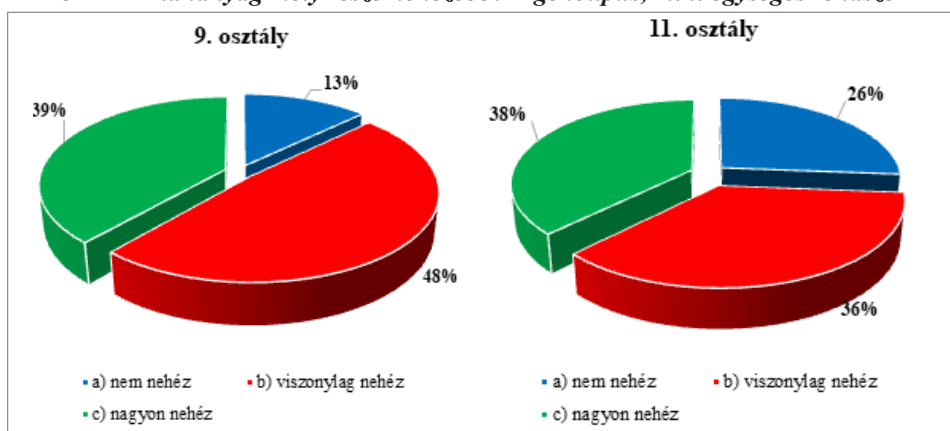
A változékonyság törvényszerűségeinél már számottevően kevesebb 11. osztályos diák jelentette ki azt, hogy a „nem nehéz” kategóriába sorolja az anyagot. Mindössze 23%-uk gondolja azt, hogy az anyag megértése nem okoz különösebb problémát számukra. Ez a szám teljes mértékben tükrözi a hasonló véleményen lévő fiatalabbak véleményét. Nagyon nehéznek a kilencedikesek 20%-a, míg a tizenegyedikesek 16%-a érzi a tananyagot. Lényegesebb eltérés tehát nem fedezhető fel közöttük (7. ábra).

Kérdés: A tananyag mely része nehezebb? A genotípus mint egységes rendszer

A genotípust mint egységes rendszert a diákok közel 40%-a nagyon nehéznek véli. Ebben mindkét évfolyam hasonló véleményen volt. A 9. osztálynak csak 13%-a gondolja azt, hogy nem nehéz számára a témakör, míg a 11. osztályban kétszer ennyi diák van ugyanazon a véleményen. A kutatás ezen szakaszán is láthatjuk már, hogy a két évvel fiatalabb diákok mekkora hátrányban vannak idősebb társaikkal szemben (8. ábra).

7. ábra *A tananyag mely része nehezebb? A változékonyság törvényszerűségei*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

8. ábra *A tananyag mely része nehezebb? A genotípus, mint egységes rendszer*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Mi a véleményed a tankönyvről, hogyan tárgyalja a genetika témaköreit?

- *Jól tanulható, a tanulók számára érthető*

A 9. osztályosok 21%-a nem értett egyet ebben, míg a tizenegyedikes tanulók csupán 12%-a. Nagy valószínűséggel amiatt gondolják így a fiatalabbak, mert eleve hátrányból indulnak az idősebbekkel szemben szakmai tudás tekintetéből, de elképzelhető az is, hogy a 9. osztályos tankönyv valóban nem olyan felépítésű szakmailag, hogy a diákok tetszését elnyerje.

- *Szakmailag jól megszerkesztett*

Mindkét osztály egyetértett abban, hogy többnyire szakmailag jól megszerkesztett tankönyvekről van szó. Körülbelül egynegyedük gondolja úgy, hogy ezzel abszolút nem értenek egyet.

- *Korszerű ismereteket közvetít*

Szintén hasonló arányban nyilvánítottak véleményt erről a kérdésről is a diákok. Kevesebb mint 20%-uk gondolta azt, hogy nem a megfelelő ismereteket közli a könyv a tananyaggal kapcsolatban.

- *Érdekes, motiválja a tanulókat*

A tanulók közel egyharmada úgy gondolja, hogy a tankönyvek nem elég érdekesek, nem motiválják kellőképpen őket. 30%-uk szerint a könyv tökéletes motiválás szempontjából, míg további 40% részben egyetért az állítással.

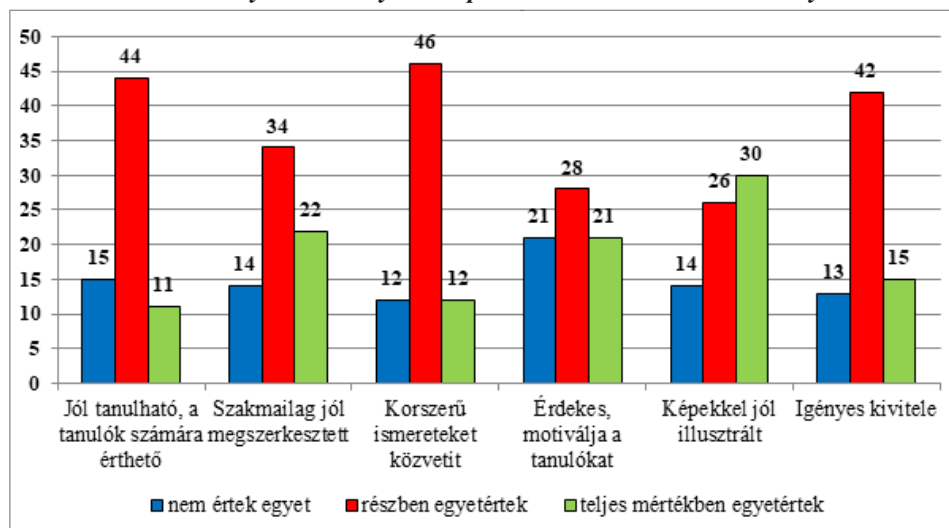
- *Képekkel jól illusztrált*

Ennél a kérdésnél viszont már voltak komolyabb eltérések az évfolyamok között. A 11.-esek 30%-a gondolta úgy, hogy teljes mértékben egyet ért azzal, hogy képekkel jól illusztrált a könyv, míg a 9. osztálynál a válaszadók 43%-a gondolta ugyanezt. Az illusztrációk nagyban elősegítik a diákoknál az elmélet megértését, erre fokozottan érdemes odafigyelni.

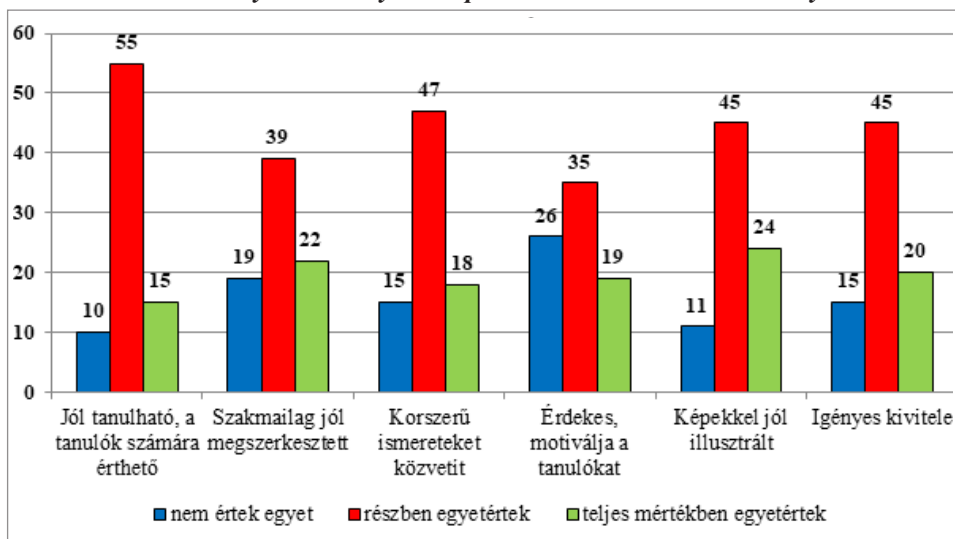
- *Igényes a kivitele*

Ezzel a kijelentéssel a diákok 60%-a részben egyetértett. 20%-uk teljes mértékben egyetértett, illetve a fennmaradó rész egyáltalán nem értett vele egyet.

9. ábra *Válaszok aránya a tankönyvvvel kapcsolatos kérdésekre a 9. osztályos diákoktól*

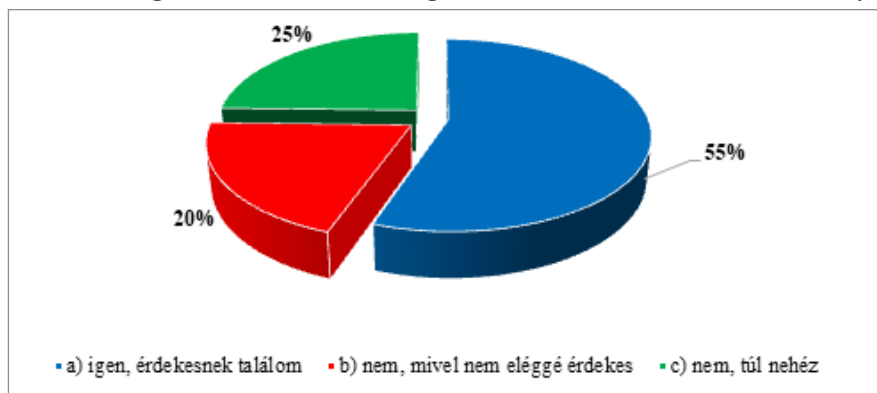
Forrás: a szerzők saját szerkesztése

10. ábra *Válaszok aránya a tankönyvvel kapcsolatos kérdésekre a 11. osztályos diákoktól*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A Varga Katalin Gimnázium végzős diákjainak véleményei

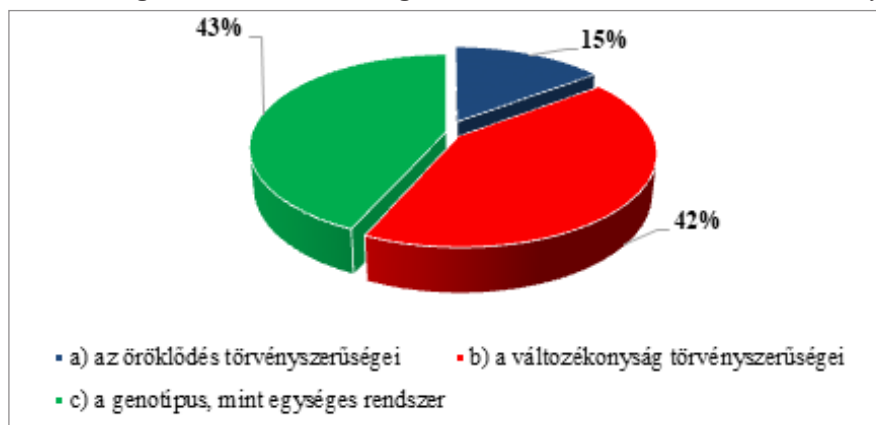
A végzős évfolyamnak három osztálya is kitöltötte a kérdőívünket. Összesen 75 diák vett részt a kérdőívezésen. Ugyanazt a kérdőívet kapták kézhez, mint a kárpátaljai társaik. A szolnoki diákoknak szintén több mint fele érdekesnek találja az öröklődés és változékonyág témakört a biológián belül. Egynegyedük nem tartja érdekesnek a tananyag nehézségi foka miatt, míg 20%-uk szerint nem elég érdekes.

11. ábra *A Varga Katalin Gimnázium végzőseinek első kérdésre adott válaszaránya*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kárpátaljai diákokhoz hasonlóan úgy gondolják, hogy az öröklődés törvényszerűségei a legkönnyebb részhez tartozik. Azonban közel megegyező arányban gondolják azt a tanulók, hogy a változékonyság törvényszerűségei és a genotípus mint egységes rendszer okozzák a legnagyobb problémákat a tanulási fázis során.

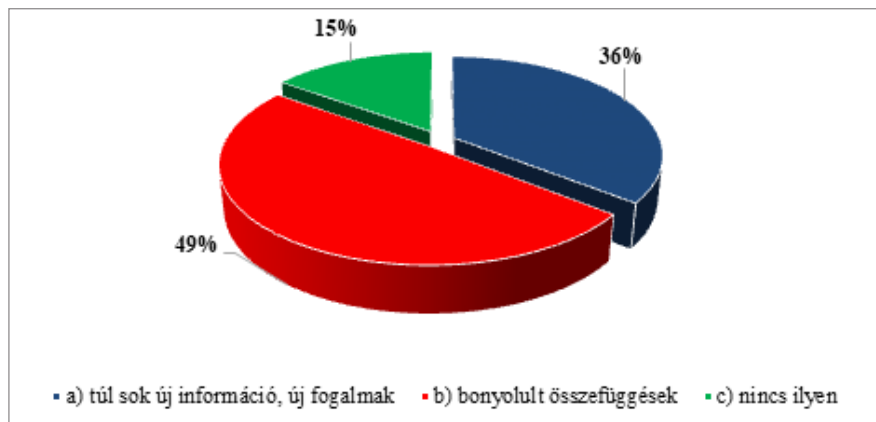
12. ábra A Varga Katalin Gimnázium végzőseinek harmadik kérdésre adott válaszaránya

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A végzős hallgatók a soron következő kérdésben is egyetértenek a kárpátaljai diákokkal, mivel ők is a bonyolult összefüggéseket gondolják a legkomolyabb problémának a genetika elsajátítása folyamán. Közel a válaszadók fele van ezen a véleményen. Mindössze 15%-uk érzi úgy, hogy semmi nem okoz nehézséget a tananyag megértésében, míg 36%-uk a túl sok információra és fogalomra panaszkodik leginkább.

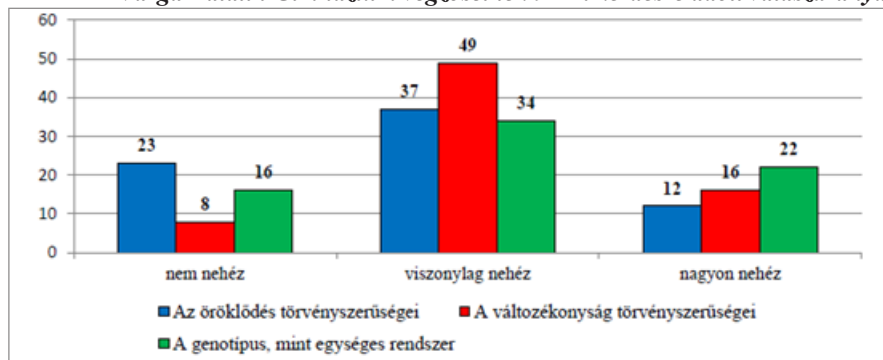
13. ábra A Varga Katalin Gimnázium végzőseinek negyedik kérdésre adott válaszaránya

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Az öröklődés törvényszerűségei témakör ismét a legegyszerűbben elsajátítható tananyag címet nyerte el. Míg a genotípus mint egységes rendszer eddigi legnehezebbnek titulált egyeduralmának a szolnoki diákok véget vetettek. Tizenötöt többen tartották „viszonylag nehéznek” a változékonyság törvényszerűségeit, azonban „nagyon nehéznek” hattal több diák titulálta a genotípus törvényszerűségeit.

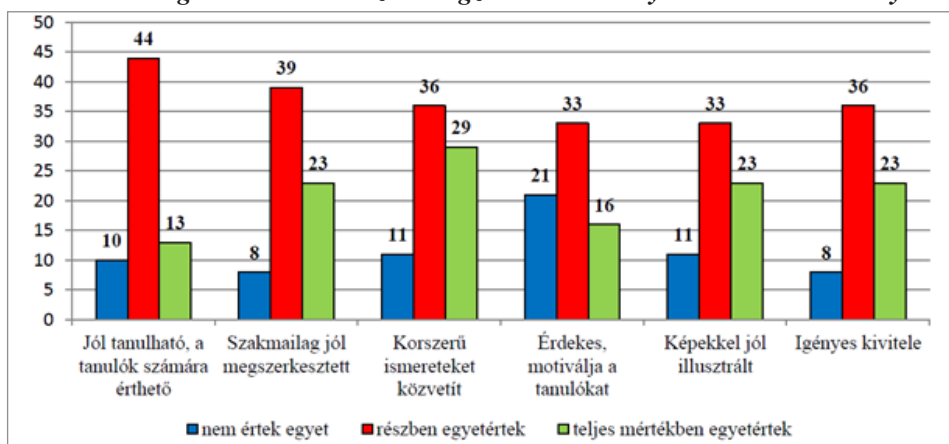
14. ábra *A Varga Katalin Gimnázium végzőseinek 9–11. kérdésre adott válaszaránya*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A szolnoki diákok sokkal elégedettebbek az általuk használt tankönyvvel. Igényesnek, jól illusztrálnak tartják. Mindemellett a válaszadók túlnyomó többsége egyet ért abban, hogy korszerű ismereteket közvetít a diákok számára szakmailag jól megszerkesztett formában, amely többnyire jól tanulható, átlátható és érthető. Az egyetlen negatívum, amit megemlítenek, hogy nem eléggé érdekes és nem kellőképpen motiválja őket.

15. ábra *Varga Katalin Gimnázium végzőseinek tankönyvről alkotott véleménye*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

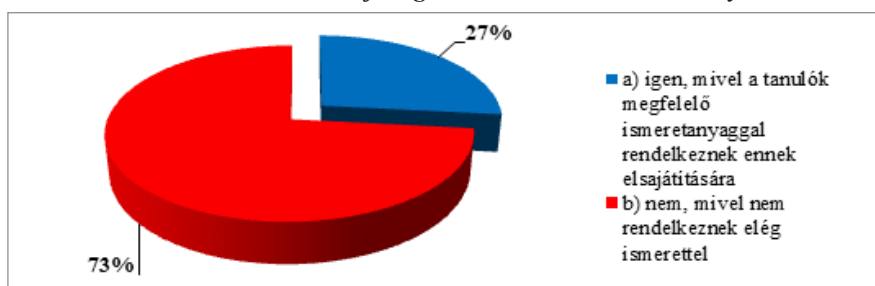
Kárpátaljai tanárok kérdőíveinek eredménye

A diákok véleménynyilvánítása mellett kíváncsiak voltunk arra is, hogy a tanárok véleménye mennyire esik egybe a diákokéval néhány kérdésben, illetve milyen módszereket alkalmaznak a tanítási órákon, hogyan értékelnek.

Kérdés: Célszerűnek tartja a genetika oktatását a 9. osztályban?

A tanárok háromnegyede nem tartja okos lépésnek azt, hogy a 9. osztályban már tanítani kell a genetikát a gyerekeknek. Szerintük még nem rendelkeznek elég ismerettel a genetika megfelelő elsajátításához. Mindössze 27%-uk gondolja azt, hogy nincs komolyabb probléma, mivel már van annyi tudásuk a diákoknak, hogy sikeresen megtanulják az anyagok.

16. ábra *Célszerűnek tartja a genetika oktatását a 9. osztályban?*

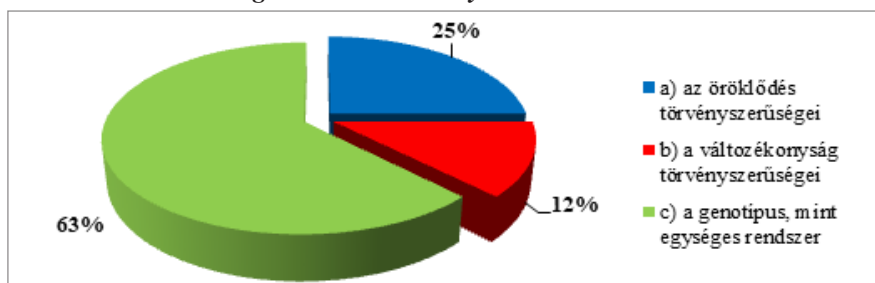

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: A genetikán belül mely rész oktatása nehezebb?

A harmadik kérdés átfogalmazva szerepelt a diákoknál is. A tanárok és diákok teljes mértékben egyetértettek abban, hogy a genotípus mint egységes rendszer a legnehezebb téma tanítási és tanulási szempontból is. A tanárok közel kétharmada ezt a témát tartotta a legnehezebbnek. A második és harmadik hely azonban felcserélődött, mivel a tanárok könnyebbnek tartják a változékonyság törvényszerűségeinek oktatását, az öröklődés törvényszerűségeivel szemben.

17. ábra *A genetikán belül mely rész oktatása nehezebb?*

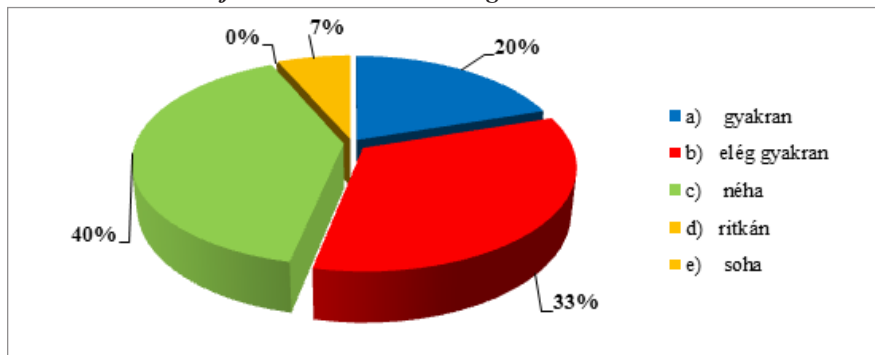

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Alkalmaz informatikai eszközöket a genetikai témakörök oktatása során?

Bízató jel, hogy a tanárok 93%-a már használja a technika adta lehetőségeket, és informatikai eszközöket is alkalmaz a genetika oktatása során. 53%-uk gyakran / elég gyakran használja ezeket a segédeszközöket, míg a fennmaradó 40% is alkalmanként rájuk hagyatkozik. Néhány folyamat illusztrálása akár mozgókép vagy videó formájában nagyban hozzájárulhat a sikeres megértéshez a diákok számára.

18. ábra *Alkalmaz informatikai eszközöket a genetikai témakörök oktatása során?*

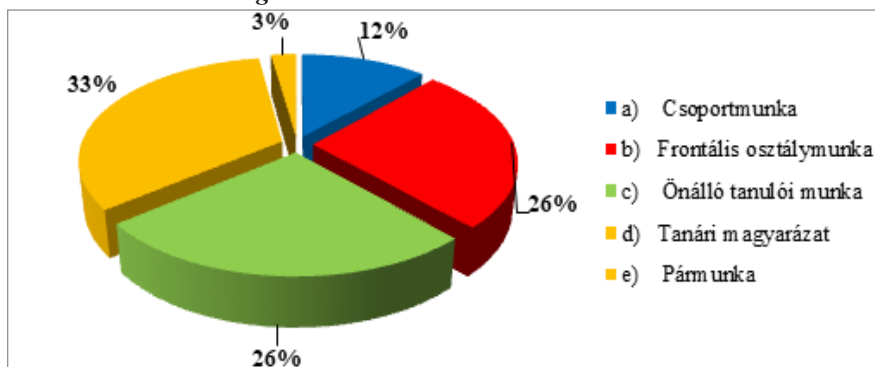

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Milyen tanulásszervezési formákat alkalmaz az órán a genetika témakörök oktatása során?

A tanulásszervezési formák közül legtöbbször a tanári magyarázatot, frontális osztálymunkát és az önálló tanulói munkát támogatják és alkalmazzák. A tanárok mindössze 12%-a szokott csoportmunkát használni, és csupán 3%-uk alkalmaz pármunkát az oktatási folyamat alatt.

19. ábra *Milyen tanulásszervezési formákat alkalmaz az órán a genetika témakörök oktatása során?*

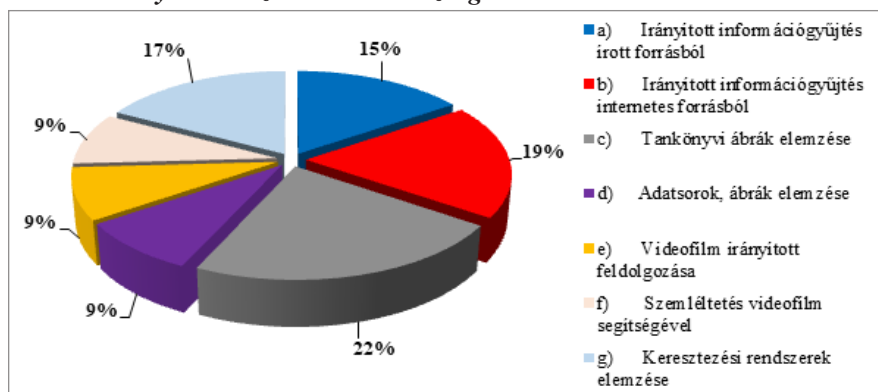

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kérdés: Milyen módszereket alkalmaz a genetika témakörök oktatása során?

Több felsorolt módszer közül is választhattak a tanárok, hogy a genetikai témakörök oktatása során melyeket is szokták alkalmazni. Legtöbbször az irányított információgyűjtést preferálják internetes és írott forrásból, a tankönyvi ábrák elemzését, illetve a keresztezési rendszerek elemzését alkalmazzák.

20. ábra Milyen módszereket alkalmaz a genetika témakörök oktatása során?

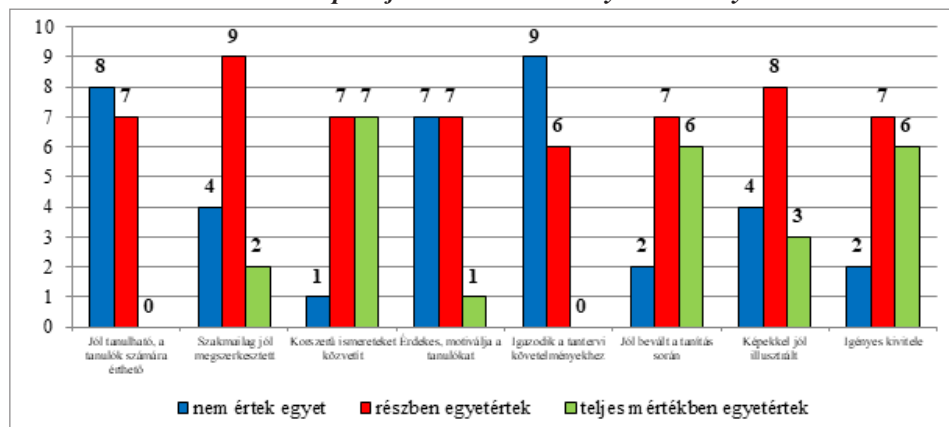

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kárpátaljai tanárok tankönyvvel kapcsolatos véleményei

Két szemponttal kiegészítettük a kérdéseket a tanárok felé. Először is arra voltunk kíváncsiak, hogy szerintük igazodik-e a tantervi követelményekhez; illetve jól bevált-e eddig a tanítás során?

21. ábra A kárpátaljai tanárok véleménye a tankönyvről

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Tizenöt tanár közül egyik sem gondolta azt, hogy a tankönyvek jól tanulhatóak, a tanulók számára érthetőek, illetve jelezték, nem kellően igazodik a tantervhez. Motiváció tekintetében is elég érdekes a helyzet, mivel egyetlen tanár gondolta azt, hogy érdekes a tankönyv és megfelelően tudja motiválni a diákokat, a többiek ezzel egyáltalán nem vagy csak részben értenek egyet. Tartalmát illetően viszont biztató válaszokat kaptunk. A pedagógusok szerint korszerű ismereteket közvetít a könyv, szakmailag is viszonylag jól megszerkesztett. Képekkel jól illusztrált, igényes kivitelének köszönhetően 13 tanár is azt vallotta, hogy jól bevált számukra a tanítás során.

A Varga Katalin Gimnázium biológiatanárainak véleménye

Tekintettel arra, hogy mindössze három biológiatanár töltötte ki a kérdőívet, az eredményeket nem tudjuk kellően prezentálni, mindössze a kapott eredményeket szeretnénk bemutatni.

Mindhárom tanár egyetértett abban, hogy 9. osztályban nem célszerű egyáltalán a genetika oktatása, mivel korainak tartják, nem rendelkeznek még elegendő ismerettel a diákok ahhoz, hogy sikeresen el tudják sajátítani a nehéz és komplex anyagot. A genetika oktatásán belül a legnehezebb anyagnak ketten is a genotípust mint egységes rendszert jelölték meg, egy tanár pedig a változékonyság törvényszerűségeit gondolja annak. Tehát az öröklődés törvényszerűségeit ismét csak a legkönnyebb kategóriába sorolhatjuk. A tanulók számára a genetikai alapfogalmak és kifejezések elsajátítása bizonyos nehézségeket okoz mindhárom tanár véleménye szerint. Mindannyian gyakran használnak informatikai eszközöket a genetikai témakörök oktatása során. Szintúgy, mint a kárpátaljai tanárok, ők is a frontális osztálymunkát, az önálló tanulói munkát és a tanári magyarázatot alkalmazzák leggyakrabban a tanórákon. A pármunkát senki sem használja oktatás céljából. Minden tanár alkalmazza a tankönyvi ábrák elemzését. Mindannyiuk értékelési formái közül a leggyakoribb a dolgozat és röpdolgozat, de a házi feladatot, önálló munkát, szóbeli felelést és tesztet is használják.

Azzal az állítással, mely szerint a genetikai feladatok megoldása sokban segíti az elméleti rész megértését, minden tanár teljes mértékben egyetértett. Emiatt gyakran adnak házi feladat gyanánt genetikai feladatokat a diákok számára. A tankönyvvel kapcsolatosan a véleményük nagyon megoszló volt. Általában csak részben értettek egyet a kijelentésekkel.

Összefoglalás

A felmérés eredményeképpen elmondhatjuk – tekintettel arra, hogy a kilencedikes diákok két évvel korábban, kevesebb ismerettel indulnak a genetika tanulásának, kijelenthetjük, hogy a 9. osztályos diákok számára a genetika oktatása korai. Láthatjuk azt, hogy a 9. osztályosoknak mindössze 9%-a nem küszködik különösebb problémákkal a genetika oktatása során. Ez a szám viszont felettébb alacsony. Az

öröklődés törvényszerűségeivel még képen vannak, értik és szeretik, de a genetikai kifejezéseknél, alapfogalmaknál viszont már 29%-uk elveszti a fonalat, ami kihat a következő témakörök tanulására. Az új témakörökben egyre összetettebb anyagot kér számon tőlük a tanterv, amelyekhez nem rendelkeznek elég ismerettel. Ezt mind a diákok, mind a tanárok (Magyarországon és Kárpátalján is) így gondolják. Ami talán mentőöv lehet a fiatalabbak számára, az a gyakori feladatmegoldás, illusztráció, modellezés, videó/mozgóképnézés. Ezek a tananyag elméleti részének megértésében rengeteget tudnak segíteni. Kezdetben az öröklődés törvényszerűségeinél és a genetikai alapfogalmaknál mélyebb fogalmakat nem célszerű oktatni. Ezeknek is az elmélyítésére több időt kellene szánni a jelenleginél.

A kárpátaljai és magyarországi diákok is javarészt ugyanazokkal a problémákkal küszködnek, ugyanazon témaköröket találják bonyolultabbnak. A tankönyvet illetően érdemes kiemelni, hogy nem találják azt elég érdekesnek, motiválónak. Ezt talán néhány érdekességgel, illusztrációval lehetne megoldani, életből vett, emberközpontú témákkal, mivel ez kelti fel leginkább a figyelmüket.

A tanárok részéről a tanítási szokásokban lehet felfedezni némi eltérést. A magyarországi kollégák sokkal gyakrabban veszik elő a technikát, informatikai eszközöket a genetika oktatása során. Ez igen hasznos, mivel manapság szinte mindent be lehet ezen keresztül mutatni, illusztrálni. A tankönyvet illetően nagyon eltérőek a vélemények a helyi és magyarországi tanárok körében. A kárpátaljai kollégák nem igazán elégedettek a könyvvel. Szerintük nem átlátható, nem érthető a diákok számára, nem érdekes, nem igazodik a tantervhez, valamint képekkel sem elég jól illusztrált. Ezzel szemben a magyarországi pedagógusok többé-kevésbé elégedettek a rendelkezésükre álló tankönyvekkel.

Összegzésképpen elmondható, a 9. osztályos diákok számára véleményünk szerint még korai a genetika oktatása. Olykor még a 11. osztály tanulói számára is komoly problémát okoz egyes genetikai törvények megértése. Pedagógusként használjuk ki a technika adta lehetőségeket, képen, videóban, modellezéssel mutassuk be az öröklődést és változékonyságot a diákoknak, továbbá oldjunk minél több genetikai feladatot, segítsünk ezáltal rögzíteni az elméleti ismereteket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FRANYÓ ISTVÁN: A biológia tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 2002. 5. sz. 24–37.
2. FRANYÓ ISTVÁN: *Biológiatanítás a középiskolában – A 2003-as obszervációs felmérés tapasztalatai*.
3. HARASZTY Á. – KACSUR I. – KÖRTVÉLYESSY L. – PAVLICSEK M. – PERENDY M. (1996): *A biológia tanítása I.* Budapest. 19–63., 199–204.
4. HORVÁTH GYÖRGY (2004): *A kérdőíves módszer*. Budapest.
5. KRISKA GYÖRGY – KARKUS ZSOLT (2015): *A biológia tanításának elmélete és gyakorlata*. Budapest.
6. LEIBINGER JÁNOSNÉ (2010): *Feladatok és lehetőségek a természettudományos oktatásban*. Budapest.

7. MAJOROS PÁL (2004): *A kutatósmódszertan alapjai*. Budapest. 109–122., 140–146.
8. NAGY BÉLA (2002): *Genetika*. Beregszász.
9. SZIVÁK JUDIT (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*. Budapest.
10. І. В. МОРОЗА (2006): *Загальна методика навчання біології*. Київ.
11. МАРЦИН В. С. – МІЦЕНКО Н. Г. – ДАНИЛЕНКО О. А. (2002): *Основи наукових досліджень*. Львів.
12. НИКОЛАЙЧУК В. І. – НАДЬ Б. Б. (2001): *Збірник задач з генетики*. Ужгород.

Egy duális kutatás eredményei, avagy hogyan befolyásolja a duális képzés a hallgatók eredményeit, kompetenciáit

Резюме. У цьому дослідженні вивчається вплив дуального навчання на вищу освіту на прикладі першого курсу економічного факультету, закінченим в Університеті у Ніредьгазі у 2020 році. Метою дослідження є порівняння результатів роботи студентів, які спеціалізуються на економіці та менеджменті в традиційному та дуальному навчанні, їх думок щодо навчання та їх компетенцій у вищій освіті за допомогою опитування. Актуальність теми виправдовується тим, що це перший факультет економіки, який бере участь у дуальному навчанні, який був закінчений у січні 2020 року, тож вперше з'явилася можливість надати відгук про досвід дуального навчання. Дослідження анкет показали, що середня академічна успішність студентів у дуальному навчанні краща, ніж у студентів на традиційному навчанні. Серед компетенцій, що розвиваються під час навчання, у випадку дуальних студентів, крім професійних знань, можна помітити відповідальність, незалежність та управлінські навички також можна вважати для них видатними, порівняно з їхніми однолітками, які беруть участь у традиційному навчанні.

Ключові слова: подвійне навчання, компетентність, дослідження анкет, базовий курс з управління та адміністрування, стажування

Rezümé. Jelen tanulmány a duális képzés felsőoktatást érintő hatásait vizsgálja a Nyíregyházi Egyetem első, 2020-ban végzett közgazdász évfolyamának példáján keresztül. A kutatás célja kérdőíves felmérés segítségével összehasonlítani a hagyományos és a duális képzésben végzett gazdálkodási és menedzsment szakos hallgatók teljesítményét, képzésről formált véleményét, felsőoktatásban fejlődő kompetenciáit. A téma aktualitását indokolja, hogy 2020 januárjában végzett az első duális képzésben részt vevő közgazdász évfolyam, így először nyílt lehetőség a duális képzés tapasztalatainak visszacsatolására. A kérdőíves kutatás rávilágított arra, hogy a duális képzésben részt vevő hallgatók átlagos tanulmányi teljesítménye jobb, mint a hagyományos képzésben résztvevőké. A képzés során fejlődő kompetenciák közül a duális hallgatók esetén a szakmai tudás mellett kiemelkedőnek tekinthető a felelősség, önállóság és a gazdálkodási képesség is hagyományos képzésben részt vevő társaikhoz képest.

Kulcsszavak: duális képzés, kompetencia, kérdőíves kutatás, gazdálkodási és menedzsment alapszak, szakmai gyakorlat

Abstract. This study examines the effects of dual training on higher education through the example of the first year of economics graduates from the University of Nyíregyháza in 2020. The aim of the research is to compare the performance of students majoring in business and management in traditional and dual education, their opinions on training, and their competencies developing in higher education with the help of a survey research. The topicality of the topic is justified by the fact that the first year of economics participating in dual training was completed in January 2020, so for the first time there was an opportunity to feedback on the experience of dual training. The survey research revealed that the average academic performance of students in dual training is better than that of students in traditional training. Among the competencies developed during the training of dual students, in addition to professional knowledge, outstanding responsibility, independence and management skills can be mentioned, compared to their peers participating in traditional training.

Keywords: dual education, competence, survey research, business and management science, dual training

* Доктор філософії у галузі соціальних наук, доцент, Кафедра прикладної економіки, Інститут економіки та менеджменту, Ніредьгазький університет. * PhD, főiskolai docens, Alkalmazott Gazdaságtani Intézet, Tanszék, Gazdálkodástudományi Intézet, Nyíregyházi Egyetem. * Ph.D. in Sociology, college associate professor, Department of Applied Economics, Institute of Business and Management Sciences, University of Nyíregyháza. E-mail: karpati.dora@nye.hu

** Доктор філософії у галузі економічних наук, старший викладач, Кафедра прикладної економіки, Інститут економіки та менеджменту, Ніредьгазький університет. ** PhD, adjunktus, Alkalmazott Gazdaságtani Intézet, Tanszék, Gazdálkodástudományi Intézet, Nyíregyházi Egyetem.

** Ph.D. in Economics, assistant professor, Department of Applied Economics, Institute of Business and Management Sciences, University of Nyíregyháza. E-mail: makszim.gyorgyne@nye.hu

Bevezetés

A rendszerváltástól napjainkig jelentősen átalakult a magyar gazdaság piaci szerkezete. A külföldi tőke fokozódó jelenléte, a multinacionális vállalatok egyre meghatározóbb piaci szerepe, az integrációs folyamatok és azok intézményei változásra kényszerítették a munkaerőpiac szereplőit. Lassan, folyamatosan új típusú munkaerő jött létre, amely képes több lábon állni, rugalmasan alkalmazkodni és speciális kompetenciákkal rendelkezik. Mindez persze nem magától jött létre, és nem is egyik napról a másikra. A változások háttérében többek között a felsőoktatás képzési rendszerének folyamatos átalakulása, megújulása, a piaci igényeket minél jobban kiszolgáló szemlélete áll. A felsőoktatást érintő számos reform közül jelen tanulmányban a duális képzés felsőoktatásban történő bevezetését, annak oktatást érintő hatásait vizsgáljuk. Célunk kérdőíves felmérés segítségével értékelni a Nyíregyházi Egyetem 2020-ban végzett gazdálkodási és menedzsment szakos, duális és hagyományos képzésben részt vevő hallgatóinak teljesítményét, képzésről kialakított véleményét, kompetenciáit. Emellett a kutatás kiterjed arra is, hogy van-e kimutatható különbség a duális és a hagyományos közgazdasági képzésben részt vevő hallgatók teljesítménye, a képzés során kialakult, illetve fejlődő kompetenciái között. A téma aktualitását indokolja, hogy 2020-ban végzett az első duális közgazdász évfolyam, így először nyílt lehetőségünk a duális és a hagyományos képzés tapasztalatainak összehasonlítására, a levont következtetések visszacsatolására. Kérdőíves kutatás segítségével próbáltuk meg felhívni a figyelmet a duális képzés fontosságára, hagyományos képzéssel szembeni előnyére, ami egyértelműen beigazolódott.

1. Módszertan

A Nyíregyházi Egyetemen a Gazdálkodástudományi Intézet gondozásában 2016 szeptemberétől indult el gazdálkodási és menedzsment alapszakon a duális képzés. Az első duális hallgatók 2020-ban végeztek, ami megteremtette a lehetőséget egy teljes képzési ciklus átfogó elemzésére, illetve arra, hogy empirikus úton is össze tudjuk hasonlítani a duális és a hagyományos képzést. Jelen kutatás célja ezen első, végzős, közgazdász évfolyam duális képzési tapasztalatainak komplex értékelése úgy, hogy a duális hallgatói eredményeket és véleményeket összevetjük és párhuzamba állítjuk a hagyományos képzésben részt vevő évfolyamtársak véleményével, tapasztalataival. A kutatási eredményeket és az azokból levont következtetéseket egy 2020 januárjában végzett kérdőíves felmérés alapozta meg. A primer adatgyűjtés alapsokaságát az első duális formában végzett hallgatókat is magában foglaló gazdálkodási és menedzsment szak hallgatói képezték. A kérdőíves kutatás a teljes alapsokaságra (24 fő) kiterjedt, melyet 2020. január 17-én bonyolítottunk le.

A kérdőív 22 kérdést tartalmazott, melyek között szerepeltek nyitott és zárt kérdések egyaránt. A kérdőíves felmérés elemzése és értékelése során fontosnak tartottuk a vizsgált tényezők közötti összefüggések feltárását.

Jelen kutatásban olyan kérdésekre keresünk választ, hogy:

Van-e statisztikailag kimutatható különbség a hagyományos és a duális képzésben részt vevő hallgatók tanulmányi teljesítményében?

Van-e szignifikáns különbség a képzés típusa (hagyományos-duális) és a kompetenciák fejlődése között?

A duális képzőhely jobban támogatja-e a hallgatókat az elhelyezkedésben, mint a hagyományos szakmai képzést nyújtó cégek.

A statisztikai számításokhoz, illetve a grafikus ábrák készítéséhez a Windows alapú SPSS statisztikai programcsomagot, valamint a Microsoft Excel táblázatkezelő szoftvert használtuk fel.

2. A duális képzésről

„Felsőfokú duális képzésnek az olyan felsőfokú tanulmányokat nevezzük, amelyek során a hallgatók képzését a felsőoktatási intézmény (jellemzően egy eleve gyakorlatorientált képzést nyújtó intézmény) egy partnerszervezettel közösen látja el.” (A Felsőfokú Duális Képzés Fehér Könyve 2019, 4.)

A duális képzés olyan hibrid modell, melynek lényege, hogy az elméleti oktatás a felsőoktatási intézményben, a gyakorlati képzés pedig a választott partnerszervezetnél történik.

A duális szóból eredő kettősség tehát a képzés helyszínére utal, mely egyrészt az egyetem falai közötti elméleti oktatást, másrészt a partnervállalati környezetben végzett gyakorlati munkát jelenti. A képzés alanyait tekintve hárompólusú viszonyrendszerrel van szó az egyetem, a partnerszervezet és a hallgató között.

A duális képzés egy minden résztvevő számára előnyös helyzetet eredményez, mind a partnerszervezet, mind a hallgató, mind az egyetem nyer vele. Külföldön egyre több cég vesz részt a duális képzésekben, ugyanis rájöttek, hogy kifizetődő ki-nevelni a saját embereiket. A diplomázás után ugyanis kapnak egy olyan szakembert, aki ismeri a cég működését, vállalati kultúráját, belső folyamatait. A hallgatóknak pedig azért éri meg, mert gyakorlati ismeretekre tehetnek szert, tapasztalt emberektől tanulhatnak és számos soft skillt is magukévá tesznek. A hagyományos képzésekhez képest jóval több időt tölthetnek a szakmai kompetenciák gyakorlásával, ami személyiség kompetenciáik fejlődésére is jótékony hatással van. A gyakorlat során olyan magabiztosságra tehetnek szert, ami miatt már nem esnek kétségbe, ha kikerülnek a munkaerőpiacra. Az egyetemnek számára pedig azért lehet előnyös, mert egyrészt emeli az oktatás színvonalát, másrészt a partneri kapcsolatok révén jótékony hatással lehet az innovatív megoldások közös projekteiben való megvalósítására.

3. Nemzetközi kitekintés

Duális képzés kialakításában Németország úttörőnek számít, de mellette több országban is zajlik ilyen képzés, így például Ausztriában, Horvátországban, Svájcban, Dániában, Franciaországban, sőt néhány éve Kínában is bevezették. Magyarország a német mintát követi. Itthon egyelőre műszaki, informatika, agrár, természettu-

domány, gazdaságtudományok és szociális munka képzési területen lehet duálisan tanulni, eközben például Németországban már igyekeznek kibővíteni ezt a kört, és kommunikáció, illetve marketing szakon is végezhetnek ilyen képzés keretében.

3.1. Németország

Németországban a duális képzés kezdeményezői között olyan nagyvállalatok szerepeltek, mint a Boss vagy a Deimler-Benz. 1974-ben megalakult a Berufsakademie Baden-Württemberg elnevezésű egyetem, ahol bevezették az első duális képzés. Az egyetemet 2009-ben hivatalosan is átnevezték Duale Hochschule Baden-Württemberg névre. Ekkorra már 20 akkreditált duális program működött üzleti, mérnöki és szociális területen, a hallgatói létszám elérte a 25000 főt, az akkreditált partnervállalatok száma pedig a 10 000-et. A legtöbb országban a német modellhez hasonlóan a hallgató két napot tölt az egyetemen, három napot pedig az adott vállalatnál. Németországban ez még kiegészül az-
zal, hogy különböző workshopokat szerveznek, ami évente 3–4 hetet tesz ki. Ezeken az eseményeket egy adott szakterület legjobbjai tartanak előadást, így a hallgató betekintést nyerhet – a saját gyakorlati helyén kívül – más vállalatok működésébe is.

Németországban jelenleg is nagyon népszerű ez a képzési forma, egyre több cég kapcsolódik be a duális képzési rendszerbe. De nem volt ez mindig így. Kezdetben a német vállalatok egyáltalán nem támogatták ezt a képzési modellt, egyfajta nyűgnek tartották a hallgatók alkalmazását, tanítását. Drágának és időigényesnek vélték a hallgatókkal való foglalkozást, és a német vállalatok szerint az egyetemi oktatás egyébként sem képes rugalmasan követni a gazdasági élet gyors változását. Ráadásul a rendszer szabályozása is rendkívül összetett, és a kormánnyal, illetve az egyetemmel kötött szerződéses viszonyt védő szankciók is súlyosak. Így az állam kötelezővé akarta tenni a cégek számára, végül a szakszervezetek és a kormány megállapodása alapján maradt az önkéntes alapon történő részvétel.

Ami a hallgatói teljesítményeket illeti, a német eredmények alapján a duális hallgatók vállalati minősítése lényegesen jobb, és a lemorzsolódás aránya is sokkal kedvezőbb, mint a hagyományos képzésben részt vevő hallgatóké. A végzett hallgatók duális vállalati foglalkoztatása 85–90%.

Összességében a német duális modell legfontosabb előnyei a következők:

- attraktív oktatási forma,
- csökken a felsőoktatásban töltött idő mennyisége,
- munkaerőpiaci igényekre rugalmasan reagáló forma,
- magasabb szintű képzés a vállalati és az egyetemi oldal tudásának egyesítésével,
- költségek megosztása az állam és a vállalatok között. (http://www.mkt.hu/wp-content/uploads/2016/09/Palkovics_Laszlo.pdf)

3.2. Svájc

Svájcban a duális modell a némethez hasonló alapokra épül, a hallgatók itt is három napot töltenek a vállalatoknál, két napot pedig az egyetemen tanulják az elméletet. Jelenleg a legnagyobb arányban itt folyik duális képzés, amely elsősorban a középfokú szakképzés szintjén vált dominánssá, mivel a szakképzés jelentős súlyt képvisel a teljes képzési rendszeren belül. A 2004-es szakképzési reform azonban megnyitotta az utat a szakképzésből a felsőfokú továbbtanulás irányába. Új felsőfokú szakokat hozott létre anélkül, hogy azokat a főiskolák hatókörébe engedte volna (Györgyi 2011). Svájcban a vállalatok kezdeti negatív hozzáállása még a német cégeken is túlmutatott, ők ugyanis egyáltalán nem akartak részt venni a duális képzésben. A Szövetségi Tanács azonban kötelezővé tette a vállalkozásoknak, akik válaszul pénzt kértek a hallgatóktól azért, hogy felvegyék őket. (https://eduline.hu/felsooktatasi/a_dualis_kepzes_tortenete_L32I96) A kezdeti erős ellenállás persze megváltozott, miután a cégek is rájöttek arra, hogy hosszú távon kifizetődő kinevelni és a saját igényeiknek megfelelően képezni leendő munkavállalóikat.

Mára a duális képzés piaci igényeket követő szemléletének köszönhetően Svájcban a munkanélküliségi ráta minden végzettségi szinten 3%, vagy annál kevesebb. (<http://swisscham.hu/hu/dualis-kepzes-tapasztalatok-es-perspektivak-konferencia>)

3.3. Franciaország

Franciaországban a duális képzés rendszerében az egyenlőség elve érvényesül. Ennek megfelelően többféle beosztási lehetőség van:

- vagy 2,5 napot tölt a hallgató az egyetemen és ugyanennyit a vállalatnál,
- vagy egy hétig tanul, egy hétig dolgozik,
- vagy tömbösített formában fél évet tölt az egyetemen és csak az elméleti tanulásra koncentrál, majd fél évig kizárólag vállalati környezetben dolgozik.

A duális képzésben részt vevő francia vállalatoknak biztosítaniuk kell a hallgatóknak egy tanárt vagy egy mentort a cégnél, és ezen felül a HR menedzsernek is személyesen kell velük foglalkozni. (https://eduline.hu/felsooktatasi/a_dualis_kepzes_tortenete_L32I96)

3.4. Magyarország

Hazánkban a duális rendszer alapvetően a német modellt követi, ami persze nem jelenti azt, hogy egy az egyben történő lemásolásról lenne szó. Már csak azért sem, mert a duális képzést nem lehet elválasztani az adott ország, régió gazdasági, társadalmi, jogi környezetétől, amely Nyugat- és Kelet-Európa országai között lényegesen eltérő. A külföldi jól bevált módszerek, modellek megismerése szükséges és hasznos, ugyanakkor elengedhetetlen azok helyi viszonyokhoz illeszkedő adaptációja. A felsőoktatási szakemberek éppen ezért azt javasolják, hogy minden egyes intézménynek a saját partneri körével együttműködve, a lokális gazdasági, társadalmi folyamatok figyelembevételével kell saját speciális duális képzését kialakítania.

Ez azért is lényeges, mert napjainkra a gazdasági tér divergenciájának problémája, a területi különbségek következményeinek vizsgálata nemcsak megyei, hanem nemzetgazdasági szintű kérdéssé nőtte ki magát. Magyarországon a területi differenciáltság többféle íve figyelhető meg. A hagyományosnak tekinthető kelet–nyugat éles eltérése mellett ma már észak–dél, Budapest–vidék, centrum–periféria különbségekkel, sőt a határmentiséggel mint differenciálódási dimenzióval is számolnunk kell. A területi differenciáltság kérdéskörében Magyarország valamennyi területi egysége érintett, de az általam vizsgált Szabolcs-Szatmár-Bereg megye elhelyezkedése, gazdasági, társadalmi helyzete kifejezetten indokolja a térbeliség problémáinak kezelését. (Makszim 2018) A területi különbségek fontos differenciáló tényezői a felsőoktatás képzési struktúrájának is.

Magyarországon a képzés beosztása némileg eltér a német modelltől, mivel 3 nap elméleti oktatást két nap gyakorlati képzés követ a partnervállalatnál.

Németországban és Svájcban alapvetően a vállalatok választják ki a hallgatókat gyakornoki és tanulói képzésre, nem pedig az állam vagy az egyetem. Magyarországon a duális cégek finanszírozást kapnak az államtól a hallgatók után, ugyanakkor a munkáltató nem szólhat bele a kiválasztásba. (<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20180311/egyetlen-abra-arrol-hogyan-kozeledne-a-kormany-a-svajci-modellhez-279227>)

4. Duális képzés a Nyíregyházi Egyetemen

A Nyíregyházi Egyetemen 2015-től indult el a duális képzés, akkor még csak műszaki területen, gépészmérnöki szakon. Az alkalmazott tudományok egyeteme cím 2016. január elsejétől való megvalósulásának egyik hiányzó feltétele volt egy új, már meglévő szakhoz kapcsolódó duális képzés elindítása. Az Egyetem vezetése a meglévő műszaki tudományterület mellé, a szintén nagy népszerűségnek örvendő gazdaságtudományok területén működő gazdálkodási és menedzsment alapképzési szakot jelölte ki duális képzési formában történő indításra.

A képzéshez tartozó mintatanterv és a vállalatokkal történő együttműködési megállapodás megkötését követően, az Oktatási Hivatal engedélye alapján 2016-ban indult el a gazdálkodási és menedzsment szakhoz kapcsolódó duális képzés akkor 11 hallgatóval és 14 partnerszervezeti együttműködéssel. 2017-ben 2 hallgató kezdhette meg tanulmányait duális képzési formában, akik 8 partnerszervezettel történő együttműködés alapján választhatták ki a gyakorlatot biztosító cégeket. 2018-ban 4 hallgató, 2019-ben 6 hallgató részvételével gyarapodott a duális képzésben részt vevő hallgatóink száma, vállalati partnereink száma ekkor közel 30 volt.

A tudományterületen működő szakok, különösen a gazdálkodási és menedzsment szak szoros együttműködést igényel a piaci szervezetekkel, vállalatokkal, kis- és közepes vállalkozásokkal, akceptálva a cégek, a gazdasági és pénzügyi világ elvárásait, mindeközben megfelelően a szak Képzési és Kimeneti Követelményeiben (KKK) foglaltaknak.

Ehhez igazodva a gazdálkodási és menedzsment szakhoz köthető partnerszervezetek igen sokszínű képet mutatnak, hiszen az együttműködő szervezetek között találhatunk – a teljesség igénye nélkül – pénzügyi szolgáltató céget, könyvelőirodát, fuvarozásszervezéssel foglalkozó családi vállalkozást is. E sokszínűség biztosítja annak lehetőségét, hogy a szak duális képzésében részt vevő hallgatói megtalálják a piac azon szegmensét, melyben valóban „otthonra találnak”, ahol azt a feladatot végezhetik nap mint nap, amely leginkább testhez álló számukra.

A 18/2016. (VIII.5.) EMMI rendelet alapján átdolgozásra került valamennyi alapképzési szak Képzési és Kimeneti Követelménye (KKK), így a gazdálkodási és menedzsment szaké is. Az új KKK a gazdálkodási és menedzsment szakot a gyakorlatorientált képzések közé sorolta, mely megteremtette annak lehetőségét, hogy a felsőoktatási tanulmányok során a hallgatók olyan kompetenciákra, készségekre és képességekre tegyenek szert, melyek alkalmassá teszik őket a munka világában való helytállásra. Az új KKK alapján a szak mintatanterve teljes körű átdolgozásra került, figyelembe véve a duális képzésben részt vevő hallgatók és a partnerszervezetek igényét és elvárásait. Az új mintatanterv kidolgozása nemcsak új, piacképes és releváns tantárgyak beemelését jelentette, hanem az óraszámok racionalizálását is. Az óraszámok csökkentése megteremtette annak az új időrendi modellnek a kialakítását, mely során a hallgatóknak az elméleti képzés alatt is van lehetőségük munkavégzésre a partnerszervezetnél. A hagyományos kecskeméti modell (13 hét oktatás, 12 hét munkavégzés) helyett a gazdálkodási és menedzsment szak partnerszervezetei – szolgáltató tevékenységükből adódóan – a 3 + 2 napos modellt részesítik előnyben már az elméleti képzés során is, amely azt jelenti a gyakorlatban, hogy az egyetemi órák hétfőtől–szerdáig tartanak (szorgalmi időszakban), a hallgatók a csütörtöki és pénteki napokat pedig munkavégzéssel töltik. Ez a fajta időrend egy állandó, szoros, napi szintű kapcsolat lehetőségét biztosítja, mely segítségével a hallgató részese lehet a folyamatos munkavégzésnek, ügymenetnek, megismerve a cég működésének teljes vertikumát. Ezáltal a hallgató akár teljes mélységében megismerhet egy adott szakterületet.

Az új mintatantervhez kapcsolódóan átdolgozásra került a vállalati mintatanterv is, amely irányítúként szolgál ahhoz, hogy az egyes tantárgyak során elsajátítottak hogyan adaptálhatók a gyakorlati képzés során. Az egyes tantárgyak konkrét, részletes üzemi tematikáit a tantárgyat gondozó oktató a vállalati mentorokkal egyeztetve dolgozta ki. Az üzemi tematika hetekre lebontva tartalmazza azokat a témaköröket, melyek alkalmazhatók a hallgatói munkavégzés során. Az üzemi tematikák kidolgozása során figyelembe vettük a duális képzésben részt vevő hallgatók párhuzamos terhelését a vizsgaidőszakban, segítve a hallgatókat, hogy gyakorlati jegyek megszerzésével, évközi beszámolók lehetőségével könnyítsük a vizsgaidőszak alatti terheltségüket.

5. Kompetenciák az oktatásban

A kompetencia azon készségek és képességek együttesét jelenti, amelyek támogatják az egyént a problémák megoldásában, a problémamegoldó hajlandóságban. A kompetencia magában foglalja az egyének tudását, tapasztalatait, személyes adottságait (Bakos 2006).

A nevelés-oktatásban érdekelt szervezetek mindegyike elkészítette a saját kompetencialistáját. A gyakorlat azt mutatja, hogy ahány ország, szinte annyiféle kompetencialistával rendelkezik, és az egyes nemzetközileg érdekelt szervezetek kompetencialistái között is figyelemre méltó eltérések vannak. Felvetődik a kérdés: hogyan lehet eligazodni a különböző kompetencialisták között.

A kommunikációban a személyiség egésze megnyilvánul, ezért a kognitív, szociális, személyes és speciális kompetenciák alapját képező komplex kompetencia, amelyet az 1. táblázat szemléltet.

1. táblázat *A kompetenciák szerveződése*

Kompetenciák	Komponenskészlet
Kognitív	kódolás, dekódolás, üzenet megfogalmazása, reflexió, értelmezés, felidézés/elmondás, információgyűjtés, képzelet, kreativitás, kritikai gondolkodás, információk befogadása, megértés, elemzés, megfogalmazás, lényegkiemelés, felismerés/feltérképezés, ítéletalkotás, összehasonlítás/összevetés, értékelés, feldolgozás
Szociális	emberismeret, alkalmazkodás a beszédhelyzethez, befolyásolás, állásfoglalás, konfliktuskezelési eljárások, improvizáció, jó/rossz felismerése, megítélése, döntés, szerepjáték, érvelés, párbeszéd/beszélgetés, értő figyelem, vita, empátia, kapcsolattartás/érintkezés, meggyőzés
Személyes	véleményformálás/állásfoglalás, nyelvhasználat, kifejezőmód, üzenet megfogalmazása, ízlés, önismeret, önkritika, önreflexió, önkorrekción, gesztus, testbeszéd, szókincs, szóhasználat
Speciális	szövegalkotás, kiejtés, szövegtípusok, műfajok felismerése, olvasási stratégiák alkalmazása, szövegtípusok alkotása, létrehozása

Forrás: SZŐKE-MILINTE 2009

A kognitív kompetencia olyan komponenskészlet, ami a többi kompetencia szolgálatában áll, vagyis, nélküle elképzelhetetlen a speciális, személyes vagy szociális kompetenciák harmonikus működése. A kognitív kompetencia az információfeldolgozást segíti, mely az információk vételét, kódolását, átalakítását,

közlését és tárolását végzi, a személyiség rendszerében relatív önállósággal bír. Ilyenképpen a speciális, szociális és személyes helyzetekben a kognitív kompetencia által válik lehetővé a speciális (szakmai), szociális és személyes helyzeteknek megfelelő információfeldolgozás. A kognitív kompetencia legmagasabb rendű, sajátos funkcióval és szerveződéssel rendelkező komponensrendszerei a képességek. A kognitív képességek komponenskészletei (készségek, rutinok) önálló, önmódosuló egységek, az aktuális helyzettől, feladattól függően kerülnek kölcsönhatásba. A faktoranalitikus kutatásokat áttekintve és felülbírálván (*Caroll, Cattell, Horn*) Nagy József (2002) négy komplex kognitív képességet emel ki a kognitív kompetencia komponenskészletében: a gondolkodás, a kommunikáció, a tanulás és tudásszerzés képességét.

A szociális kompetencia az egyéni érdekeket úgy szolgálja, hogy közben tiszteletben tartja a másik ember, a csoport, a nemzet vagy a faj érdekeit. Nagy József, Eibl-Eibesfeldt rendszerét átdolgozva, a szociális helyzetek öt alapfunkcióját különbözteti meg.

1. *Kontaktuskezelés*: ez a szociális kommunikációs funkció a kontaktus kezdeményezésének, kiépítésének, ápolásának, a viszonyulás tisztázásának, a kontaktus helyreállításának, a személyes konfliktusok kezelésének, a kapcsolat felszámolásának a készségeivel valósítható meg. Viszonyulásainkat öröklött és tanult szociális motívumok, attitűdök határozzák meg. Az attitűdök és a szociális kontaktuskezelő készségek együttes eredménye a jó vagy rossz személyközi kapcsolat.

2. *Érdekérvényesítés*: a létezés alapvető feltétele az érdekérvényesítés. A szociális érdekérvényesítés négyféle módját különbözteti meg a szakirodalom: megosztás (közérdek), osztozkodás (közös érdek), elosztás (eltérő érdek), megszerzés, megvédés (érdekkütközés). A felsorolt érdekérvényesítési módok a segítség, az együttműködés, a vezetés és a versengés alapvető készségei által valósulnak meg.

3. *Rangsorkezelés*: ez az alapfunkció a magasabb rangsor kiérdemlésének, kivívásának, ápolásának, megőrzésének, megvédésének eszközeivel valósítható meg.

4. *Szociális szervezés*: ez a funkció a csoport működését elősegítő, a csoport struktúráját és kultúráját alakító és fejlesztő, a csoportkohéziót ápoló, a csoportkonfliktusokat eredményesen kezelő képességeket foglalja magában.

5. *Szociális tanulás-nevelés*: ez az alapfunkció a szociális kompetencia és a személyiség fejlődését szolgálja, tudatosan működteti és fejleszti a helyzetnek megfelelő szociális komponenskészletet. Amint látjuk, a szociális helyzetek alapfunkciójának ismerete lehetővé teszi a kutatás számára, hogy feltárjuk azokat a specifikus, szociális kompetenciakészleteket (szociális motívumok, attitűdök, szociális ismeretek, szociális készségek, képességek), amelyek által ezek a funkciók megvalósíthatóak.

„A személyes kompetencia egzisztenciális funkciója a személy túlélése, létezése, amely a testi-lelki egészség, a jó közérzet megőrzése, a szervezet, a személyiség stabilizálása, védelme, optimális működése, a személyiség fejlődése, az

életkörülmények javítása által valósul meg.” (Nagy 2000 36.) E funkció hatékony szolgálata olyan pszichikus komponensrendszert feltételez, amely lehetővé teszi a személyes érdekeket szolgáló döntéseket és azok végrehajtását, megvalósítását.

Speciális kompetencia a foglalkozás, hivatás, munkakör vagy valamilyen speciális tevékenység eredményes ellátásának pszichikus feltételrendszere. Megvizsgálva a különböző élethelyzeteket azt találjuk, hogy szinte egyetlen emberi aktivitás sem valósul meg a kommunikáció valamilyen formája nélkül. A kommunikációs kompetencia rendelkezik általában a kompetenciákra érvényes szerkezettel: képességekből, motivációs képződményekből és affektív apparátusból szerveződik és a tudat koordinációja alatt áll. Képességbeli, motivációs és affektív összetevőit nyilván a többi kompetencia (kognitív, szociális, személyes, speciális) azonos összetevői képezik. A kommunikációs viselkedés azonban ezen képességbeli, motivációs és affektív összetevők magas szintű integrációját és alkalmazását jelenti.

A Nyíregyházi Egyetemen 2018-ban indult közgazdász tanárképzésben használható kompetenciamérési modellt dolgoztunk ki, mely komplex módon összegezte a közgazdásztanár képzés során vizsgálni kívánt kompetenciákat. Ez a modell a következő 3 fő kompetenciaterület fejlődésének mérésére fókuszált: szakma specifikus ismeretek, szakterület független ismeretek, személyiségkompetenciák (Barabásné-Csákné 2019).

5.1. A NAT által meghatározott kulcskompetenciák

A kulcskompetenciák azok a kompetenciák, melyre minden egyénnek szüksége van a személyes boldogulásához és fejlődéséhez, valamint a társadalmi beilleszkedéshez.

Mindegyik egyformán fontos, mivel mindegyik hozzájárulhat a sikeres élethez egy tudás alapú társadalomban. Felértékelődik az egyén tanulási kompetenciájának a fejlesztése, mely az egész életen át tartó tanulás folyamatában formálódik. Az EU (2006) által ajánlott kulcskompetencia lista legtöbb elemének helye tartalmi szempontból megtalálható a Nagy József által kidolgozott rendszerben:

- Anyanyelvi kommunikáció,
- Idegen nyelvi kommunikáció,
- Matematikai kompetencia,
- Természettudományi és technológiai kompetenciák,
- Digitális kompetencia,
- A tanulás tanulása,
- Személyközi és állampolgári kompetenciák,
- Vállalkozói kompetencia,
- Kulturális kompetencia.

A kulcskompetenciák közé egyfelől a hagyományos készségek tartoznak, pl. az anyanyelven, idegen nyelven folytatott kommunikáció képessége. A digitális készségek, az írni és olvasni tudás képessége, valamint az alapvető matematikai és természettudományos/műszaki készségek.

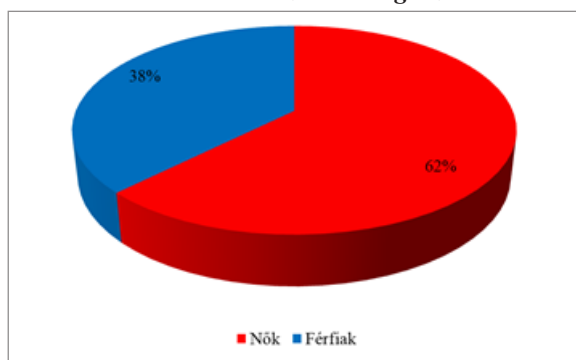
Másfelől pedig ún. horizontális képességek: a tanulni tudás képessége, a társadalmi és állampolgári felelősségvállalás, a kezdeményező- és vállalkozóképesség, a kulturális tudatosság, valamint a kreativitás.

Sok kompetencia részben fedi egymást. Az egyikhez szükséges elemek támogatják a másik terület kompetenciáit. Számos olyan fejlesztési terület van, amelyik mindegyik kompetencia részét képezi: pl. a kritikus gondolkodás, a kreativitás, a kezdeményezőképeség, a problémamegoldás, a kockázatértékelés, a döntéshozatal, az érzelmek kezelése. Mindez azt a célt szolgálja, hogy a tanulók minél jobban ki tudják bontakoztatni a személyiségüket (EU 2006).

6. Kérdőíves felmérés értékelése

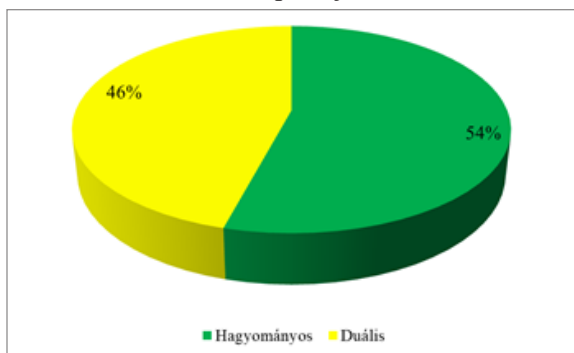
Kutatásunk alapját a Nyíregyházi Egyetemen felvett kérdőíves kutatás képezi. A minta nagysága 24 fő. Nem szerinti megoszlása (1. ábra): 15 nő (62%) és 9 férfi (38%). A képzési formát vizsgálva a hallgatók valamivel több mint fele hagyományos (54%), míg a másik része duális (46%) képzési formában tanul (2. ábra). Ebből is látható a duális képzés népszerűsége az egyetemen. A hagyományos képzésben részt vevő közgazdászhallgatók a képzés első három évében csak egyetemi elméleti oktatásban vesznek részt, míg az utolsó, hetedik félévben összefüggő szakmai gyakorlatot teljesítenek egy adott vállalatnál. Ebben az utolsó félévben azonban már elméleti oktatás egyáltalán nincs. A duális képzésben részt vevő hallgatók ugyanakkor a képzés teljes ideje alatt az egyetemi, elméleti oktatással párhuzamosan egy duális partnercégnél is dolgoznak úgy, hogy három napot töltenek az egyetemen és két napot a duális cégnél, a hetedik félévben pedig már ők is kizárólag a duális gyakorlóhelyen dolgoznak.

1. ábra *Nemek szerinti megoszlás*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy mind a hagyományos féléves szakmai gyakorlat, mind a duális gyakorlati képzés alatt a pénzügy, a számvitel és a marketing volt az a három szakterület, amit a hallgatók megismertek.

2. ábra *Képzési formák*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Kiderült az is, hogy a hallgatók jelentős része (66,7%; 16 fő) el tudná képzelni jövőjét gyakorlati helyén. Ötfokozatú skálán értékelve a szakmai gyakorlati hely jelentősen vagy teljes mértékben segítette a hallgatókat jövőbeli karrierképük kialakulásában. Mindössze 3 hallgató nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem, vagy csak kismértékben járult hozzá a gyakorlati hely a jövőbeli karrierterveihez.

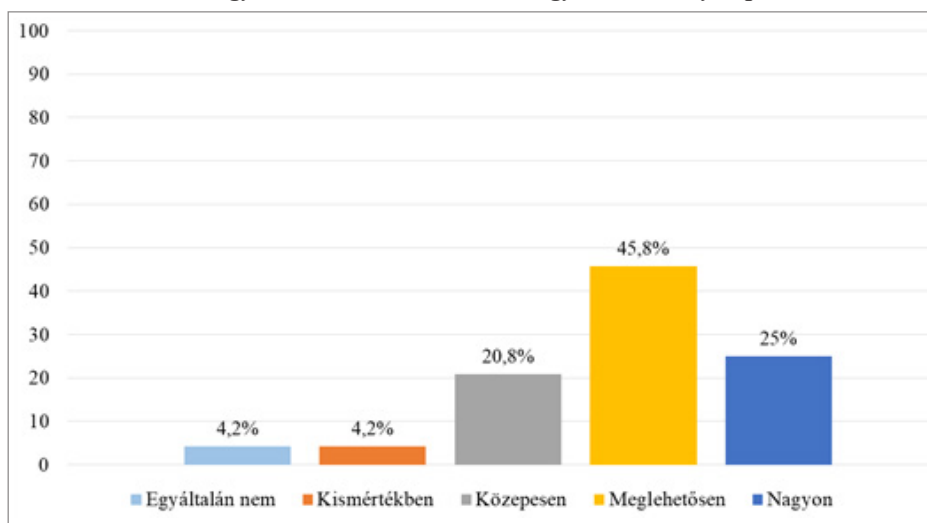
A kérdőívben rákérdeztünk arra is, hogy szeretnének-e a diploma megszerzése után is a szakmai gyakorlati helyen dolgozni. A hallgatók fele nyilatkozott úgy, hogy el tudná képzelni a jövőben is a gyakorlati helyet munkahelyéül. Ez alapján nem állapítottunk meg különösebb eltérést a hagyományos és a duális formában résztvevők között. A nemleges válaszok hátterében az állhat, hogy az elméleti képzés során olyan szakterület után érdeklődött a hallgató, melynek jelenleg nincs az egyetemen duális partnercége.

A duális képzés egyik nagy előnyét erősítette meg az a kérdés, hogy kapott-e állásajánlatot a szakmai gyakorlati helytől. A hallgatók kétharmada kapott konkrét állásajánlatot, akik pedig nem kaptak, azok rendelkeztek más állásajánlattal. Az összes duális hallgató 82%-a, azaz 11-ből 9 fő konkrét állásajánlatot kapott. A hagyományos képzésben részt vevő hallgatóknál ez az arány 53%, azaz 13-ből 7 fő rendelkezett állásajánlattal.

A kérdőíves felmérésben részletesen foglalkoztunk azzal is, hogy a duális képzésben részt vevő hallgatók miben érezték leginkább a duális képzés előnyeit. A legtöbb hallgató (16 fő) a nyolc válaszlehetőség közül a munkahelyi kommunikációt jelölte meg, 11 hallgató az egyéni feladatok kezelését, a hallgatók harmada pedig a gazdasági folyamatok kezelését, illetve az elméleti tudás átültetését a gyakorlatba.

Arra a kérdésre, hogy milyennek ítéli az egyetemi oktatás és a duális vállalati gyakorlat kapcsolatát, 1-től 5-ig terjedő skálán a legtöbben a 4-et jelölték meg (3. ábra), ami meglehetősen jó. A hallgatók negyede a nagyon jó, ötöde pedig a közepes minősítést adta. Nem állapítottunk meg lényeges eltérést a hagyományos és a duális hallgatók értékítéletében.

3. ábra Az egyetemi oktatás és a szakmai gyakorlati hely kapcsolata

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

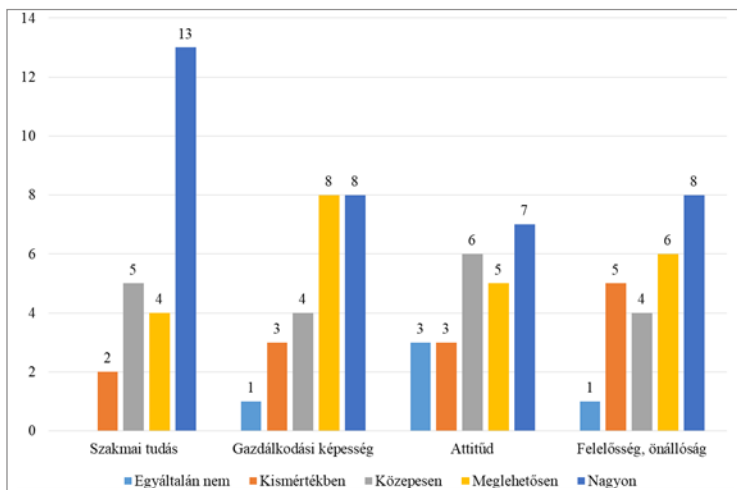
A kérdőíves felmérésben vizsgáltuk továbbá a felsőoktatási Képzési Kimeneti Követelmények (KKK) struktúrájának kompetencia elemeit annak megfelelően, hogy az egyetemi képzés mennyiben járult hozzá a hallgató saját kompetenciájának a fejlődéséhez (4. ábra). Négy kompetenciát vizsgáltunk, melyeket a hallgatók ötfokozatú skálán értékelték. Az egyes érték azt jelenti, hogy az adott kompetenciája egyáltalán nem, vagy alig fejlődött, míg az ötös, hogy ez a kompetenciája fejlődött a legjobban, vagy nagyon sokat fejlődött.

A négy kompetenciaelem közül a legtöbb hallgató a szakmai tudásban érezte a legnagyobb fejlődést, 8-8 hallgató pedig a gazdálkodási képesség, illetve a felelősség és önállóság területén. Fontos kiemelni, hogy a hagyományos képzésben részt vevő hallgatók többsége a szakmai tudásban érezte a legnagyobb fejlődést, és a felelősség, önállóság, valamint a gazdálkodási képesség területén úgy érezték, hogy kevésbé fejlődtek. Ezzel szemben a duális hallgatók nagyobb fejlődést tapasztaltak a felelősség, önállóság és a gazdálkodási képesség területén, mint a hagyományos képzésben részt vevő társaik. A meglehetősen jó minősítés (a rangsorban a 4-es) megoszlása viszonylag kiegyenlítettnek tekinthető a négy kompetenciaelem között.

A képzési és kimeneti követelmények kompetenciavizsgálata mellett fontosnak tartottuk a hallgatók saját személyiségkompetenciáinak vizsgálatát is. A kérdőíves felmérésben felsorolt tíz személyiségkompetencia közül a hallgatóknak azt az ötöt kellett megjelölni, amelyek a leginkább jellemzik saját személyiségüket. Első helyen a problémamegoldó képesség áll, melyet egy hallgató kivételével mindenki megjelölt. Második helyen két személyiségkompetencia is szerepel: a csapatmunkára való hajlam, valamint a motiváció, elkötelezettség. Ezeket 15-15 hallgató jelölte

meg válaszként. A harmadik a rangsorban a felelősségtudat, ezt 14-en választották. Csak kissé csúszott le a dobogóról az együttműködési készség (13 fő), és végül ötödik helyen a kapcsolat, másokkal való bánásmód végzett. A személyiségkompetenciákban nem tapasztaltunk kimutatható különbséget a két képzési forma között.

4. ábra *Az egyetemi oktatás szerepe a hallgatói kompetenciák fejlődésében*

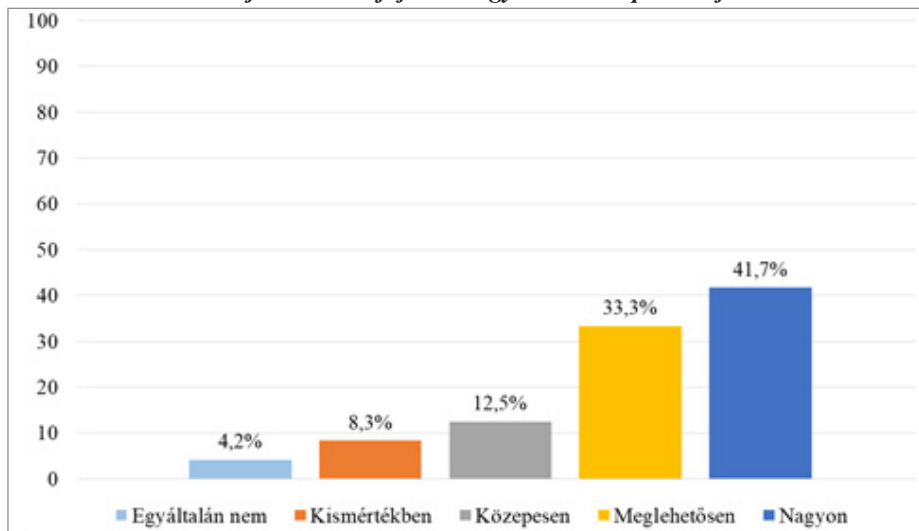
Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kérdőíves felmérésben kíváncsiak voltunk arra, hogy a hallgatók az elméleti vagy gyakorlati kompetenciáikban éreztek nagyobb fejlődést. Ezzel kapcsolatban megállapítottuk, hogy a hallgatók egyértelműen a gyakorlati kompetenciáikban éreztek nagyobb fejlődést.

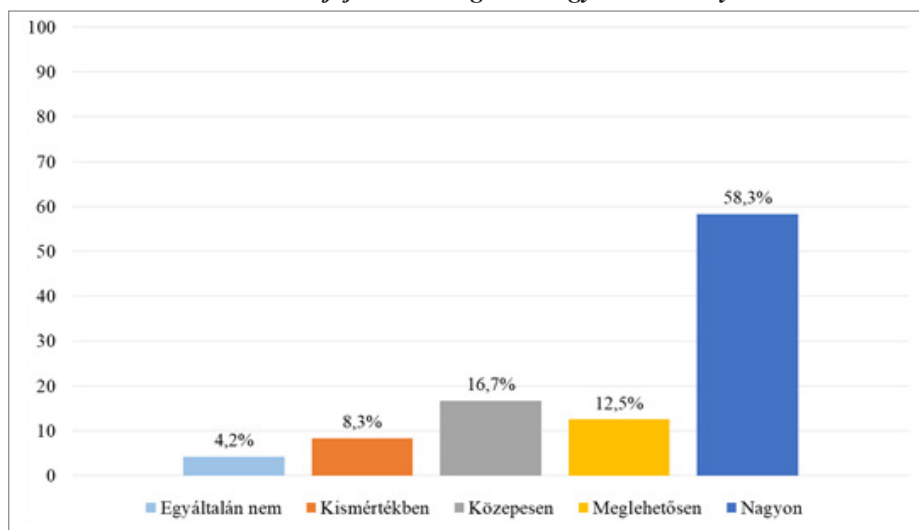
Arra is rákérdeztünk, hogy a duális képzés hogyan segítette a hallgatók szakmai fejlődését. Az 1–5-ig terjedő skálán a hallgatók összevéve 75%-a nagyon, vagy meglehetősen jónak ítélte saját szakmai gyakorlati fejlődését a szakmai képzés ideje alatt (5. ábra).

Arra a kérdésre, hogy a saját hozzáállásán mit változtatna, a legtöbben az alábbi válaszokat adták: „sokkal magabiztosabb lennék”, „többet kérdeznék”, „kommunikatívabb lennék”, „sokkal motiváltabb lennék”, „komolyabban venném a szakmai tudás elsajátítását”.

A duális képzés jövője szempontjából fontos volt számunkra arra is rákérdezni, hogy a duális képzőhely mennyire támogatta a hallgatók fejlődését, és hogy a hallgatók javasolnák-e másoknak a gyakorlati helyüket (6. ábra). A hallgatók 58%-a a legjobb minősítést adta, azaz véleményük szerint nagymértékben járult hozzá a duális partnercég a szakmai fejlődésükhöz. Két hallgató kivételével mindenki javasolná a gyakorlati helyét mások számára is.

5. ábra *Saját szakmai fejlődés a gyakorlati képzés ideje alatt*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

6. ábra *Szakmai fejlődés támogatása a gyakorlati hely által*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A jövőbeli tervekkel kapcsolatban megállapítottuk, hogy a hallgatók 87,5%-ka, azaz 21 fő tervez további tanulmányokat a közeljövőben. A 21 hallgatóból 14-en gazdálkodási és menedzsment MSc szinten, míg 7 fő más területen szeretné fejleszteni tudását.

A gyakorlati képzés során mind a hagyományos, mind a duális hallgatók a legjobbnak a szakmai fejlődés lehetőségét ítélték. Emellett a legtöbben a munkahelyi környezet megismerését, a csapatmunkát emelték ki, továbbá azt, hogy sok támogatást kaptak a gyakorlati helyen. A hallgatói vélemények között kiemelhető még a kommunikációs készség fejlődése és saját időbeosztásuk tudatosabb kezelése. A duális képzésben részt vevő hallgatók szerint a duális képzési forma lehetőséget ad arra, hogy versenyelőnyre tegyenek szert a munkaerőpiacon.

A kérdőíves felmérésben javaslatként fogalmazódott meg a hallgatói oldal részéről, hogy több területet is kipróbálnának a vállalaton belül, és más munkakörben is szívesen dolgoznának. Az egyetemi képzéssel kapcsolatban javaslatként a hallgatók az alábbiakat emelték ki: több gyakorlati tárgy és csoportmunka, a duális partnerek is tarthatnának egy-egy órát, a piacon alkalmazható tudás átadása, az egyetemi oktatás és a duális gyakorlóhelyek elvárásainak közelítése.

Kutatómunkánk kiterjedt a hallgatók tanulmányi teljesítményének értékelésére is. Megvizsgáltuk a záróvizsgázó hallgatók kumulált tanulmányi átlagát, valamint oklevelének minősítését. Statisztikai próba segítségével megállapítottuk, hogy a duális hallgatók átlagos tanulmányi teljesítménye szignifikánsan jobb, mint a hagyományos képzésben részt vevő hallgatóké. A diplomák minősítésénél azt tapasztaltuk, hogy a duális hallgatók többsége kiváló teljesítményt nyújtott a záróvizsgán, és jeles diplomát szerzett. A hagyományos képzésű hallgatóknál kevesebb volt a jeles diploma. Tudományos munka területén is a duális hallgatók emelkedtek ki aktivitásukkal, illetve bemutatott egyéni kutatásaikkal. A Nyíregyházi Egyetem Gazdálkodástudományi Intézetének tudományos diákköri versenyén helyezést elért hallgatók többségében duális képzésben lévők voltak.

Összegzés, következtetések

A vizsgálati eredmények igazolják a duális képzés jelentőségét. A kérdőíves felmérés alapján megállapítottuk, hogy a duális hallgatók tanulmányi teljesítménye szignifikánsan jobb, mint hagyományos képzésben részt vevő társaiké. Kutatásunk arra is rávilágított, hogy a duális hallgatók nemcsak a szakmai tudásban, hanem a felelősség, önállóság és a gazdálkodási képesség területén is jelentős fejlődést tapasztaltak a képzés során. A hagyományos képzésben részt vevő hallgatók ezzel szemben csak a szakmai tudásban tapasztaltak jelentősebb fejlődést, míg a felelősség, önállóság, illetve a gazdálkodási képesség területén kevésbé éreztek markáns változást. A duális képzőhelyek jelentős részt vállalnak a hallgatók továbbfoglalkoztatásában. A duális hallgatók 82%-a kapott konkrét állásajánlatot a duális képzőhelyétől, míg a hagyományos képzésben résztvevőknél ez az arány 53% volt.

Korábbi kutatásokkal összehasonlítva a közgazdásztanároknál is hasonló eredményeket kaptunk a kompetenciák vizsgálata során. A jelenkori piaci igényeknek megfelelően a közgazdásztanárok számára szükséges gazdasági, pénzügyi, számviteli ismeretek átadásán túl az értékek közvetítésére, a készségek fejlesztésére és a cselekvőképes tudás átadására kell helyezni a hangsúlyt (Havay-Csákné-Barabásné 2019).

A munkaalapú és az iskolai alapú tanulás kombinációja hosszú távon kifizető lehet, mivel jelentős hatással van a fiatalok foglalkoztatásának elősegítésére. Azokban az országokban, ahol kiterjedt a duális képzés, a fiatalok körében alacsony a munkanélküliségi ráta. Emellett ki kell emelni azt is, hogy a munkahelyi környezetben történő tanulás olyan készségeket és hozzáállást biztosít a fiatalok számára, amely felkészíti őket a munkaerőpiaci kihívásokra, megkönnyítve ezzel az iskolapadból a munka világába történő átmenetet. Az előnyök ellenére Európa országaiban meglehetősen vegyes képet mutat a duális képzés aránya, népszerűsége és eredményei. Az eltérések hátterében az egyes országok eltérő gazdasági, társadalmi háttere áll, „...a kiindulópontok sokfélesége lehetetlenné teszi, hogy rövid távon minden ország ugyanazon modell megvalósítását tűzze ki célul. A rendszerek sokfélesége miatt a változásokhoz idő kell és a fokozatos bevezetés elvét kell követni.” (European Parliament 2014)

A duális képzési rendszer megfelelő működéséhez elengedhetetlen egyrészt a munkaadói oldalról tapasztalható kereslet – amit erőteljesen befolyásolhat egy esetleges gazdasági visszaesés –, másrészt a rendszer társadalmi megítélése is döntő fontosságú a hosszú távú fenntarthatóság szempontjából.

A képzéseknek a valós munkaerőpiac igényeit kell szolgálni, hiszen a felsőoktatási intézmények csak így válhatnak a gazdaságfejlesztés fajsúlyos tényezőivé (Derényi 2016). Ehhez szükséges a felsőoktatás részéről:

- gyakorlatorientáltság növelése a felsőoktatásban;
- szoros együttműködés elősegítése a gazdasági szférával a képzések területén;
- gyakorló szakemberek bevonása a képzésekbe;
- gyakorló szakemberek felkészítése a képzésekben való részvételre;
- a felsőoktatási szakképzési és felsőoktatási kapacitások kihasználtságának növelése;
- munkaerőpiac-orientált, vállalkozói kompetenciák fejlesztése;
- a lemorzsolódó vagy lemorzsolódással veszélyeztetett hallgatók benn tartása a képzésekben.

Manapság már a oktató-nevelő intézményekben nem elég csak ismereteket közvetíteni, hanem fel kell készíteni a gyermekeket-fiatalokat, a megszerzett tudásanyag változatos helyzetekben történő alkalmazására is. A tudás mennyiségének pusztá gyarapítása mellett a készségeket, jártasságokat, az attitűdöket és értékeket, a személyiségvonásokat és motivációkat is fejleszteni kell.

Ha sikerül megbízható standard eszközökkel mérni azokat a kompetenciákat, amelyekre a hallgatók a tanulmányaik során szert tesznek, az ilyen eredmények sokkal tartalmasabb és relevánsabb visszajelzést adnak majd a felsőoktatási intézményeknek arról, hogy mennyire eredményesek a hallgatói képességek fejlesztésében, és hol vannak azok a pontok, ahol a munkájukat javítaniuk kell.

A kompetenciaalapú oktatás lényege tehát az alkalmazható tudás kialakítása (Havas 2003). Párbeszéd létrehozása szükséges a felhasználói szférával és rendszeres kapcsolat a gyakorlóléhelyekkel. A tőlük kapott információk elemzése

után a tananyagot szelektálják és súlyozzák. Új módszerek alkalmazásával a hallgatóknál fejleszthetők a szükséges jártasságok és készségek. Az is fontos, hogy tisztában legyenek meglévő képességeikkel, azok erős és gyenge pontjaival. A gyakorlati képzést szervezesebben kell beépíteni a tanulmányokba.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalom

1. BAKOS FERENC (2006): *Idegen szavak és kifejezések. Diákszótár.* Budapest.
2. BARABÁSNÉ KÁRPÁTI DÓRA – CSÁKNÉ FILEP JUDIT (2019): *A tanári kompetenciamérés lehetőségei a Nyíregyházi Egyetem közgazdásztanár-képzésében.* In Inter- és multidiszciplináris kutatások a Nyíregyházi Egyetemen Szerk. Kovács Zoltán, Minya Károly. Nyíregyháza.
3. DERÉNYI ANDRÁS (2016): *Kézikönyv a duális képzésről.* Budapest.
4. Európai Parlament és a Tanács ajánlása az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2006, 962, L394/10–18.
5. GYÖRGYI ZOLTÁN: A triális szakképzés felé? *Educatio*, 2011. 3. 331–341.
6. HAVAS PÉTER: A pedagógiai rendszerek fejlesztése. *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. 53. évf. 9. szám. 3–13.
7. HAVAS DÓRA, CSÁKNÉ FILEP JUDIT, BARABÁSNÉ KÁRPÁTI DÓRA (2019): *A közgazdásztanár-képzésre jelentkezők motivációi – Tapasztalatok a Nyíregyházi Egyetemről.* In III. Gazdálkodási és Menedzsment Tudományos Konferencia: Versenyképesség és innováció. Szerk. Kőszegi, Irén Rita. Neumann János Egyetem Kertészeti és Vidékfejlesztési Kar, Kecskemét. 1015–1021.
8. MAKSZIM GYÖRGYNÉ NAGY TÍMEA (2018): *A gazdasági tér egyenlőtlenségeinek összehasonlító vizsgálata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.* In 70 évesen, 40 éve a felsőoktatás szolgálatában: Ünnepi konferencia kötet Dr. Galó Miklós tiszteletére. Szerk. Kósáné Bilanics Ágnes, Vargáné Bosnyák Ildikó. Nyíregyháza. 69–73.
9. NAGY JÓZSEF (2000): *XXI. század és nevelés.* Budapest.
10. SZŐKE-MILINTE ENIKŐ (2009): A kompetencia-alapú oktatás és pedagógusképzés II. *Mester és tanítvány*. 2009. 21. évf. 121–131.

Internetes forrás

1. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/529082/IPOL_BRI%282014%29529082_HU.pdf (Letöltve: 2020. július 21.)
2. https://eduline.hu/felsooktatas/a_dualis_kepzes_tortenete_L32196 (Letöltve: 2020.07.14.)
3. <http://swisscham.hu/hu/dualis-kepzes-tapasztalatok-es-perspektivak-konferencia> (Letöltve: 2020. július 17.)
4. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20180311/egyetlen-abra-arrol-hogyan-kozeledne-a-kormany-a-svajci-modellhez-279227> (Letöltve: 2020. július 19.)
5. <http://ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-eleten-at-tarto> (Letöltve: 2020. augusztus 2.)
6. http://www.mkt.hu/wp-content/uploads/2016/09/Palkovics_Laszlo.pdf (Letöltve: 2020. július 14.)
7. *A Felsőfokú Duális Képzés Fehér Könyve (2019). A DKT által elfogadott dokumentum.* 1–74 https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/felsooktatas/dualis_kepzes/Dualis_Kepzes_Feher_Konyve.pdf (Letöltve: 2021. március 31.)

A távoktatás tapasztalatai egy kérdőíves felmérés tükrében

Резюме. Перехід на дистанційну форму навчання у березні 2020 року серед викладачів ВНЗ та вчителів шкіл викликав справжню фрустрацію. Водночас такі нововведення посприяли примусовому пришвидшенню розвитку навиків користування ПК та мережею Інтернет. Наша мета була дослідити, з якими труднощами довелось стикнутися учасникам навчального процесу в рамках дистанційного навчання, як їм вдалось пристосуватися до нової ситуації, які позитивні чи негативні явища вони відчували під час такого навчання. Проведене дослідження методом анкетного опитування покликане оцінити зміни, які відбулися в повсякденні викладачів-філологів Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II з професійного погляду. Вважаємо, що необхідно удосконалити методику дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, інститут ім. Ракоці, вивчення мови, мотивування, тестування

Rezümé. A 2020-as év kivételes évnak mondható, hiszen a Covid-19 az egész világon elterjedt. Az új valóság az oktatási szférát is teljesen megváltoztatta. A hónapokig tartó ukrajnai karantén alatt 2020 tavaszán az oktatási intézményeket be kellett zárni, és minden alap-, közép- és felsőoktatási intézménynek át kellett állnia a jelenléti oktatásról a távoktatásra. Annak érdekében, hogy jobban megértsük a végbemenő folyamatokat, és értékes betekintést nyerhessünk abba, hogy a felsőoktatási intézmények nyelvtanárai hogyan oldották meg azokat a feladatokat, amelyekkel szembe kellett nézniük és sikeresen teljesítettek-e, megalkottunk egy online kérdőívet az oktatók számára. Az eredményekből kiderült, hogy a legtöbb esetben az oktatók távoktatása teljesen új tapasztalati terület volt, mivel a járvány előtt még nem próbálkoztak ezzel. Kutatásunk egyik legfontosabb implikációja: rendkívül fontos az oktatók továbbképzése az online tanítással kapcsolatban.

Kulcsszavak: távoktatás, Rákóczi-főiskola, nyelvtanulás, motiválás, számonkérés

Abstract. The year of 2020 can be considered an exceptional one as the disease, COVID-19, spread all over the world. The new reality has totally altered the sphere of education as well. During the months-long quarantine in Ukraine in spring 2020 educational institutions had to close and all primary, secondary and tertiary education had to transition from face-to-face learning to distance learning. This period was brief and fast, both for students and teachers. To better understand the undergoing processes and get valuable insights into how language teachers at a higher educational establishment managed to solve the tasks they had to face and complete successfully, we have created an online questionnaire for tutors to fill in. The results revealed that for most of the tutors distance teaching was a completely new area of experience as they had not tried doing it before the pandemic. A crucial pedagogical implication derives from THIS: it is of utmost importance to train tutors how to teach online.

Keywords: distance learning, Rákóczi College, language learning, motivating students, assessment

* Доктор філософії у галузі гуманітарних наук за спеціальністю «Мовна педагогіка», доцент, Кафедра філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. * PhD, docens, Filológia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * Ph.D. in Language Pedagogy, associate professor, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: huszti.ilona@kmf.org.ua

** Старший викладач, Кафедра філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. ** Tanár, Filológia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. ** Senior teacher, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: fabian.marta@kmf.org.ua

*** Доктор філософії у галузі гуманітарних наук за спеціальністю «Філологія», доцент, Кафедра філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. *** PhD, docens, Filológia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. *** Ph.D. in Philology, associate professor, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: lechner.ilona@kmf.org.ua

**** Доктор філософії у галузі гуманітарних наук за спеціальністю «Філологія», доцент, Кафедра філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. **** PhD, docens, Filológia Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. **** Ph.D. in Philology, associate professor, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: baramy.erszebet@kmf.org.ua

1. Bevezetés

A távoktatás felé forduló figyelem megsokszorozódott a koronavírus-világjárvány kitörésével. 2020 márciusában a távoktatásra való átállás óriási frusztrációt okozott az oktatók számára. Ugyanakkor szükségszerűen gyorsabban fejlesztették a komputer- és internetfelhasználói készségeiket, mint valaha. Megragadva az alkalmat kutatócsoportunk (mindannyian nyelvtanárok a beregszászi főiskolán) azt a célt tűzte ki, hogy feltárja, a távoktatás milyen nehézségeket okozott az oktatási folyamatban résztvevőknek (mind tanárnak, mind diáknak), hogyan alkalmazkodtak az új helyzethez, milyen előnyös és hátrányos jelenségeket tapasztaltak, hiszen a kialakult helyzet mindenki számára szokatlan volt, és nagyon rövid idő alatt kellett elsajátítani a távoktatáshoz/távtanuláshoz szükséges készségeket.

Kérdőívünk segítségével azt szeretnénk volna vizsgálni, milyen változásokat okozott a távoktatás a beregszászi főiskola nyelvtanárainak napi szakmai rutinjában, hogyan tudták motiválni diákjaikat a megváltozott körülmények között, milyen új tanítási stratégiákat kellett használniuk, hogy alkalmazkodni tudjanak az online tanítás követelményeihez, hogyan tudták továbbra is biztosítani diákjaik hatékony értékelését.

1.1. Kutatási kérdések

Kutatásunk során a következő kérdésekre kerestük a válaszokat:

- 1) Hogyan motiválták a tanárok a diákjaikat a sikeres tanulásra az online közegben?
- 2) Mi jelentette a legnagyobb kihívást a távoktatás alatt megvalósított értékelés során a tanárok számára?
- 3) Hogyan viszonyultak a diákok a távoktatáshoz?
- 4) Hogyan hatott a távoktatás a diákokra?
- 5) Miért bizonyult a távoktatás sokkal időigényesebbnek, mint a jelenléti?

2. Szakirodalmi áttekintés

A jelenlegi helyzet óriási változást hozott: a személyes oktatásról a távoktatásra történt az áttérés az online platformokon keresztül. A tanárok minden lehetségest (és lehetetlent is) megtettek a diákok folyamatos tanulása érdekében. Az oktatók óriási munkát végeztek a világ minden táján a távoktatásra való áttéréskor, és szorgalmasan dolgoznak ma is diákjaik igényeinek kielégítése érdekében (Herrmann 2020). Éppen ezért tanulmányunknak ebben a részében olyan témákkal kívánunk foglalkozni a szakirodalom szintjén, mint a távoktatás, a diákok motiválása távoktatás során, illetve a diákok tudásának és teljesítményének értékelése a távolléti oktatás alkalmával.

2.1. A távoktatásról

„A társadalmi innovációt kutatók általában társadalmi méretű természeti katasztrófákból indulnak ki (Moulaert és mtsai 2013: 113–130.). Mi a járványt próbáljuk

úgy tekinteni, mint az egész közösséget érő kihívást, amely új tanulásokat és innovációkat eredményez” (Márkus és Kozma 2019: 5–17.). „Ha jobban belegondolunk, egy hirtelen kikényszerített pedagógiai innovációról van szó” (Nikolov 2020. augusztus 7., személyes közlés).

Szűcs András és Zarka Dénes még 2006-ban kijelentették, hogy „a távoktatás ma világszerte nélkülözhetetlen összetevője az oktatásnak és a tanulásnak” (Szűcs & Zarka 2020: 15.), pedig akkor még nem is sejtették, hogy mennyire igaz lesz ez az állítás 2020-ban. A távoktatás az oktatás olyan formája, melyben az oktató és a diák fizikailag nem egy térben helyezkednek el (Kovács 1996). A képzési idő nagyobb részében a diák önállóan, autonóm módon tanul, kisebb részében személyes konzultációkon vesz részt.

Immár bizonyított tény (lásd pl. Gaud 1999), hogy a távoktatás időigényesebb, mint a hagyományos, jelenlétben alapuló oktatás, mivel az oktatók és tanárok hetente több órát töltenek a tananyag előkészítésével és lebonyolításával, mint a hagyományos módon történő oktatáskor. Bender, Wood és Vredevoogd (2004) is ugyanerre az eredményre jutott empirikus kutatásuk során, mikor összehasonlították a jelenléti és a távolléti oktatási formákat. Ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy amennyiben a technológia felhasználható az oktatás minőségének hatékony növelésére, kedvezőbb megvilágításban tekintenek majd a távolsági oktatásra.

Bauer-Wolf (2020) egy olyan kutatást idéz, melyben USA-beli egyetemistákat és főiskolásokat kérdeztek az elkövetkező tanévről. A főiskolák és egyetemek az USA-ban hosszasan fontolgatták, hogy idén ősszel újraindítsák-e a jelenléti oktatást. Az elit intézmények, mint például a Harvard Egyetem és a Dél-kaliforniai Egyetem úgy döntöttek, hogy a következő tanévben is inkább online folytatják az oktatást. Az Axios/Főiskolai Reakciók közvélemény-kutatása során megállapítást nyert, hogy a hallgatók kétharmada szívesen venne részt személyesen az órákon, ugyanakkor elhagynák az egyetemeket, ha a koronavírus újabb súlyos hulláma következne be (Rothschild 2020).

Bereczki és munkatársai (2020) hasznos tanácsokkal szolgálnak a felsőoktatásban dolgozó oktatók számára:

- Összpontosítsunk a tanulási célokra, eredményekre és ehhez kapcsoljuk a választott felületeket és megoldásokat!
- Határozzuk meg a prioritásokat mind a kurzus tartalmában, mind pedig a technikai háttér/keretek kapcsán – ezen alapok megvalósulását feltétlenül biztosítsuk!
- Legyünk rugalmasak és nyitottak, a tőlünk telhető mértékben igyekezzünk figyelembe venni a hallgatói igényeket és lehetőségeket!

Megfogalmazásuk szerint remélik, hogy olyan megoldások kerülnek majd bevezetésre a felsőoktatásban, „amelyek akár hosszú távon, a járványveszély miatt kialakult helyzet elmúltával is jól szolgálják majd a minőségi felsőoktatást” (3.).

Az utóbbi hetekben egyre többet halljuk szakmai berkekben „a legújabb varázsszót”: az oktatás hibrid modellje, melyben a hagyományos jelenlétben alapuló és a távolléti modell keveredik. Liebermann (2020) arról számol be, hogy lesznek oktatási intézmények, melyek hetente csak négy napig fogadnak majd diákokat. Mások megosztják a hallgatókat olyan csoportokba, amelyek csak a nap egy részét vagy a hét bizonyos napjait, esetleg a hónap bizonyos hetét töltik majd az intézményben. Amikor nincsenek a tanintézményben, online fognak tanulni.

Liebermann (2020) felsorolja a hibrid oktatás során elengedhetetlen teendőket. Ezek szerint a tanárnak a következőket kell tennie:

- ugyanazokat a forrásokat és feladatokat kell biztosítani az osztálytermi vagy távolléti oktatásban részesülő hallgatók számára,
- hangsúlyozni kell a hallgatók személyre szabott tanulási ütemtervét,
- konkrét stratégiákat kell felállítani a távolléti és személyes oktatás közötti zökkenőmentes átmenet megvalósításához,
- fokozott figyelmet kell fordítani a legkiszolgáltatottabb diákokra, szorgalmazni kell az autonóm tanulást, az önszabályozást.

2.2. *A diákok tanulásra való motiválása távoktatás során*

Holmberg (1986) szerint a távoktatás legfontosabb tanítási elveinek alapját többek között a következő motivációval kapcsolatos feltevések képezik:

- A tanulás által kapott öröm kiváltja a hallgatók motivációját.
- A tanulással kapcsolatos döntéshozatalban való részvétel kedvező a hallgatók motivációja szempontjából.
- Az erős hallgatói motiváció megkönnyíti a tanulást.
- A barátságos, személyes hangvétel és a témához való könnyű hozzáférés hozzájárul az örömteli tanuláshoz, támogatja a hallgatók motivációját, és ezáltal megkönnyíti a tanulást.

Ezekből a feltételezésekből alakította ki Holmberg (1986) azt az elméletét, hogy a távoktatás támogatja a hallgatók motivációját, segíti a diákokat abban, hogy örömeiket leljék a tanulásban. A személyes kapcsolatok, a tanulás kiváltotta öröm és empátia a hallgatók és az őket támogatók között (oktatók, tanácsadók stb.) központi szerepet játszanak a távoktatásban. Az empátia és a valahová tartozás érzése elősegíti a hallgatók tanulásra való motivációját, és kedvezően befolyásolja a tanulást.

A motiváció fontos. Az intrinzikusan (belsőleg) motivált diákok és azok, akiknek magas elvárásai vannak a jegyekkel kapcsolatban, általában magasabb sikerességi rátákkal rendelkeznek. Az oktató iránti pozitív hozzáállás egy másik tényező, amely hozzájárul a távoktatásban részt vevő diákok sikeréhez (Simonson, Smaldino, Albright és Zvacek 2000).

Thornbury (2020) szerint a diákok motiválásának titka az, hogy meg kell adni nekik, amit akarnak. Miután megvan a motívum, megvan a motiváció is. Ez

azt jelenti, hogy először azt kell tisztázni, milyen célból van szüksége a diáknak pl. az idegen nyelvre. Ha ez sikerült, onnantól kezdve a legfőbb motiváció a kijelölt cél elérése.

2.3. A diákok tudásának és teljesítményének értékelése távoktatás során

Az oktató és a hallgató közötti korlátozott fizikai kapcsolat miatt a távoktatásban kiemelten fontos tényezők az értékelés és a visszajelzés.

A távoktatás során felértékelődhet a jelentősége annak a gyakorlatnak, amelyet Davidson (2013) „értékelés a tanulás érdekében” (assessment for learning – AFL) névre keresztelt, megkülönböztetve azt a „tanulás értékelésétől” (assessment of learning). A tanulás értékelése osztályozás, diákeredmények értékelése céljából történik meglévő megalapozott eljárásokkal, módszerekkel, míg az értékelés a tanulás érdekében különböző prioritásokat, új eljárásokat és új elkötelezettséget igényel.

Az AFL-ben az értékelésnek két kulcsfontosságú feladata van: tájékoztatni és formálni a döntéseket arról, hogy mit kell tenni a továbbiakban, segítve a tanárokat abban, hogy eldöntsék, mit tanítsanak tovább, és ami még fontosabb, hogy a hallgató megértse, mit tanult és mire van még szüksége a jövőben, hogy megtanulja (Black és mtsai 2003). A hangsúly azon van, hogy miért nem tanulnak jól a diákok, és hogyan lehetne segíteni őket a fejlődésben, és nemcsak arra fókuszálnak a tanárok, hogy az értékelések segítségével megállapítsák, milyen tudást sajátítottak el a hallgatók (Davison 2013: 267.).

Az értékelés szempontjából kulcsfontosságú koncepció, hogy pontosan mit értékelünk. Felmérjük a hallgatók ismereteit? Esetleg a tanított szókincs és nyelvi struktúrák használatát? Vagy mindkettőt egyszerre? A hagyományos jelenléti oktatás során természetesen ezt is, azt is mérték a nyelvtanárok a papíralapú moduldolgozatok segítségével. Azonban az online oktatás során a mérés módja megváltozott, bár célja ugyanaz maradt. A mérési módoknak is alkalmazkodniuk kellett az új realitáshoz, így pl. a papíralapú dolgozatokat az online tesztek váltották fel.

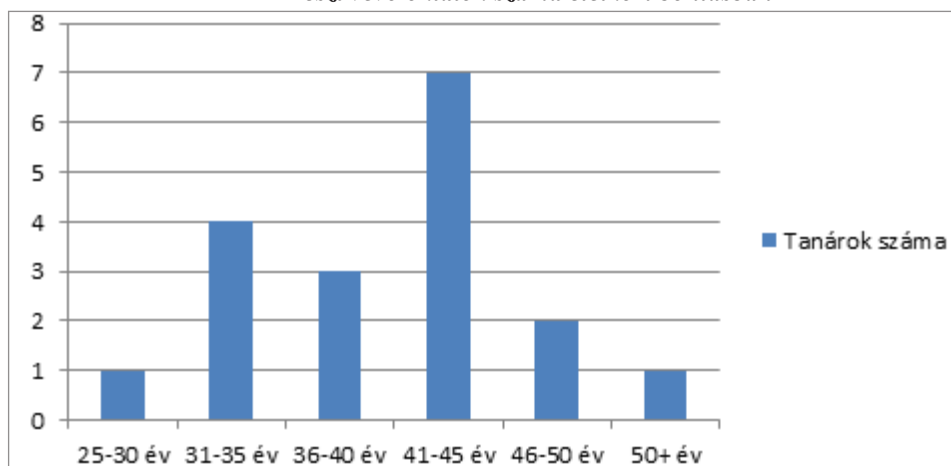
Jaczkovits (2020: 2.) írja, hogy a beszámoltatás vagy a diákok tudása értékelésének „... egyik formája az élő, valós idejű beszámoltatás, mely megvalósítható videokonferencia, telefonos alkalmazások használatával (figyelembe véve a diákok eszközellátottságát). Másik formája az időben késleltetett, távoli beszámoltatás (feladatlapok, tesztek, kérdőívek, házi dolgozat, prezentáció, gondolat-térkép stb.)”. A szerző szerint a digitális oktatáskor inkább a formatív (fejlesztő, formáló, támogató, alakító-segítő) értékelés kap szerepet, semmint a jelenléti oktatásra jellemző szummatív (összegző) értékelés, melynek alapja a digitális munkarendben az online gyűjtött elektronikus portfólió (Cambridge 2010) lehet, mely összegyűjti a diákok által végzett munkákat, feljegyzéseit, online konzultációit, az oktató visszajelzéseit stb. A távolléti oktatás során azonban célszerű mégis inkább a formatív értékelést alkalmazni.

3. A kutatás módszertana

3.1. Résztvevők

Kutatásunk résztvevői mindannyian a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének nyelvtanárai voltak. Összesen 18-an (a főállású tanárok 50%-a) töltötték ki a kérdőívünket: 12 nő (62,5%) és 6 férfi (37,5%). Életkori kategóriákat alakítottunk ki, így a résztvevők közül egy tanár a 25–30 éves kategóriába tartozott, négyen a 31–35 évesbe, hárman a 36–40-es kategóriába, heten a 41–45 évesbe, ketten a 46–50 évesbe és egy tanár volt 50 év feletti (1. ábra).

1. ábra A részt vevő oktatók száma életkori bontásban

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Mind a 18 oktató nyelvtanár. Nyolc angoltanár, két némettanár, három ukrántanár és öt magyartanár válaszolt a kérdéseinkre. A válaszadók közül heten 1–5 éve dolgoznak a felsőoktatásban. Egy-egy tanár 6–10, illetve 11–15 éve főiskolai oktató. Öten 16–20 éve dolgoznak a tanárképzésben, négyen pedig 21–25 éve (1. táblázat).

1. táblázat Az oktatók tanítási tapasztalata években számítva

Tanítási tapasztalat (években)	Tanárok száma
1–5	7
6–10	1
11–15	1
16–20	5
21–25	4
Összesen	18

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

2020 tavasza előtt összesen csak két tanár próbált korábban távoktatni, tizenhat nem. Módszertani távoktatási továbbképzésen is csak hárman vettek részt korábban, tizenöten pedig nem. Ez is bizonyítja a szituáció újszerűségét, melyhez nagyon rövid idő alatt (kb. két hét) kellett alkalmazkodnunk – Ukrajnában hivatalosan 2020. március 12-én vezették be az akkor még csak egy hónapra szóló karantént, ekkor zártak be az oktatási intézmények is.

3.2. A kutatási eszköz – oktatói kérdőív

Felmérésünkben anonim, online kitölthető kérdőívet alkalmaztunk. A Google Űrlapok segítségével szerkesztettük meg a kutatási eszközünket, melynek alkalmazása felettebb kényelmes, hiszen pár kattintás után nagyszámú kutatási alanynak elküldhető. A kérdőívet „szakértői validálásnak” (expert validation, Griffie 2012) vetettük alá annak érdekében, hogy kiderüljenek az esetleges hibák (pl. a kérdések megfogalmazásából adódóan stb.) A kérdőív célcsoporttal történő kipróbálása (piloting) a kisszámú minta miatt nem volt megoldható, ezért döntöttünk a mellett, hogy oktatási szakértőket kérjünk fel a kérdőív kipróbálására. Miután megtették javaslatukat, hogyan javíthatunk a kutatási eszközünk minőségén, megfogadtuk a kapott tanácsokat, és a kutatás résztvevőihöz már a javított kérdőívet juttattuk el. (A validálás menetéről a 3.3 pontban írunk részletesebben.)

A kérdőív rövid kísérő levéllel kezdődik, melyben elmagyaráztuk kutatásunk célját és biztosítottuk a résztvevőket az anonimitásukról. A kérdőív első részében néhány személyes adatot kértünk az adatközlőktől, mint pl. neme, életkora, tanítási tapasztalatának évei, milyen nyelvet tanít, végzett-e valamilyen távoktatás-módszertani tanfolyamot, végzett-e már korábban távoktatást, stb.

A második részben arra kértük az oktatókat, hogy egy ötpontos Likert-skálán jelezzék, mennyire értenek egyet az általunk megfogalmazott és felsorolt állításokkal, melyek a távoktatáshoz kapcsolódtak közvetlenül vagy közvetve. A kérdőív harmadik részében nyitott kérdéseket tettünk fel a távoktatás gyakorlati menetéről: mennyi időt töltött a tananyagok elkészítésével, a diákok által beküldött kész feladatok értékelésével, vagy milyen formában adott visszajelzést nekik.

A négy utolsó kérdésben olyan fontos elméleti-gyakorlati témákat feszegettünk, mint pl. motiváció karantén idején a távoktatás során, a diákok tudásának értékelése a digitális oktatás alkalmával, újszerű tanítási stratégiák alkalmazása, a távoktatás hatása az introvertált és a tanulási nehézségekkel küzdő diákokra. Nyílt végű kérdéseket alkalmaztunk, hogy lehetőséget biztosítsunk a válaszadóinknak arra, hogy gondolataikról, nézeteikről, érzéseikről kifejtthessék véleményeiket, azokat részleteiben feltárják. A válaszokat a kvalitatív metodológia szabályai szerint elemeztük, kijelölve a leggyakrabban előbukkanó trendeket.

3.3. A kutatás menete

Az ominózus, emlékezetes, eddig egyedülálló tanév – a 2019/2020-as – rendhagyó módon fejeződött be a felsőoktatásban Beregszászban. Mint emlékezetes, az ukrán kormány elrendelte, hogy minden ukrain oktatási intézmény szüntesse

be a tanítási folyamatot 2020. március 12-vel kezdődően, vonuljon karanténba, illetve térjen át az online oktatásra. Ez a helyzet egészen a szorgalmi időszak végéig fennállt, majd ugyanilyen „üzemmódban” kezdődött el a vizsgaidőszak is. Június folyamán a vizsgákat a ZOOM felületen tartották, a főiskola életében először volt rá példa, hogy az ukrán kormány által elrendelt karanténhelyzet miatt az államvizsgákat és a szakdolgozat-, illetve diplomamunka-védéseket is online abszolválták a végzős diákok.

Miután ily szokatlan módon ért véget a tanév, arra kértük a nyelvszakos kollégáinkat, hogy osszák meg véleményüket velünk az elmúlt tanévvel, az általuk is gyakorolt távoktatással kapcsolatban. Mindezt kérdőívünk online kitöltésével tehették meg a Google Űrlapok felületen 2020 júniusában.

Mint azt már korábban említettük, a kutatási alanyok kis száma nem tette lehetővé a kérdőív előzetes kipróbálását a célcsoporttal, ezért négy oktatási szakértőt kértünk meg 2020 áprilisában, hogy validálja a kérdőívünket, vagyis alkosson róla véleményt, tegyen javaslatokat az esetleges hibás fogalmazások korrigálására stb. Helyenként azt javasolták, hogy bővítsük az egyes kérdésekre adható válaszlehetőségeket (pl. a 2. kérdésre adható válasznál tüntessük fel a Chromebooks és az MS Teams alkalmazást is).

Egy másik javaslatuk szintén a kérdések megfogalmazásához kapcsolódott. A szakértők véleménye szerint az eredeti kérdőívben célszerű volt megváltoztatni a kérdésekben a jelen időt múlt időre, mondván, hogy mire az eljut a tanárokhoz, már csak múlt időben gondolhatunk a távoktatásra.

Megfogadva a szakértői véleményeket, kijavítottuk a kérdőívünket, így a tanárokhoz már az átdolgozott változat jutott el.

A nyelvtanároktól kapott válaszokat kvantitatív és kvalitatív elemzésnek vetettük alá.

3.4. Kutatási eredmények

3.4.1. Hogyan viszonyultak a diákok a távoktatáshoz és az hogyan hatott rájuk?

A távoktatással kapcsolatban 12 kijelentést fogalmaztunk meg, melyekről kikértük az oktatók véleményét. Ötpontos Likert-skálán fejezhették ki, mennyire értenek egyet az egyes állításokkal. Azzal kapcsolatban, hogy a diákok komolyan veszik-e a távoktatást, megoszlottak a vélemények. Öt oktató nem értett egyet, nyolc viszont igen, míg öt nem tudta eldönteni, egyetért-e vagy sem. Ezzel szemben 12 válaszadó nem értett egyet azzal, hogy a diákok komolytalanul állnak a digitális oktatáshoz, míg öten egyetértettek, és csak egy oktató akadt, aki nem tudta eldönteni a kérdést.

Nyolc tanár véleménye szerint a diákok könnyen elvesztik a motivációjukat a távoktatás során, mert nem érzik szükségét a komolyabb tanulásnak. Heten viszont nem gondolják így, míg hárman nem tudják eldönteni. Hét tanár azon a véleményen van, hogy a diákok azért veszítik el könnyen a motivációjukat a távoktatás során, mert nem érzik közvetlenül a tanár szigorát. Ezzel az állítással tízen nem értettek egyet, és csak egy tanár nem tudta eldönteni az állítás igazát.

Kilencen úgy gondolták, hogy a diákok tanulási stratégiái korlátozottak voltak, hiszen csak a digitális készségeiket használták online oktatás során. Ezzel az állítással heten nem értettek egyet, és mindössze két tanár volt, aki nem tudta eldönteni a kérdést.

A megkérdezett oktatók több mint fele (11) vélekedett úgy, hogy az introvertált vagy a tanulási nehézségekkel küzdő diákokra pozitívan hat a távoktatás, mert saját tempójukban tanulhatnak. Ezzel az állítással négyen nem értettek egyet, míg hárman nem tudták eldönteni.

Tízen úgy vélték, hogy a távolléti oktatás során a differenciált oktatás is megvalósítható. Szerintük a differenciált oktatást könnyebb megvalósítani online térben, mert a különböző applikációk segítségével kis csoportokat lehet alkotni hasonló képességű diákokból. Három oktató nem értett egyet ezzel az állítással, öten viszont nem tudták eldönteni, egyet értenek-e vagy sem.

Megkérdeztük az oktatókat, hogy véleményük szerint hogyan hatott a távoktatás az introvertált és a tanulási nehézségekkel küzdő diákokra. A válaszokat a következő négy kategóriába soroltuk:

1. pozitívan – 7 válasz
2. negatívan – 5 válasz
3. is-is – 2 válasz
4. most még nem tudom meghatározni – 4 válasz.

A fenti adatokból kitűnik, hogy a tanárok véleménye megoszlik a kérdésben: „Pozitívan, mert ha eddig szorongtak a diáktársak jelenléte miatt, itt szabadon, saját tempóban haladhattak a tananyaggal.” (1. sz. Tanár)

„Véleményem szerint pozitívan hatott, több idejük volt elkészülni a feladatokkal, könnyebb volt számukra véleményt formálni, kifejezni a gondolataikat.” (12. sz. Tanár)

„Szerintem jól, mivel az információ elsajátítására és a gyakorlatok teljesítésére több idejük volt.” (11. sz. Tanár)

„Pozitívan hatott, mivel nem kellett kilépniük a komfortzónájukból, elegendő idő és optimális elszigetelődés állt a rendelkezésükre.” (13. sz. Tanár)

„Rosszul, nem tudtak eléggé haladni, inkább másoltak egymástól, mint kérdeztek.” (17. sz. Tanár)

„Egyesekre pozitívan (bátrabbak lettek), másokra negatívan hatott (csökkent náluk a motiváció).” (10. sz. Tanár)

„Tapasztalat hiányában nem tudok véleményt nyilvánítani.” (16. sz. Tanár)

3.4.2. Miért bizonyult a távoktatás sokkal időigényesebbnek, mint a jelenléti?
A következő öt állítás a tanárok munkájával volt kapcsolatos. A kapott eredményeket a 2. táblázatban foglaltuk össze.

A 2. táblázatból kiderül, hogy az oktatók döntő többsége (17) azon a véleményen van, hogy a távoktatás sokkal időigényesebb, mint a hagyományos, jelenlétben alapuló/osztálytermi/szemtől szembeni oktatás. Egyetlen tanár volt csak, aki nem tudta eldönteni a kérdést. Nyolc oktató úgy érezte, hogy az online oktatás

sokkal stresszesebb számára, mint a jelenléti. Hat tanár számára nem járt sokkal több stresszel a digitális oktatás, mint az osztálytermi. Négyen viszont nem tudták eldönteni a kérdést.

2. táblázat *Vélemények a digitális oktatásról*

	Egyáltalán nem érték egyet	Nem érték egyet	Nem tudom eldönteni	Egyetérték	Teljes mértékben egyetérték
Az online tanítás sokkal időigényesebb, mint a jelenléti.	0	0	1	4	13
Az online tanítás sokkal stresszesebb a tanár számára, mint a jelenléti.	2	4	4	6	2
A tanárok digitális készségei megsokszorozódtak a karantén ideje alatt, mert rövid időn belül és nagyon gyorsan kellett elsajátítaniuk a technológia alkalmazását az online tanórákon.	0	0	5	4	9
Nem rendelkezem elegendő információval a diákok tudásának online értékelésére szolgáló módszerekről.	0	8	3	4	3
A diákok tudásának értékelését online is hatékonyan tudom végezni.	3	2	7	5	1

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

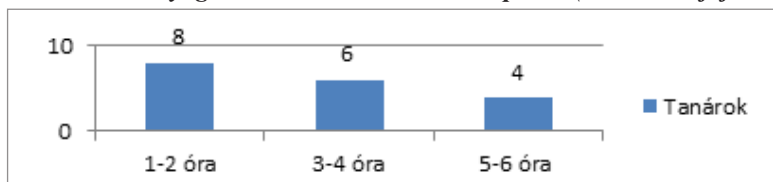
A megkérdezettek jelentős többsége (13) egyetértett azzal, hogy digitális készségei megsokszorozódtak a karantén ideje alatt, mert rövid időn belül és nagyon gyorsan kellett elsajátítaniuk a technológia alkalmazását az online foglalkozásokon. Öten nem tudták eldönteni, hogy fejlődtek-e a tanárok digitális készségei vagy sem.

Szinte ugyanannyian voltak olyanok, akik saját bevallásuk alapján rendelkeztek elegendő információval a diákok tudásának online értékelésére szolgáló módszerekről (8), mint akik azt állították, hogy nem rendelkeztek ilyen tudással (7). Hárman nem tudták eldönteni, hogy az általuk birtokolt tudás elegendő-e a feladat megoldásához. A 3. táblázatból az is kitűnik, hogy a megkérdezettek kissé elbizonytalanodtak azzal kapcsolatban, hogy tudják-e hatékonyan végezni a diákok tudásának értékelését online. Öten jelezték, hogy biztosan nem tudják ezt hatékonyan végezni, hatan állították, hogy meg tudják oldani, azonban heten teljesen bizonytalanok voltak, és nem tudták eldönteni a kérdést.

Azokat az oktatókat, akik saját bevallás szerint online is hatékonyan tudták értékelni diákjaik tudását, arra kértük, magyarázzák el, hogyan teszik mindezt. Összesen nyolc oktatótól kaptunk magyarázatot, például „Az egyes online beküldött feladatok külön-külön történő értékelése alapján, gyors átlagszámításokat lehet végezni.” (9. sz. Tanár) „Írásbeli feladatok által.” (5. sz. Tanár) „Beállítom a határidőt és ütemezem a feladatot, s a gép jelzi, ha valaki időn túl adja be a dolgozatot, feladatot.” (7. sz. Tanár)

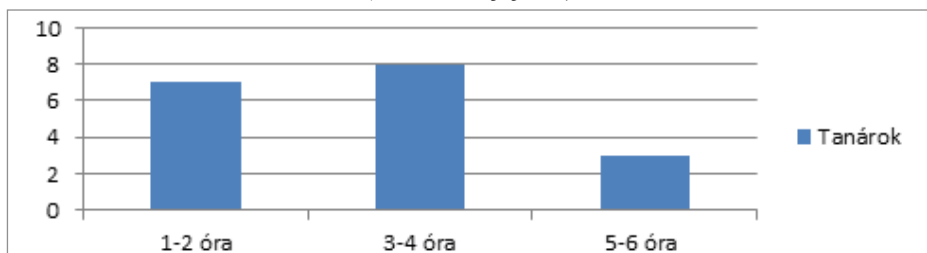
A résztvevőket megkérdeztük, hogy a 2019/2020-as tanév második félévében, a karantén időszaka alatt a kötelezően folytatott távoktatás során naponta hány órát töltöttek a tananyag előkészítésével, illetve mennyi időt szántak naponta a diákok által online beküldött feladatok ellenőrzésére, javítására. A kapott eredményeket a 2. és 3. ábra mutatja. Nyolc tanár naponta egy-két órát töltött a tananyag előkészítésével, illetve heten 1-2 órát szántak naponta a diákok munkájának javítására, értékelésére. Hat tanár 3-4 órát foglalkozott a tananyaggal, illetve nyolc tanár 3-4 órát értékelte a diákok munkáit naponta. Csak négy tanár szánt 5-6 órát naponta a tananyag előkészítésére, míg mindössze három tanár foglalkozott javítással, értékeléssel naponta 5-6 órát.

2. ábra *A tananyag előkészítésére szánt idő naponta (órákban kifejezve)*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

3. ábra *A diákok által beküldött feladatok értékelésére szánt idő naponta (órákban kifejezve)*

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A tanárok különböző formákban adtak visszajelzéseket a diákoknak az elvégzett munkájukról. A legtöbben írásban tudatták a diákjaikkal a munkájuk eredményét a Google Tanterem felületén privát üzenetben (összesen 17 tanár járt el így). Ezek az üzenetek leggyakrabban arról szóltak, hogy milyen hibákat vélt fel-

fedezni az oktató a diák által beküldött feladatban, min kell változtatnia, illetve a jövőben majd mire figyeljen jobban. Négy tanár emailben, szintén négyen pedig Messengeren keresztül jeleztek vissza a diákjaiknak. Írásos visszajelzéseikben ők is a vétett hibákra hívták fel a diákok figyelmét, illetve javaslatokat tettek, tanácsokat adtak arra vonatkozóan, hogyan lehet azokat leghatékonyabban kiküszöbölni. Két tanár említette, hogy ők a diákok feladatait pontoszták, egy-egy oktató pedig online élő kapcsolaton keresztül megbeszélések során jelzett vissza a diákoknak, Google Meet segítségével szóban mondta el az észrevételeit, javaslatait, illetve telefonhívás alkalmával.

3.4.3. Hogyan motiválták a tanárok a diákjaikat a sikeres tanulásra az online közegben?

A 4. ábra azt mutatja be, hogy az oktatók hogyan motiválták a diákjaikat az online közegben, a digitális oktatás során. Négy tanár érdekes feladatokkal próbálta ösztönözni a diákjait a tanulásra, hárman a kötelező feladatok mellett rövid videók linkjeit is feltöltötték az adott témával kapcsolatban, amelyek érdekesek, szórakoztatóak, s egyben oktató jellegűek is voltak, ismét hárman pedig írásban is mindig fűztek a diákok által benyújtott feladatokhoz pozitív, biztató kommenteket. Egy tanár úgy próbálta motiválni a diákjait, hogy pontokat vont le az érdemjegyükből abban az esetben, ha nem teljesítették időben a kijelölt feladatot. Egy oktató a helyzet közös megvitatásával próbálta megoldani a motiváció kérdését:

„Csak azzal tudtam, amit valóban úgy is gondoltam: ez tényleg egy közös feladat, nem könnyű, de meg kell oldanunk együtt. Bármennyire is nehéz ez az időszak, amennyit tudunk, hozzunk ki belőle közösen.” (4. sz. Tanár)

4. ábra A tanárok motivációs tevékenysége

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Egy tanár próbált a tantermi oktatáshoz hasonlóan viselkedve oktatni és így motiválni. Egy másik tanár személyre szabott válaszokkal, tanácsokkal ellátva motiválta a diákjait. Valaki szóbeli kommunikáció során (mobiltelefonon keresztül) próbálta motiválni diákjait. Valaki állandó dicséretekkel motivált. Egy-egy oktató említette, hogy számukra az a módszer működött a leghatékonyabban motiválás terén, amikor személyre szabott válaszokkal, tanácsokkal látták el diákjaikat, illetve rendszeres kapcsolatban állt velük azért, hogy a diákjai érezzék, mindig elérhető, bármilyen segítségre van szükségük a diákoknak. Két tanár pedig egyáltalán nem motiválta a diákjait, mert csak megbeszélték a tantárgyi követelményeket és azokhoz tartották magukat.

Arra a kérdésre, hogy milyen tanítási stratégiákat alkalmaztak a távoktatás során, a tanárok a 3. táblázatban felsorolt válaszokat adták meg. Feltüntettük a gyakorisági mutatót is, mely arra utal, hogy a szóban forgó stratégiát hány tanár említette a válaszaiban.

3. táblázat *A távoktatás során leggyakrabban alkalmazott stratégiák listája*

Stratégiák	Gyakorisági mutató (hány tanár alkalmazta)
Jegyzet készítése a diákok számára	12
Hanganyagok feltöltése a Classroomba	9
Online begyakorló feladatok készítése	9
A tanulóközpontú stratégiák (prezentációk, esszéírás)	7
Komputerrel segített tanítás-tanulás, tanárközpontú stratégiák	6
Direkt tanítási módszer: magyarázat, gyakorlás, számonkérés	6
Játékos, közvetett módszereket inkább csak gyakorlásra küldtem	5
Indirekt tanulásszervezési, célközpontú stratégiák	5
Tanári magyarázat, munkáltatás, individualizálás	4
Csoportmunka, játékos feladatok	4
Írásbeli információközvetítés, prezentációk	4
Kevesebb elmélet, több gyakorlat	3
Kooperatív tanulás	2

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Megkértük a tanárokat, fejtsek ki, mi jelentett számukra igazi kihívást a távoktatás során. A következő trendeket tudtuk kijelölni, ami a legproblémásabb dolgokat illeti: a diákok teljesítményének értékelése ('Nagyon zavart az, hogy nem

láttam a diákjaim reakcióját az értékelés során”, 1. sz. Tanár); a diákok önállóan vagy segítséggel oldották-e meg a feladatokat („Az, hogy azért valóban nehéz eldönteni, hogy egy-egy munka milyen mértékben készült el önállóan, még ha alkotó jellegű feladatokat is kaptak többnyire a hallgatók”, 12. sz. Tanár); a technikai eszközök használata („Gondot okozott a digitális eszközök használatának gyors elsajátítása és alkalmazása.”, 9. sz. Tanár); a személyes találkozások („A személyes kontaktus hiánya”, 13. sz. Tanár); az időbeosztás („Hogyan osszam be racionálisan, hatékonyan az időmet”, 15. sz. Tanár).

A legtöbb tanár (5) azt válaszolta, hogy számára a legzavaróbb az volt, hogy nem látta a diákok reakcióját az értékelés során. További két tanár emelte ki, hogy számára a szóbeli értékelés jelentett problémát. Hárman emelték ki azt, hogy a technika széles körű használata olykor frusztrálta őket. Ketten a közvetlen személyes kapcsolat hiányára, ketten pedig az időbeosztásra panaszkodtak. Egy tanár kiemelte, hogy a dolgozatok online javítása hosszadalmassá vált, míg egy másik azt mondta, hogy

„Sokszor becsapva éreztem magam, nem tudtam eldönteni, hogy a diák a saját tudása alapján végezte el a feladatokat vagy mások segítségével. Nem tudtam bennük megbízni.” (8. sz. Tanár)

A 8. sz. Tanár hangjában érezhető gyanakvás arra utalhat bizonyára, hogy hiányzik a tanár és a diák közötti oly fontos bizalom, melynek hiánya valóban komoly gondokat okozhat nem csak táv-, de jelenléti oktatás során is.

Ketten nem ütköztek semmilyen problémába saját bevallásuk alapján.

3.5. Az eredmények értékelése és értelmezése

Az alábbiakban kutatási kérdésenként elemezzük és értékeljük a kapott eredményeinket.

3.5.1. Hogyan motiválták a tanárok a diákjaikat a sikeres tanulásra az online közegben?

Lényeges kérdés távoktatás során, és mivel sokkal nehezebb feladat, mint a jelenléti oktatáskor, ezért sokkal fontosabb is talán az, hogyan motiválják az oktatók a diákokat a tanulásra. Változatos válaszokat kaptunk, azonban abban mindenki egyetértett, hogy a tananyagnak érdekesnek, szórakoztatónak kell lennie ahhoz, hogy a diákok ne veszítsék el az érdeklődésüket, a motivációjukat. Az oktatási folyamat érdekessé tétele érdekében a tanárok minden tőlük telhetőt igyekeztek megtenni, pl. a kooperatív tanulás elvét alkalmazták, játékos feladatokat adtak meg a diákoknak, próbálták a kevesebb elmélet – több gyakorlat elvét követni, jegyzetkivonatokat készítettek a diákjaik számára stb. Arra törekedtek, hogy fenntartsák a diákok és közülük lévő pozitív kapcsolatokat. Hiszen ahogy Simonson, Smaldino, Albright és Zvacek (2000) megállapították, a jó tanár-diák viszony is fontos tényező a diák tanulásra való motivációjában.

3.5.2. Mi jelentette a legnagyobb kihívást a távoktatás alatt megvalósított értékelés során a tanárok számára?

A legtöbb oktató számára egyértelműen a diákteljesítmény értékelése jelentette a legnagyobb kihívást, hiszen nem lehettek benne biztosak, hogy kinek a teljesítményét értékelik egy-egy feladatnál: az adott diákét-e vagy valaki másét (pl. diáktársét vagy barátét, ha azok éppen besegítettek a feladat megoldásában). Az is gondot okozott több oktátónak, hogy az online megírt moduldolgozatok javítása, értékelése felettébb időigényes volt. Viszont az is örömdetes, hogy ketten semmilyen gondot nem tapasztaltak a távoktatás során.

A válaszadók kisebbik része tudta – saját bevallás szerint – hatékonyan értékelni diákjai teljesítményét a távoktatás során. Ez a tény komoly hiányosságra mutat rá, melyet sürgősen orvosolni kell (pl. a főiskolai oktatók ez irányú tudásának fejlesztésével).

3.5.3. Hogyan hatott a távoktatás a diákokra?

Az oktatók több mint fele vélte úgy, hogy a távoktatás pozitívan hatott az introvertált vagy tanulási nehézségekkel küzdő diákokra. Hasonló eredményt kaptunk a kérdőív utolsó kérdésénél is, mely kicsit más megfogalmazásban lényegében ugyanarra kereste a választ. Ennek alapján megállapítható, hogy az oktatók meggyőződése szerint az introvertált diákok számára pozitív hatással bír a távoktatás.

A differenciált oktatás online térben való megvalósíthatóságáról is megoszlottak az oktatók nézetei. Többen voltak azon a véleményen, hogy a különböző online applikációk segítségével lehetséges differenciáltan oktatni, mégpedig úgy, hogy különböző tudásszintű, kis létszámú diákcsoportokat kell megalkotni, és számukra célirányosan feladatokat szerkeszteni. Mindebből az következik, hogy a felsőoktatásban a különböző online applikációkon keresztül könnyen megvalósítható a differenciált oktatás oly módon, hogy az oktatók a differenciált tananyagot tudásszintek szerinti csoportokban adják meg, illetve kérdezik fel.

3.5.4. Hogyan viszonyultak a diákok a távoktatáshoz?

Nem volt egyetértés az oktatók között abban, hogy a diákok komolyan vagy komolytalanul álltak a távolléti oktatáshoz. Ez érthető is, hiszen a diákok is, a tantárgyak is eltérőek. Összességében azonban mégis inkább azt kell megállapítanunk a kapott eredmények alapján, hogy az oktatók szerint a diákok komolyan álltak a távoktatás állította feladatokhoz. A diákok motivációjával kapcsolatban is eltértek az oktatók nézetei. Akik úgy érezték, sikerült a távolléti oktatás során is megőrizniük a szigorukat, azok szerint a tanári szigor közvetlen érzésének hiánya nem lehetett annak oka, hogy a diákok elvesztik a motivációjukat.

3.5.5. Miért bizonyult a távoktatás sokkal időigényesebbnek, mint a jelenléti?

Az oktatók véleménye többnyire megegyezett a tekintetben, hogy a távolléti oktatás a tanár szempontjából időigényesebb és stresszesebb, mint a jelenléti. Teljesen érthető, hiszen saját bevallásuk szerint naponta több órát töltöttek a komputerképernyők előtt az új anyag előkészítésével vagy a diákok által benyújtott feladatok értékelésével. Ez az eredmény megegyezik azzal, amit Gaud (1999) és Bender, Wood és Vredevoogd (2004) találtak kutatásaik során. A válaszadók szerint a ha-

gyományos jelenléti oktatás során ez az idő lényegesen kevesebb. Ezért a továbbképző tanfolyamokon célszerű a tanároknak, oktatóknak azt is megtanítani, hogyan lehet leküzdeni a távoktatással járó stresszt, leküzdeni az állandó időhiányt, illetve hogyan lehet hatékonyan alkalmazkodni az új tanítási körülményekhez.

Az eredmények rávilágítottak egy véleményünk szerint kétségtelenül pozitív tényezőre is: a pedagógustársadalom rá volt kényszerülve, hogy rövid idő alatt megtanuljon alkalmazni különböző online applikációkat. Az általunk megkérdezett oktatók többsége azt mondta, hogy fejlődtek a digitális készségei a karantén ideje alatt, hiszen az online foglalkozásokon változatos technológiai alkalmazásokat kellett használniuk, már csak az egyhangúság elkerülése végett is. Ide kapcsolódik az is, hogy önbevallás szerint a legtöbb tanár képes volt, illetve rendelkezett elegendő tudással ahhoz, hogy hatékonyan értékelje a diákjai teljesítményét online.

Mivel a legtöbb esetben az oktatók a főiskola által javasolt Google Tantermen keresztül tanítottak, ezen a felületen adtak visszajelzést is a diákoknak írásos formában, legtöbbször privát üzenetekben. Azonban amikor a tanár úgy érezte, hogy egy-egy értékelés, hibajavítás magyarázatra szorul, akkor megkereste a diákot telefonon vagy Messenger-hívással és szóban is elmagyarázta a problémás kérdést. Így igyekeztek a tanárok kompenzálni a személyes kontaktust, mely a jelenléti oktatásra jellemző. Egyértelmű azonban, hogy az ilyen alkalmak nem voltak annyira gyakoriak, mint a jelenléti oktatás során, amikor a diákok akár az órán, akár a tanár konzultációs órája idején visszakérdezhettek, magyarázatot kérhettek az oktatóktól.

4. Összegzés és pedagógiai implikációk

A távoktatás minden válaszadó oktató számára új volt. A jelenlétiről a távolléti oktatásra való átállás olyan hirtelen történt 2020 márciusában, hogy a tanároknak idejük sem volt „meglepődni” az új helyzet okozta nehézségeken. Egyértelmű és közvetlen útmutatásra volt szükségük. Nagyban segítette őket a munkájuk hatékonyabb elvégzésében az, hogy konkrét javaslatot kaptak arra vonatkozóan, melyik digitális platformot kell alkalmazniuk a távoktatás során. Azonban levonható a következtetés, hogy nyilvánvalóan óriási szükség van a főiskolai oktatók továbbképzésére a távolléti oktatás módszertana terén. Az első pedagógiai implikáció a kapott kutatási eredmények alapján tehát az, hogy az oktatóknak mindenképpen fejleszteniük kell a távoktatás során alkalmazandó digitális ismereteiket, készségeiket.

A tanárok kiemelték a motivációt, az értékelést, a tanulási nehézségekkel küzdő diákok bevonását a tanulásba, és a csalást/másolást mint a távoktatás különösen problematikus kérdéseit. A személyes jólléttel kapcsolatban a tanárok kiemelték, hogy szerintük a diákok könnyen fáradhatnak, míg ők maguk arra panaszkodtak, hogy a foglalkozásokra való felkészülési idő jóval hosszabb a távoktatásban. Többször tapasztalták, hogy rossz minőségű az internetkapcsolat, ami egyenlőtlen hozzáférést eredményez a diákok számára (pl. egyik internetszolgáltatónál jobb volt a hálózat minősége, mint a másiknál). Így hátrányt szenvedtek azok a hallgatók, akiknek rosszabb minőségű internetkapcsolatuk volt, ami abban nyilvánult meg többek között, hogy késleltetve jutottak hozzá az információhoz,

vagy nem tudtak határidőre teljesíteni, és ez frusztrálta őket.); a tanárok számára pedig nehézségeket jelent ilyen esetekben az, hogy miként kommunikálnak és működnek együtt a diákjaikkal. Az internet-hozzáféréssel kapcsolatos gondok (pl. gyenge minőségű szolgáltatás, lassú internet, esetleges áramkimaradás) megoldása kívül esik a pedagógián, azonban újfent világos, hogy a tanároknak önfejlesztéssel kell foglalkozniuk, ami a távoktatással kapcsolatos módszertani ismereteket illeti. Ennek alapján a második implikációnk szorosan kötődik az elsőhöz, hiszen úgy gondoljuk, érdemes például részt venni a felsőoktatásban tanuló diákok tanításával foglalkozó tanfolyamokon, melyek online ingyenesen elérhetők. Azokkal a kérdésekkel kellene foglalkozniuk, melyek kisebb-nagyobb problémát okoztak az oktatóknak, illetve ismeretük elengedhetetlen a távoktatás során:

- a távolról történő motiválás;
- a hallgatók értékelése;
- a diákok autonómiájának fejlesztése;
- a tanárok és a diákok fizikai és mentális állapotának védelme.

Az eredmények azt bizonyítják, hogy a távolléti oktatás az introvertált vagy tanulási nehézségekkel küzdő diákokra pozitív hatással van. Ebből adódik az a pedagógiai implikáció, hogy az introvertált diákok lehetnek az online oktatás nyertesei és megfontolandó, hogy igény esetén számukra a jövőben is digitális módban lehetne folytatni az oktatást.

Néhány tanár gyanakvással viseltetett az iránt, hogy diákjaik önállóan, esetleg külső segítséggel végezték el a nekik kiosztott feladatokat. Ez a bizalmatlanság vezetett minket egy újabb implikáció megfogalmazásához, mégpedig ahhoz, hogy az oktatóknak törekedni kell a diákokkal való kölcsönös bizalom kialakítására az eredményes oktatási folyamat megvalósítása érdekében.

2020. szeptember 1-jén elkezdődött az új tanév a megszokott, hagyományos módon. Azonban a híradásokban egyre többet és egyre gyakrabban halljuk az új terminust: hibrid oktatás, ami azt jelenti, hogy a jelenléti és a távolléti ötvözik. A felsőoktatásban ez annyit jelent, hogy a nagyszámú diákcsoportoknak szóló előadásokat online formában kell továbbra is tartani, míg a szemináriumi foglalkozásokat jelenléti oktatás formájában vezetjük le. A tanárookra ez a helyzet újabb feladatokat ró ki, amennyiben meg kell érteniük és tanulniuk, hogyan támogatja a tanárokat a hibrid oktatás. További implikációként említhetjük, hogy a tanároknak el kell sajátítani, hogyan kezeljék a logisztikai vagy oktatói kérdéseket pl. hogyan vállalhatják át a diákok a felelősséget saját tanulásukért annak érdekében, hogy folytathassák a tanulást a főiskolán kívül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BAUER-WOLF, J. (2020). Most college students would return to campus if allowed, poll finds. *Education Dive*, 16 July, 2020. Retrieved on 1/08/2020 from <https://www.educationdive.com/news/most-college-students-would-return-to-campus-if-allowed-poll-finds/581747/>(Letöltve: 2020. augusztus 4.)

2. BENDER, D. M., WOOD, B. J., & VREDEVOOGD, J. D. (2004). Teaching time: Distance education versus classroom instruction. *The American Journal of Distance Education*, 18(2), 103–114.
3. BEREZCKI, E. O., HORVÁTH, L., KÁLMÁN, O., KÁPLÁR-KODÁCSY, K., MISLEY, H., RAUSCH, A., & RÓNAY, Z. (2020). Távolléti oktatást támogató módszertani segédanyag az ELTE PPK oktatói számára. Budapest.
4. BLACK, P., HARRISON, C., LEE, C., MARSHALL, B. & WILIAM, D. (2003): *Assessment for learning*. New York.
5. CAMBRIDGE, D. (2010): *E-portfolios for lifelong learning and assessment*. San Fransisco.
6. DAVISON, C. (2013): *Innovation in assessment: Common misconceptions and problems*. In: K. Hyland, & L. L. C. Wong (2013). *Innovation and change in English language education* (263–276). London–New York.
7. GAUD, W. S. (1999): Assessing the impact of web courses. *Syllabus*, 13(4), 49-50.
8. GRIFFEE, D. T. (2012): *An introduction to second language research methods: Design and data*. Berkeley.
9. HERRMANN, E. (2020): Critical concepts in distance learning for multilingual learners. *MultiBriefs: Exclusive*, 11 May, 2020. Retrieved on 21/05/2020 from https://exclusive.multibriefs.com/content/critical-concepts-in-distance-learning-for-multilingual-learners/education?fbclid=IwAR2T52VOpUbToRIetkWz-ZtGCqIjBl_o2YVEXVmpPYnI0-ANfBjbh_mRv6U (Letöltve: 2020. augusztus 4.)
10. HOLMBERG, B. (1986): *Growth and structure of distance education*. (3rd ed.). London.
11. JACZKOVITS, J. (2020): *A Nyiregyházi Móra Ferenc Általános Iskola tantermen kívüli, digitális munkarend szerinti feladatellátásának és ellenőrzésének eljárásrendje*. http://www.petofinyhaza.sulinet.hu/wp-content/uploads/2020/03/Eljarasrend_digitalis_munkarendre_2020-sz%C3%BCI%C5%91knek.pdf (Letöltve: 2020. augusztus 4.)
12. KOVÁCS I. (1996): *Új út az oktatásban? A távoktatás*. Budapest.
13. LIEBERMANN, M. (2020): How to balance in-person and remote instruction. *Education Week*, 22 July, 2020. Retrieved on 1/08/2020 from <https://www.edweek.org/ew/articles/2020/07/23/how-to-balance-in-person-and-remote-instruction.html?cmp=eml-enl-tl-news2&M=59632511&U=&UUID=f12ec565450b1a10201d8571e2e8ff7f> (Letöltve: 2020. augusztus 4.)
14. MÁRKUS, E., & KOZMA, T. (eds., 2019): *Learning communities and social innovations*. Debrecen.
15. MOULAERT, F., & MACCALLUM, D. (2019): *Advanced introduction to social innovation*. Cheltenham.
16. PUCHTA, H. (2020): *We're all in this together: ZOOM interview with Herbert Puchta on 5 July, 2020*. https://drive.google.com/drive/folders/1fSF0IRsNyViuPSGhVub1Ah4_HDOLYwMh?fbclid=IwAR0uuq2bUq79Vf5fA1XWhpMhXs4alDf30O-Dde3Bk2-7g2dtJro3T3tBHbk (Letöltve: 2020. augusztus 4.)
17. ROTHCHILD, N. (2020): *Students say they'll sacrifice fun if they can return to campus*. Retrieved on 5/08/20 from: <https://www.axios.com/college-students-return-campus-poll-fc32654f-39e1-4d69-9e90-f2c54f8fba48.html> (Letöltve: 2020. augusztus 4.)
18. SIMONSON, M., SMALDINO, S., ALBRIGHT, M., & ZVACEK, S. (2000): *Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education*. Fourth edition. Fort Lauderdale.
19. SZÜCS, A., & ZARKA, D. (2006): *A távoktatás módszertanának fejlesztése: Kutatási zárótanulmány*. Budapest.
20. THORNBURY, S. (2020): *We're all in this together: ZOOM interview with Scott Thornbury on 2 August, 2020*. https://drive.google.com/drive/folders/12XsHIAmbRUGxKxNBLFHAICKj_yCAWj0z?fbclid=IwAR0YX2iq9y6eXzu3YFk_ifeg9eZAKrOS01C2V2XZ9wM6sDZ2WAsI0nbdFU (Letöltve: 2020. augusztus 4.)

Online felületek alkalmazása a matematika tanításában Kárpátalján

Резюме. Останнім часом використання дистанційного навчання та електронного навчання набуло великого значення через введення карантину. Саме тому я провела анкетування серед 20 вчителів математики різних навчальних закладів Закарпаття. Метою було з'ясувати, який онлайн-інтерфейс та як використовується для подолання труднощів у викладанні математики при дистанційному навчанні. У статті викладено коротке ознайомлення з поняттями дистанційного навчання та електронного навчання, а також коротка оцінка опитування.

Ключові слова: дистанційне навчання, електронне навчання

Rezümé. A a karantén bevezetése miatt az utóbbi időben nagy jelentőséget kapott a távoktatás és az e-learning alkalmazása. Ennek apropóján 2020 tavaszán felmérést készítettem Kárpátalja különböző oktatási intézményeinek 20 matematika tanárával, amelynek célja az volt, hogy megtudjam, milyen online felületet és hogyan alkalmaznak annak érdekében, hogy leküzdjék a matematika tanításának távoktatásban felmerülő nehézségeit. A tanulmányban a távoktatás és e-learning fogalmak rövid bemutatása, valamint a felmérés rövid kiértékelése található.

Kulcsszavak: távoktatás, e-learning

Abstract. Recently, the use of distance learning and e-learning has become very important due to the introduction of quarantine. Speaking of which, in the spring of 2020, I conducted a survey among 20 mathematics teachers from different educational institutions in Transcarpathia, the aim of which was to find out what kind of online platforms and how they were used to overcome the difficulties of teaching mathematics in distance learning. The study provides a brief introduction to the concepts of distance learning and e-learning as well as a brief evaluation of the survey.

Keywords: distance learning, e-learning

Bevezetés

A karantén bevezetése miatt napjainkban egy új problémával kell szembenéznünk, ami az online tanulás (e-learning) vagy a távoktatás, melyek messze állnak a tanult módszertantól vagy a megszokott mindennapoktól. Ezzel kapcsolatban a tanároknak olyan kérdésekre kellett megoldást találnia, mint: „*Melyik felületet célszerű használni?*”, „*Hogyan lehet a lehető legtöbbet megtenni annak érdekében, hogy a tanítási – tanulási folyamat változásától a diákok tudása ne legyen kevesebb, mint az iskolapadban tanulva?*” Amit az alapvető oktatási folyamatban táblával, füzetrel, vagy érdekesebbé téve az órát interaktív segédanyagokkal, játékosan, mégis mindent pontosan átadva és átlátva végeztek a tanárok, azt most a tanár távolról vezeti videokapcsolat segítségével, vagy a tananyag pontos útmutatásával. Így nagyobb szerepet kap az anyag önálló feldolgozása, ami többnyire azt jelenti, hogy a tanuló utánanéz az interneten. Bár számunkra új a technológia, hálásak lehetünk, hogy nagyon sok

* Викладач, Кафедра математики та інформатики, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. * Tanár, Matematika és Informatika Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * Teacher, Department of Mathematics and Informatics, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: pgabical17@kmf.uz.ua

online felület és program áll rendelkezésünkre a távoktatás megvalósításához, mint pl. a Geogebra, Zoom, Google Classroom vagy Smart Learning Suite.

Az információs társadalomban az internet által nyújtott technikai háttér biztos alapot nyújt ennek a képzési formának, hiszen megszűnik a tér- és időbeli kötöttség a tanulási folyamat során (Kas 2016). Minden tantárgy fontos, és mindegyik oktatását megnehezíti, hogy hirtelen kell alkalmazni a módszert, mégis talán az egyik legnehezebb helyzetben mi, matematikatanárok vagyunk. Többnyire egy táblára felírva, kivezetve a bizonyításokat, gyakorló példákat oldva telnek a napjaink, amit most teljesen más környezetben, más eszközök segítségével kell megoldani.

Távoktatás

A távoktatás a hagyományos oktatás alternatívájaként jelent meg a XVIII. században, mint az oktatás, a tanítás és a tanulás másképpen is elgondolható és megvalósítható formája. Az egyik legrégebben távoktatást alkalmazó intézmény a Dél-Afrikai Egyetem, amely 1946-ban indította el első távoktatási kurzusát. Kezdetekben a fő eszköz a levél volt, amelyben az írott anyagokat juttatták el a tanulókhoz. A későbbiekben szintén a hagyományos postát alkalmazva már kép, hang és videofelvételeket is továbbítottak (Fazekas et al. 2014).

A távoktatásról az 1987-es Felnőttoktatási Kislexikonban olvashatunk Csoma Gyula megfogalmazásában: A távoktatás a távirányítás egyik sajátos módja; a távirányításra épülő irányítási, tanulási rendszer, amely a munka melletti tanulás körülményei között meghatározott, előírt és pontosan felépített ismeretek, gondolkodási – és korlátozottan – cselekvési műveletek elsajátítására szerveződik, meghatározott követelmények teljesítése érdekében. A távoktatás didaktikai rendszerében a tanítási-tanulási folyamat két szakasza térben és időben a lehető legtávolabb kerül egymástól. Egyik leglényegesebb sajátossága az, hogy a tananyagot és a tanulási folyamatot szakaszokra bontja, minden szakasz végén visszacsatolási-ellenőrzési pontot iktat be (Nemes–Csilléry 2006).

Továbbra is fontos kérdés, hogyan jut el a tanulókhöz a tananyag, viszont a távoktatás a technológiával együtt jelentős mértékű fejlődésen ment keresztül. A web-alapú oktatás játssza ma a nagyobb szerepet, hiszen ebben nem kell minden anyagot adattárolón eljuttatni a tanulókhöz, hanem mindegyik felhasználó internetes kapcsolatot felhasználva akármikor megtekintheti azt. Napjaink távoktatásában a tanár, a könyv vagy szoftver közelebb van a diákhoz, és alkalmazkodóbb, mint bármely más oktatási formában. Mint oktatási módszer minden olyan tananyag átadására alkalmas, mely nem igényel laboratóriumban történő közvetlen és hosszú időtartamú gyakorlatot. Jellemzően csak az a tanuló lehet sikeres a távoktatásban, aki megfelelően motivált, folyamatosan tanul és a kétoldali kommunikáció minden lehetőségét kihasználja.

E-learning

Az e-learning igen nagy és rohamosan növekedő szerepet játszik napjaink képzési rendszerében. Tekinthetjük a fentiekben bemutatott távoktatás egyik formájának is, azonban azt sajátos elemei, valamint jelentősége és fejlődése miatt célszerű külön is megvizsgálni.

Az e-learning fogalmát többféle értelemben használják. Legtágabb értelemben technológiával támogatott tanulás, számítógép segítségével történő tanulás, digitális tananyag segítségével történő tanulás (Nemes–Csilléry 2006).

A hallgatóknak lehetőségük van saját ütemterv szerint haladniuk a tanároktól függetlenül. Ezt nevezzük aszinkron tanulásnak. Ez a módszer nem zárja ki a tanulók és a tanárok kommunikációját, hiszen egy aszinkron kommunikációs formát választva minden kérdés megválaszolásra kerülhet. A szinkron tanulási forma egy olyan eset, amikor a tanuló és a tanár egyszerre van jelen a képzés során. A képzés az oktató irányításával történik. Ez az eset csak időbeli szinkronizációt követel, az oktatás nincs helyhez kötve. A tanulók saját számítógépük mellett tudnak részt venni az oktatásban. Ez a tanulási forma sokszor kihasználja a szinkron kommunikációs eszközöket, mint például a csevej, internettelefon vagy a videokonferencia (Fazekas et al. 2014).

Az e-learninggel támogatott vegyes típusú oktatásban a tér- és időbeli korlátokat már digitális (off-line, on-line) technológia-technika révén küzdik le (CD-ROM, DVD, internet), amelyek a papíralapú tananyagok mellett kezdetben komplementer, napjainkban egyre inkább alternatív módon vannak jelen az elektronikus tanulásban (Forgó 2009).

További szempontokat figyelembe véve az e-learning alábbi típusait definiáljuk:

- *Tanuló által irányított:* Az előre elkészített tananyagokat a tanuló a saját ütemében dolgozza fel, ebben nem nyújt neki segítséget az oktató.
- *Elősegített (facilitated):* tanulóknak rendelkezésére állnak az együttműködési lehetőségek. Ez a típus olyan esetben hasznos, amikor a tanulóra bízunk, hogy milyen ütemben dolgozza fel a tananyagot, de lehetőséget biztosítunk arra, hogy kihasználja a vita, megbeszélés által nyújtott lehetőségeket más tanulókkal vagy a tanárral.
- *Oktató által irányított:* Ez a típusú e-learning felhasználja a webtechnológiát, hogy a hagyományos távoktatási módszereket kiegészítse vagy felváltsa az e-learninggel ugyanazon tartalommal és módszerrel. Az ilyen oktatások során általában a valós idejű kommunikációs technológiákat használják, mint például a video- és audiokonferencia, a chat, képernyő- vagy alkalmazásmegosztás, jegyzetelő (whiteboard), hagyományos telefonbeszélgetések.
- *Beágyazott e-learning:* A „just-in-time” oktatás lehetősége: a számítógépes programba beágyazott oktatás (vagy segítségnyújtás). Ez akkor használatos, ha a felhasználónak azonnal szüksége van az adott ismeretanyag elsajátítására (Fazekas et al. 2014).

A digitalizáció napjainkra a hálózati kommunikációs formák merőben új részterületeit alakította ki. Ilyen például a vezeték nélküli (mobil) telefon általi információ- és ismeretszerzés (mobiltanulás – m-learning). Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy egyéni – informális – használata jóval megelőzte az iskolai formalist, sőt az iskolában ma még tiltott eszköznek minősül (Forgó 2009).

A felmérés eredményei

Vizsgálatom célcsoportját Kárpátalján oktató matematikatanárok képezték. Az elektronikus, saját fejlesztésű kérdőívet 20 különböző munkatapasztalattal rendelkező, különböző oktatási intézményben oktató pedagógus töltötte ki. Arról kérdeztem őket, hogyan folyik az oktatás a karantén ideje alatt, hogyan választják meg a tanárok az óráik megtartásához szükséges programokat, milyen a számonkérés folyamata.

A felmérésből kiderült, hogy a kutatásban részt vevő tanárok könnyen alkalmazkodnak (az 1–5 éves oktatói, de nagyobb online felhasználói vagy a több, akár 25–35 éves oktatói tapasztalattal rendelkezők) a nem mindennapi körülményekhez. Nem okoz hátrányt az online felületek alkalmazása a tapasztaltabb kollégák körében sem. Az általános iskolák tanáraitól kezdve a főiskola tanáraival bezárólag online tantermek, csoportok és videobeszélgetések segítségével tértek át az új, ideiglenes oktatási struktúrára. Vegyesen alkalmazzák az e-learning tanuló által irányított, elősegített és oktató által irányított típusait az aktuális témától függően.

A megkérdezett tanárokból 12 pedagógus Facebook Messenger vagy Zoom alkalmazás segítségével tart videokapcsolatot a diákjaival, de népszerűek a Geogebra és Google csoportok, a Google tanterem, a Microsoft Teams és az Edubase online felületek is. Az utóbbiaknak előnyük, hogy átláthatóak, valamint felületükön elektronikus tesztek készíthetők, melyek megkönnyítik a feleltetés és számonkérés folyamatát. A kutatásban részt vevő tanárok több, mint fele alkalmaz szinkron tanulási módszert, videobeszélgetést és hangfájlok küldését óráik kivitelezéséhez és a számonkéréshez. Emellett elektronikus és hagyományos tesztfeladatokkal mérik fel diákjaik tudását az adott témákban. A hagyományos tantermi munkát felváltotta a fényképek beküldése, melyekkel a diákok tanúsítják a feladatok elvégzését, melyek szintén elektronikusan javíthatóak.

Bár a helyzet hirtelen váltást követelt, melyre azt hittük, nem állunk készen, mégis minden részt vevő tanár tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy milyen előnyt lát ebben az oktatási formában. Többségük a diákok önállóságra tanításában lát pozitívumot, valamint az oktatóvideók vagy geogebra ábrázolások többszöri visszatekinthetőségében, de van, aki a gyorsaságában vagy a tanulók sajátos időbeosztásában látja azt. Mindössze két személy vélekedett úgy, hogy nem tapasztalt előnyöket, mégis el kell, hogy boldoguljon vele.

Nehézségek is előfordulnak, elsőként a bizonyításoknál és a feladatok megoldásában, hisz a matematika tanításában sokszor magyarázat szükséges a

könnyebb érthetőség és elsajátítás érdekében. Másodszor az alkalmazott online felületek megválasztásánál a tanároknak szem előtt kell tartaniuk diákjaik eszköz-felszereltségét, de még ekkor sem lehetnek teljesen biztosak abban, hogy a választott programot minden tanuló tudja kezelni vagy egyáltalán elérhető a számára. Míg a tanulási szintek eltérőek a különböző intézményekben, addig az internetelérhetőség és egyéb szükséges eszközök problémája intézménytől függetlenül felmerül.

Összegzés

A távoktatás és e-learning fogalmak korábban nem álltak közel a kutatásban részt vevő matematikatanárok munkaformáihoz, akik bár alkalmaztak interaktív segédanyagokat a tanóráik levezetéséhez, de helyileg mindig egy osztályban tartózkodtak a diákjaikkal. A karantén bevezetése közelebb hozta hozzájuk az új technológiákat, a videobeszélgetéssel megtartott tanórákat és elektronikus tesztek alkalmazását.

Többnyire szinkron tanulási formát alkalmazva minden tőlük telhetőt megtesznek, figyelve a diákjaik lehetőségeire, de legfőképp azokra a tananyagokra, melyet a tanév folyamán még teljesíteniük kell. Ehhez a szükséges és célszerű online felületeket választják meg, sokszor inkább több programot kombinálva a jobb eredmény érdekében. Mindehhez pozitívan állnak hozzá mint szükségesen megoldandó feladathoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FAZEKAS GÁBOR – KOCSIS GERGELY – BALLA TIBOR (2014): *Elektronikus oktatási környezetek*. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0103_10_elektronikus_oktatasi_kornyezetek/ch01.html (Letöltve: 2020. április 14.)
2. FORGÓ SÁNDOR (2009): *Az új média és az elektronikus tanulás*. 2009/8-9 91-96. p. https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/uploads/2013/02/upsz_200908_forgo.pdf (Letöltve: 2020. március 26.)
3. KAS ERIKA (2016): Távoktatási módszerek alkalmazása a köznevelésben. *Opus et Educatio*, 3. évf. 5. sz.
4. NEMES GYÖRGY – CSILLÉRY MIKLÓS (2006): *Kutatás az atipikus tanulási formák (távoktatás/e-learning) modelljeinek kifejlesztésére célcsoportonként, a modellek bevezetésére és alkalmazására*. Budapest.

Hungary in the Sustainable Social Europe

Резюме. У цьому дослідженні автор аналізує динаміку новітніх змін у світовому масштабі (напр. епідемія коронавірусу) та їх соціальний вплив. Показано чого досягла за цей період Угорщина у сфері соціального розвитку, як вона відреагувала на цю ситуацію, зображено криву запланованого розвитку та його роль у стійкому соціальному розвитку. Автор наголошує, що у випадку змін, пов'язаних з ситуаціями соціальної кризи необхідно звертати більше уваги на контроль бідності, соціальної ізоляції та зміцнення соціальної мережі. З цією метою необхідно цільове використання фондів ЄС для зміцнення й більш ефективної готовності до майбутніх ситуацій. Дослідження надає практичні вказівки щодо соціального розвитку.
Ключові слова: Динаміка змін, новітні виклики, притаманні змінам можливості, розробка рішень, соціальний розвиток в Угорщині, можливості розвитку в Європейському Союзі, практичні вказівки щодо соціального розвитку

Rezümé. A jelen tanulmányban a szerző a világban tapasztalható újszerű változások (pl.: a koronavírus-járvány) dinamikáját és azok társadalomra gyakorolt hatásait vizsgálja. Betekintést nyertünk, hogy Magyarország merre tart a társadalmi fejlesztések terén, hogyan fogadta az ország a helyzetet, valamint megismerkedhetünk a tervezett fejlesztésekkel és azok társadalmi fenntarthatóságban betöltött szerepével. A szerző kiemeli, hogy a társadalmi krízishelyzetekkel járó változások esetén még inkább oda kell figyelni a szegénység, a társadalmi kirekesztettség kezelésére és a szociális háló erősítésére. Az európai uniós források célirányos felhasználására van szükség, hogy a jövőbeli helyzetekre való felkészültség még hatékonyabbá váljon. A munka bemutatja a társadalmi fejlesztések jó gyakorlatait.
Kulcsszavak: változások dinamikája, újszerű kihívások, a változásban rejlő lehetőségek, a megoldások keresése, társadalmi fejlesztések Magyarországon, fejlesztési lehetőségek az EU-ban, jó gyakorlatok a társadalmi fenntarthatóságért

Abstract. In this study, the author reviews the dynamics of novel changes in the world (e.g., the coronavirus epidemic) and their social impact. It shows where Hungary has come with social developments in this period, how it has received the situation, and also draws the curve of the planned developments and their role in social sustainability. The author emphasizes that in the case of changes associated with social crisis situations, it is even more necessary to pay attention to the management of poverty, social exclusion and the strengthening of the social network. To this end, targeted use of EU funds is needed to strengthen even more effective preparedness for future situations. It presents good practices from social developments.

Keywords: Dynamics of change, novel challenges, opportunities inherent in change, development towards solutions, social developments in Hungary, development opportunities in the European Union, good practices for social sustainability

Introduction

The world is facing a new challenge, the coronavirus, which has suddenly changed almost everything in the long run. The situation sheds some light on how humankind (does not) interacts with nature; it shows how people interact with each other, with the Sciences, and with the economy. The challenges have kept coming; in recent years we witnessed the Australian bushfire, the melting of the Arctic ice, the economic crisis, and the European migration crisis. If countries

* Аспірант, Докторська школа державного управління, Національний університет державної служби. * PhD-hallgató, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Nemzeti Közzolgálati Egyetem.

* PhD student, Doctoral School of Public Administration Sciences, University of Public Service.

were even able to solve these crises, their response has shown that they needed to react by using their resources and capacities in extensive cooperation; moreover, they needed to redesign their strategies for the future. Meanwhile many areas of social life went through considerable changes such as resource management, the labour market and its technologies, economic actors, the structure of society, the importance of EU and networking cooperation, and the role of nation-states, to name just a few. Only those countries managed to respond adequately to the challenges rooted in the process of change which recognized the opportunities the challenges brought about, kept track of development and used the available funding instruments well in the EU-28.

The effort to study the dynamics of modernity, the new social order, and changes origin from one of the first thinkers of sociology, Auguste Comte, who characterised society as a system in his essay ‘Sommaire appréciation de l'ensemble du passé modern’ Comte believed that sociology can anticipate the changes that will necessarily occur and its job is to move forward the changes and make them easier.¹

Comte argues that the social system is built on two pillars: stability and dynamics. Stability brings order; dynamics bring change. In his opinion, stability requires the maintenance of discipline, and the functioning of society and individuals in society are essential. He claimed that dynamics provide a basis for development that will inevitably change the social system. Comte’s ‘social physics’ was to teach people to discover patterns and laws, and he formulated theories of human actions, explaining the new social phenomena. As he summarized in ‘A General View of Positivism’:² ‘In Sociology the correlation assumes this form: Order is the condition of all Progress; Progress is always the object of Order. Or, to penetrate the question still more deeply, Progress may be regarded simply as the development of Order; for the order of nature necessarily contains within itself the germ of all possible progress. The rational view of human affairs is to look at all their changes, not as new Creations, but as new Evolutions. And we find this principle fully borne out in history. Every social innovation has its roots in the past.’³

In light of the above findings as well, we examine the direction of Hungary’s achievements. In other words, amid constant changes, how Hungary addresses societal challenges, and how it develops its social system (those have been achieved by a large extent of European Union funding instruments in the recent decades)? Where did we start, where are we going? What should we prepare for the upcoming years; given the 2021–27 EU programming period, and considering the COVID-19 consequences? We might say it in another way; where has stability and dynamism led in the social system, and what other potentials it has?

¹ AUGUSTE COMTE (1865): *A General View of Positivism*. London.

² COMTE 1865

³ JONES, H. STUART (ed., 1998): *Comte: Early Political Writings*. Cambridge.

1. Challenges of a coronavirus epidemic

Oxfam has stressed that the number of people in need could increase by half a billion globally due to the changes brought by the coronavirus pandemic.⁴ It explains why the leaders of the world (e.g. IMF, G20) have been called out to create an economic rescue package to keep developing countries and their communities on the surface. Oxfam also reported that **the poverty ratio could raise 6–8% higher than it was in 2018** due to the economic measures surrounding the coronavirus epidemic. **This outcome could force the fight against poverty back the way we were decades ago; regions like Black-Africa, the Middle East and North Africa could fall back as much as 30 years.** If incomes fall by 20% due to the economic downturn due to the pandemic, an additional 548 million people could earn below \$5.5 (HUF1.815).

According to Raghuram G. Rajan, an economist from Chicago and former IMF chief economist, the negative outcomes of the virus can be only successfully solved with international cooperation and certainly not by confinement⁵. He believes that more attention should be given to the less fortunate in society, including the ones who do not have the right degree or qualification to find a new job in this situation. He continues by stating that the only good in this pandemic could be the strong pressure of global cooperation. The importance of expert leadership and experience has also been proven.

Greg Mankiw, professor of economics at Harvard University, shares that the coronavirus epidemic brings challenges concerning social aspects in priority in the area of economic policies. That means people must be provided with adequate incomes. However, it might not be as easy as it seems. On one hand, if everyone gets a monthly check from the government, it will be very costly to the state, and some people would also receive who do not really need it. On the other hand, targeting the package would be extremely time-consuming, and time is not given now, moreover, the neediest of it could be left out... We should not anticipate at what extent people may need help, we must act retrospectively.⁶

The European Union's response to the damages caused by the coronavirus was late and inadequate; therefore, it created uncertainty about the future of the entity. The European Commission had adopted a €37 billion program as one of its first measures. It must be mentioned that it is not a new plan and fresh funds; it uses the Member States' committed or left behind development funds. The EU has also launched a €20 billion 'Europe Together' package that combines the Member States' and the EU's resources to help African countries, the neighbours

⁴ World Economy. The number of poor people could increase by half a billion due to the. (April 9, 2020)

⁵ Novekedés.hu. What kind of economic crisis are we facing? The former chief economist of the IMF spoke. (March 30, 2020)

⁶ Portfolio.hu, Slap offers a simple solution to the world-famous economist to overcome the coronavirus crisis. (April 3, 2020)

of the EU, moreover, it concerns Asia, the Pacific, Latin-America and the Caribbean. Again, these funds are not new; these are partly coming from existing programs, partly from payments from the Member States and financial institutions.⁷

The **SURE** (*Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency*) initiative was started by the Commission to ease the risks of unemployment by preserving jobs and protecting livelihoods of families. The Commission indicates the reallocation of all available structural funds to the coronavirus crisis management. Farmers and fishermen, people in need, will receive support also. The EU **'Solidarity for Health Initiative'** has a budget of € 3 billion to support Member States' health systems.⁸

The crisis will also show how productive the work of recent years has been. How good the health-, social-, employment-, and training-systems are? Are they prepared to deal with this type of change? The last economic crisis of 2008 proved that when a 'shock' occurs, the answer must provide significant financial support for investments and consumptions, and the downturn can be mitigated through **national interventions** as well. A lot is on the shoulders of the Member States in this situation, those are in a good situation that has reserves to spend further. The health and social sectors, employment and the SMEs must be kept alive with social funds. In such cases, those who lost their jobs should be provided with a basic income, but more importantly, **jobs should be saved and preserved**. If this cannot happen, after the crisis, the economy has to be restarted from a much lower level of employment and production capacity.

The social consequences of environmental and economic changes in the world are very significant (unemployment, a changing labour market, addressing the situation of the most deprived people, creating opportunities for future generations, etc.). Therefore, the Member States of the European Union wanted not only to maintain their position in the economic, social and technological competition, but they also wanted to increase and develop it. In this mind-set, Hungary also aims to be one of the fifth most liveable and competitive member states of the European Union by 2030, including excellent work and living opportunities. There are many aspects and influencing factors to challenges and success in achieving goals: the effectiveness of crisis management, in particular the present situation; the level of digitalisation; the effort we make to protect the environment; the employment opportunities we provide, and the modification of supply structure in the labour market; the situation of social inclusion, children's opportunities, poverty and, in particular, gender distribution. The European Union has helped to develop **more sustainable and adequate social systems**. The **Guidelines and social funds from EU** aim to strengthen social cohesion through cooperation; this is expected to be even **more essential in the future**.

⁷ European Parliament. News, May 2, 2020

⁸ European Commission website. Health (April 1, 2020)

It is not possible to face current challenges and long-term goals without considering sustainable development. **Sustainable development** ensures and maintains economic progress, preserves environmental conditions, and supports social advancement – including fair living conditions and social well-being. The goal of ensuring fair living conditions and good quality of life applies to everyone (even the future generation). In other words, sustainable development aims to ensure the equal rights of the passing generations; it has responsibilities associated with it.⁹

In the present crisis, it is even more needed to pay attention to the issues of poverty and social exclusion. It is part of the social dimension of sustainability and closely linked to the other two branches of sustainability: the economy and the environment. Poverty is the direct obstacle of any country's full economic potential, and it can be the base of pursuing nature-destroying activities.

In general, among the causes of poverty, education, employment, ethnicity, and health are usually emphasized. However, important factors are the size of the family, the number of earners and even the place of residence. In the less developed rural regions of Hungary, where urban centres are difficult to access, the ways of coping is different too. Mostly, reasons and causes are hard to differentiate: the chance for quality education is weaker for children of disadvantaged families; therefore the admission to higher education becomes more difficult, consequently decent work is often unavailable and labour mobility restricting mechanism sets in. The pivotal element of development and social sustainability is the system of **social measures**: job creation, social inclusion, education and quality health care.

2. The European path of social policy

Measures are currently being shaped and planned. Yet, it still must be seen that Europe has a long history of developing its social dimension. Social Policy is interpreted broadly in the European Union. It includes labour law, employment policy, industrial relations, equal opportunities, and the fight against social exclusion, non-discrimination, healthy working environment and health protection at workplaces, and social protection... Given that the European Union is a key player in international cooperation, I would like to review the following questions:

How, / where, / to whom, / for what purposes this cooperation provides an opportunity in the social policy area?

There is still a long way to go regarding **the European path of social policy in Hungary**. We are moving forward within our own terms considering that the social policy is in the sovereign **authority of Member States**.

⁹ Website of the Hungarian UNESCO Committee. The Concept of Sustainable Development (2009).

2.1. Hungary's social development in the period of joining the European Union

Hungary joined the European Union in 2004; interestingly, halfway between the system change of 1989 in the country (*'rendszerváltás'*) and the Financial Crisis of 2007–2008. None of the economic low points had a good effect on the social system: the unemployment-, poverty-, social inequality-, poor education-distribution increased, and it negatively affected the social benefits, also.

In 2002, an averaged 28% of GDP was spent on social solidarity and social protection expenditure in the 15 Member States.¹⁰ The spectrum was 16–30%; 30% in Sweden, France, Denmark and Germany, and it was 16% in Ireland. In Hungary, the value of the indicator was around 20% at that time. Eurostat (n.d.) reports that the ratio was the highest in France with 34.3% in 2016; in Hungary, it was 28.2% then.¹¹

The 2004 enlargement process was the largest expansion in the history of the European Union (it welcomed 10 new Member States). Considering the economic and social circumstances of the joining countries, it had the greatest impact on the functioning of the European Union, especially in the cohesion policy area. At the time of the enlargement, the Treaty of Rome was expanded with additional points of **economic and social cohesion**. The joining states' **needs for catching-up and development** required large amounts of funds, and it fundamentally changed the budget and cohesion policies of the EU. **The pre-accession financial assistances** were significant and these were called: *the Phare* (10.9 billion euros), *the SAPARD* (3.6 billion euros) and *ISPA* (7.3 billion euros).¹²

Agenda 200 was essential, defining document regarding the 2000–2006 period, as it covered the pre- and post-accession expenditures and base of the cohesion policy. One of its main objectives was to support the modernization of education, training and employment system.

The financial fund for this purpose is the **European Social Fund (ESF)**. The ESF, created within the Treaty of Rome, **focused on improving employment opportunities**; the obstacles brought by the consequence of the change of system and modernization were also balanced by the short term retraining and support for worker-mobility in it. By this reason, inter alia, the issues of rising youth unemployment (under the age of 25), and then the women's situation and the low-skilled workers were prioritized. Due to the 1988 reforms, solidarity and the promotion of social cohesion were strengthened in the operation of the fund.

The aim of the **European Employment Strategy (EES, 1997)** was to create jobs and improve the quality of employment. It was followed by the **Lisbon Strategy** (2000); it acknowledged the need to create a modern, knowledge- and

¹⁰ Central Statistical Office (KSH), Hungary 2004, (2005)

¹¹ Central Statistical Office (KSH), Hungary 2004, (2005)

¹² European Commission Annual Report (2001)

skill-based economy in the European Union by 2010. These efforts aimed at a more global and competitive European Union. Moreover, it laid the foundation of sustainable economic growth with better and more jobs, and it aimed to bond society and emphasise on environmental protection.¹³

The European Social Fund is directly connected in the implementation of the European Employment Strategy. In Hungary, the HRDOP ('Human Resources Development Operational Program') provided a development opportunity to achieve these ambitious European goals. A generous amount, approximately HUF 196,069,464,843 was also paid.

- *HRDOP-1*: supports the Active Labour Market Policies,
- *HRDOP-2*: focuses on the fight against social exclusion,
- *HRDOP-3*: supports lifelong learning and adaptability,
- *HRDOP-4*: focuses on development of educational, social and health infrastructure,
- *HRDOP-5*: Supports technical assistance.¹⁴

Sustainable development has emerged as a global, general goal during the enlargement of the European Union in 2004. Sustainable development, as a term, first appeared in Lester R. Brown: *'Building a Sustainable Society'*¹⁵ book in 1981. He does not limit the concept of development to the economic sphere, therefore, it is considered as a homogenous economic, social and environmental factor. When the programs are elaborated, the mentioned factors must be examined together, considering their interactions, and measuring different development strategies. Moreover, it must be seen how they work in specific actions.

'System thinking' was not a common feature of civilized society after World War II. The system-level approach first developed in Adam Smith's 'The Wealth of Nations'¹⁶ (published in 1776). The term "general systems theory" originates from Bertalanffy's general **'systems theory'**¹⁷ (von Bertalanffy, Boulding, 1968). He and Kenneth Boulding argued that 'systems theory' is an inevitable component of everyday life.

Sustainability can also be understood with the particularities of 'system theories' and interventions can also be developed based on it. Here, I indicate that cooperation with science, society, politics and the economy can help to address the challenges. It is also the task of *the development policy* to plan and implement the necessary measures taking these into account, examining the effects, needs and interactions.

¹³ Service of the European Commission (SEC) (2010) Final Commission Staff Working Document, Lisbon Strategy Scoreboard (CSE)

¹⁴ *Humánfejlesztés-politika Magyarországon*. Szerk. Balás, Gábor – Koltai, Luca. Budapest, 2018

¹⁵ LESTER R. BROWN (1981): *Building a Sustainable Society*. New York.

¹⁶ ADAM SMITH (1992): *Wealth of Nations*. Publisher of Economics and Law

¹⁷ LUDWIG VON BERTALANFFY (1968): *General System Theory*. New York.

2.2. 2007–2013 programming period

The main priorities for the development period are technological research and development, the promotion of innovation and entrepreneurship, the information society, transport, energy and the environment. Moreover, investments in **human capital were included also**; inasmuch as it concerned areas of **employment policy and increased adaptability of entrepreneurs and employees**.

Two important EU-level developments should be named during this programming period because they affected the preparation of 2007–2013 periods and 2014–2020 periods; the Treaty of Lisbon (2009) and the EU2020 Strategy (2010).

The purpose of the **Treaty of Lisbon** is to strengthen the Union's effectiveness and democratic legitimacy, and also it improves the unity. The **Europe 2020 Strategy** was designed as a European exit strategy from the global *economic and financial crisis*¹⁸ (rapid and significant decline in economic performance, protracted recovery, rising unemployment, especially among young people...), and the long-term, *global challenges* (saturated competition, population ageing, and exploitation of natural resources...) made it clear that the *solution needs a collective response* from the European Union. The ten-year strategy (*EU2020*) for growth and jobs has defined the European Union in the changed environment. It defined the shared European vision, the priority areas for the long-term development of the Union and the tools that were necessary to achieve these goals. If Europe wants to emerge stronger as an entity from the crisis, we need a smart, sustainable and inclusive economy with rapid employment and productivity, and strong social cohesion. In other words, the Europe 2020 Strategy is the vision of the **European Social Market Economy for The 21st Century**.¹⁹

The goals, which were set, could only be achieved from the 2014–2020 programming period funds, and according to those user regulations since we were already in the middle of the financial cycle. The Europe 2020 Strategy goals are monitored by nine indicators. Those results are up on the Eurostat website.

The 2007–2013 programming period can be divided into two parts for Hungary due to the 2010 government change. In the primary strategic document, the **New Hungary Development Plan** (*Új Magyarország Fejlesztési Terv*) was the main agenda to **increase employment figures in a growing, sustainable method**. The 2007–2013 programming period had multiple action plans, which were made by the government. The last 2011–2013 action plan – due to the new government change – differed. The program was called '**New Széchenyi Plan**' and it had seven breaking out points.

- I. Health industry,
- II. Green farming development,

¹⁸ Europe-2020-a-promising-strategy (2010).

¹⁹ Europe 2020 Strategy.

- III. Acquisition of homes,
- IV. Business development,
- V. Transportation development,
- VI. Science-innovation,
- VII. Employment.

During this period, ESF funds were used within the framework of the *Social Renewal Operational Programme* (SROP) and the *State Reform Operational Programme*. **SROP supported social challenges and institutional development within the framework of six priorities.** Moreover, it emphasised on the objectives of employment expansion and economic growth. The strategy pursued to increase employment through the development of employability, the creation of better jobs and matching supply to demand. More than 18 thousand proposals were accepted within the framework of SROP, meaning, it granted 1179 billion Forints. The ESF provided 85% of the funds, and the Hungarian state provided 15%.²⁰

During this development period, the ‘Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia’ (translated by the author: *National Social Development Strategy*; 2011–2020) was developed; it is Hungary’s medium-term catch-up strategy, in line with the strategy of common EU framework for the Member States. The focus of the strategy was on the problem of the population of the lagging regions, child poverty and the situation of Romas. At the same time, measures, responsibilities and resources have been allocated to the objectives of the strategy, mainly in the areas of childcare, education, **employment**, health, housing and fight against discrimination. The backgrounds of the *National Social Development Strategy* are the National Roma Inclusion strategy and the National Strategy 2007–2032 called ‘**Making Things Better for our Children**’. The NTFS was updated in 2014.

Under Law III of 1993, **the administration of the social security system and the benefits** was adopted, which regulates the various forms and organization of social benefits, the related rights and the guarantees of their enforcement. The social benefits based on social solidarity are the following:

- Employment replacement allowance,
- Health impairment allowance,
- Childcare allowance,
- Nursing fee,
- Old-age allowance,
- Normative public health care,
- Health care services and various forms of care for persons with disabilities...

It is important to emphasise **the program that was developed for the 33 most disadvantaged micro-regions of Hungary**; the budget was **HUF 96.9 billion** in 2008–2013. The aim was that those micro-regions should be helped to the

²⁰ BALÁS–KOLTAI 2018.

path of sustainable development, the lagging trend of the region should be reversed and the long-term catching-up should be pushed forward. In the micro-regions, the support per capita in the period of 2004–2006 was approx. 20% higher, while in the programming period of 2007–2013, it was approx. 10% higher than the national average. However, there was a huge difference between the development of different micro-regions (around times 20), within the micro-regions, basically, the relatively more developed settlements and social groups received resources, while the poorest micro-regions could hardly or could not meet the necessary conditions.²¹

2.3. The 2014–20 programming period

In the beginning of the **2014–20 programming period**, the UN adopted the **Sustainable Development Goals (SDG)**, which contained 17 goals, including 169 sub-goals and almost 230 indicators. These all aim to assess and continuously monitor several aspects of sustainable development until 2030. It includes goals such as **‘the global community’s commitments to poverty eradication’** and **‘reducing inequality’**.²² The sub-goals contain aims to eradicate extreme poverty by 2030, which means living on less than \$1.25 a day. In addition, we implement social security systems and measures that consider the unique features of nations, including the minimal social protection, and by 2030 we will achieve that it encompasses a significant proportion of the poor and vulnerable social groups.

There is an organic connection not only between the three components of sustainability, but also between the more specific goals based on them. It is particularly important that social impacts do not only target to the average social well-being, as dictated by general economic policy considerations, but also **to shape the circumstances of individual and different social groups to be fairer and more expedient**.²³ Thus, multiple sustainability goals can be linked to several other goals; e.g. gender equality meets the goal of fair employment, and uncorrupted work with economic growth, or the protection of terrestrial ecosystems. In this understanding, different development goals shall be linked within the development policy, including the interventions by the Operational Programs – a significant increase in impact should be observed.

The European strategic objectives for the **2014–2020 programming period** are based on the **Europe 2020 Strategy**; this replaced the Lisbon Strategy (from 2001 to 2010). The Hungarian implementation of the strategy is the **Széchenyi 2020** program package, which includes Hungary’s development-needs of EU funds until 2020. The most important domestic strategic document of the Széchenyi

²¹ BALÁS–KOLTAI 2018.

²² United Nations, Sustainable development.

²³ Measurability of a good state III., Edited by Tamás Kaiser, Dialóg Campus Publishing Budapest, 2019 - Our sustainable vision Mónika Besenyei – László Földi – Zsolt Hetesi – Ágnes Zsóka.

2020 program is the **Partnership Agreement**²⁴, and it promotes national priorities within the objectives of **sustainable and quality employment growth** based on the EU2020 Strategy. The document sets out five main national priorities²⁵ related to the priorities set out in the **National Development and Territorial Development Concept** (*Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció*):

1. Improving the competitiveness and global performance of the business sector
2. **Promoting employment** through economic development, employment, education and social inclusion policies, taking account territorial disparities
3. Enhancing energy and resource efficiency
4. **Tackling social inclusion and demographic challenges**
5. Implementation of local and territorial development aimed at promoting economic growth.

The Union's 11 thematic objectives are based on the above mentioned priorities and, concerning only the human field, these should be highlighted:

- Promoting **sustainable and quality employment** and supporting **labour mobility**; the main goal is to promote employment primarily through the use of active labour market measures. The objective also supports rural job creation in agricultural and rural development.
- **Promoting social inclusion, combating poverty and any discrimination**; the main goal in this area is fighting successfully against poverty, with a strong territorial focus on the most disadvantaged regions.
- **Investing in education, training and vocational training for skills and lifelong learning**; the main goal here is to improve the quality of public education including the improvement its ability to compensate for disadvantaged.

10 operational programs are running in the 2014–2020 programming period, which are financed by five different European Structural and Investment Funds (ESIFs). Some national operation programs including **EFOP** (Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program, translated by the author: *Human Resources Development Operational Programme*) **GINOP** (Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program, translated by the author: *Economic Development and Innovation Operational Programme*) and **KÖFOP** (Közigazgatás– és Köszolgáltatás Fejlesztési Operatív Program, translated by the author: *Public Administration and Civil Service Development OP*) are implemented partly from ESF sources. The EFOP used HUF 1.7 billion of ESF resources. From the point of view of social sustainability, there are two priority operational programs (OPs):

²⁴ Partnership Agreement Hungary (2014)

²⁵ Széchenyi–2020 Programme

- **Human Resources Development Operational Programme (EFOP):** the essential social policy toolkit towards human capacity building and the improvement of the social environment.
- **The FEAD operational programme:** aims to support the most deprived families with children, the homeless and lastly, socially deprived persons with a disability and elderly persons with an extremely low income.²⁶
- **Territorial and Settlement Development Operational Programme (TOP):** the main priority is economic development and job creation.
- **Competitive Central Hungary Operational Programme (VEKOP):** CCHOP seeks to answer the challenge of enhancing the development and the competitiveness of a relatively developed region that features large internal disparities. Though CH's economic and innovation potential is outstanding in comparison with other Hungarian regions, there are a large number of peripheral, lagging and poorly accessible sub-regions and settlements within the region. The performance indicators of these sub-regions are similar to those of Hungary's least developed regions.²⁷

Programs that primarily support the lives of disadvantaged people had its positive effects on facilitating people's work experience, employment and housing; moreover, it improves the livelihoods and quality of life of families and community organizations. By establishing and strengthening those programs, the retaining power of rural settlements can also be increased. The cooperation of state institutions, local governments, churches and non-governmental organizations shows that the regional livelihoods of those who are living in poverty, large families, small pensioners, people who are depending on social benefits and those who are living alone can be improved. Moreover, the cooperation makes it possible to provide services to those who had limited or no access before, and the housing access program that supports independent living can also be set up.

Nearing the end of the 2014–20 programming period, it can be stated **that the results of developments in the social field:**

With the support of people with disabilities, we managed to improve the employability tendency of the target group, their adaptability to the labour market and to increase the interest of employers. More than 13,000 people with disabilities participated in integration programs to the labour market, and more than half of them are expected to enter as a valuable workforce.

As the information and communication technology (ICT) was backed up, and target groups were mentored, **we have taken significant steps in the progress of ICT-based remote services** that help the development of software to facilitate accessibility; **it will help the everyday life of people with disabilities.** The develop-

²⁶ European Commission, Employment, Social Affairs & Inclusion, FEAD in your country – Hungary.

²⁷ European Commission, Competitive central Hungary Operational Programme.

ments were implemented by organizations for people with disabilities. One of the most challenges in the social sector is the **deinstitutionalization of institutions for people living with disabilities, a mental illness and addiction disorders with a capacity of more than 50 beds**. Ideally, they should be introduced to a **placement option in families where they are able to maintain an independent living form**. The development is an ongoing process, and it affects several settlements not just today, but in the future as well. It also requires the continuous cooperation of the actors involved in the development and the scheduled implementation of the tasks. Projects based on social inclusion include both the child and adult target groups. Due to the **deinstitutionalization processes for Children in Institutions** and these existing institutions' **modernization, and capacity expansion, significant infra-structural progress** in child protection can be detected. The infrastructural and professional development of the **Parental Networks** helped to keep children out of institutions, and it supported to keep families together.

With the measures in development implemented by the cooperation of local governments, churches and non-governmental organizations, **secure housing**, comprehensive **social assistance**, capacity and mental development programs were accessible under the social integration process for the people who are facing homelessness.

Among the developments affecting disadvantaged people – mainly Romas –, the following measures might stand out:

There is a program which provides training, employment and re-employment for **1,000 people**; mainly for Roma women. With the involvement of churches and non-governmental organizations, various co-operation aimed to firm **intercultural dialogue** to reduce discrimination, bias, and increase acceptance simultaneously. The improvements of housing conditions were implemented via various complex **settlement programs**, by local authorities with the help of mandatory consortium partners (e.g., other foundation, other association) in non-urban municipalities. **County governments**, with the involvement of a consortium partner, could apply for the establishment of consultation, cooperation and coordination arrangement at the county level in order to effectively implement catch-up policy cooperation.

Local governments have implemented a so-called '**konyhakerti és kisállattartási szociális földprogram**' (Translated by the author: *Kitchen Garden and Pet Social Soil Program*), which promotes the livelihood of households in need and the improvement of the quality of life, increasing the chances of the independent involvement of the households involved.

With the **Integrated Regional Children's Programs**, local governments can contribute in a consortium to the creation and expansion of developing networks and services for the children of disadvantaged families living in their settlement. A similar flourishing opportunity was the **Jó kis hely – Biztos Kezdet Gyerekházak és kistérségi komplex gyermekprogramok** (Translated by the

Author: **Good Little Place – Safe Start for Children's Homes and Small Towns – Complex Children's Programs**), it was operated by the cooperation of various churches and non-governmental organizations. The 'Biztos Kezdet Gyerekházak' (translated by the author: '**Safe Start Orphanages**') were established for children in the **age of 0–3**, and it is aimed to overcome social-cultural disadvantages (in settlements of 1000–4000 inhabitants). The above-detailed 'Good Little Place' program is functioning as a community place for youngsters in the **age of 0–25** (in settlements of 1000 inhabitants). These developments were also accompanied by key infrastructural developments: the creation of community spaces, the renovation of buildings, and the acquisition of equipment.

Increasing the chances of **Roma girls to continue their education** and reducing early school leaving, as well as increasing their chances of further education, could happen as a separate program for girls aged 10–18 with the participation of ethnic self-governments, churches and non-governmental organizations.

To 570 kindergartens, which are raising more than 10% disadvantaged children, were given professional and pedagogical support by different organizations and human resource developments. The **Development of Kindergarten and School Social Assistance Activities project** dealt with the strengthening of primary prevention, the improvement of the social well-being and quality of life of children in kindergartens and schools, including other young people as well.

The aim of the **Tanoda programs** (translated by the author: School Program) is to reduce early school leaving and increase the level of education through learning support activities outside school. **Scholarship and Mentoring Support for Disadvantaged Students – Útravaló Program** (Translated by the author: A Roadmap Scholarship Program) was set to improve school success for students from vulnerable social groups. The scholarship makes this happen through development and activities that directly compensate for the disadvantages. As a motivational tool, the programs provide **mentoring and scholarship support** to the students involved from **the 7th grade of elementary school to the 13th grade of high school**. With the support of Roma vocational colleges, disadvantaged students could be admitted to higher education institutions and they are provided with a **complex student service** that contributes to their successful completion of **higher education**.

Együtt, Testvérként (Translated by the author: Together, as brothers and sisters) is an inter-school attitude-forming program with the participation of two public educational institutions to develop students' competencies (social, lifestyle, communication, etc.) in a way of establishing **twinning school relations** within Hungary, the Carpathian Basin and the European Union.

Municipalities, non-governmental organizations and church organizations could also apply for the return of young people over the age of compulsory education to return to their studies. It would support them for obtaining a **high school diploma** and a **vocational qualification**, as well as **placing disadvantaged students to higher education institutions**.

The quantification of the present programming period is under revision; however, Hungary has proved to eligibility to the largest part of the available funding instruments for the 2014–2020 programming period. This places Hungary as the Number 1 among the V4 countries, and top 10 among the Member States. The use of cohesion funds has a positive impact not only on the competitiveness of the Member States benefiting from the framework, but also on the economic growth of other Member States.

2.4. Hungary's social policy vision for the 2021–2027 development period

The **2021–2027 programming period** requires innovative and constructive solutions to the ongoing problems. The committee worked on simplifying the admissibility conditions and requirements for funding. The **mutually beneficial effect of the various EU financial funds is considered important**, and certainly, the management of daily forces, the effects of the current pandemic, will also shape the planning process. It is necessary to provide **long-term answers to the new challenges**, so we must be prepared that automation, the spread of artificial intelligence, and Covid-19 will affect the labour market, the everyday lives of people in need, and accordingly, it will affect the direction of development also.

In 2019, Ursula von der Leyen was appointed as the next President of the European Commission, and she will be in charge until October 31, 2019. **According to her words, her political guidelines can be summarized as the following; ‘Europe must lead the transition to a healthy planet and a new digital world. But it can only do so by bringing people together and upgrading our unique social market economy to fit today’s new ambitions.’**²⁸

The six main objectives for ‘**A Union that strives for more**’ for the next five years, or ideally, for a much longer period, were:

1. A European Green Deal,
2. An economy that works for people,
3. A Europe fit for the digital age,
4. Protecting our European way of life,
5. A stronger Europe in the world,
6. A new push for European democracy.

Based on the political guidelines²⁹, the Commission wants to **strengthen the partnership** with the European Parliament and Council; moreover, **the quality of the legislation** will be centralized continuously. The Commission highlights that they have more ambitious targets for the upcoming period, and they will consider the **UN’s 2030 Agenda for Sustainable Development**. The European Semester will be refocused into an instrument that integrates the United

²⁸ European Commission, Political guidelines next commission.

²⁹ European Commission Political guidelines next commission.

Nation's Sustainable Development Goals. The Commission has emphasized that the economy and Europe should work for the citizens, and the focus should be on the well-being of Europeans.

In the guideline, a paradigm shift can be observed. Although past challenges have been mentioned that (high levels of poverty in some countries, persistent inequalities), the Commission sees a solution in **uniting social equity, sustainability and economic growth**. Furthermore, it considers that a **combined** examination of social and market issues is more important than ever. The published guidelines confirm the first reflections on building a **strong social Europe for just transitions**, which was published on January 14, 2020. Accordingly, it recalls that the Commission launched a **public consultation to develop an action plan for the implementation of the social pillar**.

In the field of employment, the Commission proposed a legal instrument with social partners – businesses and trade unions – on the issue of **fair minimum wages** for workers in the EU. The Roadmap for a European Unemployment Benefit Scheme aims to support to the already employed, and proposed a shock-absorption mechanism to cope with asymmetrical, external shocks contributing to unemployment, mainly by giving funds for training and **retraining**. Besides, the Commission showed commitment to prioritise efforts for **European Child Guarantee** which can be **EU's answer to child poverty**. The Youth Guarantee got confirmed, also.

Employment has been at a record high in recent years, and unemployment was at its lowest level since the turn of the millennium. However, in some Member States the level of **unemployment and poverty has remained** way too high, and the current crisis can affect it further. Inequalities persist and regional disparities within countries have increased.

Europe has a unique social market economy, which can enable us to achieve social justice, sustainability and economic growth at the same time. It is more important than ever to harmonize social and market considerations. A **Strong Social Europe for Just Transitions** announcement by the Commission started a conversation for preparing an action plan for the implementation of **the Social European Pillar of Rights**.

The Commission wanted to propose a legal instrument on a fair minimum wage for workers in the EU. The proposal for a European unemployment benefit scheme – EUBS aims to support workers and protect those who have lost their jobs due to external factors, especially, by supporting their retraining process in some way.

Based on the above detailed, a clear intention can be clearly deduced for a possible future policy direction. It will probably seek to link the use of social policy, the European Pillar of **Social Rights, cohesion policy and cohesion money to the European Semester process better**. These will aim to implement the **European Pillar of Social Rights at the legislative level, despite the fact that its implementation is a purely Member State's sovereign right under the Treaties**.

Commission initiatives to strengthen Social Europe are **still being negotiated**; they are still trying to find out whether the Commission's measures planned for 2020–21 really concern the most important subjects, which policy areas and actions the Member States would like to see in the action plan for the implementation of the social pillars.

European Commission has adopted the **2020 country reports**, where the Commission checked the country-specific recommendations (CSRs) from last year, including the state of implementation by Hungary. In the social field, the Commission has pointed out the need to improve the social assistance system. It complained about the adequacy of job-search allowances. However, it should be kept in mind that Hungary aimed to expand employment, not to expand the system of subsidies. In connection with **the poverty-reducing target set within the framework of the Europe 2020 strategy**, Hungary's good performance is acknowledged, but growing income inequalities, persistent inequalities in access to public services and the fact that the proportion of people living in difficult circumstances is **highest** in the EU, and especially **among families with many children and Roma communities**, continue to be identified as challenges. It indicates that poverty and social exclusion are concentrated in certain areas, key elements of the social safety net have been weakened, and low and declining social housing supply also continues to be a challenge. Among the main findings of the Commission, it recognizes that **improvements have been made** in a number of areas and that **Hungary is performing relatively well** on some indicators of the Social Scoreboard³⁰, e.g. in terms of employment and unemployment rates. Still, many questions remain unanswered regarding the European Semester.

On 23 January 2020, the European Parliament's (EP) Committee of DG for Employment, Social Affairs and Inclusion (EMPL) debated the EU Disability Strategy post-2020. MEPs agreed that the strategy should be in line with the UN's **Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)**, therefore, EU funds should be spent in harmony with the Convention. There are 80 million people with disabilities in Europe, together with 46 million women. But **there are also types of disabilities that do not allow one to live independently**; the goal in this situation must be to harmonize the family and the official institutional circle, and to support helpers. It is our job to ensure that no one is left out of this social network, and **the provision meets a high quality regarding the conditions**.

The **2021–2027 programming period** is expected to summarize in one operational program the developments of seven human fields (*health, public education, social inclusion, social, family and youth policy, culture and sport*) related to the objectives of 'a more social Europe' and a Union which closer to its citizens.

³⁰ European Commission, social scoreboard.

In the **social field**, the goal of development is to have basic and ‘specialized social care’, ‘basic child welfare care’ and ‘child protection specialist care’ available with a satisfactory capacity and quality level. We would further improve the infrastructural conditions of *correctional education for youth*, and we would support the availability of a stable, committed, sufficient number of specialists with modern professional competencies.

To meet our Member State commitments and professional development guidelines, it is necessary to continue the transformation of a large number of social housing institutions and children's homes into community-based services by focusing on individual needs and developing personalized forms of services.

Although after a number of effective measures, the proportion of the population at risk of poverty or social exclusion was 18.9% (it means it decreased by 40% compared to 2010, when it was 31.5%), and the number of individuals in severe material deprivation also decreased by almost 63%³¹, it is still necessary to continue the initiated measures in order to reduce more the ratio of affected.

We want to increase the domestic employment level of people with special working needs (especially people with disabilities) through competence development programs, training, mobility support, wage support, workplace adaptation, attitude formation, provision of services, development of local and regional employment programs which are contributing to the placement of the target group and employers.

The **Sustainable Development Goals (SDG)** suggest solutions to the biggest challenges at the global level; 197 countries would need to meet these standards by 2030. The goals are hard to compare and measure and countries do not have enough (domestic nor international) pressure to move forward. Unfortunately, **out of 17 goals, there is progress in perhaps two of them**; the under-5 mortality rate fell, also there is a development to reduce new-born mortality (*goal number 3*), and children may access better education globally (*goal number 4*).

Summary

Currently, the changes in the world are not ideal for SDG to be achieved, such as eradicating poverty, eradicating hunger, making a living from decent work and prosperity, and reducing inequalities.

Against all efforts to achieve the goals in the EU an unexpected situation suddenly created shock and development came to a halt. Primarily, it was up to the Member States how they reacted and made the first step. Yet, a cooperating

³¹ Text from KSH, A szegénységgel vagy társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos fontosabb indikátorok, referencia év szerint, 2010–2018.

world will be a need for future generation. In crisis management, united risk-taking/management measures need to be considered together with solidarity and social pillars in the field of employment and social policy.

Hungary, just as the other Member States of the European Union, will continue to look ahead, plan and build a new system by increasing its adaptability to emerging challenges. To succeed we need to recognize that economic, social and environmental factors are interconnected elements of the social system and only with the adaptation of complex perspective can social development remain sustainable. Corresponding decisions on sustainability issues require multidisciplinary approach. One of these high priority areas is the social development related considerations of the 2021–27 programming period; where interrelated, interconnected aspects can become emphasised.

Jared Diamond, an internationally recognized biologist, came to the conclusion in his work, *'Collapse'* (2007)³² that those great civilizations that collapsed and disappeared, had mistreated their environment, although they had realised it, they failed to stop the destructive behaviour. Now, the world has stopped, and we hope, stillness will bring awareness.

REFERENCES

1. ANDOR LÁSZLÓ, BEREND T. IVÁN, CSABA LÁSZLÓ, HALMAI PÉTER, HERMAN JÁNOS, JESZENSZKY GÉZA, GYÖRFFY DÓRA, KOVÁCS ÁRPÁD, LOSONCZ MIKLÓS, MIHÁLYI PÉTER, SZELÉNYI IVÁN, TÓTH TIHAMÉR (2019): *Közel Európa távol*. Budapest.
2. AUGUSTE COMTE (1865): *A General View of Positivism*. London.
3. HORVÁTH, ZOLTÁN (2007): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest.
4. *Humánfejlesztés-politika Magyarországon*. Szerk. Balás, Gábor – Koltai, Luca. Budapest, 2018.
5. JAMES MIDGLEY (1995): *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*, Sage Publications. London.
6. JARED DIAMOND (2007): *Collapse – How Societies Choose to Fail or Succeed*. London.
7. JONES, H. STUART (ed., 1998): *Comte: Early Political Writings*. Cambridge.
8. MANOHAR PAWAR (2019): *Social and Community Development Practice*. New Delhi.
9. MOLDICZ CSABA (2012): *A változó Európai Unió – Válságról válságra*. Budapest.

³² JARED DIAMOND (2007): *Collapse – How Societies Choose to Fail or Succeed*. London.

The Development Path of Accounting Regulation in Ukraine

Резюме. Законодавче регулювання бухгалтерської діяльності в Україні пройшло тернистий шлях. Після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України державі довелося зіткнутися з викликами, до яких вона була не готова. До таких серйозних випробувань належала і розбудова власної правової бази. Не стало винятком і регулювання бухгалтерської діяльності, навіть більше, оскільки світ бізнесу не здатний функціонувати повноцінно без належного регулювання бухгалтерської діяльності, важливість вирішення цієї проблеми відчувалася ще більше. Звісно, був так званий перехідний період, коли бухгалтерська галузь та інші сфери пробували діяти, дотримуючись норм і правил попередньої епохи. У нашій роботі зроблено спробу простежити розвиток регулювання бухгалтерської діяльності в Україні за період незалежності. Оскільки Україна також включена в потік глобалізаційних процесів, окремо ми зупиняємося на тому, які заходи були вжиті для гармонізації українського бухгалтерського законодавства із міжнародним. Це важливо також у тому контексті, що Україна обрала шлях європейської інтеграції.
Ключові слова: бухгалтерський облік, регулювання, євроінтеграція

Резюме. Україна бухгалтерський регулювання рогівс ьтн мент керестьтл. А Szovjetunio felbomlása után, vagyis az ország függetlensége óta, több olyan kihívással kellett az államnak szembenéznie, melyekre nem volt felkészülve. Többek között komoly kihívást jelentett az önálló jogi szabályozási rendszer felépítése. E kihívás alól a számviteli szabályozás sem volt kivétel, sőt mivel az üzlet világa működésképtelen a megfelelő számviteli szabályozás nélkül, így még inkább érződött a probléma megoldásának súlyossága. Természetesen volt egy átmeneti időszak, amikor a még korábbi rendszer szabályait követve próbált működni a számviteli szakma és egyéb területek. Munkámban azt a fejlődési utat vizsgálom, melyen az ukrajnai számviteli rendszer szabályozása ment keresztül napjainkig. Mivel Ukrajna sem maradhatott ki a globalizáció okozta kereskedelmi életkörülményekből, így kitérek arra is, hogy milyen intézkedések mentek végbe az országban a nemzetközi számviteli harmonizációs törekvések terén és ez hogyan érintette a nemzeti számviteli szabályozási rendszert. Ez különösen fontos a tekintetben, hogy Ukrajna nyilvánvalóvá tette az eurointegrációs törekvéseit.
Kulcsszavak: számvitel, szabályozás, eurointegráció

Abstract. Ukraine's accounting regulations have gone through an uneven road. After the break-up of the Soviet Union, that is, since the country's independence, the state has had to face several challenges for which it was unprepared. Among other things, the construction of an independent legal regulatory system was a serious challenge. Accounting regulation was no exception to this challenge, moreover, as the business world is dysfunctional without proper accounting regulation, the severity of the problem was felt even more. Of course, there was a transitional period when the accounting profession and other areas tried to operate following the rules of the previous system. In my work I examine the development path that the Ukrainian accounting system has gone through up to our days. As Ukraine could not be left out of the trade recovery caused by globalization, I will also discuss what measures have been taken in the country in the field of international accounting harmonization and how this has affected the national accounting regulatory system. This is particularly important given that Ukraine has made clear its European integration aspirations.

Keywords: accounting, regulation, European integration

* Кандидат економічних наук, доцент, Кафедра обліку і аудиту, Закарпатський уторський інститут імені Ференца Ракоці ІІ. * A közgazdaság-tudományok kandidátusa, docens, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * C.Sc. in Economics, associate professor, Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: ukogut87@gmail.com

** Викладач, Кафедра обліку і аудиту, Закарпатський уторський інститут імені Ференца Ракоці ІІ; Аспірант, Докторська школа менеджменту та організаційних наук, Уторський університет сільського господарства та біологічних наук. ** Tanár, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; PhD-hallgató, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. ** Teacher, Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; PhD student, Doctoral School of Management and Organizational Science, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: henetta.kovacs@gmail.com

Introduction

Legal regulation is the activity of the state to bring organization, order in various spheres of accounting life. The core and basis of legal regulation is legislation - a set of binding legal acts issued by public authorities in accordance with a certain procedure and in the prescribed form. It is necessary to distinguish between normative acts, for instance expressed in the appropriate form of establishment, which are issued on behalf of the state, and specific rules of law, which are individual provisions contained in these acts.

World practice has developed two approaches to the legal regulation of accounting: the first provides for the existence in the country of a code of laws relating to accounting, the second – the use of general legal regulations to regulate accounting. In the first approach, the company has certain responsibilities for accounting, reporting procedures and accounting content. In countries that use this approach, accounting is a source for income tax returns and a means of controlling the payment of taxes. In fact, the continental model of accounting provides for strict government regulation and is aimed precisely at meeting the information needs of the state on the activities of the business entity. The second approach to accounting regulation involves the existence of rules in the legislation of the country, which set certain restrictions for business entities on accounting, but within these restrictions it is possible to choose acceptable for them methods and techniques of accounting. The regulatory framework is developed by professional organizations of accountants and is a generalization of the best global and national accounting experience. Thus, the first approach involves state regulation of accounting in the country, the second – professional (Lovinska 2012). In the countries of the former Soviet Union, the tradition of public accounting has changed to government regulation. A study of the legal accounting requirements of these countries shows that the subject of accounting regulation is a certain state body authorized by the government. At the same time, in countries that create their own regulatory framework, for instance have a national accounting system, the competence of the regulatory body includes the creation of methodological support and its approval.¹ Ukraine is best considered to be one of the countries where accounting regulation is carried out by tax-oriented state bodies.

Legal regulation of accounting determines the degree of state regulation of the national accounting system. Accounting regulation is one of its most painful and widespread problems. The aim of the work is to determine the development path of accounting regulation in Ukraine.

¹ Resolution of the Government of the Republic of Moldova of 08.09.1995 № 623. Regulations on methodological advisory councils on accounting in the national economy and in budgetary institutions and composition of methodological advisory councils on accounting at the Ministry of Finance.

Results

Regulation of accounting in terms of its methodology is already an organizational aspect, which is practically not studied in modern conditions. Such studies became an urgent need of the time only during the transition of Ukraine's economy to market conditions. Reforming accounting in accordance with international standards, creating a new regulatory framework requires solving the problem of accounting regulation at the national level. International experience shows different approaches to this issue in different national accounting systems (Rozhelyuk 2014).

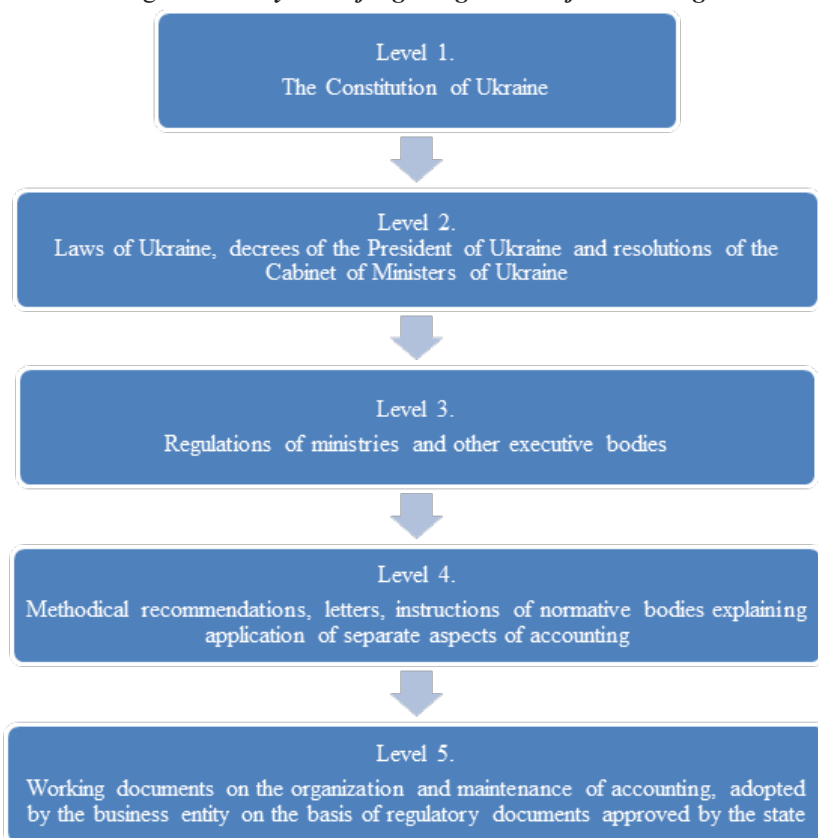
Adams et. al (1994) offers three main arguments, which, in his opinion, confirm the need for regulation:

1. lack of incentives for participants to provide legitimate information to legitimate users;
2. unevenness (asymmetry) of information ownership between different groups of market participants;
3. the tendency of various groups in an unregulated environment to purposefully block the provision of information unfavorable to them.

Thus, many authors in their research rely on the definition of Selznick P. (1985), who defines regulation as "sustainable and purposeful control exercised by a public body over activities valued by society". J. Black's (2002) definition of regulation as "persistent and purposeful attempts to change the behavior of others according to certain standards and goals in order to produce widely recognized results, which may include mechanisms for setting standards, gathering information and modifying behavior" is also often mentioned.

Polenova S.N. (2011) considers it most appropriate to use the concept of "accounting regulation system", which suggests to understand the activities for the development of accounting rules and directions of its development, monitoring their compliance, which streamlines the accounting system and fulfills the goal. A step in solving this problem is made by Shpak V.A. (2011), who in order to streamline the terminological apparatus proposes to make the rules of accounting, laws, regulations, instructions part of guidelines governing the procedure for accounting; and make regulations on accounting at the enterprise, job descriptions, staff list, etc., which establish the order of relations between the participants of accounting activities part of the rules of accounting.

The system of legal regulation of accounting covers laws and regulations governing the organization and maintenance of accounting by enterprises, institutions and organizations of various organizational and legal forms, establish the procedure for their formation of information in accounting and its presentation in financial statements, and determine the competence of government agencies in this area. This system consists of acts of several levels of legal force, which are in a certain hierarchical subordination (Figure 1).

Figure 1 *The system of legal regulation of accounting*

Resource: LOVINSKA et al. 2013. 53.

The first level of regulation is the Constitution of Ukraine, Art. 42 stipulates that “everyone has the right to engage in business activities that are not prohibited by law” and does not allow the abuse of a monopoly position in the market, such as unlawful restriction of competition and unfair competition. To exercise this and other rights, as well as to fulfill the relevant obligations of Art. 13 of the Constitution of Ukraine establishes that “the state ensures the protection of the rights of all subjects of property rights and management, the social orientation of the economy. All subjects of property rights are equal before the law”.²

The main normative act of second level in the field of organization and maintenance of accounting and financial reporting is the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" of 16.07.1999. The norms of this docu-

² Constituion of Ukraine 28.06.1996 № 254k/96-VR [Electronic resource]. – Access to the article: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>

ment are the basic guidelines that define the modern accounting system. The legal basis for the regulation of accounting establishes Art. 6 of the Law, which emphasizes that in Ukraine the state regulation of accounting in order to create uniform rules for accounting, preparation of financial statements and their improvement. It should be noted that there are many inconsistencies in the mentioned law. As L.G. Lovinska and I.B. Stefanyuk (2006) emphasize, the law does not answer the question of what is the state regulation of accounting, what is its subject, what is the object, what are the components of the national accounting system, which the relationship between them and what their subordination.

It can be seen from Table 1 that Article 6 of the Ukrainian Law on “Accounting and Financial Reporting” defines the subjects of accounting regulation, the essence and objects of regulation.

Table 1 *State regulation of accounting in accordance with Art. 6 of the Law "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"*

<i>Subject of state regulation</i>	<i>The essence of state regulation</i>	<i>Object of state regulation</i>
Ministry of Finance of Ukraine	Approval of national regulations (standards), other accounting regulations	Not specified
National Bank of Ukraine	Establishing the order of accounting and preparation of financial statements	Accounting and financial reporting in banks
State Treasury of Ukraine	Establishing the order of accounting and preparation of financial statements	Accounting and financial reporting on the implementation of budgets and budgetary institutions
Ministries, other central executive bodies	Methodical recommendations on application of provisions (standards) of accounting	Not specified

Resource: ROZHLYUK 2014. 226.

Table 1 shows that the object of accounting regulation is defined only for the National Bank of Ukraine and the State Treasury. In the case of the remaining bodies, the object of state regulation is not fixed, which is considered a deficiency.

In our opinion, the Ministry of Finance of Ukraine, other ministries and central executive bodies also need to clearly define the object of accounting regulations.

Normative acts of the third level are regulations and instructions on accounting, which set out the general requirements of state regulation of accounting and contain the basic concepts, basic rules and techniques of accounting. Among such acts, the National Accounting Standards play a key role, and from January 1, 2012, the International Financial Reporting Standards. According to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", the national regulation (standard) of accounting is a legal act that "defines the principles and methods of accounting and financial reporting, which do not contradict international standards"³. National UAS are approved by the Ministry of Finance of Ukraine and define the principles and methods of accounting and financial reporting, which does not contradict international standards. Ministries and other central executive bodies within their competence, in accordance with sectoral specificities, develop methodological recommendations on their application on the basis of national UAS.

The fourth level of legal regulation of accounting includes guidelines, instructions and letters explaining the application of certain accounting standards. The Ministry of Finance of Ukraine has developed and approved the Unified Chart of Accounts, the Instruction on the application of the chart of accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, as well as Guidelines for the use of accounting registers. In addition, the Ministry has developed standard forms of documents, accounting records, forms of accounting documentation, as well as issues instructions on the procedure for accounting of economic assets and operations. Businesses, regardless of ownership and industry, are required to comply with these documents.

Level 5 documents include working documents of the organization, including regulations, instructions, orders, etc., which determine the order of accounting and are directly within the competence of business entities. These internal documents are the order on the accounting policy of the organization, working plans of accounting accounts, forms of internal reporting, etc.

L.K. Suk and P.L. Suk (2009), without distinguishing the levels of regulation, to the main regulations that provide for the regulation of accounting in Ukraine, include only the Law of Ukraine on Accounting and Financial Reporting in Ukraine, NP(S)BU, P(S)BU, Chart of Accounts (complete and simplified), – Regulations on documentary support of records in accounting.

The impact of accounting in other countries on the national accounting system is manifested in several aspects. It appears, first, in the context of "direct

³ On accounting and financial reporting in Ukraine: the law of Ukraine dated 16.07.1999 № 966-XIV [Electronic resource]. - Access to the article: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

export" of accounting principles, methods and techniques through the introduction of international accounting standards in countries: for example, through the introduction of IFRS in the European Union or in countries formed after the collapse of the Soviet Union; secondly, subject to the creation of a national regulatory framework for accounting in accordance with IFRS, as has happened in Ukraine; third, it may result from "violent" actions (for example, during World War II, the German accounting system was introduced in occupied France and remains to this day. The national accounting systems of the colonies of the British Empire have had a similar impact) (Blake et al. 1997).

International experience has a significant and positive impact on the formation of the national accounting system in Ukraine: the Law was adopted, P(S)BUs were introduced, which comply with IFRS, which summarize the best world experience, adapt accounting in the country to market conditions. In fact, the methodological basis of business accounting has been created, although it needs to be improved in accordance with the changes taking place in IFRS and the experience of using UAS in the country. At the same time, very important steps have been taken to create an information infrastructure of the market environment. However, the reform of accounting in other sectors of the economy does not have such achievements due to insufficient implementation of international experience in standardization. When creating a national accounting system, the use of international practice is a necessary but insufficient condition. Equally important is the study of the state of the country's economy and the impact it has on the methodology and techniques of accounting.

The need for consistent development of the convergence process and the introduction of IFRS in the accounting system of Ukraine is caused by the following reasons:

1. Ukraine expands foreign economic relations with other countries, increases the number of enterprises with foreign capital, so there is a need for comparable reporting indicators;

2. world stock exchanges require issuers to submit financial statements in accordance with IFRS, the same requirement is imposed by the World Bank, the International Monetary Fund and other financial institutions, which makes the process of adoption and use of IFRS an important need for statehood in Ukraine and its civilized world (Golov 2007).

It should be noted that today there are unresolved issues in the field of methodology and organization of accounting at the state level. The first year of the transition to IFRS has shown that their direct application requires businesses to concentrate some effort on acquiring new knowledge and approaches to accounting and reporting. Therefore, the state should take steps to create favorable conditions in order to simplify this process and form a certain infrastructure for the application of IFRS. At the same time, the issue of unification of financial reporting

indicators for entities applying IFRS and entities not applying them in the system of national accounts in order to obtain macro indicators of the state of the national economy remains unresolved. It is known that IFRS do not provide for uniform forms of financial reporting, but also do not prohibit such a possibility. The experience of the countries of the former Soviet Union is useful in this matter. Thus, the Ministry of Finance of the Russian Federation has offered companies that apply IFRS, forms of standardized reporting.⁴

The analysis of other existing scientific researches shows that under improvement of regulation of accounting almost all authors understand introduction of IFRS. In fact, there are no studies on the problems of legislative and regulatory support of these processes, taking into account the state of the national institutional environment.

After the reform, the main entities responsible for regulating the methodology of accounting and financial reporting are three state bodies: the Ministry of Finance of Ukraine, the National Bank of Ukraine and the State Treasury of Ukraine. The problem is that the national UASs developed by the Ministry of Finance on the basis of IFRS are of a generalized nature. The effectiveness of their application requires the emergence of a qualitatively new level of the institute of managers and accountants of domestic enterprises. While the latter is in the process of formation, the reform should be carried out taking into account these circumstances. However, the reforms removed the powers and removed the sectoral authorities from the responsibility for the regulation of accounting, for compliance with the established methodology by enterprises. This and many other problems have led to the imperfection of the accounting regulation introduced by the reforms in Ukraine. Moreover, now in the work of the Ministry of Finance of Ukraine the issue of accounting regulation is not a priority. The Methodological Council for Accounting of the Ministry of Finance, as well as other state institutions, existing professional accounting organizations, science and education have limited capabilities. In the legal field, these restrictions are laid down in the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", which does not clearly define the responsibility for the state of accounting in the state. According to the Law, the State Statistics Committee of Ukraine collects and processes financial statements, determines the methodology of accounting and reporting of the Ministry of Finance, but there is no one responsible for compliance with professional "rules of the game". The state of the Ukrainian institution of the owner of the enterprise will be left without comment, as well as the legal and professional status of Ukrainian accountants. This is what is the basis of formal accounting in

⁴ Proceedings of the II International Practical Conference "IFRS in Ukraine: Requirements of the Globalized Economy", Kyiv, May 31, 2011: [Electronic resource]. – <http://gaap.ru/articles/99751>

most domestic enterprises, this is what calls into question the reliability of reporting data of Derzhkomstat, is the first reason for the forced introduction of additional accounting and reporting by the State Tax Administration of Ukraine and other state regulatory authorities. In the scientific and professional community, there are different visions for solving this problem: from improving the work of the existing regulator to creating a new regulatory body.

Conclusion

The above theoretical and practical justification of ways to improve the regulation of accounting requires changes and amendments to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", and other regulations that would provide:

- strengthening the legal status of the national regulatory body for accounting, its capabilities and responsibilities;
- expansion of the subjects of methodological influence on accounting activities through mandatory and legally defined participation in regulatory bodies of representatives of key line ministries and professional accounting organizations;
- ensuring the responsibility of members of the regulatory body for the formation and compliance with the accounting methodology in the areas of their influence.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine 28.06.1996 № 254k/96-VR [Electronic resource]. – Access to the article: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>
2. On accounting and financial reporting in Ukraine: the law of Ukraine dated 16.07.1999 № 966-XIV [Electronic resource]. – Access to the article: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Resolution of the Government of the Republic of Moldova of 08.09.1995 № 623. Regulations on methodological advisory councils on accounting in the national economy and in budgetary institutions and composition of methodological advisory councils on accounting at the Ministry of Finance.
4. ADAMS, M. B. – TOWER, G. D.: Theories of regulation: Some reflections on the Statutory Supervision of Insurance companies in Anglo-American Countries. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 1994. no. 19. 156–177.
5. BLACK, J.: Critical Reflections on Regulation. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 2002. no 27. 35.
6. BLAKE, J. – AMAT O. (1997): *European Accounting: Handbook: Translated from English*. M. 1997. 31–32.
7. GOLOV S.: International standards of financial reporting: improvement and application. *Accounting and auditing*, 2007. no. 11. 43–58.
8. LOVINSKA, L. G., KANTSUROV, O. O., SHVETS, V. G., ZASADNY, B. A., MELNYK, T. G., GLOUBNYCHA, G. P., MALYSHKIN, O. I., BOYKO, K. V., MATVIENKO, T. O. (2013): *Regulatory methodological support of accounting in conditions of international financial reporting standards*. Kyiv. 53.

9. LOVINSKA, L. G. – STEFANYUK, I. B. (2006): *Organization of accounting and financial control in modern business conditions in Ukraine*. 142–154.
10. LOVINSKA, L. G.: Regulation in accounting in Ukraine: purpose and scope of influence, *Finance of Ukraine*, 2012. no. 4. 56–66.
11. POLENOVA, S. N.: The question of the conceptual apparatus of accounting. *International Accounting*, 2011. no. 48. 11–18.
12. ROZHELYUK, V. M.: Normative-legal regulation of accounting as a determining factor of its organization. *Business Inform*, 2014. no. 7. 225–229.
13. SELZNICK, P.: Focusing Organizational Research on Regulation. *Regulatory Policy and the Social Sciences*, 1985. 363–367.
14. SHPAK, V. A.: Organization of accounting: Conceptual approach: a monograph. *Business Media Consulting*, 2011. 312.
15. SUK, L. K. – SUK, P. L. (2009): *Organization of accounting*. Koroleva. 624.
16. II International Practical Conference “IFRS in Ukraine: Requirements of the Globalized Economy”, Kyiv, May 31, 2011: [Electronic resource]. – <http://gaap.ru/articles / 99751>

Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації

Резюме. Децентралізації влади та створення об'єднаних територіальних громад є чи не найбільш успішною реформою за тридцять років незалежної України, тому що у процесі реалізації реформи об'єднані територіальні громади (ОТГ) отримали нові повноваження, але разом з ними залишилися роками не вирішені проблеми, зокрема це прогалини у законодавчому забезпеченні вирішення низки нагальних питань, відсутність управлінського досвіду як на місцевому, так і загальнодержавному рівнях. Проблемаю сучасного розвитку місцевого самоврядування в Україні слід визнати незадовільний стан справ у сфері місцевих бюджетів, зокрема збалансованості місцевих бюджетів та відповідної взаємозалежності між доходами та видатками. У статті проведено аналіз останніх змін бюджетного законодавства, доходів і видатків місцевих бюджетів і виявлено основні проблеми формування місцевих бюджетів та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: зведений бюджет, місцеві бюджети, міжбюджетні трансферти, бюджетний процес, проблеми бюджетного процесу, реформування бюджетного процесу, міжбюджетні відносини, децентралізація, фінансове вирівнювання

Rezümé. A központosított hatalom decentralizálása és a kistérségek létrehozása talán Ukrajna egyik legsikeresebb reformja az ország függetlenségének 30 éve alatt, mivel a reform végrehajtása során az újonnan létrehozott kistérségek új hatásköröket kaptak, melyekkel egyidejűleg megmaradtak az évek óta megoldatlan problémák, úgymint sok kérdés jogszabályi megoldatlansága, a helyi és központi állami szervek önálló vezetéssel kapcsolatos tapasztalatainak hiánya. Az ukrajnai önkormányzati rendszer fejlődésének problémái között meg kell említeni a helyi szintű költségvetések problémáit, többek között a helyi költségvetések egyensúlyát, továbbá a bevételek és kiadások közötti kölcsönös összefüggéseket. A cikkben elemzésre kerültek a költségvetési törvények utolsó módosításai, a helyi költségvetések bevételei és kiadásai, valamint feltárásra kerültek a helyi költségvetések összeállításának főbb problémái, továbbá az azok megoldására vonatkozó lehetséges javaslatok.

Kulcsszavak: összevont költségvetés, helyi költségvetés, kormányközi transzferek, költségvetési folyamat, költségvetési folyamat problémái, költségvetési folyamat reformja, költségvetési kapcsolatok, decentralizáció, pénzügyi kiegyenlítés

Abstract. Decentralization of power and the creation of united territorial communities is perhaps the most successful reform in the thirty years of independent Ukraine, because in the process of implementing the reform united territorial communities (UTG) received new powers, but with them remained gaps in the legislative support of a number of urgent issues, lack of managerial experience at both local and national levels. The problem of modern development of local self-government in Ukraine should be recognized as the unsatisfactory state of affairs in the field of local budgets, in particular the balance of local budgets and the corresponding interdependence between revenues and expenditures. The article analyzes the latest changes in budget legislation, revenues and expenditures of local budgets and identifies the main problems of local budgets and suggests ways to solve them.

Keywords: consolidated budget, local budgets, intergovernmental transfers, budget process, problems of budget process, reform of budget process, inter-budgetary relations, decentralization, financial equalization

* Кандидат економічних наук, доцент, Кафедра обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ. * A közgazdaság-tudományok kandidátusa, docens, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * C.Sc. in Economics, associate professor, Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: ukogut87@gmail.com

** Викладач, Кафедра обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ; Аспірант, Докторська школа менеджменту та організаційних наук, Угорський університет сільського господарства та біологічних наук. ** Tanár, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; PhD-hallgató, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. ** Teacher, Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; PhD student, Doctoral School of Management and Organizational Science, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: henetta.kovacs@gmail.com

Постановка проблеми. В бюджетній системі України вагоме місце посідають місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування. На сучасному етапі розвитку України найбільш актуальним стає питання економічного й соціального розвитку регіонів, що потребує зміцнення їх фінансової незалежності. Однак проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування щороку збільшуються. Постійна нестача фінансових ресурсів, нестабільність дохідних джерел місцевих бюджетів та їх залежність від бюджетних трансфертів на сьогодні потребує вирішення. Головним завданням бюджетної політики держави на довгострокову перспективу повинно стати створення умов для покращення бюджетного забезпечення територіальних громад і створення оптимальних міжбюджетних відносин які можна виконати завдяки місцевим бюджетам через які здійснюється перерозподіл валового внутрішнього продукту серед окремих регіонів, органів місцевого самоврядування та між соціальними групами населення. Наскільки ефективно і раціонально функціонує система місцевих бюджетів, залежить успішне здійснення фінансової політики взагалі та бюджетної політики зокрема. Основними питаннями, що потребують негайного вирішення, є наповнення дохідної частини місцевих бюджетів і, відповідно, належне фінансове забезпечення напрямів використання бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблеми місцевих бюджетів обговорюється останнім часом досить активно. У наукових працях І.І. Єфремової [11], М.Карлін [7], І.О. Луніної [6] та інших значна увага приділена процесам формування коштів місцевих бюджетів та напрямкам використання цих коштів. Вищезазначені українські вчені здійснювали дослідження економічної сутності місцевих бюджетів, їх особливостей, зосереджували увагу на питаннях підвищення ефективності формування доходів місцевих бюджетів України, розподілу бюджетних ресурсів між рівнями влади. Багато статей присвячено проблемам міжбюджетних відносин.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність дослідження, метою статті є розгляд актуальних питань бюджетного забезпечення місцевого самоврядування та пошук шляхів для зміцнення його фінансової основи. Початок проведення реформ у сфері державних фінансів та децентралізації фінансової системи України, вимагає розгляду їх впливу на ефективність бюджетного процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. В ринкових умовах бюджет є основним інструментом вирівнювання всіх соціально-економічних процесів у країні, тому враховуючи структуру бюджетної системи України, яка будується за двома, характерними для унітарних країн рівнями, на першому рівні – центральний, тобто Державний бюджет України, а на другому – місцеві бюджети, які теж поділяються на окремі підрівні. Державний та адміністративно-територіальний устрій визначають, таким чином, і бюджетний устрій України,

що характеризує організацію та принципи побудови бюджетної системи, її структуру, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами. Показник частки державного й місцевих бюджетів у зведеному бюджеті завжди є складовою основних параметрів бюджетної політики. Реформування бюджетної системи, міжбюджетних відносин в Україні триває вже більше чотирнадцять років і щороку визначає свої пріоритети. Ще в 2007 році було схвалено Концепцію реформування місцевих бюджетів, яка була спрямована на зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, посилення впливу системи формування місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток та поліпшення добробуту громадян України.

В умовах ринкової економіки роль місцевих бюджетів зростає, але змінюються форми й методи їх впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальної одиниці.

На сучасному етапі розвитку країни та окремих її регіонів місцеві бюджети відіграють стабілізуючу роль і реально впливають на проведення економічних реформ.

Місцевий бюджет є основним фінансовим планом регіону, саме тому проблеми формування і функціонування місцевих бюджетів залишаються вкрай актуальними в бюджетній системі України. Місцеві бюджети є невід'ємною частиною ринкових відносин і одночасно важливим засобом реалізації державної політики. Саме місцевим бюджетам як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування належить особливе місце в бюджетній системі нашої держави. У них зосереджено понад 80% усіх фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування [3].

Місцеві бюджети стають основним інструментом реалізації регіональної політики й вирішення таких важливих завдань, як структурна перебудова економіки, вирівнювання економічного розвитку регіонів та ефективності територіального поділу праці, розвиток місцевого господарства, здійснення житлового будівництва, благоустрій міст, проведення природоохоронних заходів та ін. [6].

Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіону проявляється в тому, що у місцевих бюджетах акумулюється частина фінансових ресурсів, яка створюється на визначеній території і забезпечує фінансову базу місцевим органам влади для реалізації своїх повноважень.

З іншого боку, створення середовища для формування фінансової бази є головним для місцевих органів влади. Зазвичай, у різних адміністративно-територіальних одиницях фінансова база різна. Нерідко вона обмежена. Через це наповненість місцевих бюджетів залежить, з одного боку, від рівня економічного розвитку регіону, зокрема від повноти використання його економічного потенціалу, а з іншого – від цільового, раціонального та ефективного використання бюджетних ресурсів.

Слідуючим інструментом зміни системи управління став Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», ухвалений у 2015 році і на його основі пройшли місцеві вибори об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), а вже у 2016 році вони перейшли на нові міжбюджетні відносини із державним бюджетом. Децентралізація місцевих бюджетів почалась із прийняттям змін до Бюджетного і Податкового кодексів, де були передані не тільки додаткові бюджетні повноваження, але і стабільні джерела доходів місцевих бюджетів для їх реалізації. На сьогодні в Україні 1470 громад, з яких понад більше однієї тисячі громад фінансово неспроможна а близько 900 громадам не вистачає навіть покрити свої поточні видатки, тому необхідно на центральному рівні ухвалити рішення про те, яким чином ці громади розвивати далі [4].

Якщо до 1 січня 2015 року, місцеві бюджети цілковито залежали від Державного бюджету, а тепер вони мають свої власні надходження і це стало можливим завдяки ухваленню низки законів та змін до Бюджетного і Податкового кодексів України. 28 грудня 2014 року було ухвалено такі важливі закони України: №79-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин»; №837-VIII від 26.11.2015 р. «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» від 26.11. 2015 р. № 837-УІІІ.

У статті 9 Європейської Хартії місцевого самоврядування закладено основні засади фінансового зміцнення місцевої влади, де сказано, що «органи місцевого самоврядування мають право в рамках національної економічної політики на свої власні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень» [11]. Такі права вперше в історії незалежної України пропонується закріпити у проекті Закону про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади, який був поданий Президентом на розгляд Верховної Ради. У пропозиції змін до статті 142 Конституції України, зокрема, зазначається, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є: земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, що є у комунальній власності територіальної громади; місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів. Якщо вже йдеться про фінансову децентралізацію, порівняймо із формуванням відповідної статті чинної Конституції України, де такою основою названо лише «доходи місцевих бюджетів та інші кошти». Верховна рада України в лютому 2020 року звернулася в Раду Європи з запитом щодо надання підтримки Україні в процесі поточної конституційної підтримки, що стосується децентралізації в Україні (проект ЗУ №2598), але згодом цей закон було відкликано. Слід підкреслити, що ви-

сновки Венеційської комісії щодо цього тексту були в основному позитивні. Законопроект був прийнятим в першому читанні, але на друге читання внісений так і не був [5]. Внесення змін до Бюджетного кодексу України до прийняття змін до Конституції не могло забезпечити необхідний ефект від змін у бюджетному законодавстві.

В Україні діє Національний проект децентралізації, який включає 25 Програм, основне місце посідає Програма «Підтримка реформи децентралізації в Україні/U-LEAD з Європою: Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку» (project/u-lead), сума допомоги Україні по даній Програмі з 01.01.2016 по 31.12.2023 рр. складе – 152,3 млн.EUR [8].

Закон України №1423 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» набув чинності частково 27 травня 2021 року та в цілому 01 липня 2021 року. Який дозволяє громадянам повноцінно розпоряджатися своєю землею [5].

В Україні 10-11 червня 2021 р. у Львові відбувся VIII Всеукраїнський форум місцевого самоврядування у форматі онлайн-трансляції, де було понад 900 учасників. Основні питання форуму: ефективність органів самоврядування, залучення інвестицій, завершення реформи децентралізації. Основна увага була прикута до фінансової децентралізації.

Українська асоціація районних та обласних рад 2 липня 2021 року провела Збори Асоціації на тему «Проблемні питання фінансового забезпечення районних рад».

31 травня 2021 року Уряд України ухвалив Бюджетну декларацію на 2020-2024 роки та подав на розгляд Верховної Ради України, яка б засвідчила просування реформи управління країною та її можливості щодо збільшення бюджетів місцевих громад [5].

Немаловажливим значенням для фінансової (бюджетної) децентралізації в Україні має розроблена за підтримки Європейського Союзу та його держав-членів: Данії, Естонії Німеччини, Польщі та Швеції «Стратегія розвитку фінансового сектору до 2025 року» (далі Стратегія), оновлена у березні 2021 року та Комплексна програма розвитку фінансового сектору України 2020 року (далі Комплексна програма). Стратегія розроблена на ключових напрямках заданих нею. Кожен напрямок має свої стратегічні цілі виконання та індикатори виконання, а саме:

- Стратегічний напрям 1 .Фінансова стабільність;
- Стратегічний напрям 2. Макроекономічний розвиток;
- Стратегічний напрям 3. Фінансова інклюзія;
- Стратегічний напрям 4. Розвиток фінансових ринків;
- Стратегічний напрям 5. Інноваційний розвиток.

28 травня 2019 року Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері регулювання фінансових послуг (перебуває в стадії ліквідації з 01.07.2020), Фонд гарантування фізичних осіб та Міністерство фінансів України підписали Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво з питань підготовки та впровадження Стратегії. Враховуючи міжнародний досвід у Стратегії розглянуто: поточний стан фінансового сектору України; бачення майбутнього: візія і місія фінансового сектору України 2025 року які об'єднані в чотири основні групи: провайдери фінансових послуг, інфраструктура та технології, регуляція та контроль і експертиза; характеристики майбутнього фінансового сектору України; стратегічні цілі Стратегії; дорожня карта Стратегії; міжнародні зобов'язання у сфері фінансових послуг Стратегії [10].

Як видно із чинного законодавства та зібрань в Україні децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування є однією з найбільш визначальних реформ з часів української незалежності. Крім того, в Україну залучаються активно іноземні експерти щодо Програми «U-LEAD з Європою» [4].

Одним із інструментів реалізації регіональної економічної політики держави є місцеві фінанси [6]. Підвищення фінансового (бюджетного) потенціалу місцевих фінансів залежить якості життя населення, боротьба з бідністю та зниження рівня інфляції. Місцеві фінанси об'єднують сукупність фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування і соціально-економічні відносини при формуванні, розподілу, використанні та нарощуванні фінансового потенціалу ОТГ.

Організація місцевих фінансів передбачає обов'язкове розмежування функцій і повноважень між державною владою та місцевим самоврядуванням, чіткий поділ дохідних джерел, а також видатків між державним і місцевими бюджетами; надання відповідних власних дохідних джерел місцевому самоврядуванню; самостійність у формуванні та використанні фінансових ресурсів; забезпечення державної фінансової підтримки несамодостатніх територіальних громад, проведення фінансового вирівнювання; стимулювання збільшення доходів як державного, так і місцевих бюджетів; раціональне й економне використання матеріальних і фінансових ресурсів; здійснення постійного контролю за використанням наявних ресурсів; гласність та відкритість у формуванні та використанні фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

Основними джерелами місцевих фінансів можуть бути: державні кошти, що передаються органам місцевого самоврядування органами державної влади у вигляді доходних джерел та прав, відповідно до діючого законодавства; власні кошти місцевих органів; запозичені кошти або комунальний кредит кредити.

Складовими місцевих фінансів є місцеві бюджети, зокрема: цільові фонди органів місцевого самоврядування; комунальний кредит; місцеві позики; місцеве господарство; об'єкти комунальної власності. Фінансові ресурси можуть бути залучені з кредитних і страхових організацій, від підприємств що мають місцеву форму власності. Підприємства, що існують і ведуть господарську діяльність на території місцевого утворення, так само приймають участь в утворенні місцевих фінансів.

Основною складовою місцевих фінансів є місцевий бюджет, який являє собою централізований фонд фінансових ресурсів ОТГ, за доходи і видатки якого відповідає орган місцевого самоврядування. В зв'язку з цим особливої ваги набувають проблеми забезпечення місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, адекватними новим завданням, які стоять перед ними.

Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України в 2020 році складала 22,6 %, що на -0,7% менше ніж у попередньому році, а частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету без урахування трансфертів з державного бюджету відповідно -9,3%), що свідчить про зростання концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні. Згідно даних Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» збільшено ресурс місцевих бюджетів на 190,1 млн. грн. [2].

Розглянемо доходи та видатки місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету (табл. 1).

Таблиця 1 *Доходи та видатки місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів*

<i>№ п\п</i>	<i>Показники</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
1.	Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету (млрд грн)	229,5	263,5	300,2	290,1
2.	Питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному державному бюджеті (%)	22,4	22,1	23,1	22,6
3	Видатки місцевих бюджетів (млрд грн)	496,1	570,6	566,2	478,1
4.	Питома вага видатків місцевих бюджетів у зведеному державному бюджеті (%)	37,1	36,7	34,5	34,2

Джерело: Звіти Державної казначейської служби України

Як видно із таблиці 1, доходи місцевих бюджетів у 2020 році знизилися порівняно з 2019 роком на 10, 1 млрд. грн. Видатки місцевих бюджетів теж мають тенденцію до зменшення, зокрема, в 2020 році їх сума зменшилась на 88,1 млрд. грн.

Проаналізуємо фонди доходів місцевих бюджетів у 2020 році (табл. 2).

Таблиця 2 *Загальний та спеціальний фонди місцевих бюджетів України за 2020 рік (млрд грн.)*

Показники	Загальний фонд			Спеціальний фонд			Разом		
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
Власні доходи	293,2	290,1	98,9	22,4	21,2	94,6	315,6	311,3	98,6
Трансферти державного бюджету	137,1	135,9	99,1	27,6	24,3	88,0	164,7	160,2	97,3
Разом	430,3	426,0	99,0	50,0	45,5	91,0	480,3	471,5	98,2

Джерело: Звіти Державної казначейської служби України

Як видно із таблиці 2, загальний фонд місцевих бюджетів за рахунок власних коштів виконаний на 98,9% і трансфертів державного бюджету на 99,1%. Спеціальний фонд, відповідно: 98,6% і 97,3%.

Джерелом місцевих фінансів є цільові фонди органів місцевого самоврядування. Цільовий фонд – є складовою спеціального фонду місцевого бюджету та використовується за цільовим призначенням, створюється з метою надходження додаткових фінансових ресурсів до спеціального фонду місцевого бюджету на фінансування видатків щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку території, соціального захисту населення, становлення і розвитку місцевого самоврядування, проведення загально-місцевих заходів.

Місцеві запозичення є джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування і потужним фінансовим інструментом, який допомагає ефективно вирішувати їх поточні й довгострокові проблеми. Найбільш поширеною формою залучення фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування є випуск місцевих позик. Ринок муніципальних облігацій в Україні практично відсутній.

Високим потенціалом мобілізації доходів володіє місцеве господарство, комунальна та інша власність, яка служить джерелом одержання доходів місцевого самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території. Основу місцевого господарства складають

об'єкти комунальної власності. Суб'єкти господарювання комунальної форми власності є платниками як загальнодержавних, так і місцевих податків і зборів, тобто вони наповнюють дохідну частину місцевих бюджетів, тому виникає питання ефективного управління об'єктами комунальної власності.

Важливою проблемою в сучасних умовах є взаємовідносини між державним і місцевим бюджетом. У щорічних законах про Державний бюджет України проводиться уточнення складу доходів загального та спеціального фонду місцевих бюджетів, визначається механізм надання додаткових дотацій місцевим бюджетам з державного бюджету, встановлюються розміри коефіцієнтів вирівнювання.

В умовах фінансової (бюджетної) децентралізації та на основі проведеного аналізу питання фінансової незалежності місцевих бюджетів залишаються невирішеним у нашому суспільстві. Останні роки формування й виконання місцевих бюджетів здійснюються в умовах обмеження фінансових ресурсів. Така ситуація вимагає термінових заходів щодо реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин. За таких умов шляхами удосконалення фінансової незалежності місцевих бюджетів можуть бути: децентралізація бюджетної системи й управління фінансовими потоками на рівні місцевого самоврядування, також зменшення частки зосередження всіх фінансових ресурсів у державі; переважання стратегічних цілей і завдань розвитку територій над короткостроковими цілями й завданнями; відповідність видатків бюджетів фінансуванню основних напрямів розвитку територій; недопущення фінансових зловживань у процесі

Реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин в Україні неможливе без кращих світових практик з даного питання. В першу чергу, це стосується бюджетного планування, розвитку планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу. Реформування міжбюджетних відносин в Україні має бути безумовна відмова від постійної дотаційності певних місцевих бюджетів за рахунок інших. Для вирішення проблеми наповнення дотаційних бюджетів слід використовувати альтернативні джерела: іноземні інвестиції, позикові кошти, гранти.

Вищезазначені заходи значною мірою сприятимуть якісній трансформації та зміцненню системи фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, які отримують більше самостійності щодо розпорядження коштами місцевих бюджетів. Відтак збільшаться можливості органів місцевого самоврядування розробляти і втілювати в життя стратегії місцевого розвитку, без яких місцеве самоврядування не має майбутнього.

Незважаючи на беззаперечні успіхи децентралізації управління на першому етапі, другий етап, який розпочався в поточному році, передбачає істотні зміни чинного законодавства, насамперед до головного Закону України – Конституції, статті 142, яка зазначає матеріальну і фінансову основу матеріального самоврядування.

Успіхи першого етапу децентралізації полягають в тому, що: місцеві бюджети отримали фінансову самостійність, а об'єднані територіальні громади право на прямі міжбюджетні відносини; збільшено кількість податків і визначено їх процент, який залишиться на місцях і не зараховується до загальнодержавного бюджету; запроваджено нові види трансфертів зокрема це базова дотація, субвенції: освітня, медична та реверсна дотація; місцеві органи влади, крім казначейських рахунків, мають можливість розміщувати свої власні надходження в установах банків; органи місцевого самоврядування під власні гарантії можуть брати запозичення від міжнародних фінансових організацій які можна направляти на розвиток соціальної інфраструктури.

Разом з успіхами фінансова (бюджетна) децентралізація має і недоліки, а саме: бюджетну систему необхідно кардинально реформувати відповідно вимогам і завданням децентралізації. Аналіз звітів про виконання державних бюджетів за попередні роки засвідчує, що експерти Рахункової палати неодноразово наголошували про невідповідність практики державного прогнозування, яка унеможливило надання економічним агентам чітких макроекономічних орієнтирів, що не сприяє ефективній економічній діяльності [5].

На етапі виконання бюджету до основних проблем слід віднести наступні проблеми: значна дефіцитність бюджетів та їх фінансування, суттєвий рівень Державного боргу і складність його обслуговування, невизначеність програмно-цільового методу формування бюджету. Одна з суттєвих причин дефіцитності бюджету – це незабезпечення виконання планових показників, які не завжди відповідають економічним тенденціям, а видатки значно перевищують можливості акумулювання коштів.

Існує ряд проблем з контролем за рухом грошових коштів, а саме: неефективне використання коштів бюджету; відсутність ефективного контролю за реалізацією бюджетних програм, що вимагає вирішення питань з посиленням контролю за цільовим використанням бюджетних коштів.

Отже, реформування часто відбувається на основі спроб і помилок які виникли в процесі першого етапу децентралізації:

- в кінці минулого року не усі громади отримали майно, розрахунки були зроблені не зовсім правильно, тому виникла ситуація, що навіть бездотаційні (реверсні) громади, мають проблеми із дохідною частиною і не в змозі покрити видаткову частину дохідною, що створює проблеми з фінансування бюджетної сфери;
- відсутність достатніх джерел фінансування на державному і регіональному рівнях приводить до неефективного управління місцевими фінансами;
- недосконалі взаємовідносини між державним і місцевими бюджетами, які проявляються у тому що в Україні ОТГ, в певній мірі, залежать від політики врегулювання міжбюджетних відносин, яка поступово повинна переходити від забезпечення бюджетними ресурсами ОТГ до бюджетного регулювання;

- в Україні відсутні органи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування на рівні державних органів влади.

Розглянемо більш детально головні напрями змін, які стосуються підвищення ефективності бюджетного процесу.

1. Бюджетна та фінансова самостійність місцевих бюджетів:

- самостійне формування місцевих бюджетів на основі закріплених стабільних дохідних джерел і видаткових повноважень та основних параметрів, визначених у проекті державного бюджету, поданому Урядом до Парламенту до 15 вересня року, що передує плановому;
- незалежне від термінів прийняття державного бюджету формування та затвердження місцевих бюджетів – до 25 грудня року, що передує плановому;
- формування єдиного кошика доходів загального фонду та розширення його джерел.

2. Закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів. Тут слід враховувати досвід реформування бюджетної сфери країн ЄС: збільшення податкового навантаження (підвищення ставки ПДВ у Фінляндії з 23 до 24%, Іспанії з 18 до 21% на Кіпрі з 17 до 19%; введено нові податки в Португалії, Франції, Іспанії [9].

3. Новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання. Суттєва новація вирівнювання бюджету не за видатками, а за доходами (як у багатьох країнах), що значно стимулює регіони до нарощення доходів.

4. Нова трансфертна політика для посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях.

5. Децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності.

6. Невикористані субсидії та субвенції залишатимуться в розпорядженні місцевого бюджету і можуть бути використані у наступному році. Таким чином відтепер місцеві громади зможуть плавніше планувати деякі видатки свої бюджетів, особливо капітальні.

7. Кошти «фонду регіонального розвитку» мають бути розподілені не пізніше, ніж через 3 місяці після прийняття Державного бюджету (таким чином, у місцевих органів влади буде достатньо часу на їх використання). Введені деякі передумови для середньострокового (трьохрічного) бюджетного планування. У рамках бюджетного процесу НБУ буде надавати трирічний прогноз «показників валютно-курсової політики». При цьому існує певна невідповідність стосовно того, що Мінекономрозвитку повинен надавати тільки однорічний макроекономічний прогноз.

8. Відповідно до внесених змін у Бюджетний кодекс, відбулося посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів у частині формування паспортів бюджетних програм та запровадження

форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку для збору інформації, необхідної для підтвердження результативних показників бюджетних програм.

9. На вимогу Світового банку розроблені заходи для створення ефективної і прозорої системи управління державними інвестиціями. Зміни направлені на подолання кількох проблем: по-перше, поганого планування й непрозорості процесу відбору проектів, які фінансуються за рахунок капітальних вкладень; по-друге, розподілу бюджетних коштів у ручному режимі; по-третє, фрагментарного й нестабільного фінансування.

Висновки. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально- економічний розвиток суспільства необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Взагалі необхідним є не тільки розробка прогностичних бюджетних показників на середньострокову перспективу але й визначення довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість бюджетного процесу.

Останні роки формування й виконання місцевих бюджетів здійснюються в умовах обмеження фінансових ресурсів. Така ситуація вимагає термінових заходів щодо реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин. За таких умов вважаємо за необхідне: децентралізацію бюджетної системи й управління фінансовими потоками на рівні місцевого самоврядування, також зменшення частки зосередження всіх фінансових ресурсів у держави; переважання стратегічних цілей і завдань розвитку територій над короткостроковими цілями й завданнями; відповідність видатків бюджетів фінансуванню основних напрямів розвитку територій; недопущення фінансових зловживань у процесі формування, наповнення та використання місцевих бюджетів; забезпечення прозорості, гласності бюджетного процесу та інформованості громадськості стосовно доходів і витрат бюджетних коштів.

Реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин в Україні неможливе без кращих світових практик з даного питання. В першу чергу, це стосується бюджетного планування, розвитку планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу. Реформування міжбюджетних відносин в Україні має бути безумовна відмова від постійної дотаційності певних місцевих бюджетів за рахунок інших. Для вирішення проблеми наповнення дотаційних бюджетів слід використовувати альтернативні джерела: іноземні інвестиції, позикові кошти, гранти.

Вищезазначені заходи значною мірою сприятимуть якісній трансформації та зміцненню системи фінансового забезпечення органів місцевого

самоврядування, які отримають більше самостійності щодо розпорядження коштами місцевих бюджетів. Відтак збільшаться можливості органів місцевого самоврядування розробляти і втілювати в життя стратегії місцевого розвитку, без яких місцеве самоврядування не має майбутнього.

Проведення дослідження дозволило визначити коло досі ще не вирішених проблем в організації і реалізації бюджетного процесу в Україні. Не зважаючи на початок реформування, проблеми присутні на кожній стадії бюджетного процесу. Кінцевим критерієм успіху просування шляхом реформ має бути ті можливості, які економіка надає для зростання виробництва та змін до Конституції, від прийняття Муніципального кодексу, від того, як майбутні рішення будуть впроваджуватися на усіх рівнях.

Успішне проведення реформа в сфері децентралізації буде тільки в разі виведення із тіні основних надходжень бюджетів, стимулювання економічної активності. Фінансова (бюджетна) децентралізація повинна передбачати одночасно як реальне право кожної території проводити власну соціально-економічну політику, яка б враховувала інтереси мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці та мала на меті ефективне використання місцевих ресурсів, так і забезпечувати виконання загальнодержавних функцій та завдань органами місцевого самоврядування без протиставлення загальнодержавних та регіональних інтересів.

В процесі децентралізації управління важливо центральним органам влади забезпечити самостійність місцевих органів влади виконувати свої повноваження, функції та завдання, зважаючи на потреби і інтереси ОТГ, ефективно використовуючи бюджетні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. CARLIN, M.I. SHULIK, YU.V. AND KULAY, A.V. (2014): *Problemy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy ta shliakhy ikh vyrishennia: monohrafiya* [Problems of development of the financial system of Ukraine and ways of their solution: monograph], Tower-Printing, Lutsk, Ukraine decentralization.gov.ua (2021), "Local budgets 2020, Expert analysis of the State budget 2020", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10285> (Accessed 7 Aug 2021)
2. EFIMENKO, T.I. (2012): *Finansova systema nacionalinoi ekonomiky: problemy rozvytku ta upravlinnia zminamy* [The financial system of the national economy: problems of development and change management], DNNU, Kyiv, Ukraine
3. KOVALENKO V.V.: "Reforming and strategic development of the financial system of Ukraine." *ScienceRise*, 2015. vol. 2(3), pp. 43-46.
4. LUNINA, I.O. BULANA, O.O. AND FROLOVA, N.B. (2014): *Rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Development of public finances of Ukraine in the conditions of globalization], NAS of Ukraine, State Institution "Inst. and predicted. NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine
5. Official site of the Accounting Chamber of Ukraine (2021). available at: <https://rp.gov.ua/home/> (Accessed 7 Aug 2021)
6. President of Ukraine (2015): Decree "Ukraine 2020 Development Strategy: Ukraine's National Modernization Strategy", [online], Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/> (Accessed 7 Aug 2021)

7. SHAROV, O.M. (2014): “*Evolution of the EU financial system: challenges and prospects for Ukraine.*” [online] available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1671> (Accessed 7 Aug 2021)
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010): “Budget Code of Ukraine.” Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 7 Aug 2021)
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015): “Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part.” [online] available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Accessed 7 Aug 2021)
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021): The Law of Ukraine “On the state budget of Ukraine for 2021”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (Accessed 7 Aug 2021)
11. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI (із змінами і доповненнями на 17.08.21): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
12. Еволюція фінансової системи ЄС: виклики та перспективи для України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1671>
13. Закон України «Про державний бюджет України на 2021 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-20> (дата звернення 17.08. 2021 року)
14. Коваленко В.В.: Реформування та стратегічний розвиток фінансової системи України / В. В. Коваленко // *ScienceRise*, 2015. № 2(3). – С. 43-46.
15. Місцеві бюджети 2020. Експертний аналіз Державного бюджету 2020, URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10285> (дата звернення 07.08.2021 року)
16. Офіційний сайт Рахункової палати України URL: <https://rp.gov.ua/home/> (дата звернення 07.08. 2021 року)
17. Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення: монографія/ М.І. Карлін, Ю.В. Шулик, А.В. Кулай та ін.; за ред. д.е.н. проф. М.І. Карліна. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 364 с.
18. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : кол. моногр. / [Луніна І.О., Булана О.О., Фролова Н.Б. та ін.] за ред. д. е. н. І.О. Луніної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – Київ, 2014. 296 с.
19. Стратегія розвитку фінансового сектору України 2025 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2020/>
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співчленами, з іншої сторони. [Електронний ресурс] / Урядовий веб-портал. Режим доступу: [EUAssociationAgreement_%28body%29.pdf](http://europa.eu/association-agreement/body/body29.pdf)
21. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами [Текст]: у 3 т. / за ред. Т. І. Єфименко; Держ. навч.-наук. установа «Акад. фін. упр.». – К.: ДННУ «Акад. фін. упр.», 2012. – Т.1 / [Я. Б. Базилук та ін.]. – 2012. – 892 с.

Survey and Literature Assessment on the Financial Literacy of University Students

Резюме. Фінансова культура студентів університету є темою в економічній літературі з 1980-х років. Однак її значимість по справжньому тільки за останнє десятиліття зросла. Причиною цього є з одного боку, криза 2008 року та її наслідки, а у наші дні – криза, спричинена COVID-19. Інша причина полягає в тому, що Промисловість 4.0 також впливає на розвиток фінансів. Роль державної освіти та вищої освіти набуває все більшого значення у передачі фінансових знань та навичок. Важливо також знати, наскільки ефективна фінансова освіта, для чого служать різні опитування. У цьому дослідженні автори порівнюють результати власного опитування на таку тему з даними, знайденими в літературі. Їх основною метою було привернути увагу до важливості теми, а другорядним наміром – звернути увагу на важливість вивчення літератури.

Ключові слова: фінансова культура, студент університету, кризова ситуація, фінансова освіта

Rezümé. Az egyetemi hallgatók pénzügyi kultúrája az 1980-as évek óta téma a gazdasági szakirodalomban. Jelentősége azonban az utóbbi évtizedben nőtt meg igazán. Ennek oka egyrészt a 2008-as válság és annak tovagyűrűző hatásai, napjainkban pedig a Covid-19 okozta krízis. A másik ok, hogy az Ipar 4.0 a pénzügyek fejlődésére is hatással van. A közoktatás és a felsőoktatás szerepe egyre fontosabb a pénzügyi tudás és készségek közvetítésében. Fontos tudnunk azt is, hogy a pénzügyek oktatása mennyire hatékony. Erre szolgálnak a különböző felmérések. Ebben a tanulmányukban a szerzők egy ilyen témában készült saját felmérésük eredményeit hasonlítják össze a szakirodalomban fellelhető adatokkal. Elsődleges céljuk az volt, hogy felhívják a figyelmet a téma fontosságára, másodlagos szándékuk pedig az, hogy felhívják a figyelmet a szakirodalom tanulmányozásának fontosságára.

Kulcsszavak: pénzügyi kultúra, egyetemi hallgató, válsághelyzet, pénzügyi oktatás

Abstract. The financial culture of university students has been a research topic in the economic literature since the 1980s. However, its significance has grown during the past decade. It owes on the one hand to the 2008 crisis and its subsequent effects; recently, however, the crisis being induced by the COVID-19 pandemic has become the major reason. On the other hand, Industry 4.0 is affecting financial development, too. It is crucial that we know how effective educating finances is; a multitude of surveys satisfy this requirement. In this study the authors compare the results of their own research carried out in one such topic with data arising from the available literature. Their primary goal was to draw attention to the weight of the topic and their second objective was to highlight the importance of reviewing scientific literature.

Keywords: financial literacy, university student, crisis situation, financial education

* Доктор філософії у галузі економічних наук, викладач університету (доцент), Кафедра фінансового менеджменту та контролю, Інститут регулювання бізнесу та управління інформацією, Кампус імені Святого Іштвана, Угорський університет сільського господарства та біологічних наук. * PhD, egyetemi tanár (docens), Pénzügymenedzsment és Controll Tanszék, Üzleti Szabályozás és Informáciomenedzsment Intézet, Szent István Campus, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. * Ph.D. in Economics, university teacher (associate professor), Department of Financial Management and Controlling, Institute of Business Regulation and Information Management, Szent István Campus, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: Zeman.Zoltan@uni-mate.hu

** Аспірант, Докторська школа економічних та регіональних наук, Кампус імені Святого Іштвана, Угорський університет сільського господарства та біологічних наук. ** PhD-hallgató, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Szent István Campus, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem.

*** PhD student, Doctoral School of Economic and Regional Sciences, Szent István Campus, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: Kalman.Botond@phd.uni-mate.hu

*** Доктор філософії у галузі бізнесу та менеджменту, викладач університету (доцент), Кафедра економіки підприємства, Інститут економіки, Кампус імені Святого Іштвана, Угорський університет сільського господарства та біологічних наук. *** PhD, egyetemi oktató (docens), Vállalatgazdasági Tanszék, Gazdaságtudományi Intézet, Szent István Campus, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. *** Ph.D. in Business and Management, university teacher (associate professor), Department of Business Administration, Institute of Economics, Szent István Campus, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. E-mail: Barczy.Judit@uni-mate.hu

Introduction

Have you heard of the following concepts: factoring, swap transaction, Lombard loan, letter of credit, collection, forex? If so, can you tell me what their point is? Don't feel uncomfortable if you answered no to any of the above questions, you are not alone. You don't even have to be aware of these. But if you don't even know what to say about interest or credit, start worrying because you're more than a century behind! This is because financial culture is not a product of today. But about a hundred years ago, it was enough to know a few concepts for someone to be financially well-informed. Today, however, financial services and innovative products have appeared on the market that everyday people can no longer keep up with. This was well illustrated by the foreign currency credit crisis, which also damaged the income situation of the population and their confidence in the banking world. A particularly important question is how these effects have manifested themselves among students in higher education, as their generation will soon enter the labor market with up-to-date knowledge. This, in turn, will force them to put the acquired knowledge and skills into practice. This will allow them to make decisions that may no longer have a merit but may have serious financial consequences.

Literature Review

Financial literacy

The concept of financial literacy is becoming more and more common in today's literature. The consequences of the 2008 financial crisis have particularly increased the need to disseminate relevant and practical financial knowledge as widely as possible. The contagious disease caused by COVID-19, which would spread to a pandemic in 2020 further complicates the current situation. Prior to vaccination, the only option for protection and prevention was severe short-circuit restrictions. These, in turn, triggered a global economic downturn that had a significant negative impact not only on the financial world and the economic sphere but also on the financial relationships of individuals. Financial literacy of higher education students is of particular interest, as they will be the next generation to enter the labor market. In our work, we approach the problem from two sides: on the one hand, we use the conclusions of the financial literacy surveys of Hungarian higher education students. On the other hand, we compare the obtained results with the results of our own financial literacy research, which we conducted among students in 2019 and 2020. Our aim was to research the role that higher education plays in laying the foundations for a more secure financial future.

Let's take a brief look at international research before examining the financial literacy of university students in the three countries we examined! Initial research is credited to Danes, Hira, Chen, and Volpe. Danes and Hira (1987) assessed general financial management knowledge among college students. Their results show that men know more than women in most areas, married students perform better than unmarried, and upper grades perform better than lower grades.

Their overall finding is that students' financial literacy is low. Chen and Volpe (1998, 2002) demonstrated differences in the level of financial literacy among subgroups of students in U.S. university students. Students with no economic specialization, women under the age of 30, and little work experience were found to have the lowest level of knowledge. These students with less knowledge are more likely to make wrong decisions. The reasons for bad decisions include excessive consumerism approach (Sipos & Tóth 2005)¹, but cognitive factors play a role in it, too (Sipos & Tóth 2006)². Beal and Delpachitra (2003) showed that Australian students were not proficient in financial matters and did not have the appropriate skills. Their results show that students with higher financial literacy scores are more likely to be men, have more work experience, and have higher incomes. It has also been shown that the level of financial literacy improves as a function of work experience and income.

Financial literacy of Hungarian university students

The impact of the 2008 crisis on Hungarian university students was assessed by a survey conducted in 2013, which was conducted by means of a questionnaire of more than two thousand university students (Béres et al. 2013). One of the most important findings of the survey was that although students' financial knowledge was adequate to achieve their goals, the extent of their validity was already questionable. This is because students in economics did not perform significantly better in financial literacy than their peers in other disciplines. This fact, however, has suggested that a paradigm shift has become necessary in the teaching of financial literacy. A similarly negative picture emerged in the OECD survey of the financial literacy of the adult Hungarian population in 2015 (Pénziránytű Foundation 2015). The results that are relevant to us in this survey are as follows: more respondents with tertiary education have specific financial goals than the sample average. One of the two most important goals (i.e., buying a car) is short-term and the other (i.e., securing children's financial future) is long-term. However, their retirement years are rarely planned. The awareness of financial products is between 50 and 98 percent, but only about half that among those who use them. The younger age group is less thoughtful when making their financial decisions (a fifth of them do not consider at all), but the proportion of conscious people is higher among third-level students. However, the most negative result, in our opinion, is a decrease in the proportion of pre-planners and an increase in those following *carpe diem* perceptions compared to a previous similar survey, i.e. a decrease in financial awareness. All this happened even though the level of financial knowledge was around 90 percent. The finding three years later, which described the same low

¹ A fogyasztói döntés közgazdasági megközelítése. <https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse&params=publication;1983931>

² A közgazdasági értelemben vett irracionális döntések kognitív okai. <https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse&params=publication;1983932>

sense of responsibility in the target group, specifically focusing on young people, is fully in line with the 2015 result of the Péncziránytű Foundation (Zsótér 2018). A survey in Debrecen examining the financial culture of students specialized in disciplines within and outside the field of economics (Pintye & Kiss 2017) found that economics students performed better than their peers in other disciplines only in financial behavior. A further finding of the research is that students have the mathematical foundations to make the right decisions, but their financial knowledge shows gaps. All this also means that the financial knowledge acquired until the completion of high school studies has no measurable impact on adult financial decisions. In response to the domestic situation, a government strategy for the development of financial awareness was prepared (Government of Hungary 2017). There are five pillars to this. The first is the integration of financial literacy into public education, under the direction of the Ministry of Human Resources. The other is research and development of financial culture, which is done by the State Audit Office of Hungary. The Hungarian National Bank performs the task of financial consumer protection, the Hungarian State Treasury implements the modern treasury concept. The fifth pillar is non-governmental organizations, which organize a number of programs with state support. The latter include the already mentioned Péncziránytű Foundation. In 2020, the State Audit Office (SAO) assessed the financial culture of students studying in higher education (Béres et al. 2020). The structure of the questionnaire in this study focuses specifically on the students' goal system and their attitudes towards it. Only a fraction of respondents formulate long-term goals, most of them mention housing. However, it is important for many students to set aside to set up their personal financial safety net, but one-third of them cannot set aside regularly each month. However, retirement savings are common only in those over 25 years of age. Nearly 45 percent of students are supplemented by income from work, and another five percent are engaged in other self-employed activities, such as entrepreneurship. The most common of the financial services is a bank account. 97 percent of students have their own bank account – the rest are likely to receive their scholarships to the family bank account, as all universities now pay by bank transfer. Almost all students have a debit card, most of them use it for payment or withdrawal; for other purposes, such as bank customer identification, much less frequently, only one in three respondents. Knowledge of loans is not enough to enable students to choose the right loan scheme, most of whom have been dissatisfied with the extra costs involved and higher-than-expected interest rates. The situation is similar in the area of investment knowledge.

Financial literacy of Slovak and Austrian university students

Since in our own research we compared the financial culture of Slovak and Austrian students with those of Hungarian university students, let's see what we can know about them based on the literature. In Slovakia, a 2016 survey measured the financial literacy of business high school students (Belás et al. 2016). With

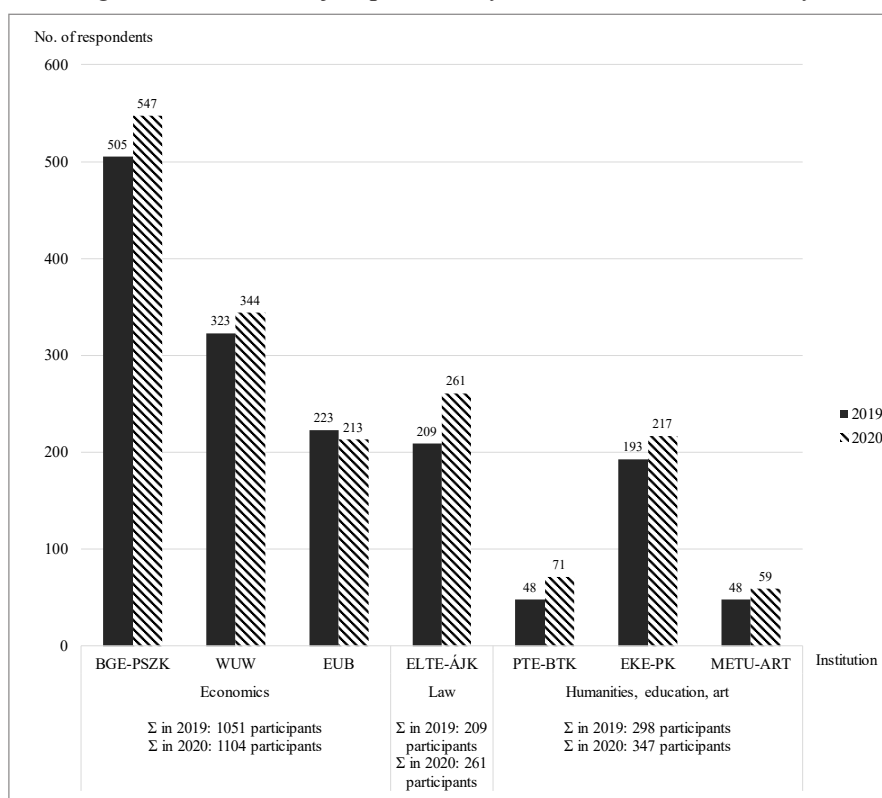
regard to consumer credit and bank and credit cards, where the rate of correct answers was over 80 per cent and their practical skills in these areas are also age-appropriate. This is a significant improvement over the 35 percent of the previous survey conducted in 2007 (Zvaríková & Majerová 2014). However, it was found to be an alarming trend that only 16 per cent of students had adequate knowledge about the role and appropriate forms of savings. That is, the approach to teaching economics in secondary schools does not fit well with the current dynamics of socio-economic development, so new approaches, forms, and methods are needed. Recent results from the above research among high school students present findings regarding the financial culture of Slovak university students studying economics (Kubak et al. 2018). One of the key findings of this survey is that first-year students coming to university from business high schools that specifically provide economic training performed worse than those coming from high school. Thus, financial literacy depends more on the level of study achieved at the university. According to even more recent results (Kozubík 2021), the part-time students working alongside their studies have a higher level of knowledge, which is probably due to their more practical experience. The results of economics students alone were similar to those of law students (Buchtová & Svoboda 2017).

Austria is a successful country among OECD countries in terms of both living standards and the satisfaction of its citizens. The financial culture of the adult population is significantly higher than the OECD average, which is mainly explained by their good performance in financial behavior. However, the financial situation of the young adult generation (15–40 years old) is unstable. A quarter of those under the age of thirty are clients of one of the debt counseling agencies, indicating that they are unable to manage their financial resources efficiently on their own in the long run. The level of financial knowledge of young adults fluctuates: over 90 percent knew what the concept of risk and return or inflation was. Practical questions such as overdrafts were only answered correctly in less than 70 percent, and those requiring mathematical skills and metrics could only be answered correctly in 49 percent (Fessler et al., 2020; Kossev, 2020). The results of the age group we examined, based on the OECD assessment, scored 13.2 points (knowledge = 5.0, behavior = 5.5, attitude = 2.7) out of a possible 21, which means a result of 62.9 percent. Compared to other age groups, it can be stated that the results of the young people are the worst, the performance of the older generations is better. Men perform better in knowledge, women perform better in behavior and attitude. Young Austrian adults show riskier and less predictive financial behavior than other age groups. They are happy to use new financial technologies, but that doesn't necessarily help them keep track of their finances. Another important finding of the aforementioned OECD research is that financial education pays off. This is because the results strongly demonstrate that there is a strong link between financial literacy education and better financial literacy and more favorable financial behavior.

Own Research

In our own research, we examined students from seven universities in three countries with a questionnaire survey. Our questionnaire was a self-edited offline (paper-based) questionnaire that included questions about financial knowledge, behavior, and attitudes in addition to respondents' demographics; and a separate set of questions assessed respondents' feelings of financial security, preferences, and student stress. The distribution of universities and students involved in the research is shown in Figure 1 and Table 1.

Figure 1 *Distribution of respondents by institution in the two surveys*

Source: authors' own elaboration

The questionnaire was interviewed twice, once in the fall of 2019 and once in the fall of 2020. The second survey was conducted due to the pandemic to examine how the epidemic situation affected students' financial culture and sense of security. The interpretation of our results is somewhat limited by the fact that our sample was not representative due to the sampling method. This is also indicated, for example, by the fact that half of the participants in the 2020 SAO survey

worked in addition to their studies, while only 22 percent of our own respondents. However, due to the high number of elements over a thousand, its normality can be assumed. Therefore, it is still suitable for drawing a few conclusions. However, due to the high number of elements over a thousand, its normality can be assumed. Therefore, it is still suitable for drawing a few conclusions.

Table 1 *List of universities participating in the survey*

Abbreviation	Name of institution	Discipline
METU-ART	Budapest Metropolitan University of Applied Sciences – Faculty of Arts and Creative Industries	art
EKE-PK	Eszterházy Károly Catholic University – Faculty of Pedagogy	pedagogy
PTE-BTK	University of Pécs – Faculty of Humanities	humanities
ELTE-ÁJK	Eötvös Loránd University – Faculty of Law	law
BGE-PSZK	Budapesti Business School – Faculty of Finance and Accountancy	economics
WUW	Vienna University of Economics and Business	
EUB	University of Economics in Bratislava	

Source: authors' own elaboration

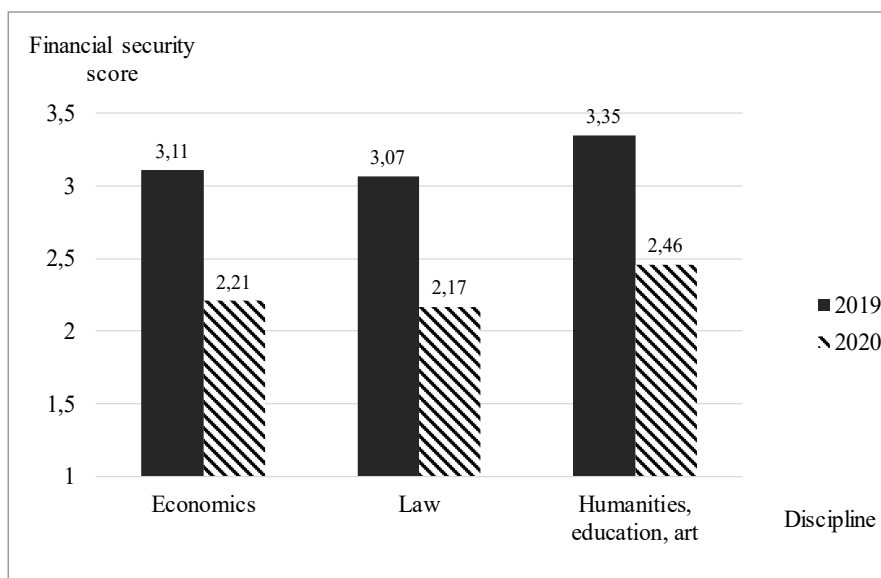
The performance of law students equals to the one of students majoring in the field of economics

Based on the results of the two surveys, our first observation was that students majoring in economics performed better than their peers in other majors. According to our own results, the specialization of the student has a role in financial literacy. This result differs from the results of Béres et al. (2013) and Pintye and Kiss (2017). The only exceptions to this trend are law students who have produced virtually the same performance as economics students. We have encountered this phenomenon in only one study so far (Buchtová & Svoboda 2017). Its authors have interpreted the result as meaning that the financial literacy of economics students is no better than that of their peers in other disciplines. Our own results, on the other hand, show that the performance of law students is also much higher than that of students majoring in humanities, pedagogy, or arts. We explained the high performance of law students primarily by their legal knowledge, as almost all financial decisions have legal consequences – this is where law students are at home. Regarding demographic variables, the effect of relationship was similar to Danes and Hira's (1987) finding that students in a marriage or a relationship performed better in financial culture than those living alone, although in our own research we were able to demonstrate this only in relation to financial behavior.

Financial security

Our other observation is that the sense of financial security of law and economics students is lower than the others, but as a result of the COVID-19, the sense of security decreased equally in all groups of students, by 0.9 percentage points. (Figure 2). In this case, the impact of the epidemic did not differ according to specialization but according to practical experience. There was a greater reduction in a sense of security among those who also worked at the university. All this can be explained by the fact that someone with a higher level of financial knowledge also sees the dangers better, therefore their sense of security is worse. The personal financial safety net is also vulnerable. Irrespective of their specialization, almost half of the students were able to save on a monthly basis – this proportion was two-thirds in the SAO's 2020 survey. As a result of the pandemic, the 50 percent previously measured by us has dropped to 40 per cent, which is a good indication that the epidemic has significantly battered material well-being.

Figure 2 *Distribution of financial security by discipline at the two survey times*

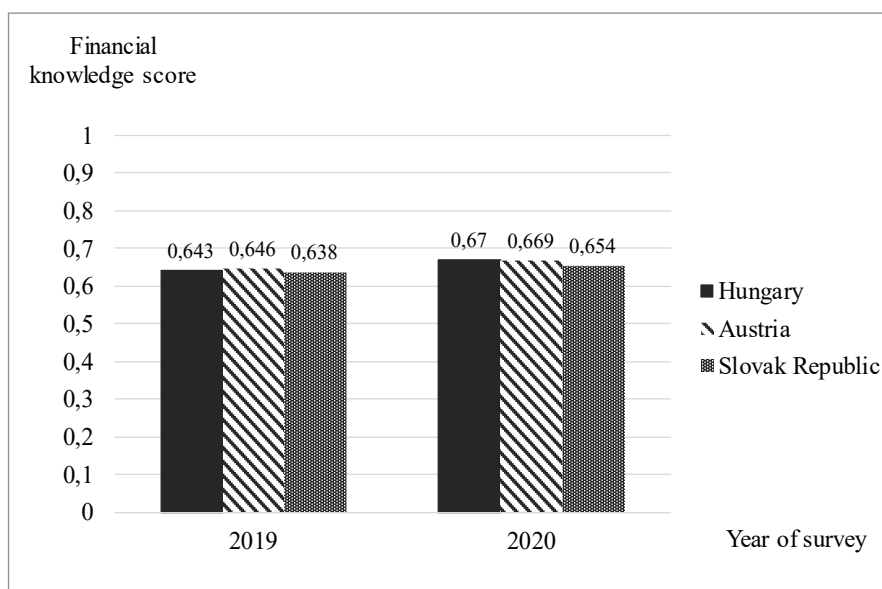
Source: authors' own elaboration

Financial knowledge–behavior–attitude

Based on the performance in the field of financial knowledge, we can say that the knowledge of economics (and law) students is higher than that of the humanities-education-art specialties. That is, there have been so many changes

compared to the results of previous surveys (Pintye & Kiss 2017) that students majoring in economics outperform their peers in other disciplines not only in financial behavior but also in knowledge. There are no significant differences in financial literacy between countries (Figure 3). This supports our observation that the results in the domestic and foreign literature are similar, regardless of country.

Figure 3 *Evolution of financial knowledge between the two surveys in the three examined countries*

Source: authors' own elaboration

Similarly to the results of Beal and Delpachitra (2003) and Kozubik (2021), we found that students who worked alongside the university had greater financial knowledge and behavioral awareness, which can probably be explained by the impact of practical life experience. The use of financial services is similar to what the SAO's 2020 survey found: almost all students have a credit card and it is mostly used for shopping. For identification, 13 percent of humanities-teacher-art students, while 30 percent of law and economics students use their card, in line with the literature (Béres et al. 2020). The level of knowledge about loans in Hungary is low. This is not the case everywhere, in Slovakia, for example, the knowledge already available to secondary school students is appropriate for their age (Belás et al., 2016). However, according to our own results, the level of knowledge related to credit should be significantly improved among Hungarian

students, similarly to the data in the literature (Béres et al. 2020). For example, not all our respondents are fully aware of the exact content and function of the Total Loan Rate Index (APR). The rate of erroneous answers was 8 percent among students majoring in economics and law, and 43 percent among students majoring in other disciplines, which is very high. “Surprises” about loans and the lack of adequate knowledge then affect other financial decisions in later life. For example, it has been shown that students studying for student loans later have 36 percent less savings for retirement purposes than the group studying on their own (Treger & Wendel, 2021). And this certainly draws attention to the importance of providing the right information.

Financial preferences

In our own research, we have discussed among the financial preferences the issues that are also discussed in the 2015 Report of Pénziránytű Foundation and the 2020 SAO Survey on the topic of student goals. In this survey, students typically identified short-term goals (buying a car, having fun), and most of the longer-term goals mentioned were laying the foundation for their children’s future and housing. Only one in four respondents has already started preparing for the retirement years as a university student. In our own research, we were primarily interested in the ability and directions of long-term planning. Therefore, only one answer, i.e., higher income featured among the short-term goals; in addition to the long-term goal for retirement years, we included better housing and the foundation of children’s financial future in our questionnaire. While the proportion of those setting short-term goals was also high in the SAO survey, based on our own results we found that the development of financial goals / preferences is primarily influenced by the respondents’ sense of financial security. Those who did not feel financially secure were thinking primarily in the short term and longing for higher incomes before the pandemic. However, the pandemic has changed preferences. The direction of change (the financial future of children became important instead of higher income) indicates that the epidemic has awakened a sense of responsibility among respondents. While the other three responses were chosen by respondents in about the same proportion (1/3: 1/3: 1/3), better housing was important to only 2 percent of them before the epidemic. As a result of the epidemic, although this option was still much less marked than the others, the frequency of housing preference increased sixfold. This, in turn, also supports our earlier observation that the effects of the epidemic have left people insecure. The risk of unemployment and loss of income due to shortages has significantly reduced income targets, but the future has become uncertain. At such times, retirement still seems very distant, as does the children’s upbringing. Therefore, in a current crisis, it does not fever almost anyone. A better home, on the other hand, could be a goal for the foreseeable future, and not as abstract bits in the memory of computer servers like money, but as a concrete, habitable, movable asset – justifying the growing need for security.

Role of tertiary education

In our own research, we examined students in higher education and did not assess the extent to which first-year students' financial knowledge is determined by their knowledge acquired in high school. We have found several indications in the literature that these do not play a significant role and instead the role of knowledge acquired in higher education in the later stages of life is decisive (Kubak et al. 2018; Pintye & Kiss 2017; Zvaríková & Majerová 2014). At the same time, there is a consensus among authors on the subject that financial education should begin as early as possible, taking advantage of the fact that relevant information can be provided in an organized way, with qualified instructors – always tailored to the age characteristics of current student (SCB 2021). The role of primary and secondary education is not negligible, as it provides the knowledge and competencies that are essential for later learning, such as mathematical knowledge or comprehension skills. Therefore, it is also an important task of higher education to monitor, for example, the results of PISA surveys (OECD 2014, 2020; OH 2019) and to make recommendations for establishing the competencies needed in higher education. In addition, higher education itself needs to transform the curriculum for its economic training. This process is already taking place today, with more and more new methods used in trainings (simulation tasks, dual trainings) and teaching through real-life examples. The paradigm shift is essential because, looking at the broader horizon, we are living in the Industrial 4.0 period today, which has an impact on the development of finances within the economy.

Summary

In our study, we compared the research results of the literature with those found in our own study. Although the sampling procedures and the methods used differed in each research and therefore there is not really a possibility for comparison, we still had the opportunity to make a number of observations due to the high number of items in our own sample. Some of the results in the literature were not synchronized with our own research, for example, we clearly found a higher level of financial culture among students majoring in economics (and law). We also found no significant differences between countries. As in the literature, almost everyone has a credit card and a third of those who use their card for identification. Another important observation is that the epidemic situation reduced the sense of financial security of all respondents to an approximately equal extent, which was accompanied by a transformation in the area of preferences as well. The main aim of our study was to draw attention to the importance of reading the literature. Many treat the literature review as an element of their upcoming study that needs to be “overcome”. Yet getting to know the studies previously written on the subject is the most effective catalyst for our own work.

REFERENCES

1. ATKINSON, ADELE, & MESSY, FLORE-ANNE: *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*. [OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15]. 2012. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). <https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> (on 13 November 2021)
2. BEAL, DIANA J., & DELPACHITRA, SARATH B.: Financial Literacy among Australian University Students. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 2003. vol. 22. no. 1. 65–78. <https://doi.org/10.1111/j.1759-3441.2003.tb00337.x> (on 13 November 2021)
3. BELÁS, JAROSLAV, NGUYEN, ANH, SMRČKA, LUBOŠ, KOLEMBUS, JOZEF, & CIPOVOVÁ, EVA (2016): Financial Literacy of Secondary School Students. *Case Study from the Czech Republic and Slovakia. Economics & Sociology*, vol. 9. no. 4. 191–206. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2016/9-4/12> (on 13 November 2021)
4. BÉRES DÁNIEL, HUZDIK KATALIN, DEÁK-ZSÓTÉR BOGLÁRKA, & NÉMETH ERZSÉBET (2020): *Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról* [Survey on the Financial Culture of Young People in Higher Education, in Hungarian]. [Kutatási jelentés]. State Audit Office of Hungary. https://www.asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2021/felsooktatasi_penzugyikultura_20210311.pdf?ctid=1307 (on 13 November 2021)
5. BÉRES DÁNIEL, HUZDIK KATALIN, KOVÁCS PÉTER, SÁPI ÁKOS, & NÉMETH ERZSÉBET (2013): *Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról* [Survey on the financial culture of young people in higher education, in Hungarian]. [Report]. State Audit Office of Hungary. <https://www.asz.hu/storage/files/files/Szakmai%20kutat%C3%A1s/2013/t353.pdf?download=true> (on 13 November 2021)
6. CHMELÍKOVÁ, BARBORA, & SVOBODA, MARTIN (2017): *Is the Financial Literacy Level of Finance and Law Students the Same?* VŠB-TU of Ostrava. <https://www.med.muni.cz/en/science-and-research/publikacni-cinnost/1402371> (on 13 November 2021)
7. CHEN, HAIYANG, & VOLPE, RONALD P.: An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students. *Financial Services Review*, 1998. vol. 7. no. 2. 107–128. [https://doi.org/10.1016/s1057-0810\(99\)80006-7](https://doi.org/10.1016/s1057-0810(99)80006-7) (on 13 November 2021)
8. CHEN, HAIYANG, & VOLPE, RONALD P.: Gender differences in personal financial literacy among college students. *Financial Services Review*, 2002. vol. 11. no. 3. 289–307.
9. DANES, SHARON M., & HIRA, TAHIRA K.: Money Management Knowledge of College Students. *Journal of Student Financial Aid*, 1987. vol. 17. no. 1. 4–16. <https://core.ac.uk/download/pdf/217212055.pdf> (on 13 November 2021)
10. FESSLER, PIRMIN, JELOVSEK, MARILIES, & SILGONER, MARIA: Financial Literacy in Austria – Focus on Millennials. *Monetary Policy & the Econoour*, 2020. no. Q3/20, 21–38. https://www.oenb.at/dam/jcr:d0e4d3c1-83a2-466d-8efe-6749fc075d9b/04_MOP_Q3_20_Financial-literacy-in-Austria.pdf (on 13 November 2021)
11. Guiding Your Graduating Child towards Early Financial Security: 2021. Standard Chartered Bank (Singapore). <https://www.sc.com/sg/wealth/insights/guiding-your-children-towards-early-financial-security/> (on 13 November 2021)
12. KOSSEV, KIRIL: *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy, 2020. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*. <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf> (on 13 November 2021)

13. KOZUBIK, ALES: Financial Literacy of the Management Students – Czech and Slovak Experience. *MEST Journal*, 2021. vol. 9. no. 1. 75–83. <https://doi.org/10.12709/mest.09.09.01.10> (on 13 November 2021)
14. KUBAK, MATUS, TKACOVA, ANDREA, ANDRONICEANU, ARMENIA, TVARONAVIČIENĚ, MANUELA, & HUCULOVA, EVA: Financial literacy of students in chosen universities – research platform for regulatory processes of educational system in Slovakia. *E+M Ekonomie a Management*, 2018. vol. 21. no. 1. 175–190. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2018-1-012> (on 13 November 2021)
15. Magyarország Kormánya: *Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája* [Strategy of Financial Awareness Development in Hungarian], 2017. https://kamaraoonline.hu/wp-content/uploads/2017/09/62654_penzugyi_tudatossag_fejlesztésének_strategiaja.pdf9s%C3%A9nek%20strat%C3%A9gi%C3%A1ja.pdf (on 13 November 2021)
16. Magyar Nemzeti Bank: A 14–17, illetve a 18–30 évesek pénzügyi kultúrájának felmérése [A Survey of the Financial Culture of 14–17 and 18–30 Year-Olds, Respectively, in Hungarian]. [Kvantitatív kutatási jelentés], 2006. <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-penzugyi-kultura-kvantitativ.pdf> (on 13 November 2021)
17. Oktatási Hivatal: PISA2018 – Összefoglaló jelentés [PISA2018 – Summary Report, in Hungarian], 2019. Gloviczki Zoltán. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/nemzetkozi_meresekek/pisa/PISA2018_v6.pdf (on 13 November 2021)
18. Pénziránytű Alapítvány: A Pénziránytű Alapítvány által lebonyolított pénzügyi kultúra kutatás fő eredményeinek bemutatása [Presentation of the Main Results of Financial Culture Research Conducted by the Pénziránytű Foundation, in Hungarian]. 2015. <https://www.mnb.hu/letoltes/a-penziranytu-alapitvany-által-lebonyolított-penzugyi-kultura-kutatas-fo-eredményeinek-bemutatasa.pdf> (on 13 November 2021)
19. PINTYE, ALEXANDRA, & KISS, MARIETTA: Közgazdász hallgatók pénzügyi kultúrája [Financial literacy of economics students, in Hungarian]. *Taylor Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat – A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei*, 2017. vol. 9. no. 1. 191–199. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/taylor/article/view/13091> (on 13 November 2021)
20. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD): *PISA 2012 Results: Students and Money (Volume VI): Financial Literacy Skills for the 21st Century*. 2014. <https://doi.org/10.1787/9789264208094-en> (on 13 November 2021)
21. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD): *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* 2020. <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en> (on 13 November 2021)
22. SIPOS, LÁSZLÓ & TÓTH, ARNOLD: A fogyasztói döntés közgazdasági megközelítése [An economic approach to consumer choice]. *Marketing és Menedzsment*, 2005. vol. 39. no. 6. 4–12. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/mm/article/download/1352/1198> (on 13 November 2021)
23. SIPOS, LÁSZLÓ & TÓTH, ARNOLD: Rational approach in Hungarian mineral water market. *Hungarian Electronic Journal of Sciences*, 2006. vol. 1. 1–9. <http://heja.szif.hu/ECO/ECO-070330-A/eeco070330a.pdf> (on 13 November 2021)
24. TREGER, STAN, & WENDEL, STEVE: The COVID-19 Pandemic, Retirement Savings, and the Financial Security of American Households. 2021. *Morningstar*. https://www.morningstar.com/content/dam/marketing/shared/pdfs/workplace/COVID_and_Financial_Security.pdf?utm_source=eloqua&utm_medium=email&utm_campaign=&utm_content=28665 (on 13 November 2021)
25. ZSÓTÉR BOGLÁRKA: A fiatal felnőttek pénzügyi kultúrájának vizsgálata [Examining the Financial Culture of Young Adults, in Hungarian]. *Public Finance Quarterly*, 2018. vol. 2018. no. 1. 39–54. https://www.penzugyiszemle.hu/upload/documents/zsoterb-2018-1-mpdf_20180411141014_28.pdf (on 13 November 2021)

26. ZSÓTÉR BOGLÁRKA, NÉMETH ERZSÉBET, & LUKSANDER ALEXANDRA: A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára [The Impact of Changes in the Socio-Economic environment on financial culture, in Hungarian]. *Public Finance Quarterly*, 2017. vol. 2017 no. 2. 251–256.
27. ZVARÍKOVÁ, KATARÍNA, & MAJEROVÁ, JANA: Financial Literacy in the Slovak Republic. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. vol. 110, 1106–1115. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.957> (on 13 November 2021)

BODZÁS SÁNDOR*

Különböző típusú fogazott hajtópárok tervezése és modellezése a GearTeq szoftver alkalmazásával**

Резюме. На кафедрі механічної інженерії Дебреценського університету було придбано програмне забезпечення GearTeq, що надає великі можливості для проєктування різноманітних зубчастих передач, CAD моделювання та аналізу з'єднань. Метою публікації є ознайомлення з можливостями додатку шляхом проєктування та моделювання визначених зубчастих конструкцій. Після завершення проєктного етапу перед виготовленням реального виробу необхідно провести аналізи зубчастих зачеплень (TCA).

Ключові слова: зубчасте коло-со, конічна зубчаста передача, черв'ячна передача, GearTeq, CAD

Rezümé. A Debreceni Egyetem Gépészmérnöki Tanszéke beszerzte a GearTeq szoftvert, melynek alkalmazásával nagy lehetőségek nyílnak különféle fogazott hajtópárok tervezésére, CAD modellezésére és kapcsolódás elemzésére. A publikáció célkitűzése a szoftver adta lehetőségek bemutatása meghatározott fogazatkonstrukciók tervezésén és modellezésén keresztül. A hajtópárok tervezése után fogazatkapcsolódási vizsgálatok (TCA) elvégzése szükséges a tényleges termékgyártás előtt.

Kulcsszavak: fogaskerék, kúpkerek, csigahajtás, GearTeq, CAD

Abstract. The GearTeq software has been bought at the Department of Mechanical Engineering, University of Debrecen. This program opened many possibilities for designing, CAD modelling and connection analysis of various toothed gear pairs. The aim of the publication is the introduction of the software's possibilities via designing and modelling of defined toothed constructions. After the designing of gear pairs completions of tooth connection analyses (TCA) are necessary before the real product manufacturing.

Keywords: toothed gear, bevel gear, worm gear drive, GearTeq, CAD

Bevezetés

A GearTeq szoftver a SolidWorks háromdimenziós, összetett modellező szoftver kiegészítő modulja. A hajtás geometriai paraméterek meghatározása után drótváz modellezéssel megjeleníti a GearTeq a tervezett hajtópárt. Ekkor lehetőség van legördülésvizsgálatokat végezni és leellenőrizni a beállított geometriai paramétereket. Ha minden tulajdonság megfelelő, akkor a tervezett hajtópár kimenthető a SolidWorks tervezőrendszer részére CAD-modellek formájában. Ekkor létrehozható a két vagy több kapcsolódó fogazott elem 3D modellje és a komplett szerelési összeállítás.

A GearTeq szoftver tulajdonságai

A szoftver megfelelő alkalmazásához a gépészmérnök-felhasználónak tudni kell a szükséges fogazásgeometriai, matematikai és gyártástechnológiai ismereteket,

* Доктор філософії у галузі механічної інженерії, доцент, заступник завідувача кафедри, Кафедра механічної інженерії, Інженерно-технічний факультет, Дебреценський університет. * PhD, egyetemi docens, tanszékvezető-helyettes, Gépészmérnöki Tanszék, Műszaki Kar, Debreceni Egyetem. * Ph.D. in Mechanical Engineering, associate professor, deputy head of department, Department of Mechanical Engineering, Faculty of Engineering, University of Debrecen. E-mail: bodzassandor@eng.unideb.hu

** A kutatás és a tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Program és az EFOP-3.6.1-16-2016-00022 számú projekt támogatásával készült. A projekt az Európai Unió támogatásával az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

melyek szakirodalmakban megtalálhatóak [3–20], ahhoz, hogy kapcsolódáshelyes hajtópárokat tudjon tervezni.

Az alábbi hajtópárok tervezésére van lehetőség többek között:

- hengeres fogaskerékpárok (egyenes, ferde és ívelt fogiránnyal),
- kúpkерékpárok (egyenes, ferde, Gleason-féle és egyéb térgörbe szerinti fogiránnyal),
- hengeres csigahajtópárok tervezése (különböző fogprofilokkal),
- lánckerek tervezése,
- bordás tengelyek tervezése,
- ékszíjtárcsák tervezése,
- belső fogazatok tervezése (külső és belső fogazatú kerékpárok),
- elliptikus fogazott hajtások tervezése,
- bolygórendszerű fogazatok tervezése (különböző síkbeli elrendezésekkel),
- kitérő tengelyhelyzetű hajtópárok tervezése stb.

A szoftver a kettős burkolás elve alapján [4, 7, 8, 11, 12] is képes dolgozni, azaz a hajtóelem fogfelületének, a hajtó és a hajtott elem közötti kinematikai viszonyok és mozgásparaméterek ismeretében meghatározza a hajtott elem fogfelületét numerikus úton.

A szoftver kifejlesztése nagy teret nyitott a fogazattervezés és a gyors, kapcsolódáshelyes CAD-modellezés területein.

A SolidWorks-be kimentett CAD-modelleken lehetőség van ütközési vizsgálatokat és fogazatkapcsolódási szimulációkat végezni. Ezek a modellek felhasználhatók a különböző TCA (Tooth Contact Analysis) vizsgálatokhoz.

A TCA-elemzés célja a kapcsolódó hajtópárok adott terhelés hatására történő mechanikai paramétereinek kimutatása és elemzése (feszültségeloszlások, deformáció eloszlások, stb.). Ebből adódóan szimulációval elemezhető a kapcsolódási zónában keletkező valamely mechanikai jellemző eloszlása, ahol a terhelésátadás megtörténik a kapcsolódó fogak között.

Egy fogazott hajtópár tervezésekor lehetőség van a szakirodalmak ajánlásainak figyelembevételével mellett gyakorlatilag minden geometriai paramétert felülírni, ezáltal egyedi hajtópárgeometriák is előállíthatók. Hibák esetén értesítést ad a program a felhasználónak.

Több tervezési szabványt is ismer a program, azaz kiválasztható a számunkra szükséges geometria előállítási folyamata adott hajtópár esetére.

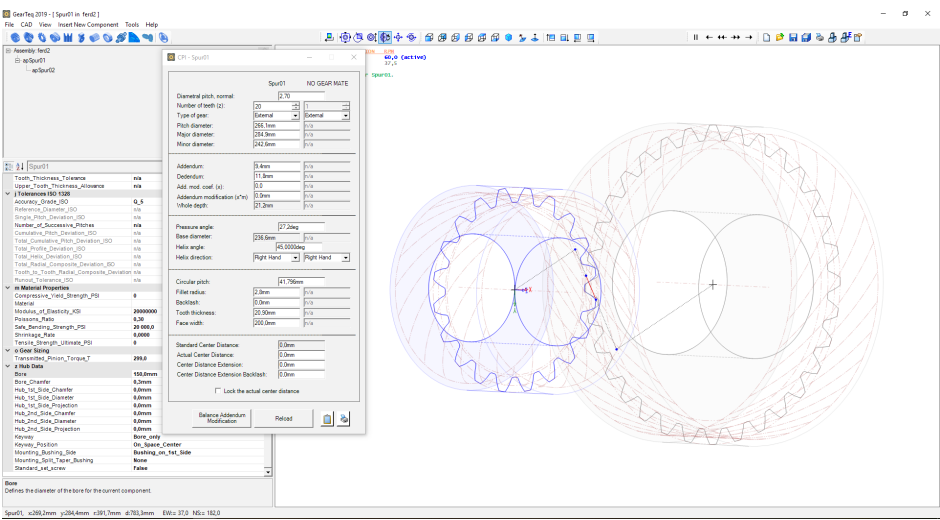
A tervezett hajtópárok fogfelületei és profil pontjai kimenthetők txt vagy xls formátumokba további felhasználások végett.

Hengeres fogaskerékpárok tervezése és modellezése

A tervezés során [1–3, 5–9, 11–16, 18] lehetőség van különböző modulok és fogszámok definiálása mellett a fogirányok módosítására (egyenes, ferde és ívelt) is.

Az 1. ábrán egy ívelt fogirányú hengeres fogaskerékpár tervezése látható (1. táblázat). A tervezés után a 2. és 3. ábrák az összeállított CAD-modelleket mutatják.

1. ábra Ívelt fogazatú hengeres fogaskerékpár tervezése GearTeq szoftverrel

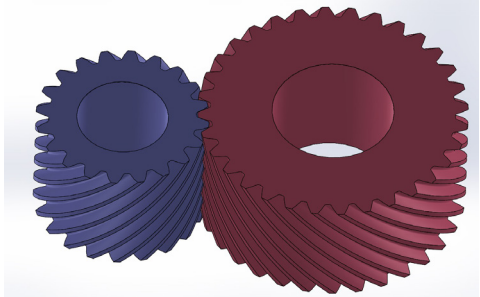
Forrás: a szerző saját szerkesztése

1. táblázat *A tervezett ívelt fogirányú hengeres fogaskerék*hajtás geometriai paraméterei

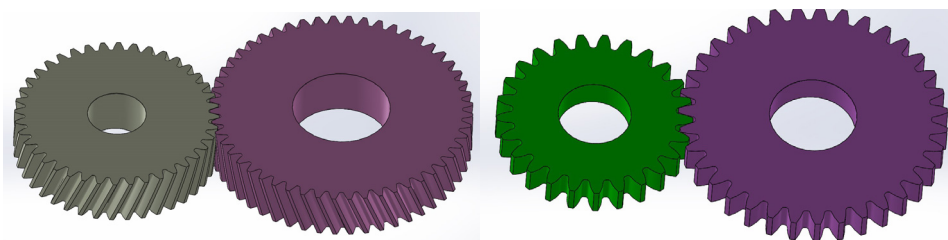
Paraméterek	Hajtó kerék	Hajtott kerék
Axiálmetszeti modul (m_{ax})	15 mm	
Fogszám (z_1, z_2)	20	32
Csavarvonal emelkedési szög (β_0)	45°	
Emelkedés iránya	bal	
Alapprofilszög (α_0)	20°	
Fogtő lekerekítési sugár (r_1, r_2)	2,8 mm	

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. ábra CAD-modellek előállítása SolidWorks szoftverrel

Forrás: a szerző saját szerkesztése

3. ábra *Tervezett és modellezett hengeres fogaskerékajtások*a) $\max=10\text{ mm}$, $z_1=40$, $z_2=52$, $\beta_0=20^\circ$ b) $\max=10\text{ mm}$, $z_1=25$, $z_2=35$

Forrás: a szerző saját szerkesztése

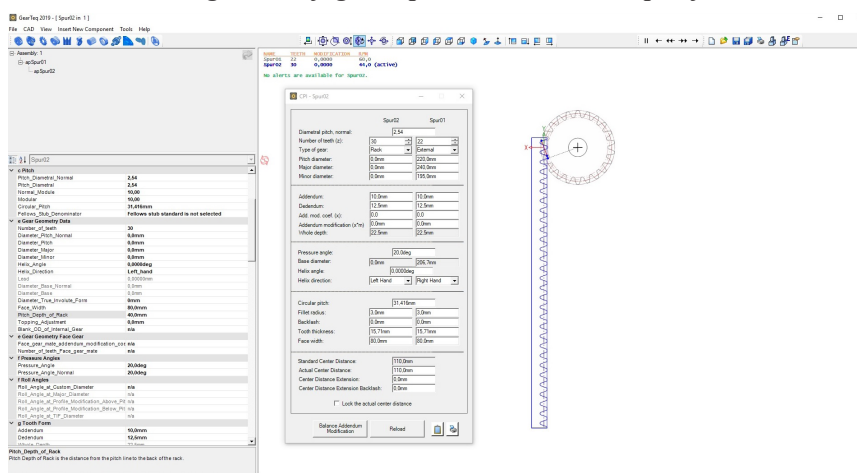
Hengeres fogaskerékpár – fogasléc tervezése és modellezése

Lehetőség van különböző modulok és fogsók számok definiálására a tervezés során [5, 6, 11, 12, 14–16, 18]. Az 4. ábrán egy hengeres fogaskerék – fogaslécpár tervezése látható (2. táblázat). A tervezés után az 5. ábra az összeállított CAD-modelleket mutatja.

2. táblázat *A tervezett fogaskerék – fogasléc hajtás geometriai paraméterei*

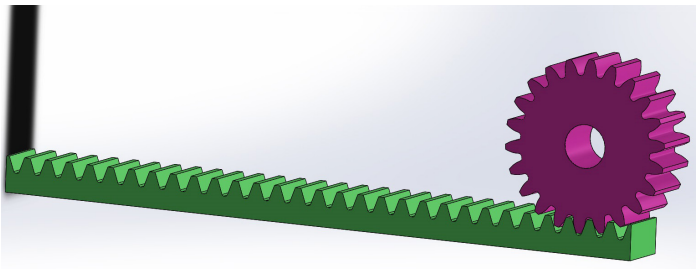
Paraméterek	Fogaskerék	Fogasléc
<i>Axiálmetszeti modul (m_a)</i>	10 mm	
<i>Fogsók szám (z_1, z_2)</i>	22	30
<i>Alapprofilszög (α_0)</i>	20°	
<i>Fogó lekerekítési sugár (r_f, r_s)</i>	3 mm	

Forrás: a szerző saját szerkesztése

4. ábra *Fogaskerék-fogasléc pár tervezése GearTeg szoftverrel*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

5. ábra CAD-modellek előállítás SolidWorks szoftverrel

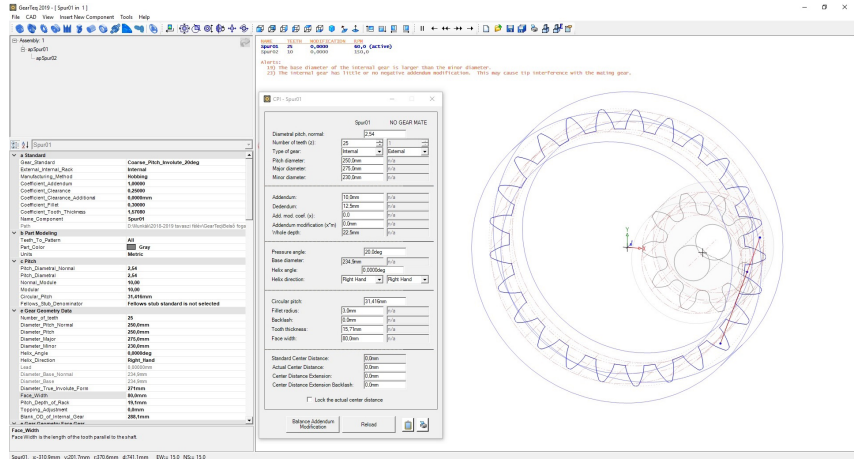

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Belső fogazatú hengeres – külső fogazatú hengeres fogaskerékpárok tervezése és modellezése

A 6. ábrán egy belső fogazatú hengeres – külső fogazatú hengeres fogaskerékpár tervezése látható (3. táblázat). A tervezés után a 7. ábra az összeállított CAD modelleket mutatja [5, 6, 11, 12, 14, 18].

6. ábra Belső fogazatú hengeres – külső fogazatú hengeres fogaskerékpárok tervezése GearTeq szoftverrel

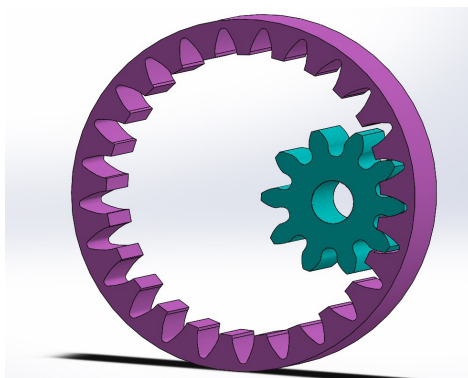
Forrás: a szerző saját szerkesztése

3. táblázat A belső fogazatú tervezett hajtópár geometriai paraméterei

Paraméterek	Belső fogazatú kerék	Külső fogazatú kerék
Axiálmetszeti modul (m_{ax})	10 mm	
Fogsám (z_1, z_2)	25	10
Alapprofilszög (α_f)	20°	
Fogtő lekerekítési sugár (r_1, r_2)	3 mm	

Forrás: a szerző saját szerkesztése

7. ábra CAD-modellek előállítására SolidWorks szoftverrel

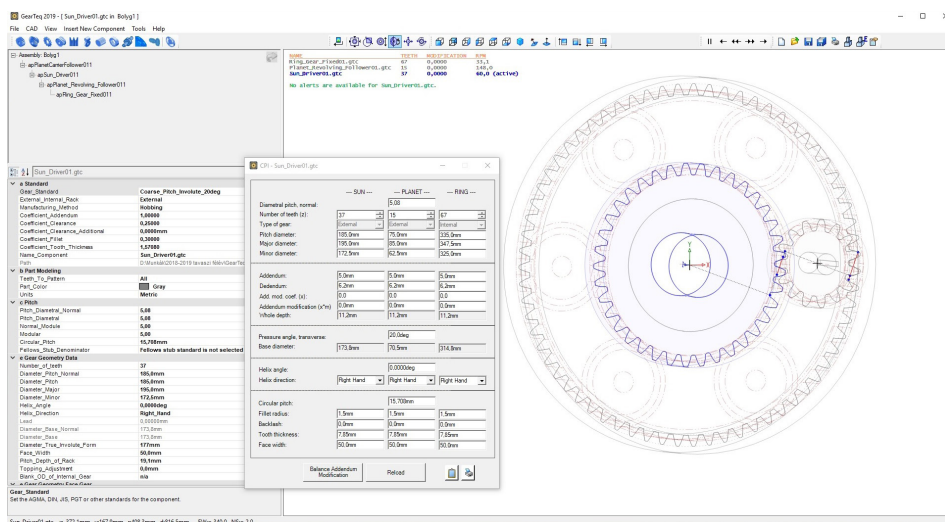

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Fogaskerék bolygómu tervezése és modellezése

A tervezés elején először ki kell választani az optimális síkbeli elrendezést [17]. Ezek után van lehetőség a bemenő geometriai paraméterek megadására (modul, bolygókerékek száma, alapprofilszög, fogszámok, stb.), melyek után a program meghatározza a további tervezési paramétereket [17]. A 8. ábrán egy fogaskerék bolygómuajtás tervezése látható (4. táblázat). A tervezés után a 9. ábra az összeállított CAD-modelleket mutatja.

8. ábra Bolygómuajtás tervezése GearTeg szoftverrel

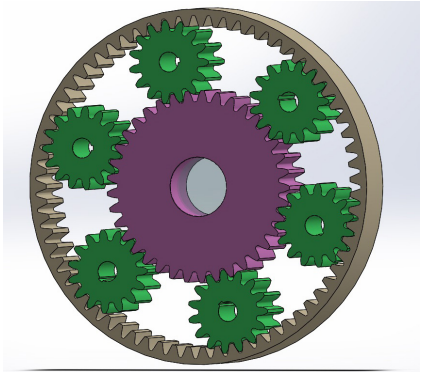
Forrás: a szerző saját szerkesztése

4. táblázat *A tervezett bolygómű hajtás geometriai paramétereit*

Paraméterek	Belső fogazatú kerék	Napkerék	Bolygókerék
Axiálmetszeti modul (m_{ax})	5 mm		
Fogsám (z_1, z_2)	67	37	15
Alapprofilszög (α_0)	20°		
Fogtő lekerekítési sugár (r_f, r_2)	1,5 mm		

Forrás: a szerző saját szerkesztése

9. ábra *CAD-modellek előállítása SolidWorks szoftverrel*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

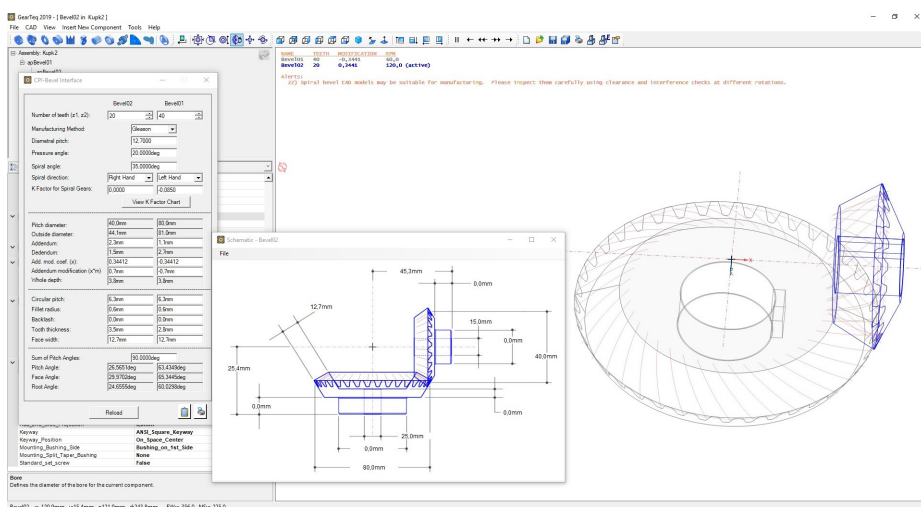
Kúpkerék-hajtások tervezése és modellezése

5. táblázat *A tervezett Gleason-féle kúpkerék-hajtás geometriai paramétereit*

Paraméterek	Hajtó kerék	Hajtott kerék
Axiálmetszeti modul (m_{ax})	2 mm	
Fogsám (z_1, z_2)	20	40
Alapprofilszög (α_0)	20°	
Spirál szög	35°	
Fogtő lekerekítési sugár (r_f, r_2)	0,6 mm	
Tengelyszög (Σ)	90°	

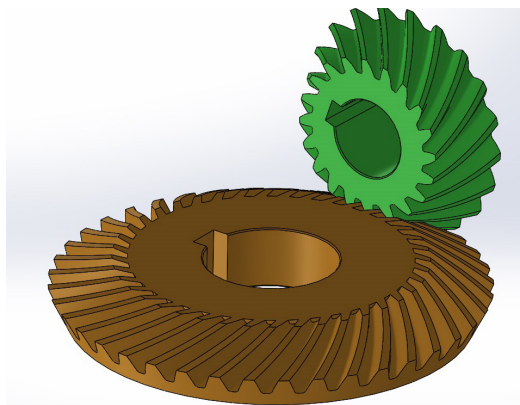
Forrás: a szerző saját szerkesztése

10. ábra Gleason-féle ívelt fogazatú kúpkerekpár tervezése GearTeq szoftverrel

Forrás: a szerző saját szerkesztése

11. ábra CAD-modellek előállítás SolidWorks szoftverrel

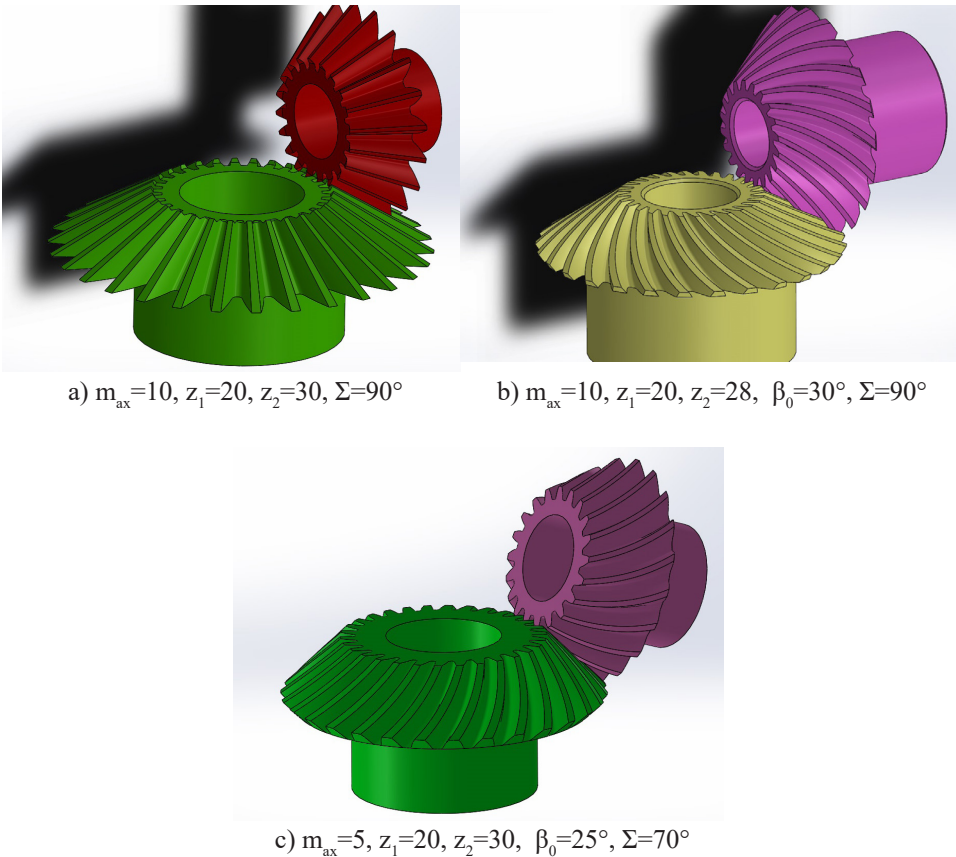

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Kúpkerekhajtások a kúpszögek, a modul és a fogs számok megadása után különböző fogirányokkal tervezhetők (egyenes, ferde és ívelt). Lehetőség van különböző tengelyhelyzetek beállítására is [5–12, 14, 16, 18, 19].

A 10. ábrán egy ívelt fogú kúpkerekpárhajtás tervezése látható (5. táblázat). A tervezés után a 11. és 12. ábra az összeállított CAD-modelleket mutatja.

12. ábra *Tervezett és modellezett kúpkerekhajtások*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

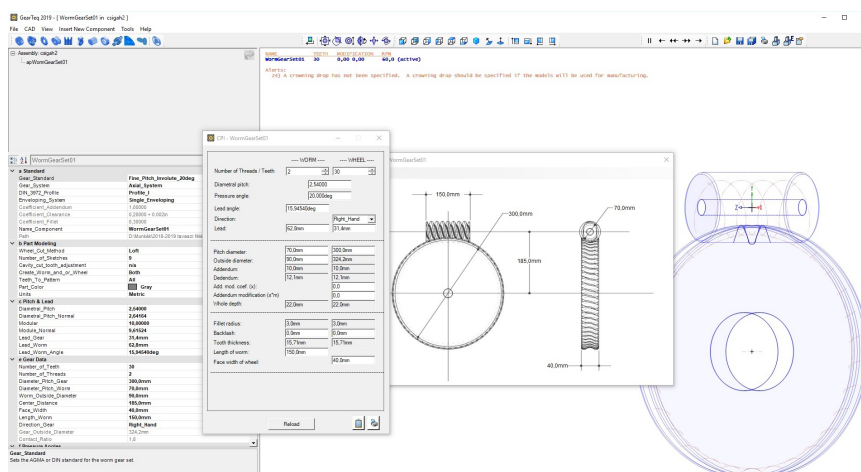
Csigahajtások tervezése és modellezése

Hengeres csigahajtások tervezhetők a szoftver alkalmazásával a szükséges csiga bekezdési szám, kerékfogszám és modul megadása után figyelembe véve a szakirodalmakban megtalálható geometriai méretezési és gyártástechnológiai módszereket [3–8, 11–13, 16, 20] (6. táblázat, 13., 14., 15. ábra).

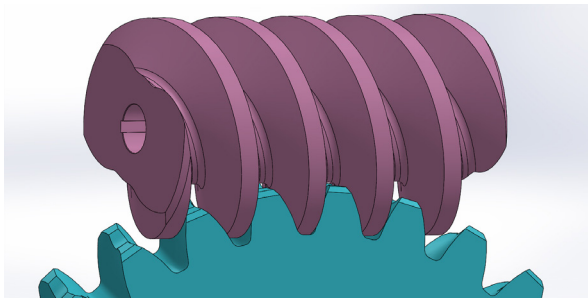
6. táblázat *A tervezett hengeres csigahajtás geometriai paraméterei*

Paraméterek	Csiga	Csigakerék
Axiálmetszeti modul (m_{ax})	10 mm	
Fogszám (z_1, z_2)	2	30
Alapprofilszög (α_0)	20°	
Típus	Archimedesi	

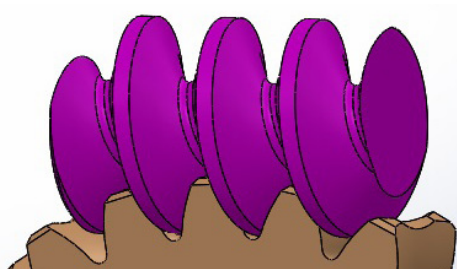
Forrás: a szerző saját szerkesztése

13. ábra *Hengeres csigahajtás tervezése GearTeq szoftverrel*

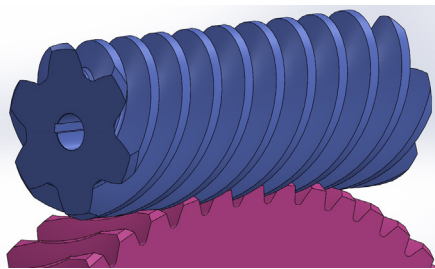
Forrás: a szerző saját szerkesztése

14. ábra *CAD-modellek előállítása SolidWorks szoftverrel*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

15. ábra *Tervezett és modellezett hengeres csigahajtások*

$$a) m_{ax}=10, z_1=1, z_2=25$$

$$b) m_{ax}=10, z_1=6, z_2=60$$

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Összefoglalás

A GearTeq szoftverrel különböző típusú és geometriájú fogazott hajtópárok tervezhetők. A tervezéshez ismerni kell a tervezendő hajtópár geometriai jellemzőit és a hajtópár előállításához szükséges gyártástechnológiai folyamatokat.

A tervezett hajtópárok CAD-modelljei a SolidWorks tervezőszoftverben előállíthatók, melyeken a továbbiakban TCA-vizsgálatok végezhetők, a fogazatkapcsolódáskor fellépő mechanikai tulajdonságok (normál feszültség, normál alakváltozás, normál deformáció, stb.) elemzése és optimalizálása céljából.

A publikációban bemutattuk a program által adott lehetőségeket különböző típusú és geometriájú hajtópárok tervezése során (hengeres fogaskerék, kúpkerek, csiga stb.).

Ez az összetett, különleges fogazott hajtópártervező program a Debreceni Egyetem Gépészmérnöki Tanszékén található meg, ahol oktatásra, tervezésre és tudományos munkák elősegítésére használják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BODZÁS, SÁNDOR (2017): Computer aided designing and modelling of x-zero gear drive. *International Review of Applied Sciences and Engineering*, vol. 8. no. 1. 93–97. [1]
2. BODZÁS, SÁNDOR (2018): Tooth Contact Analysis of Spur Gear Pairs Having Normal Straight Teeth in the Function of the Module. *Acta Facultatis Technicae Zvolen*, vol. 23. no. 2. 91–103., 13. [2]
3. DUDÁS ILLÉS (2007): *Csigahajtások elmélete és gyártása*. Budapest. [4]
4. DUDÁS ILLÉS (2011): *Gépgyártástechnológia III*. Budapest. [3]
5. DUDLEY, DARLE W. (ed., 1962): *Gear Handbook. The design, manufacture and application of gears*. New York–Toronto–London. [5]
6. ERNEY GYÖRGY (1983): *Fogaskerek*. Budapest. [6]
7. FAYDOR L. LITVIN (1972): *A fogaskerék kapcsolás elmélete*. Ford. Zsóvár Tihamérné. Budapest. [12]
8. GOLDFARB, VENIAMIN – BARMINA, NATALYA (eds., 2016): Theory and Practice of Gearing and Transmission. *Mechanisms and Machine Science Book 34*. [8]
9. GOLDFARB, VENIAMIN – TRUBACHEV, EVGENI – BARMINA, NATALYA (eds., 2018): Advanced Gear Engineering. *Mechanisms and Machine Science Book 51*. [7]
10. GUPTA, KAPIL – JAIN, NEELESH KUMAR – LAUBSCHER, ROLF (2017): *Advanced Gear Manufacturing and Finishing. Classical and Modern Processes*. [9]
11. KLINGELNBERG, JAN (ed., 2016): *Bevel Gear, Fundamentals and Applications*. Berlin–Heidelberg. [10]
12. LITVIN, FAYDOR L. – FUENTES, ALFONSO (eds., 2004): *Gear Geometry and Applied Theory*. Cambridge. [11]
13. MAROS DEZSŐ – KILLMANN VIKTOR – ROHONYI VILMOS (1970): *Csigahajtások*. Budapest. [13]
14. ROHONYI VILMOS (1980): *Fogaskerék-hajtások*. Budapest. [14]
15. STADTFELD, HERMANN J. (2014): *Gleason bevel gear technology: the science of gear engineering and modern manufacturing methods for angular transmissions*. Rochester, N.Y. [19]

16. SZENICZEI LAJOS – ERNEY GYÖRGY (1965): *A fogaskerékgyártás zsebkönyve*. Budapest. [15]
17. SZENICZEI LAJOS (1957): *Csigahajtóművek*. Budapest. [20]
18. TERPLÁN ZÉNÓ (1975): *Gépelemek IV*. Budapest. [16]
19. TERPLÁN ZÉNÓ (1979): *Fogaskerékbolygóművek*. Budapest. [17]
20. VÖRÖS IMRE (1958): *Gépelemek III. Fogaskerekek*. Budapest. [18]

ESEMÉNYNAPTÁR

2020/2021-es tanév

2020. szeptember 7.	Ökumenikus istentisztelet keretén belül tartották meg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziumának <i>tanévnyitó ünnepségét</i> .
2020. szeptember 11.	A II. RF KMF Felnőttképzési Központja által koordinált angol, német, orosz <i>nyelvtanfolyamok ünnepélyes tanúsítványátadója</i> a beregszászi főiskolán.
2020. szeptember 23.	A beregszászi református templomban tartotta <i>tanévnyitó ünnepségét</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Az ünnepség díszvendége és fő szónoka Szijjártó Péter Magyarország külgazdasági és külügyminisztere volt.
2020. szeptember 30.	A <i>magyar népmese napját</i> méltatták a beregszászi főiskolán a Pedagógia és Pszichológia Tanszék szervezésében.
2020. október 3.	<i>Megkezdődtek</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja által szervezett <i>nyelvtanfolyamok</i> angol, német, magyar, ukrán és orosz nyelvből.
2020. október 6.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán <i>az aradi vértanúk tiszteletére</i> csendes <i>megemlékezést</i> tartottak.
2020. október 7.	Rónahavas aljában, Hárs (Lipovec) településen <i>adták át</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola újabb létesítményét, a <i>Buczko István Magashegyi Kutatóbázist és Terepgyakorlati helyszínt</i> .

2020. október 8.	A II. RF KMF Egán Ede Szakképzési Centrum Tiszapéterfalvai Képzési Központjának első tanévnnyitója. Átadták a Tiszapéterfalvai Egán Ede Szakképzési Centrum épületét.
2020. október 9.	Átadásra került a Rákóczi-főiskola erdei kutató-gyakorló bázisa Nagydobronyban , mely terepgyakorlathoz és kutatómunkához egyaránt alkalmas, többfunkciós bázis lesz a Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum területén. A II. RF KMF Egán Ede Szakképzési Centrum Nagydobronyi Képzési Központjának tanévnnyitója.
2020. október 20.	Megnyitotta kapuit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szerednyei Buttler Kulturkúriája.
2020. október 23.	Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából a kárpátaljai levéltárakban őrzött, az 1956-os forradalomra vonatkozó digitalizált KGB-dokumentumokból és a kutatási eredményekből készült bannerkiállítás.
2020. október 29.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvánnyal együttműködve Tudományos Vitadélutánt szervezett.
2020. október 30.	XVII. alkalommal valósult meg a Fiatál Kárpátaljai Magyar Kutatók Konferenciája a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány szervezésében a magyar tudomány ünnepe alkalmából. A konferencia lehetőséget biztosított a fiatal kutatók számára kutatási eredményeik ismertetésére, szakemberekkel való találkozásra, tapasztalatgyűjtésre. A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány szervezésében a beregszászi főiskolán ünnepélyes kiosztották a Soós Kálmán-ösztöndíjakat.

2020. november 4.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportjával, valamint a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanáccsal (KMAT) együttműködve virtuális könyvbemutató-kerekasztalt tartotta a magyar tudomány ünnepe alkalmából. A könyvbemutató-kerekasztalon bemutatták a Hodinka Intézet és a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportja munkatársainak 2020-as kiadványait a nyelvpolitika, a kontaktusnyelvészet és a nyelvi tájkép témakörében.
2020. november 13.	A Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportja és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont a virtuális térben méltatta a magyar nyelv napját .
2020. november 19.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közös szervezésében csendes koszorúzás keretében megemlékeztek a málenykij robot áldozatairól .
2020. november 20.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke, valamint a Fodor István Kutatóközpont tematikus rendezvény keretében méltatta a magyar tudomány ünnepét , emlékezve Széchenyi Istvánnak a Magyar Tudós Társaság megalapítását indítványozó 1825. november 3-i felajánlására.
2020. november 26.	A Rákóczi-főiskola Biológia és Kémia Tanszéke megrendezte a Kutatók Éjszakája 2020 programot .
2020. november 30.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja megtartotta A Magyar Tudomány Ünnepe programsorozathoz kapcsolódó könyvbemutatóját . A rendezvényen azon kiadványokat mutatták be, melyek a II. RF KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjában megvalósult kutatások eredményeként jöttek létre.

2020. december 9.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és Szakgimnáziumának diákjai idén is csatlakoztak a Kódolás Órája című nemzetközi eseményhez.
2020. december 16.	A II. RF KMF Felnőttképzési Központja által koordinált Magyar mint idegen nyelv és ukrán tanfolyamok oklevelátadásra a főiskolán.
2020. december 18.	A Rákóczi-főiskola Számvitel és Auditálás Tanszékének V. Diákköri Gazdaságtudományi Konferenciája.
2020. december 27.	Kézilabda-edzőmeccs a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, ahol a főiskola férfi kézilabdacsapata és a técsői csapat játszott barátságos mérkőzést.
2021. február 21.	A Földtudományi és Turizmus Tanszék <i>Kárpátalja rejtett kincsei</i> címmel emlékezett meg a főiskolán az idegenvezetők világnapjáról. <i>Az anyanyelv világnapjára</i> emlékeztek a Rákóczi-főiskolán.
2021. február 22.	Asztalitenisz házibajnokság a Rákóczi-főiskolán.
2021. február 24.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és az Inchainge holland vállalkozás között aláírt licencszerződés keretében a 4. évfolyamos számvitel és adóügy szakos hallgatók online találkoztak Dmitrij Gavrilov minősített trénerrel, aki a The Fresh Connection kelet-európai vezető üzleti játékoktató, s egyben a Szentpétervári Műszaki Egyetem oktatója is.
2021. február 23–25.	A II. RF KMF Földtudományi és Turizmus Tanszékének szervezésében megrendezték a földrajz és a turizmus szakos hallgatók Felsőoktatási Tanintézmények Összukrajnai Diákolimpiájának első fordulóját.

2021. február 25.	A <i>kommunista diktatúra áldozataira emlékeztek</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. Ebből az alkalomból szűk keretek között avatták fel Matl Péter szobrászművész <i>Gúzsban</i> című emlékművét.
2021. március 10.	A II. RF KMF Számvitel és Auditálás Tanszéke a II–III. évfolyamos számvitel és adóügy szakos hallgatói számára <i>online találkozót</i> szervezett meg Mikhailo Kolcov val, a YouControl képzési és fejlesztési menedzserével.
2021. március 11.	<i>Szónokverseny</i> a II. RF KMF Szakgimnáziuma hallgatói számára.
2021. március 25.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola BSc 1–2. évfolyamos, valamint a II. RF KMF Szakgimnáziuma „ifjú szakember” szintű 2–3. évfolyamos számviteles hallgatói között megrendezték a <i>III. Gazdaságtudományi Vetélkedőt</i> .
2021. március 25–26.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének szervezésében a <i>Rákóczi-napok</i> rendezvénysorozat keretében <i>Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában: problémák, tendenciák, irányzatok</i> címmel <i>nemzetközi földrajzi konferenciára</i> került sor.
2021. március 27.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet és a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány csendes <i>koszorúzással emlékezett meg II. Rákóczi Ferenc, az intézmény névadójának, születésnapjáról</i> .
2021. április 22.	<i>Föld napi rendezvénysorozat</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia, Matematika és Informatika, a Földtudományi és Turizmus Tanszékének, valamint a Fodor István Kutatóközpontjának közös szervezésében.

		A Filológia Tanszék Ukrán Tanszéki Csoportja <i>író-olvasó találkozó</i> t szervezett Andrij Liubka és Mychajlo Rosko kárpátaljai ukrán írókkal.
2021. május 13.		A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány közös <i>Tudományos Vitadélután</i> t szervezett, azzal a céllal, hogy minél szélesebb ismeretekkel rendelkezzenek a kárpátaljai főiskolai és egyetemi hallgatók, azaz a kárpátaljai magyarság jövőjét jelentő értelmiségeik, és rálátásuk legyen a világban zajló folyamatokra, problémákra, kihívásokra.
2021. május 14.		A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány az Országos Tudományos Diákköri tanács TDK Határok nélkül programjával együttműködve szervezte meg a <i>XV. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciát</i> a kárpátaljai felsőoktatásban tanulók magyar nyelvű szakmai önképzésének és kapcsolatépítésének ösztönzése céljából.
2021. május 15.		A II. RF KMF Felnőttképzési Központja által szervezett magyar és ukrán <i>nyelvtanfolyamok nyitóünnepsége</i> a főiskolán.
2021. május 18.		A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megszervezték a magiszteri képzés első évfolyamos filológus hallgatóinak tudományos diákköri konferenciáját. A konferencián három szekcióban (magyar, angol, ukrán) hangzottak el előadások.
2021. május 20.		<i>Rendhagyó etikett- és protokollórán</i> vehettek részt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai a Magyarország Beregszászi Konzulátusa munkatársainak köszönhetően. A főiskola Számvitel és Auditálás Tanszékének kezdeményezésére a beregszászi külképviseletről Szilágyi Mátyás misszióvezető és Csizmadia Alexandra külgazdasági attasé tartott előadást üzleti világ és a diplomáciai protokoll témában.
2021. május 25–27.		<i>I. Kölcsey Hallgatói Napok</i> a Kölcsey Ferenc Szakkollégium Hallgatói Önkormányzatának szervezésében.

2021. május 25–28.	Szakmai továbbképzést szervezett az Apáczai Csere János Könyvtár a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanszékei és kutatóközpontjai munkatársai számára. A tanfolyam résztvevői olyan tematikákban sajátíthatták és/ vagy mélyíthették el ismereteiket, mint a publikációk típusai, online publikációtárak, repertóriumok és bibliográfiák, szerzői és kiadványazonosítók, online kommunikációs modellek és típusaik, a tudománymetria alapjai, az Intézményi Publikációtárba történő önarchiválás folyamata, a helyes szkennelés formája és folyamata, a PDF formátumú fájlok szerkesztésének folyamata.
2021. május 29.	Koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán Mádl Ferenc néhai magyar államfő emléktáblájánál, halálának 10. évfordulója alkalmából . Az eseményen Sztáray Péter , Magyarország biztonságpolitikáért felelős államtitkára is részt vett.
2021. június 4.	A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola a nemzeti összetartozás napját méltatta a Perényi Kultúrkértéren.
2021. június 8.	A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány 2021-ben második alkalommal szervezte meg a <i>ZeneVarázslat</i> című 60 órás képzést és hangversenyt az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzeti Tehetségprogram támogatásával. A program lezárásaként hangversenyt szerveztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a nemzeti összetartozás jegyében.
2021. június 11.	Nyílt napot tartott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziuma.
2021. június 11.	A II. RF KMF Egán Ede Szakképzési Centrum Nagydobronyi Képzési Központjának első, végzős hallgatói június 11-én ünnepélyes keretek között vehették át a szakképesítést igazoló okirataikat .

2021. június 15.	A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet és a Beregszászi Kodály Zoltán Művészeti Iskola Bach- és Beethoven-koncertet szervezett a főiskolán.
2021. június 25.	Újra a hagyományoknak megfelelően került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) tanévzáró és diplomaátadó ünnepségére a beregszászi református templomban.
2021. július 5.	<i>Tíz éve távozott az élők sorából dr. Soós Kálmán történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola néhai rektora,</i> a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Ungvári Középszintű Szervezetének egykori elnöke. Az intézmény koszorúzással egybekötött megemlékezést szervezett a szomorú évforduló alkalmából.
2021. július 9.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziumának tanévzáró és diplomaátadó ünnepsége.
2021. július 12–15.	<i>A Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem az EFOP 3.10.1-17-2017-00001 tematikus együttműködés erősítése a köznevelés és felsőoktatás terén a Kárpát-medence szomszédos országaival</i> című pályázat keretén belül a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával együttműködve <i>Gyógynövények gyűjtése, termesztése és felhasználási lehetőségei a Kárpát-medencében</i> címmel képzést valósított meg Kárpát-medencei szinten. A tanfolyam zárásaként július 29-én 19 fő vehette át tanúsítványát.

- Л 67 **LIMES.** Науковий вісник Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. 2021/Випуск VIII. Редакційна колегія: Ільдико Орос (головний редактор), Мелінда Орбан та Олександр Добош (відповідальні редактори) [та ін.] – Берегове: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, 2021. – 304 с. (англійською, німецькою, угорською та українською мовами)

ISSN 2411-4081

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том об'єднує праці з історії, етнографії, теології, педагогіки, соціології, економіки, матеріалознавства і технологій.

УДК 001.89(058)

Наукове періодичне видання

LIMES

Науковий вісник

Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

2021 р.

Випуск VIII

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB №20762-10562P від 08.05.2014 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
(протокол №12 від 22.12.2021 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

Відповідальні редактори:

Мелінда Орбан та Олександр Добош (видавничий відділ, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адальберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Адальберт Рац, доктор філософії у галузі природничих наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Віра Протопопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Емьовке Бергхауер-Олас, доктор філософії у галузі соціальних та поведінкових наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Золтан Кормочі, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит (кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет), Ібоя Самборовскі-Нодь, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Ілона Лехнер, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Катерина Дудич, доктор філософії у галузі гуманітарних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Лорант-Денеши Давід, забілітований доктор у галузі «регіональні науки», професор (Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана), Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Марія Ген, кандидат біологічних наук, забілітований доктор у галузі «науки про довкілля» (кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана), Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Олена Біда, доктор педагогічних наук, професор (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Тетяна Чонка, кандидат філологічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Томаш Врabelь, кандидат філологічних наук, доцент (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юдіта Павлович, кандидат педагогічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юрій Жигуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II), Юрій Чотарі, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

Відповідальний за випуск:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

ВЕРСТКА: *Мелінда Орбан*

КОРЕКТУРА: *авторські, Льдіко Гріца-Варцаба та Томаш Врabelь*

ДИЗАЙН ОБКЛАДКИ: *Ласло Веждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр «Опацої Черє Янош» при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II*

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: **Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II** (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.)*

Поліграфічні послуги: **ТОВ «РІК-У»** (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Підписано до друку 30.12.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк цифровий. Ум. друк. арк. 24,7.

Формат 70x100/16. Замовл. №351. Тираж 300.